7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

UL MALOHAT GANJI HAJRIDA BUZUG' MASKAN MANGA...

Sayliyeva Zarina Raxmiddinovna,
Buxoro davlat universiteti,
O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi, (PhD)

Annotatsiya: Maqolada buyuk so'z san' atkori Alisher Navoiyning " Xazoyin ul - maoniy " asarining ilk qismi - " G'aroyib us - sig'ar " devoni tarkibiga kiruvchi " Ul malohat ganji hajrida buzug' maskan manga " matla' li g'azali tahlili keltirilgan.

Kalit so'zlar : "Xazoyin ul – maoniy " , Alisher Navoiy, badiiy san' at, hajr, yor, lirik qahramon, g'am tuni, jon qushi, istiora.

Hazrat Alisher Navoiyning har bir mavzuda bitgan ijod mahsulining mavzu ko'lami keng va ibratlidir. Uning ijtimoiy, siyosiy, axloqiy, pand-nasihat, tasavvufiy, ishqiy mavzularda yozilgan qator g'azal, ruboiy, qit'alari mavjud. Biz tahlilga tortgan ushbu " Manga " radifli g'azali ham ishqiy mavzuda, oshiqona ruhdagi g'azal namunasidir. G'azal matni :

Ul malohat ganji hajrida buzug' maskan manga,
Uyladurkim, jondin ayru yuz yaralig' tan manga.
Mehr ila mah partavidin ko'zni ravshan qilmadim,
Bo'lg'ali mehri ruhung mohiyyati ravshan manga.
Bo'ldi ravzan- ravzan ul qotil xadangidin ko'ngul,
Jon qushi chiqmoqqa bir yo'l angla har ravzan manga.
Men o'larmen g'amdin- u, yig'lab kuyub boshimda sham,
Dudidin chirmab qora har tun tutar shevan manga.
Rahm etib holimg'a dushman do'st bo'lmoq, vah ne sud,
Do'st chun rahm aylamay bo'lmishturur dushman manga.
G'am tuni zulmida xandon bo'lmadi holimg'a subh,
Subhdek ne tongki, bo'lg'ay chok pirohan manga.
Ey Navoiy, ishq mushkil deb nechuk tarkin tutay,
Elga gar bu ish hunar bo'lsa, bo'luptur fan manga.
("G'aroyib us - sig'ar" 13 - g'azal)

G'azal an'anaviy yetti baytdan iborat bo'lib, aruzning ramali musammani mahzuf vaznida yozilgan. Taqte'si quyidagicha :

-- V -- -- / -- V -- -- / -- V -- -- / -- V --
-- V -- -- / -- V -- -- / -- V -- -- / -- V --

Afoyli :
foilotun/ foilotun/ foilotun/ foilun
foilotun/ foilotun/ foilotun/ foilun

G'azalning asosiy ma'nosini izohlab kelgan so'zlar, shubhasiz, qofiyadosh so'zlardir. Har bir baytda uchrovchi maskan, tan, ravshan, ravzan, shevan, dushman, pirohan, fan kabi so'zlar shular jumlasidandir. G'azalda " manga " so'zi radif vazifasini bajargan.

G'azal ishqiy mavzuda bitilgan bo'lib, oshiqona ruhda yozilgan. Matla'da ma'shuqa to'g'ridan to'g'ri " ul malohat " deb tilga olinadi. Baytda oshiqning ko'ngli ma' shuqaning hajri, ayrilig'i sabab, g'amgin, shikasta ekanligi hamda bu g'amginlik yuz yaralik tani jonidan ayirgudek ekanligi aytiladi. Ya'niki, oshiq ma'shuqaning ayrilig'i, hajri sabab xastalangan va bu xastalik uni jonidan ayirar darajada ekanligi qayd etilgan. Bunda lirik qahramon " buzug' maskan " istiorasi orqali g'amgin, shikasta ko'ngilni nazarda tutgan. Baytning nasriy bayoni quyidagicha :

[Uning hajrida menga bu maskan qayg'ulidir,
Menga yuz yaralik tan jondan ayridek.]

Lug'at :

Buzug' - 1. Vayrona, xaroba, chaldivor.
2. Maj. qayg'uli, g'amgin (ko'ngil), shikasta, siniq

Keyingi ikkinchi baytda ham oshiqning holi tasviri davom ettiriladi. Yor, oshiq aytadiki, mening ko'zim oy yorug'idan emas, balki ruhingning mohiyati bilan ravshan bo'ldi. Ya'ni, oshiq ko'zining ravshan bo'lishi, ma'shuqa ruining ayonlashganidan, bu oyning yorug'ligidan emasdir. Baytning nasriy bayoni :

[Mehr va oy yorug'ligidan ko'zni ravshan qilmadim,
Menga ruhing mohiyati ayon bo'ladi]

Lug'at :

Partav - yorug'lik asari, nur, shul'a, porloqlik
Mah - oy
Mohiyat - a. haqiqat, har narsaning asli, tubi- negizi

Uchinchi baytda ma'shuqa ishqidan oshiqning ko'ngli parcha-parcha bo'lgani, joni chiqishi uchun Unga bir yo'l anglanishi, ko'rsatilishi haqida so'z boradi. Lirik qahramon ushbu baytda ma'shuqani qotil, xadang- o'qni esa ayriliq sifatida talqin qiladi. Shu ma'noda sharhlansa, ma' no budir :

Ma'shuqaning (ul qotilning) ayrilig'idan (nayza, o'qidan) ko'nglim parcha - parcha bo'ldi, endi har tuynukdan jonim chiqishi uchun bir yo'l ko'rsat, deyiladi. " Jon qushi " istiorasi orqali ruh, jon nazarda tutilgan. Nasriy bayoni:

[U qotilning nayzasidan ko'nglim mayda - mayda bo'ldi,
Har tuynukdan menga jon qushim chiqmoqqa bir yo'l angla]

Lug'at :

Ravzan - ravzan - mayda - mayda, parcha -parcha, teshik- teshik
Xadang- o'q, nayza
Ravzan - tuynuk, teshik, darcha

Keyingi baytda oshiqning g'amdan o'lishi aytiladi. Uning o'limidan song esa sham boshida kuyib yig'lab, uning(shaming) dudi (tutuni) chirmab har tunda Nola chekadi

deyiladi. Bunda oshiqning ma'shuqa hajrida o'lish darajasiga kelishi yokida nola chekishi, azoblanishi holati shamning yonishi va yonish natijasida ayni tugar chog'ida qora dud chiqarishiga qiyos qilinadi va bu hol har qora tunda oshiqning nolasidek edi. Bu yerda sham oshiq va undan chiqadigan dudlar oshiqning ma'shuqa hajrida chekkan nolalari, g'amginliklaridir. Nasriy bayoni :

[Men g'amdan o'larman, sham boshimda kuyib yig'laydi,
Shamning dudi chirmab, har tun menga nola tutadi .]

Lug'at :

Shevan - zor, nola

Mening bu holimga rahm qilib, achinib, dushmanning yana qayta do'st bo'lishidan nima foyda, agar do'stim rahm qilmay, menga dushman bo'lsa, deydi. Ya'ni bunda oshiqning bu holiga dushmani rahm qilsa-yu, do'sti rahm qilmasa, unda dushmanning do'stga aylanib, do'stning dushmanga aylanishidan foyda nima? deydi lirik qahramon. (5 - bayt) Nasriy bayoni :

[Dushman mening bu holimga rahm qilib, do'st tutinishidan ne foyda,
Do'st bo'lib menga- ahvolimga rahma wilmagan, dushmandir .]

Lug'at :

Sud - foyda, bahra, naf

Subh(tong) mening bu g'amli kunimda shod bo'lmadi, kulmadi ya'niki, qaro kunlarida tong, hayot uning kulmadi, balki xuddi go'zallik tongidek menga (oshiqqa) ko'ylak chokidek bo'ladi deyiladi. Yanada aniq aytsak, g'amli kunimda tong shod bo'lmadi, aksincha, tong go'zal, chehra porloqligidek bo'lsa ham, ko'nglimni xuddi ko'ylak chokidek yaraladi deyiladi. Bunda qalbning yaralanishi chok pirohan bilan keltirilgan, g'am tuni zulmi orqali esa yana o'sha ma'shuqa hajri sabab, g'amgin va azobga duchor bo'lishlik nazarda tutilgan va ifodalangan. Nasriy bayon:

[G'am tuni zulmida tong xursand bo'lmadi,
Go'zallikdek ne tongki, menga ko'ylak choki bo'ldi.]

Lug'at :

Xandon - kuladigan, kuluvchi, shod, xursand

Pirohan - f. ko'ylak

Chok - 1. Yara, dard, jarohat.

2. Yaralangan, jarohatlangan, oshiq bo'lgan, maftun bo'lgan

Maqta'da lirik qahramon ishqni mushkul deb nega uni tashlay, tark etay, agar bu ish ya'ni ishq yo'liga kirish el l uchun mahorat ya'ni sinov bo'lsa, men uchun san'tdir, deydi. Ya'ni oshiq uchun ishq va uning azobiga bardoshli bo'lish taqdiri ekanligini nazarda tutsa, ajab emas. Ishqning bor qiyinchiliklariga chidash, bu mushkul ekan deb ishqni tark etmaslik va bu tark etish, ishqning sinovlariga toqat qilmaslik oddly kishi (El) uchun shunchaki sinov bo'lishi mumkindir, lekin ishq yo'liga kirib, uning bor azobi, mushkulotlariga chidash lirik qahramon uchun taqdir peshona, maqsad ekanligini ta'kidlash bilan yakunlanadi. Nasriy bayoni :

[Ey Navoiy, ishqni mushkul ekan deb, nega tark etay?
Agar bu el uchun ma'qul ish bo'lsa, bu men uchun maqsaddir.]

Lug'at :

Hunar - 1. Ish, yaxshi ish, hammaga ma'qul ish
2. Mahorat, mohirlik

Fan - 1. Hunar, I'm, san'at
2. Hiyla, nayrang
3. Maqsad

Alisher Navoiy qay mavzuda yozmasin, ijodining har sathida ko'p va xo'b yozadi. Jumladan, tahlil qilgan g'azalimizda ham ishq, oshiq, ma'shuqa holatlarini shu darajada mohirlik bilan tasvirlaydiki, o'qiguvchi- kitobxon tahlil jarayonida qo'llanilgan so'zlar, tasvirlar, badiiy san'atlar orqali esthetic zavq oladi. Alisher Navoiy " Manga " radifli g'azalida ham badiiy san'atlarning saralarini o'z o'rnida mahorat bilan qo'llaydi. Shu jumladan, ushbu g'azalda tashbeh, istiora san'atidan foydalangan. Bundan tashqari, so'z qo'llashda takrorlarga murojaat qilmay, balki ma'lum so'zlarni sinonimlari, o'xshatishlari bilan ifodalaydi. Masalan, g'amdan ezilgan ko'ngilni bir o'rinda, buzug' maskan desa, boshqa o'rinda chok pirohan deydi va bu kabi hodisalarni yana ko'plab uchratishimiz mumkin. Bu esa Hazrat Alisher Navoiy ijodini o'rganish, va unjng ijodiy olamiga sho'ng'ish har zamonda ahamiyatli ekanligining bir namunasidir. Xulosa o'rnida shuni aytish joizki, Alisher Navoiyning ijodi, butun ilmiy merosi necha asrlarkim o'z ahamiyati, o'qishliligini yo'qotgan emas, asrlar osha, hech qanday zavol bilmay yetib kelayotgan asarlar namunasidir. Alisher Navoiyning ijodiy olami chegara bilmas ummon kabidir, ummon tubiga qancha yaqinlashsang, shu qadar boylikka, javohirga ega bo'lasan kishi. Zero, Alisher Navoiy ijodi Sharq adabiyotining boy adabiy an'analari zaminida maydonga kelib, keyingi davr adabiyoti rivojiga samarali ta'sir ko'rsatib, turli sohalarda o'z ahamiyatini aks ettirishda davom etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Фозилов Е. Алишер Навоий асарлари луғати. –Тошкент: «Нисо Полиграф» , 2013.Б – 1007.
2. Turaeva, L. O. (2021). Artistic and compositional features of harvest songs. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, *10*(4), 629-634.
3. Тўраева, Л. О. (2024). ЎЗБЕК ДЕҲҚОНЧИЛИГИДА ТАҚВИМ РАМЗЛАРИ. *IMRAS*, *7*(1), 779-783.
4. Тўраева, Л. О. (2023). ЎЗБЕК ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИДА ДЕҲҚОН ОЛҚИШЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ИФОДАСИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *2*(24), 22-25.

5. Тўраева, Л. О. (2023). ДЕҲҚОНЧИЛИК ҚЎШИҚЛАРИ ЖАНРИНИ БЕЛГИЛАШДА КАСБИЙ АТАМАЛАРНИНГ ЎРНИ. *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH*, *2*(22), 66-70.

6. Тўраева, Л. О. (2022, June). Мақолларда деҳқонлар ҳаётининг бадиий талқини. In *E Conference Zone* (pp. 71-73).

7. To'rayeva, L. (2021). ЎЗБЕК ЗИРОАТШИЛИГИДА МОШГА МУНОСАБАТНИНГ ФОЛЬКЛОРДАГИ БАДИИЙ ТАЛҚИНЛАРИ ХУСУСИДА. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, *7*(7).

8. Omonovna T. L. Artistic understanding of peasant life in proverbs //Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2022. – Т. 9. – S. 47-49.

9. TORAYEVA, L. (2023). ЎРИМ ҚЎШИҚЛАРИНИНГ ОБРАЗЛАР ТАРКИБИ ВА БАДИИЙ-КОМПОЗИЦИОН ХУСУСИЯТЛАРИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, *42*(42).

10. Omonovna, T. R. L. (2024). A Hymn of Divine Ideas in the Wisdoms of Yassavi. *International Journal of Formal Education*, *3*(4), 34-39.

11. Omonovna, T. L. (2024). A PECULIAR EXPRESSION OF PEASANT APPLAUSE IN FOLKLORE. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(20), 199-204.

12. To‘rayeva, L. (2024). O’ZBEK XALQ O’YINLARIDA “BOBODEHQON” KULTIGA OID QARASHLAR TALQINI. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(20), 234-241.

13. To‘rayeva, L. (2024, May). Jek Londonning “Hayotga muhabbat” hikoyasida hayotsevarlik g ‘oyalari. In *CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD* (Vol. 1, No. 4, pp. 250-259).

14. Tursunovna S. D. BUXOROLIK ZULLISONAYN SHOIRA //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – Т. 2. – №. 20. – С. 170-176.

15. Sodiqova D. Muslihabegim ijodida hadislarga murojaat //CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 240-249.

16. Baxtiyorovna N. N. et al. JAMOL KAMOLNING “JAMILA” DOSTONIDA IJODKORNING BADIIY MAHORATI //Journal of new century innovations. – 2024. – Т. 53. – №. 2. – С. 81-85.

17. Norova N. Principal Directions of Studying the Problem of Style in Literature (on the Example of U. Kochkor's Lyrics) //JournalNX. – С. 913-915.

18. Norova N., Nigina M. OMON MATJON SHE’RLARIDA QUSHLAR TIMSOLI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 13. – №. 3. – С. 27-30.

19. Nasiba N. UDC: 821.512. 133 TRADITION AND INNOVATION IN USMON KUCHKOR'S POEMS //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 100.

20. Norova N. B. Creative abilities of the artist in the application of the art (on the example of the lyrics of osman kochkar) //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 5. – С. 214-221.

21. Norova N. Artistic skills in Usmon Kuchkor poetry //центр научных публикаций (buxdu. Uz). – 2022. – Т. 15. – №. 15.

22. Bakhtiyorovna N. N. CREATIVE ABILITIES OF THE ARTIST IN THE APPLICATION OF THE ART (ON THE EXAMPLE OF THE LYRICS OF OSMAN KOCHKAR).

23. Gaybulloevna D. S., Bakhtiyorovna N. N. PSYCHOLOGIST IN ULUGBEK HAMDAM'S NOVEL" FATHER.

24. Norova N. УСМОН ҚЎЧҚОР УСМОН ҚЎЧҚОРНИНГ “ЛАЗИЗЖОН МАРСИЯСИ” ШЕЪРИ ХУСУСИДА: УСМОН ҚЎЧҚОРНИНГ “ЛАЗИЗЖОН МАРСИЯСИ” ШЕЪРИ ХУСУСИДА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 16. – №. 16.

25. Norova N. ҲОЗИРГИ ШЕЪРИЯТДАГИ ПОЭТИК ЯНГИЛАНИШЛАР ҲАҚИДА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 16. – №. 16.

26. Norova N. Usmon Qo ‘chqor lirikasidagi obrazlar turkumi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

27. Baxtiyorovna N. N. USMON QOCHQOR LIRIKASIDA MUHABBAT MAVZUSINING TALQINI: DOI: 10.53885/edinres. 2021.71. 75.119 Norova Nasiba Baxtiyorovna, BuxDU Ozbek tili va adabiyoti kafedrasi tayanch doktoranti (Ozbekiston) //Научно-практическая конференция. – 2021.

28. Норова Н. Б. УСМОН ҚЎЧҚОР ШЕЪРИЯТИДА ТАБИАТ ТАСВИРИ ТАЛҚИНИ: Норова Насиба Бахтиёровна, Бух ДУ ўзбек адабиёти кафедраси ўқитувчиси,(PhD) //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2023. – №. 1.

29. Baxtiyorovna, N. N. ., & Latipov, H. R. . (2024). Expression of Common Ideas and Images in the Creations of Navoy and Pushkin. International Journal of Formal Education, 3(4), 46–53. Retrieved from http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2479

30. Norova N. The Subject of Bukhara in the Poems of Osman Kochkar //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 858-863. Norova N. The Subject of Bukhara in the Poems of Osman Kochkar //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 858-863.

31. Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 372-380.
32. Rakhmiddinovna S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood…) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 31-36.
33. Raxmiddinovna S. Z. et al. USTOZ-IBROHIM HAQQUL IJODIGA CHIZGILAR //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – Т. 21. – №. 2. – С. 113-117.
34. Rakhmiddinovna S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – С. 112.
35. Rakhmiddinovna S. Z., Manzura K. MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ AND HIS DESCENDANTS //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 142-146.
36. Rakhmiddinovna S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ.. //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – С. 132.
37. Бекова Н. Ж., Сайлиева З. Р. " Девони Фони": издания и исследования //Филология и лингвистика в современном обществе. – 2014. – С. 20-22.
38. Sohibova, Z., & Quvvatova, D. (2019). Symbolic description of the year seasons in Uzbek poetry. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 8(9 S3), 1530-1534.
39. Nusratilloevna, S. Z. (2021). Some notes about the description of summer in uzbek poetry. World Bulletin of Social Sciences, 2, 73-77.
40. Sohibova, Z. (2020, December). IN AGAHI'S POEMS ABOUT SPRING ABOUT REPEATING IMAGES. In Конференции.
41. Сохибова, З. (2020). ЗУЛФИЯ ИЖОДИДА ДАРАХТ ОБРАЗИ ВА РАМЗИЙЛИК. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(1).
42. Sohibova, Z. N. (2020). THE SEASON OF AUTUMN AND THE MOTIVE OF PARTING IN THE WORKS OF NAVOIY. Scientific reports of Bukhara State University, 4(4), 213-218.
43. Nusratilloevna, S. Z. Description and Symbolic Meaning of Winter in Uzbek Poetry. International Journal on Integrated Education, 4(4), 327-334.
44. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
45. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
46. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

47. Tursunovna S. D., Pirimovich E. H. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER.
48. Eshonqulov H., Sodiqova D. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Oltin bitiglar–Golden Scripts. – 2021. – T. 3. – №. 3.
49. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №.
50. Sodikova D. T. GLIMPSES TO FEMININE LITERATURE DURING THE DYNASTY OF BUKHARA EMIRATE: ALL ABOUT A POETESS MUSLIKHABEGIM MISKIN AND HER LITERARY HERITAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЮРКОЛОГИИ: РОССИЯ И ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИЙ МИР. – 2021. – С. 174-176.
51. Sodikova T. D. Depiction of Romantic Love in Muslihabegim Miskin's Poetry //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 8.
52. Содикова Д. Т. ПРОБЛЕСКИ ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВО ВРЕМЕНА ДИНАСТИИ БУХАРСКОГО ЭМИРАТА: ВСЕ О ПОЭТЕССЕ МУСЛИХАБЕГИМ МИСКИН И ЕЕ ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ //ББК 81.632 А43. – С. 174.
53. Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetees during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – С. 41.
54. Садикова D. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
55. Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.
56. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

MISKIN IJODIDA TARIXIY SHAXSLARGA MUROJAAT

Sodiqova Dilorom Tursunovna
Buxoro davlat universiteti
O‘zbek tili va adabiyoti kafedrasi o‘qituvchisi, f.f.f.d(PhD)
E mail: sodiqovadilorom1@gmail.com.
ORSID: 0009-0000-9567-2528.

Annotatsiya: maqolada shoira she’riyati tahlili orqali uning muqaddas qadamjolarga tashrifi, nazmiy asarlaridagi jozibadorlikni, ta’sirchanlikni ta’minlashga xizmat qilishi kabi xususiyatlar tahlilga tortilgan.

Tayanch so‘zlar: Muhammad payg‘ambar, badiiy san’at, lirik qahramon, g‘azal, ruboiy, masnaviy, muxammas, musaddas, mustazod, ta’did, qaytarish, mukarrar, tadrij, raddul-ajuz il-as-sadr, mutobiqa, musajja’ g‘azal.

Muslihabegim Miskin nazmiyatida islom olami, payg‘ambarimiz Muhammad alayhissalom va uning sahobalari, ahli bayti madhi bilan bog‘liq diniy-falsafiy mavzular salmoqli o‘rin tutadi. Albatta, shoira nafaqat ijodkor, balki o‘z nazmiy asarlarida ba’zida asosiy qahramondir, biroq misralardagi «man» va «men» timsollari doimo individual xarakterga ega bo‘lib qolmay, shu holatdagi barcha insonlarni mujassamlashtiradi. Islomdagi itoatkorlik, istig‘for so‘rash, sabr va ezgu amal ijodkorning ijodida butun bo‘y-basti bilan gavdalanadi.

Hazrat Boboyi Samosiy, Xo‘jayi O’bon, Hazrati Og‘oyi Buzurg, G’avsul A’zam kabi obrazlar Miskin devonlarida salmoqli o‘rinni egallagan tarixiy shaxslardir.

Muslihabegim Miskin Naqshbandiya tariqatiga e’tiqod qo‘ygan, hayoti davomida sabr-u toqat yuksak insoniy fazilat ekanini amalda isbotlagan. Shu bois ham u pirlardan sanalgan Boboyi Samosiy nomini ham eksak ehtirom bilan tilga oladi. Shuni alohida ta’kidlash joizki, shoira naqshbandiya tariqatining vakili Boboyi Samosiy qadamjosiga juda ko‘p tashrif buyurgan. Bu ziyoratgoh Buxoro viloyati Romitan tumanida joylashgan.

Xoja Muhammad Boboyi Samosiy – xojagon-naqshbandiya tariqatining yirik namoyandasi, buxorolik yetti pirning beshinchisi. «In g‘azal az baroyi Boboyi Samosiy...» («Bu g‘azal Boboyi Samosiy haqida») sarlavhali quyidagi g‘azal fikrimizning dalilidir:

Omadam bahri ziyorat in zamon dar oston,
To shavad oson maro in mushkili bor garon.
Dardmandam, mustamandam bahri darmon omadam,
Yak nazar sozed maro, ey oftobi du jahon.
Osiyam, bechoraam doram ba dil sharmandagi,
Zi on ki on holi taboham bar shumo boshad ayon.

Omadam, ey hazrati Bobo, man az bahri davo,
Zi rahi ixlos benihodam sari xud oston.
Bekas-u sargashta-yu hayron-u muztar mondaam,
Mekunam har ro‘z-u shab man nola-yu oh-u fig‘on.
Miskini bechoraam – aftoda dar girdobi g‘am,
Rahm kun bar holiman, yo rab ba haqqi nazdigon. [1962,12b varaq].

Mazmuni: Bu zamon ko‘p miqdorda yog‘iladigan mushkulim oson bo‘lsin deb, ziyorat uchun ostonasiga keldim. Dardliman, qayg‘uliman, darmon istab keldim. Ikki jahon oftobi menga nazar soling. Osiyman, bechoraman, ko‘nglimda sharmandalik bor, toki xarob bo‘lgan ahvolim sizga ayon bo‘lsin. Ey Hazrati Bobo, davo istab, ixlos qilib ostonaga keldim. Kimsasiz, sargardon-u, hayron-u, nochor qoldim. Kun-u tun men nola va oh-u fig‘on qilaman. G’am girdobida qolgan darmonsiz, bechora, faqirman. Yo Rab, suyuklilaring haqqi, menga ham rahm qil.

Mo‘min har qanday istagini Allohdan so‘rashi kerak. Ushbu g‘azalni o‘qish jarayonida, shoiraning bu boradagi qarashlarida noqislik bor, degan fikr ko‘ngildan o‘tadi. Biroq g‘azal maqta’sida najotni Allohdan so‘rab, suyuklilarni robita sifatida keltirgani u haqidagi fikrning tamomila ijobiy tomonga o‘zgarishiga sabab bo‘ladi.

Muslihabegim Miskin Islom olamida taniqli bo‘lgan arboblar qatorida o‘zi pir sifatida etirof etgan, xalq orasida G’avsul A’zam yoki Muhyiddin Piridastgir nomlari bilan mashhur bo‘lgan Abdulqodir Jiloniy haqida ham yozadi, barcha nazmiy asarlarida bo‘lgani kabi unga ham yuksak ehtiromni namoyish etgan holda murojaat qiladi. Shu o‘rinda ushbu shaxs haqidagi ma’lumotlarni umumlashtirgan holda quyidagilarni ma’lum qilish o‘rinlidir.

To‘liq ismi Abu Muhammad Muhyiddin Abdulqodir ibn Abu Solih Abdulloh bo‘lib, otalari Abu Solih binni Muso Jangido‘st sharif Hazrati Hasan (r.a) avlodlaridan, onalari Ummixayr Fotima sayyida binni Abu Abulloh Hazrati Husayn (r.a.) avlodlaridandir. Islom dunyosining aqtobi arbaa (to‘rt qutbi)ga mansub bu zot qodiriylik tariqatining muassisi bo‘lgan. Bu tariqatning bosh dasturi "mashg‘ullik ila forig‘lik» (o‘zing dunyo bilan mashg‘ul bo‘lgan paytda diling undan forig‘ bo‘lsin)dir. «Ahd» bilan kirilmog‘i lozim bo‘lgan bu tariqat Misr, Andalus, Shom, Bag‘dod, Onado‘li, Markaziy Osiyo va Hindiston hududlarida tarqalgan. Hazrati Navoiyning yozishicha, «Shayx Muhyiddin Abdulqodir Jiliy karomatlari tavotur (uzluksiz)… jahon shayxlarining birortasiga bunday karomatlar zohir bo‘lmagan» .

“G’avsul-A’zam” ismila mashhur bo‘lgan Shayx hazratlari Muso binni Yununiy, Nuriddin Ali Shattanafiy, Muhammad Todafiy, Muhammad Diloiy, Ibn Hojar, Mulukshoh Siddiqiy, Muhammad Mir Olim, Sharoniy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Xojazoda Ahmad Hilmiy kabi ulamolarning tazkira va maqomotlarida ulug‘langan.

Hazratning «Al-G’unyatu li-tolibi tariqul-Haq», «al-Fathu-r-Rabboniy val-Fayzu-r-Rahmoniy» («Sittin majolis»), «Futuhu-l-G’ayb», «Hizbi basharu-l-hayrot», «al-

Mavohibu-r-rahmoniyya val-Futuhu-r-rabboniya…», «Jalou-l-Xotu», «Yavoqutu-l-hikam», «Devoni Hazrati G'avsu-l-A'zam» («G'azaliyoti Muhyi») kabi asarlari ma'lum[1].

«Nigar ki zori mustaram, yo shoh Muhyiddin vali …» misrasi bilan boshlanuvchi g'azalida shoira G'avsul A'zamga murojaat qilarkan, uning diydoriga mushtoq ekanligini, firoqida ko'zlari yosh ekanligini oshkor etadi:

Nigar ki zori mustaram, yo shoh Muhyiddin vali,

Az furqatat chashm taram, yo shoh Muhyiddin vali.

Ham dardmandam ham g'arib shoho tuyi bar man tabib,

Diydori xudro kun nasib, yo shoh Muhyiddin vali [1962,79^{b} varaq].

Shoira o'zini dardmand va g'arib sifatida tavsiflarkan, pirini shoh va tabib sanab, undan davo istaydi. Tabiiyki, bu davo ko'ngil iztiroblariga malham bo'lgulik ruhiy yaqinlikdir. Keyingi misralarda ham aynan ushbu mohiyatni saqlab qolgan holda, shoira Abdulqodir Jiloniyni Muhammad payg'ambarning ko'zlaridagi nur deb e'tirof qilarkan, uni avliyolarning a'losi nisbati bilan ham maqtaydi:

Ey nuri chashmi Mustafo, ey dardmandonro davo,

Eй afzali kull avliyo, yo shoh Muhyiddin vali [1277,79^{b} varaq].

Miskinning «Maro xon az sakon, ey shoh, jamolatro namo, ey moh …» misrasi bilan boshlanuvchi g'azalida Abdulqodir Jiloniyning eng asosiy xislatiga urg'u beriladi, shoira uning dardlarni bartaraf etuvchi, kishilarning mushkulini oson qiluvchi hojatbaror sifatida tasvirlaydi:

Misoli murg'i nim bismil zi ishqat mubtalo in dil,

Ki doram qissai mushkil, ayo ma'shuqi rabboniy [1277,76^{b} varaq].

Mazkur misralarda shoiraning o'zi muammolar girdobida ekanligini, mushkul qissasi borligini bildirib, o'z piriga yuzlanadi. Keyingi misralarda esa undan ko'mak so'raydi, mushkulini oson qilishini so'raydi.

Bekun hal mushkili moro ravo kun hojati moro,

Nazar kun so'yi man, shoho, ayo ma'shuqi rabboniy [1277,76^{b} varaq].

Bunday iltijolar zamirida vasf etilayotgan manzurning «ma'shuqi rabboniy» ekanligi nazarda tutiladi.Mumtoz shoirlar ijodida kuzatilgani singari Muslihabegim Miskin she'riyatining ham asosiy obrazi lirik qahramon shoiraning o'zidir.

Shoira she'riyatida Yusuf (a.s.) Muhammad (a.s.) obrazidan keyin eng ko'p murojaat etilgan payg'ambar obrazi sanaladi. Ya'qub (a.s.)ning o'g'lidan ayrilib, g'am uyida iztirob chekishi bilan shoira Yusufsifat farzandlaridan ayrilganligi orasida uyg'unlik ko'radi. Ana shunday badiiy lavhalar tasvirida shoira bu ikki payg'ambar obrazidan ijodiy foydalanadi. U o'rni bilan Vomiq, Uzro, Farhod, Shirin, Layli, Majnun singari an'anaviy adabiy qahramonlarga murojaat etib, Muhammad (s.a.v) va G'avsul A'zam – Abduqodir Jeloniy, Og'oyi Buzurg – Qizbibi, Boboyi Samosiy singari pirlarga bo'lgan ma'naviy muhabbatini badiiylashtiradi. Nomlari keltirilgan pirlar obrazi ham

[1] Islom tasavvufi manbalari.Tasavvuf nazariyasi va tarixi, . – Toshkent,-2005.- . –B.13.

shoira she'riyatining muhim qahramonlaridir. Ular vositasida Muslihabegim Miskinning achchiq qismati o'quvchiga badiiy talqin etilishi bilan ular robitasida Allohning lutfiga sazovor bo'lish istagi badiiy talqin etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Islom tasavvufi manbalari.Tasavvuf nazariyasi va tarixi. – Toshkent,-2005. B.13.
2. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi Abu Rayhon Beruniy nomid agi qo'lyozmalar fondi. Inv.1277. -132b.
3. Turaeva, L. O. (2021). Artistic and compositional features of harvest songs. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, *10*(4), 629-634.
4. Тўраева, Л. О. (2024). ЎЗБЕК ДЕҲҚОНЧИЛИГИДА ТАҚВИМ РАМЗЛАРИ. *IMRAS*, *7*(1), 779-783.
5. Тўраева, Л. О. (2023). ЎЗБЕК ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИДА ДЕҲҚОН ОЛҚИШЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ИФОДАСИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *2*(24), 22-25.
6. Тўраева, Л. О. (2023). ДЕҲҚОНЧИЛИК ҚЎШИҚЛАРИ ЖАНРИНИ БЕЛГИЛАШДА КАСБИЙ АТАМАЛАРНИНГ ЎРНИ. *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH*, *2*(22), 66-70.
7. Тўраева, Л. О. (2022, June). Мақолларда деҳқонлар ҳаётининг бадиий талқини. In *E Conference Zone* (pp. 71-73).
8. To'rayeva, L. (2021). ЎЗБЕК ЗИРОАТШИЛИГИДА МОШГА МУНОСАБАТНИНГ ФОЛЬКЛОРДАГИ БАДИИЙ ТАЛҚИНЛАРИ ХУСУСИДА. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, *7*(7).
9. Omonovna T. L. Artistic understanding of peasant life in proverbs //Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2022. – T. 9. – S. 47-49.
10. TORAYEVA, L. (2023). ЎРИМ ҚЎШИҚЛАРИНИНГ ОБРАЗЛАР ТАРКИБИ ВА БАДИИЙ-КОМПОЗИЦИОН ХУСУСИЯТЛАРИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, *42*(42).
11. Omonovna, T. R. L. (2024). A Hymn of Divine Ideas in the Wisdoms of Yassavi. *International Journal of Formal Education*, *3*(4), 34-39.
12. Omonovna, T. L. (2024). A PECULIAR EXPRESSION OF PEASANT APPLAUSE IN FOLKLORE. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(20), 199-204.
13. To'rayeva, L. (2024). O'ZBEK XALQ O'YINLARIDA "BOBODEHQON" KULTIGA OID QARASHLAR TALQINI. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(20), 234-241.

14. To‘rayeva, L. (2024, May). Jek Londonning “Hayotga muhabbat” hikoyasida hayotsevarlik g ‘oyalari. In *CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD* (Vol. 1, No. 4, pp. 250-259).

15. Tursunovna S. D. BUXOROLIK ZULLISONAYN SHOIRA //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – Т. 2. – №. 20. – С. 170-176.

16. Sodiqova D. Muslihabegim ijodida hadislarga murojaat //CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD. – 2024. – Т. 1. – №. 4. – С. 240-249.

17. Baxtiyorovna N. N. et al. JAMOL KAMOLNING “JAMILA” DOSTONIDA IJODKORNING BADIIY MAHORATI //Journal of new century innovations. – 2024. – Т. 53. – №. 2. – С. 81-85.

18. Norova N. Principal Directions of Studying the Problem of Style in Literature (on the Example of U. Kochkor's Lyrics) //JournalNX. – С. 913-915.

19. Norova N., Nigina M. OMON MATJON SHE’RLARIDA QUSHLAR TIMSOLI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – Т. 13. – №. 3. – С. 27-30.

20. Nasiba N. UDC: 821.512. 133 TRADITION AND INNOVATION IN USMON KUCHKOR'S POEMS //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – С. 100.

21. Norova N. B. Creative abilities of the artist in the application of the art (on the example of the lyrics of osman kochkar) //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – Т. 4. – №. 5. – С. 214-221.

22. Norova N. Artistic skills in Usmon Kuchkor poetry //центр научных публикаций (buxdu. Uz). – 2022. – Т. 15. – №. 15.

23. Bakhtiyorovna N. N. CREATIVE ABILITIES OF THE ARTIST IN THE APPLICATION OF THE ART (ON THE EXAMPLE OF THE LYRICS OF OSMAN KOCHKAR).

24. Gaybulloevna D. S., Bakhtiyorovna N. N. PSYCHOLOGIST IN ULUGBEK HAMDAM'S NOVEL" FATHER.

25. Norova N. УСМОН ҚЎЧҚОР УСМОН ҚЎЧҚОРНИНГ “ЛАЗИЗЖОН МАРСИЯСИ” ШЕЪРИ ХУСУСИДА: УСМОН ҚЎЧҚОРНИНГ “ЛАЗИЗЖОН МАРСИЯСИ” ШЕЪРИ ХУСУСИДА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 16. – №. 16.

26. Norova N. ҲОЗИРГИ ШЕЪРИЯТДАГИ ПОЭТИК ЯНГИЛАНИШЛАР ҲАҚИДА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 16. – №. 16.

27. Norova N. Usmon Qo ‘chqor lirikasidagi obrazlar turkumi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

28. Baxtiyorovna N. N. USMON QOCHQOR LIRIKASIDA MUHABBAT MAVZUSINING TALQINI: DOI: 10.53885/edinres. 2021.71. 75.119 Norova Nasiba Baxtiyorovna, BuxDU Ozbek tili va adabiyoti kafedrasi tayanch doktoranti (Ozbekiston) //Научно-практическая конференция. – 2021.

29. Норова Н. Б. УСМОН ҚЎЧҚОР ШЕЪРИЯТИДА ТАБИАТ ТАСВИРИ ТАЛҚИНИ: Норова Насиба Бахтиёровна, Бух ДУ ўзбек адабиёти кафедраси ўқитувчиси,(PhD) //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2023. – №. 1.

30. Baxtiyorovna, N. N. ., & Latipov, H. R. . (2024). Expression of Common Ideas and Images in the Creations of Navoy and Pushkin. International Journal of Formal Education, 3(4), 46–53. Retrieved from http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2479

31. Norova N. The Subject of Bukhara in the Poems of Osman Kochkar //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 858-863. Norova N. The Subject of Bukhara in the Poems of Osman Kochkar //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – T. 3. – №. 3. – C. 858-863.

32. Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – T. 2. – №. 5. – C. 372-380.

33. Rakhmiddinovna S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood…) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – T. 12. – №. 5. – C. 31-36.

34. Raxmiddinovna S. Z. et al. USTOZ-IBROHIM HAQQUL IJODIGA CHIZGILAR //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 21. – №. 2. – C. 113-117.

35. Rakhmiddinovna S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 112.

36. Rakhmiddinovna S. Z., Manzura K. MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ AND HIS DESCENDANTS //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2022. – T. 1. – №. 2. – C. 142-146.

37. Rakhmiddinovna S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ.. //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 132.

38. Бекова Н. Ж., Сайлиева З. Р. " Девони Фони": издания и исследования //Филология и лингвистика в современном обществе. – 2014. – С. 20-22.

39. Sohibova, Z., & Quvvatova, D. (2019). Symbolic description of the year seasons in Uzbek poetry. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 8(9 S3), 1530-1534.

40. Nusratilloevna, S. Z. (2021). Some notes about the description of summer in uzbek poetry. World Bulletin of Social Sciences, 2, 73-77.

41. Sohibova, Z. (2020, December). IN AGAHI'S POEMS ABOUT SPRING ABOUT REPEATING IMAGES. In Конференции.
42. Сохибова, З. (2020). ЗУЛФИЯ ИЖОДИДА ДАРАХТ ОБРАЗИ ВА РАМЗИЙЛИК. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(1).
43. Sohibova, Z. N. (2020). THE SEASON OF AUTUMN AND THE MOTIVE OF PARTING IN THE WORKS OF NAVOIY. Scientific reports of Bukhara State University, 4(4), 213-218.
44. Nusratilloevna, S. Z. Description and Symbolic Meaning of Winter in Uzbek Poetry. International Journal on Integrated Education, 4(4), 327-334.
45. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
46. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
47. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
48. Tursunovna S. D., Pirimovich E. H. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER.
49. Eshonqulov H., Sodiqova D. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Oltin bitiglar–Golden Scripts. – 2021. – Т. 3. – №. 3.
50. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №.
51. Sodikova D. T. GLIMPSES TO FEMININE LITERATURE DURING THE DYNASTY OF BUKHARA EMIRATE: ALL ABOUT A POETESS MUSLIKHABEGIM MISKIN AND HER LITERARY HERITAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЮРКОЛОГИИ: РОССИЯ И ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИЙ МИР. – 2021. – С. 174-176.
52. Sodikova T. D. Depiction of Romantic Love in Muslihabegim Miskin's Poetry //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 8.
53. Содикова Д. Т. ПРОБЛЕСКИ ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВО ВРЕМЕНА ДИНАСТИИ БУХАРСКОГО ЭМИРАТА: ВСЕ О ПОЭТЕССЕ МУСЛИХАБЕГИМ МИСКИН И ЕЕ ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ //ББК 81.632 А43. – С. 174.
54. Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetees during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – С. 41.
55. Садикова D. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

56. Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.

57. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

XALQ QO'SHIQLARIDA RADIF IFODASI

To'rayeva Laylo Omonovna
BuxDU O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi,
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)

Annotatsiya: O'zbek xalq qo'shiqlari o'ziga xos mazmundorligi va ohangdorligi bilan betakror poetik tizim sifatida namoyon bo'ladi. Radif she'r poetik takrorturlaridan biri bo'lib, qo'shiq ritmini shakllantirishga, uning mazmunini teran anglashga xizmat qiladi. Maqolada radifning xalq qo'shiqlaridagi ifodasi va uning estetik tabiati haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: radif, qofiya, aruz vazni, barmoq vazni, so'z takrori, musiqiylik, ohangdoshlik, ritm, sarlavha.

Radif hodisasi, asosan, aruzda yaratilgan lirik matnlarga xosdir. Biroq barmoq vaznida yaratilgan xalq qo'shiqlarida ham radifning qo'llanilishini inkor etib bo'lmaydi. "Radif" arabcha so'z bo'lib, lug'aviy ma'nosiga ko'ra "orqasiga mingan, mingashgan" degan ma'nolarni bildiradi.

Radif asosan, she'riy asarlar badiiyatiga daxldor hodisa bo'lib, she'riy misralarda qofiyadan so'ng takrorlanib keladigan leksik so'z yoki sintaktik birlik sifatida, ma'noni kuchaytirishga, poetik fikrni ma'lum bir nuqtaga to'plashga, ohangdorlikni oshirishga xizmat qiladi. Radif har doim qofiyadan keyin misralararo yoki baytlar osha bir xilda, hech qanday o'zgarishsiz takrorlanib keladigan so'z, so'z birikmasi yoxud gapga nisbatan qo'llanadi. Uning she'r qurilishidagi o'rni hamisha qat'iyligi kuzatiladi. Radif she'rda doimo qofiyadan so'ng, hojibdan esa oldin joylashadi. Bu uning eng muhim belgisi bo'lib, shunga qarab she'rda tez aniqlanadi.

Radif she'rdagi kompozitsion unsurlardan biridir. U qofiya bilan bir qatorda she'rning musiqiy ohangini kuchaytirishga, ritmik harakatini belgilashga, badiiy mazmunni ifodalashga xizmat ko'rsatadi.

Radif – so'z takrorlaridan biri. Uning qofiyadosh so'zlardan so'ng bir xilda takrorlanib kelishi o'ziga xosligini belgilovchi yetakchi xususiyatidir. U asosan, she'riyat musiqiyligiga xos asosiy unsurlardan biri sanaladi. Shuning uchun radif ishtirok etgan she'riy asarlarning musiqiyligi yanada kuchli bo'ladi.

Radif nafaqat mumtoz lirik asarlarda, balki xalq qo'shiq va termalarda ham uchrashi mumkin. Mumtoz g'azaliyotda "radif" hatto o'zi qo'llanib kelayotgan matn uchun sarlavha vazifasini o'tash darajasigacha ko'tarilgan. Bunday imkoniyat natijasida g'azallar radifni, radiflar esa g'azalni mashhur qildi. Xususan, g'azal mulkining sultoni Alisher Navoiyning "Kelmadi", "Topmadim", Boburning "Qoldim-u?", Mashrabning "O'rtar" kabi radifli g'azallari ayni paytda sarlavha vazifasini o'tayotgan ana shu so'zlarning radif bo'lib kelishi orqali o'quvchilar xotirasida va

qalbida muhrlanib qolgan. Bundan ko'rinadiki, radif, avvalo, she'riy asarning xotirada muhrlanib qolishi uchun asosiy zamindar. Bunga esa uning o'ziga xos ohang yaratish imkoniyati asos bo'ladi.

Radif bo'lib kelgan so'zning sarlavha tarzida e'tirof etilishi xalq og'zaki ijodi namunalarida ham keng uchraydi. Jumladan, "Yaxshidir", "Do'mbiram" radifli termalar, "Nima-nima deysiz" radifli qo'shiq, "Gulyor" kabi qo'shiqlar bunga misol bo'la oladi.

Radifning sarlavha darajasiga ko'tarilishi sabablaridan yana biri, ko'pincha uning ritmik urg'u qabul qilishidir. Ya'ni, radif bo'lib kelgan so'zga ko'p hollarda mintaqaviy va ritmik urg'u tushadi-yu, u boshqa so'zlardan ovoz orqali ajratib aytiladi. Ayni paytda bu ajratish ushbu so'zning ma'nosini ham kichraytirib, uni e'tiborga yaqin qilib qo'yadi. Nihoyat, she'riy matndagi ushbu diqqatga yaqin so'z xotirada yaxshiroq o'rnashib qoladi-yu, uning yodga olinishini ta'minlaydigan sarlavhaga aylanadi.

O'zbek xalq qo'shiqlari mavzu ko'lamiga, ijro xususiyatiga va maqsadiga qarab rangba-rang: "alla", "yor-yor", "kelin salom", "o'lan", "ho'p mayda", "churey-churey", "tirey-turey" singari janrlarga bo'linar ekan, ularning bu tarzda umumiy nomlantirilishi qanday yuz berganligi e'tiborni tortadi. Bizningcha, o'zbek xalq qo'shiqlarining bu xilda umumiy nomlanmalar bilan atalishining asosiy sababi ularning yagona mazmun doirasida ma'lum ob'yektga qarata yaratilgan bo'lishi bilan birga, har tomonlama yaxlitlik kasb etuvchi mustaqil asar sifatida gavdalana olish xususiyati tufaylidir. Mazmun va shakl mohiyatiga ko'ra qo'shiqlarning bunday uyg'unlashuvini ta'minlaydigan asosiy unsur sifatida esa har bir mustaqil to'rtliklar oxiridagi ohangdosh so'zlardan keyin misralararo muttasil takrorlanib keluvchi maxsus so'z takrorining mavjudligi sabab bo'lib ko'rinadi. Jumladan, yor-yorlarda bu so'z takrori "yor-yor", allalarda "alla", ho'p maydalarda "mayda-yo mayda", churiyalarda "churey-churey" va hokazolar bo'lib, ular shu tipda yaratilgan qo'shiqlarni yaxlitlashtirish, turkumlash uchun yordam beradi. Bu so'z takrorlari ko'pincha qofiyadosh so'zlardan keyin kelishi esa ularni radifga tenglashtirishga asos bo'ladi.

Qozondagi qatlama,
Qatlanadi yor-yor.
Qizni olib yangasi
Otlanadi yor-yor.
Yoki:
Osmonda uchgan qushlar, alla,
Sekin chiqar tovushlar, alla,
Meni solma qayg'uga, alla,
Bolam to'ysin uyquga, alla.
Yana:
Esli molim – oqilim, turey-turey,
Yelkamdagi kokilim, turey-turey.

Shuncha molning ichida, turey-turey,

Bog'da ochilgan gulim, turey-turey.

Ko'rinyaptiki, o'zbek xalq lirikasi janrlari orasida qofiyadosh so'zlardan keyin unga ergashgan holda keluvchi aniq, maxsus so'z takrori mavjud bo'lgan namunalar ko'p uchraydi. Jumladan, yuqoridagi qo'shiq namunalarida ham buning yorqin ifodasini ko'rish mumkin. Birinchi qo'shiq "yor-yor" janri sanalib, uning qofiyalari qatlanadi \\ otlanadi ohangdosh so'zlaridan keyin yor-yor takrori qo'llanib kelgan. Xuddi shunday keyingi qo'shiqlarda ham o'ziga xos ohangdoshlik va radiflar takrorlanib kelgan. Qizig'i shundaki, bu qo'shiqlarga xos ushbu aniq, doimiy takrorlar g'oyaviy-estetik maqsadni ochib berishga, o'ziga xos ohang va musiqiylikni yuzaga keltirishga, qo'shiq ob'ektiga murojaat ifodasini shakllantirishga asos bo'lib xizmat qiladi. Ana shu asoslik darajasi esa ularni yetakchi bosqichga, umumlashma nom yoki sarlavha vazifasiga ko'taradi. Agar adabiyotshunoslikda qofiyadosh so'zlardan keyin kelib, ifodalanayotgan mazmunni va ohangni yanada shakllantirishga xizmat qiladigan so'z takrori – radif deb nomlanishi e'tiborga olinsa, yuqoridagi xalq qo'shiqlarida ham xuddi shu kabi sajiyada ko'zga tashlanayotgan so'z takrorlarini "radif" sifatida qarash mumkin bo'ladi. Chunki xalq qo'shiqlarida ham xuddi mumtoz g'azaliyotdagi kabi radif vazifasidagi muayyan so'zlarning umumlashtiruvchi nom (sarlavha) vazifasini bajarib kelayotganligi kuzatiladi. Ayni paytda shuni aytib o'tish kerakki, qo'shiq sajiyasini ifodalovchi radiflar qo'shiq mazmunidan ko'ra ko'proq uning shakli va ohangi uchun xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

57. Turaeva, L. O. (2021). Artistic and compositional features of harvest songs. *ASIAN JOURNAL OF MULTIDIMENSIONAL RESEARCH*, *10*(4), 629-634.

58. Тўраева, Л. О. (2024). ЎЗБЕК ДЕҲҚОНЧИЛИГИДА ТАҚВИМ РАМЗЛАРИ. *IMRAS*, *7*(1), 779-783.

59. Тўраева, Л. О. (2023). ЎЗБЕК ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИДА ДЕҲҚОН ОЛҚИШЛАРИНИНГ ЎЗИГА ХОС ИФОДАСИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, *2*(24), 22-25.

60. Тўраева, Л. О. (2023). ДЕҲҚОНЧИЛИК ҚЎШИҚЛАРИ ЖАНРИНИ БЕЛГИЛАШДА КАСБИЙ АТАМАЛАРНИНГ ЎРНИ. *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH*, *2*(22), 66-70.

61. Тўраева, Л. О. (2022, June). Мақолларда деҳқонлар ҳаётининг бадиий талқини. In *E Conference Zone* (pp. 71-73).

62. To'rayeva, L. (2021). ЎЗБЕК ЗИРОАТШИЛИГИДА МОШГА МУНОСАБАТНИНГ ФОЛЬКЛОРДАГИ БАДИИЙ ТАЛҚИНЛАРИ ХУСУСИДА. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, *7*(7).

63. Omonovna T. L. Artistic understanding of peasant life in proverbs //Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences. – 2022. – T. 9. – S. 47-49.

64. TORAYEVA, L. (2023). ЎРИМ ҚЎШИҚЛАРИНИНГ ОБРАЗЛАР ТАРКИБИ ВА БАДИИЙ-КОМПОЗИЦИОН ХУСУСИЯТЛАРИ. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, *42*(42).

65. Omonovna, T. R. L. (2024). A Hymn of Divine Ideas in the Wisdoms of Yassavi. *International Journal of Formal Education*, *3*(4), 34-39.

66. Omonovna, T. L. (2024). A PECULIAR EXPRESSION OF PEASANT APPLAUSE IN FOLKLORE. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(20), 199-204.

67. To‘rayeva, L. (2024). O’ZBEK XALQ O’YINLARIDA “BOBODEHQON” KULTIGA OID QARASHLAR TALQINI. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(20), 234-241.

68. To‘rayeva, L. (2024, May). Jek Londonning “Hayotga muhabbat” hikoyasida hayotsevarlik g ‘oyalari. In *CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD* (Vol. 1, No. 4, pp. 250-259).

69. Tursunovna S. D. BUXOROLIK ZULLISONAYN SHOIRA //THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY. – 2024. – T. 2. – №. 20. – C. 170-176.

70. Sodiqova D. Muslihabegim ijodida hadislarga murojaat //CONFERENCE ON THE ROLE AND IMPORTANCE OF SCIENCE IN THE MODERN WORLD. – 2024. – T. 1. – №. 4. – C. 240-249.

71. Baxtiyorovna N. N. et al. JAMOL KAMOLNING “JAMILA” DOSTONIDA IJODKORNING BADIIY MAHORATI //Journal of new century innovations. – 2024. – T. 53. – №. 2. – C. 81-85.

72. Norova N. Principal Directions of Studying the Problem of Style in Literature (on the Example of U. Kochkor's Lyrics) //JournalNX. – C. 913-915.

73. Norova N., Nigina M. OMON MATJON SHE’RLARIDA QUSHLAR TIMSOLI //ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ. – 2023. – T. 13. – №. 3. – C. 27-30.

74. Nasiba N. UDC: 821.512. 133 TRADITION AND INNOVATION IN USMON KUCHKOR'S POEMS //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 100.

75. Norova N. B. Creative abilities of the artist in the application of the art (on the example of the lyrics of osman kochkar) //Scientific reports of Bukhara State University. – 2020. – T. 4. – №. 5. – C. 214-221.

76. Norova N. Artistic skills in Usmon Kuchkor poetry //центр научных публикаций (buxdu. Uz). – 2022. – Т. 15. – №. 15.
77. Bakhtiyorovna N. N. CREATIVE ABILITIES OF THE ARTIST IN THE APPLICATION OF THE ART (ON THE EXAMPLE OF THE LYRICS OF OSMAN KOCHKAR).
78. Gaybulloevna D. S., Bakhtiyorovna N. N. PSYCHOLOGIST IN ULUGBEK HAMDAM'S NOVEL" FATHER.
79. Norova N. УСМОН ҚЎЧҚОР УСМОН ҚЎЧҚОРНИНГ “ЛАЗИЗЖОН МАРСИЯСИ” ШЕЪРИ ХУСУСИДА: УСМОН ҚЎЧҚОРНИНГ “ЛАЗИЗЖОН МАРСИЯСИ” ШЕЪРИ ХУСУСИДА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 16. – №. 16.
80. Norova N. ҲОЗИРГИ ШЕЪРИЯТДАГИ ПОЭТИК ЯНГИЛАНИШЛАР ҲАҚИДА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 16. – №. 16.
81. Norova N. Usmon Qo ‘chqor lirikasidagi obrazlar turkumi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
82. Baxtiyorovna N. N. USMON QOCHQOR LIRIKASIDA MUHABBAT MAVZUSINING TALQINI: DOI: 10.53885/edinres. 2021.71. 75.119 Norova Nasiba Baxtiyorovna, BuxDU Ozbek tili va adabiyoti kafedrasi tayanch doktoranti (Ozbekiston) //Научно-практическая конференция. – 2021.
83. Норова Н. Б. УСМОН ҚЎЧҚОР ШЕЪРИЯТИДА ТАБИАТ ТАСВИРИ ТАЛҚИНИ: Норова Насиба Бахтиёровна, Бух ДУ ўзбек адабиёти кафедраси ўқитувчиси,(PhD) //Образование и инновационные исследования международный научно-методический журнал. – 2023. – №. 1.
84. Baxtiyorovna, N. N. ., & Latipov, H. R. . (2024). Expression of Common Ideas and Images in the Creations of Navoy and Pushkin. International Journal of Formal Education, 3(4), 46–53. Retrieved from http://journals.academiczone.net/index.php/ijfe/article/view/2479
85. Norova N. The Subject of Bukhara in the Poems of Osman Kochkar //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 858-863. Norova N. The Subject of Bukhara in the Poems of Osman Kochkar //Best Journal of Innovation in Science, Research and Development. – 2024. – Т. 3. – №. 3. – С. 858-863.
86. Sayliyeva Z. R., Murodova M. R. Q. LITERACY OF PRAISE IN THE VERSES OF ALISHER NAVOI //Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS). – 2022. – Т. 2. – №. 5. – С. 372-380.
87. Rakhmiddinovna S. Z., Qizi M. M. R. Prophet of the peace and blessings of allah be upon him (o prophet of the prophet hood…) //ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2022. – Т. 12. – №. 5. – С. 31-36.

88. Raxmiddinovna S. Z. et al. USTOZ-IBROHIM HAQQUL IJODIGA CHIZGILAR //PEDAGOGS jurnali. – 2022. – T. 21. – №. 2. – C. 113-117.
89. Rakhmiddinovna S. Z. EY, SAFHAYI RUXSORING AZAL XATIDIN INSHO //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 112.
90. Rakhmiddinovna S. Z., Manzura K. MUHAMMAD RAHIMKHAN FERUZ AND HIS DESCENDANTS //Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies. – 2022. – T. 1. – №. 2. – C. 142-146.
91. Rakhmiddinovna S. Z. CHU JILVA AYLADI UL HUSN ISTABON OSHIQ.. //SCIENTIFIC REPORTS OF BUKHARA STATE UNIVERSITY. – C. 132.
92. Бекова Н. Ж., Сайлиева З. Р. " Девони Фони": издания и исследования //Филология и лингвистика в современном обществе. – 2014. – С. 20-22.
93. Sohibova, Z., & Quvvatova, D. (2019). Symbolic description of the year seasons in Uzbek poetry. International Journal of Innovative Technology and Exploring Engineering, 8(9 S3), 1530-1534.
94. Nusratilloevna, S. Z. (2021). Some notes about the description of summer in uzbek poetry. World Bulletin of Social Sciences, 2, 73-77.
95. Sohibova, Z. (2020, December). IN AGAHI'S POEMS ABOUT SPRING ABOUT REPEATING IMAGES. In Конференции.
96. Сохибова, З. (2020). ЗУЛФИЯ ИЖОДИДА ДАРАХТ ОБРАЗИ ВА РАМЗИЙЛИК. МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА, 3(1).
97. Sohibova, Z. N. (2020). THE SEASON OF AUTUMN AND THE MOTIVE OF PARTING IN THE WORKS OF NAVOIY. Scientific reports of Bukhara State University, 4(4), 213-218.
98. Nusratilloevna, S. Z. Description and Symbolic Meaning of Winter in Uzbek Poetry. International Journal on Integrated Education, 4(4), 327-334.
99. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
100. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
101. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
102. Tursunovna S. D., Pirimovich E. H. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER.
103. Eshonqulov H., Sodiqova D. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Oltin bitiglar–Golden Scripts. – 2021. – Т. 3. – №. 3.

104. Садикова D. Muslihabegim Miskin Appeals to Historical Person-Hazrat Agoyi Buzurg //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №.
105. Sodikova D. T. GLIMPSES TO FEMININE LITERATURE DURING THE DYNASTY OF BUKHARA EMIRATE: ALL ABOUT A POETESS MUSLIKHABEGIM MISKIN AND HER LITERARY HERITAGE //АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ТЮРКОЛОГИИ: РОССИЯ И ТЮРКО-МУСУЛЬМАНСКИЙ МИР. – 2021. – С. 174-176.
106. Sodikova T. D. Depiction of Romantic Love in Muslihabegim Miskin's Poetry //Middle European Scientific Bulletin. – 2021. – Т. 8.
107. Содикова Д. Т. ПРОБЛЕСКИ ЖЕНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ВО ВРЕМЕНА ДИНАСТИИ БУХАРСКОГО ЭМИРАТА: ВСЕ О ПОЭТЕССЕ МУСЛИХАБЕГИМ МИСКИН И ЕЕ ЛИТЕРАТУРНОМ НАСЛЕДИИ //ББК 81.632 А43. – С. 174.
108. Eshankulov H., Sadikova D. Muslihabegim Miskin is a talented bilingual poetees during the literary period of the XIXth century in Bukhara //GOLDEN SCRIPTS OLTIN BITIGLAR. – С. 41.
109. Садикова D. MUSLIHABEGIM MISKIN-ALISHER NAVOI'S FOLLOWER //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.
110. Sodikova D. MUSLIHABEGIM MISKIN IS A ZULLISONAYN (WHO WROTE HER WORKS IN TWO LANGUAGES) POETESS //Журнал академических исследований нового Узбекистана. – 2024. – Т. 1. – №. 3. – С. 81-86.
111. Садикова Д. Muslihabegim Miskin–XIX asr Buxoro adabiy muhitining iste'dodli zullisonayn shoirasi //Центр научных публикаций (buxdu. uz). – 2021. – Т. 8. – №. 8.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

MUHAMMAD YUSUF SHE'RLARIDAIDA METAFORA USLUBIY VOSITA SIFATIDA

Maxammadiyeva Diyora Raxmatovna,
O'zbekiston-Finlandiy pedagogika instituti
O'zbek tili va adabiyoti kafedrasi o'qituvchisi
Zulfizar Abduvayitova ,
Tillar fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'zbek xalq farzandi,insoniy fazilatlar, vatan, ishq-muhabbat kuychisi Muhammad Yusufning "Biz baxtli bo'lamiz" to'plamidagi "iftixor", "ne qilay", "yurak", "istak" "ota uy" she'rlarida qo'llanilgan metafora usulini ko'rib chiqamiz.Ma'lumki metafora ma'noni yanada yorqin va ta'sirli qilib yetkazib berish usuli sanaladi va bu usuldan Muhammad Yusuf she'riyatida mohirona foydalanilgan.

Kalit so'zlar: Metafora, she'riyat, o'xshatish, qiyoslash, obraz.

Metafora (grekcha metaphora ko'chirish**)** biror predmet belgisining, harakatning o'xshash tomonini boshqasiga ko'chirish demakdir. Metafora – o'xshatish ochiq bo'lganda tushunarli, o'xshatish hosil qilinganda tushunarsiz, o'xshatish yo'qolganda sezilarsiz bo'ladi. O'xshashlikning yo'qolishi metaforik qo'llanuvchi so'zlarni oddiy nomlarga aylantiradi. "Metafora" atamasi ilk bor Izokrat tomonidan "Evagorus" asarida qo'llanilgan. Ingliz olimi E.Ortoni kundalik hayotda metaforalardan foydalanishning quyidagi uch asosiy sababini ko'rsatgan:

1.Ular bizga qisqacha gapirishga yordam beradi.

2.Ular bizning nutqimizni yorqin qiladi.

3.Ular ifodalab bo'lmaydigan narsani ifodalashga yordam beradi.[1]

Metafora harakat-holat, xil-xususiyat, shakllarga o'xshatish-qiyoslash orqali vujudga keladi. She'riyatda metafora tasvir va ma'noning ta'sirchanligini oshiruvchi badiiy vositadir.U o'xshatishdan farqli o'laroq, biror narsa yoki hodisani boshqa narsa bilan bevosita qiyoslash orqali yangi obraz yaratadi. Metafora o'quvchini muayyan tuyg'u yoki fikrni noan'anaviy, o'ziga xos shaklda idrok qilishga undaydi. Metafora she'riyatga nafosat bag'ishlab, o'quvchini tasavvur va his qilishning yangi olamlariga olib kiradi. Shu bilan birga, har bir metafora o'zida ijodkorning dunyoqarashini aks ettiradi.[2]

Muhammad Yusuf zamonaviy o'zbek she'riyatining taniqli vakili, xalq shoiridir. Uning ijodi insoniy tuyg'ular, milliy qadriyatlar va tabiat go'zalligini tarannum etadi. Muhammad Yusuf she'rlari o'quvchini samimiyligi, sodda va ravon uslubi bilan jalb qiladi. Uning xalq orasida mashur bo'lgan "Biz baxtli bo'lamiz", "Ishq kemasi", "Yolg'onchi yor", "Iltijo", "Osmonimga olib ketaman" kabi bir qancha to'plamlari

mavjud. Shoir xalq dardini, mehr va muhabbatini, oddiy odamlar hayotini betakror tarzda tasvirlagan.Muhammad Yusufning bir qancha she'rlari qo'shiqlarga aylangan bo'lib, o'zbek xalqining yurak-yuragiga chuqur singib ketgan. Uning ijodi bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotmagan. Muhammad Yusuf she'riyatida metafora mazmunni chuqurlashtirish va badiiy ifodani boyitishda muhim vosita sanaladi. U o'z she'rlarida oddiy hayotiy voqealarni falsafiy qatlamlarga olib chiqishda, his-tuyg'ularni samimiy tarzda yetkazishda metaforalardan mohirona foydalanaladi. Metafora harakat-holat, belgi-xususiyat, ikki predmet o'rtasidagi shakliy o'xshashlik, ikki predmetning joylashish o'rni kabi ma'no ko'chishlarida o'z ifodasini yaqqol namoyon qila oladi. Xususan, shoir qalamiga mansub "Iftixor" she'ridan olingan to'rtlikda qatnashgan metaforalarni tahlil qilamiz.

Shirmon kulcha yuzlari,
Rayhon isdir bu elning.
Uzun sochli qizlari
To'marisdir bu elning.

Ushbu to'rtlikda qatnashgan metaforalarga aniqlik kiritish uchun, avvalo, biz birinchi misrada qatnashgan, "shirmon" va "kulcha" so'zlariga to'xtalamiz. "Shirmon"oliy navli unga no'xat unidan qo'shib sut va yog' solib tayyorlanadigan non turi. "Kulcha" bu doirasimon yog'li, tandirda yopilgan kichik non. Ko'rinib turibdiki, shoir yuz tasvirida metaforaning juda go'zal namunasidan foydalangan. Kulcha metaforasi aylana shaklga ega yuzni, shirmon esa silliq, toza teri sifatini bildiradi. Demak, bu misralar orqali shoir metaforaning shakliy o'xshashligidan foydalangan. Shuni qo'shimcha qilib aytishimiz mumkinki, O'rta Osiyo xalqlarida ayollar yuzining silliqligi va yumaloqligi go'zallikning mezoni sifatida qaralgan. Shuningdek, biz shoirning yana bir "yurak" deb nomlangan she'ridan olingan to'rtlikni tahlil qilamiz.

Toshga aylansa ham mening yuragim,
Baribir "Vatan" deb uraveradi

Ushbu tortlikni tahlil qilishimiz uchun, avvalo, tosh va yurak so'zlariga e'tiborimizni qaratsak

"Tosh" - qattiq va sovuq jism. "Yurak" bu barcha tirik jonzotlarning asosiy hayotiylik belgisi sanalib, yashash uchun eng kerakli bo'lgan a'zo hisoblanadi. Inson barcha his-tuyg'u, kechinmalarini shu yurak orqali his qiladi. Bu to'rtlikda shoir aytmoqchiki, yuragimiz tosh kabi qattiq bo'lsa ham, Vatan degan joyda yumshaydi. Vatan shunday tuyg'uki, u aytilganda har qanday kimsa u xoh qallob bo'lsin, xoh o'g'ri bo'lsin yuragi selday oqadi. Hech qanday sabab, Vatan degan tuyg'uni so'ndira olmaydi, hamma uni his qiladi, u bilan birga yashaydi. Tosh va yurak so'zlari orqali ularning xususiyat sifati haqida so'z olib borgan va shu orqali metaforaning ikki jism o'rtasidagi o'xshashlik xususiyatidan foydalangan. Shu o'rinda, buyuk jadid bobokolonimiz Abdulla Avloniyning "Vatanni suymak" risolasidagi bir parcha e'tiborimizni tortadi va unda shunday fikrlar keltiriladi "Har bir kishining tug'ilib

o‘sgan shahar va mamlakatini shul kishining vatani deyilur, har kim tug‘ilgan, o‘sgan joyini jonidan ortiq suyur. Hatto bu – Vatan hissi hayvonlarda ham bor”.

Shoirning yana bir “Istak” nomli she’ridan olingan to‘rtligiga nazar tashlasak:

Ko‘z yoshlari daryo bo‘ldi bu dunyo,
Tutab-tutab ado bo‘ldi bu dunyo
Tinch kunlarni sog‘indi bir odamda
Urushlardan zada bo‘ldi bu dunyo

Ushbu to‘rtlikda dunyoning “ko‘z yosh to‘kishi” va “tutashiga” e’tiborimizni qaratamiz, buning uchun biz ushbu sozlarning lug‘aviy ma’nosini bilishimiz lozim. Ko‘z yosh - bu inson nimadandir g‘am chekkanda, xafa bo‘lganda yoki juda kuchli xursand bo‘lganda ko‘zdan oqadigan suyuqlik. Shoir bu so‘zni “ ko‘z yoshlari daryo bo‘ldi” deb ishlatishlarini sababi shundaki, juda chuqur qayg‘uga tushgan holatni tasvirlashni maqsad qilgan. Yig‘ining cheksizligi, ko‘pligi va davomiyligini daryoga tenglashtirgan. “Tutab-tutab ado bo‘ldi” birikmasiga e’tiborimizni qaratadigan bo‘lsak, ushbu birikma yurt uzoq vaqtlar davomida jabr-zulmlardan ezilib, ich-ichidan yemirilishini ifodalagan. Demak, shoir dunyoni harakatga keltirib, ikki jism o‘rtasida harakat o‘xshashligi asosida urush va uning oqibatida to‘kilgan ko‘z yoshlarini ana shunday betakror usulda ifodalagan.

Shoirning yana bir “Ota uy” nomli she’ridan olingan to‘rtlikka e’tiborimizni qaratamiz.

Keng qasrga kelin bo‘l,
O‘z oshyoning bo‘lakcha .
Ota uyin oldida,
Bu dunyo bir ko‘lmakcha.

Shoir ushbu she’rida shaklga nisbatan juda chiroyli metaforadan foydalangan. Bilamizki, dunyo bu butun koinot ana shu butun bir boshli koinotni “ota uy” oldida oddiygina bir ko‘lmakchalik kichikligini tasvirlagan. Bu ifoda orqali shoir, siz keng qasrga kelin bo‘lasizmi, butun bir dunyo sizniki bo‘ladimi, foydasiz! Hech qanday saroy va hashamatli uy ota uyingizdek bo‘lmaydi. Ota uyingizda yashaganchalik erkin yashay olmaysiz, o‘zingizni erkin his qila olmaysiz. Ushbu to‘rtlikda shoir butun dunyoni ota uyi oldida arzimas ko‘lmakcha ekanligini ifodalashda shakliy metaforadan mohirona foydalangan. Shu o‘rinda sevimli shoirimiz Abdulla Oripovning “Tilla baliqcha” she’ri beixtiyor yodimizga tushadi. Shoir tilla baliqcha timsoli orqali insonning cheklangan sharoitlari va ulkan imkoniyatlarni anglamasligi, faqatgina shu ko‘lmakni butun bir dunyo deb biluvchi kishilarni baliqcha timsoli orqali tasvirlagan.

Muhammad Yusuf she’rlarida metaforalardan shu qadar chiroyli va o‘z o‘rnida foydalanganki, bu shoir she’riyatida inson qalbining nozik jihatlarini ifodalashda muhim o‘rin tutadi. U o‘z she’rlarida mazmun va tasvirni uyg‘unlashtirib, o‘quvchiga chuqur ta’sir qiluvchi badiiy obrazlar yaratgan. Shu bois, uning metaforalari milliy ruh va umuminsoniy qadriyatlarni yuksak badiiylik bilan aks ettiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1.B.Jo'rayeva, O.Sharipova. "Metaforaning tilshunoslikda namayon bo'lishi" Buxoro davlat universitsti.
2.G.K.Qobuljonova. "Metaforaning sistemaviy lingvistik talqini".
3.Muhamad Yusuf. "Biz baxtli bo'lamiz". T: - 2008.
4.Dilmurod Quronov. "Adabiyot nazariyasi".
5.O'zbek tilining izohli lug'ati. Mobil ilova. 3.1 versiya.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

ONA TILI DARSLARIGA QO‘YILADIGAN ZAMONAVIY TALABLAR

СОВРЕМЕННЫЕ ТРЕБОВАНИЯ К УРОКАМ РОЖДНОГО ЯЗЫКА

MODERN REQUIREMENTS FOR MOTHER LANGUAGE LESSONS

Urazboyeva Sabohat Ortiqboyevna
Urganch innovatsion university o‘qituvchi-stajyori
Telefon: +998(99)1517997
sabohat@icloud.com

Уразбоева Сабохат Артикбоевна
Преподаватель-стажер Ургенчского инновационного университета
Телефон: +998(99)1517997
sabohat@icloud.com

Urazboyeva Sabohat Artikboyevna
Teacher-trainee at Urganch Innovation University
Phone: +998(99)1517997
sabohat@icloud.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada bugungi kun yoshlarini darsga jalb etish va zamonaviy darslarni tashkil etish to‘g‘risida gapirilgan. Shu jarayonda zamonaviy darslarga qo‘yiladigan talablar, dars tashkil etishdagi mantiqiylik va izchillilik va usullar yoritib beriladi.

Kalit so‘zlar: zamonaviy, dars, talab, mahorat, didaktik talablar, metodlar, texnologiya, zamonaviy dars turlari, aralash dars, umumlashtiruvchi dars.

Аннотация: В данной статье говорится о привлечении современной молодежи к занятиям и организации современных занятий. В этом процессе выявляются требования к современным урокам, логике и последовательности в организации и методах урока.

Ключевые слова: современный, урок, потребность, умения, дидактические требования, методы, технология, виды современных уроков, смешанный урок, обобщающий урок.

Abstract. This article talks about attracting today's youth to classes and organizing modern classes. In this process, the requirements for modern lessons, logic and consistency in lesson organization and methods are highlighted.

Key words: modern, lesson, demand, skills, didactic requirements, methods, technology, types of modern lessons, mixed lesson, summarizing lesson.

Ona tili darslari orqali o‘quvchilarda tilga bo‘lgan qiziqish, uning ahamiyatini anglash va tilni o‘rganishga rag‘bat uyg‘otish, mustaqil fikrlashni shakllantirishga, o‘z fikrlarini ifodalashga, qarorlar qabul qilishga va o‘z bilimlarini kengaytirishga yordam beradi. Bu maqsadga erishish uchun darslarda turli xil kreativ metod va usullar qo‘llanadi. Shu tarzda, ona tili darslarini tashkil qilishdan maqsad o‘quvchilarni tilni o‘rganish bilan birga, ularni umumiy bilim va ko‘nikmalar bilan ta’minlashdir. Bu esa o‘z navbatida ularning kelajakdagi muvaffaqiyatlariga asos bo‘ladi.

Boshlang‘ich sinflarda o‘quvchilar yoshlarini hisobga olib o‘quv ishlari turli xillaridan foydalanishga, yangi bilimlarni berishni avval ilgari o‘rganilganni mustahkamlash, takrorlash bilan birga olib borishga to‘g‘ri keladi. Hatto tekshirish darslari ham bu yerda ko‘pincha ishlar boshqa turlarini o‘z ichiga oladi: materialni og‘zaki yetkazish. qiziharli hikoyani o‘qish. Darsning aynan mana shu turi aralash (kombinatsiyalashgan), yoki murakkab tuzilishli deb ataladi. Kombinatsiyalashgan darsning taxminiy tuzilishi:uy vazifalarini tekshirish va o‘quvchilar bilan savol-javob, yangi materialni o‘rganish, o‘zlashtirishini dastlabki tekshirish, mashq misollari davomida yangi bilimlarini mustahkamlash, ilgari o‘rganilganlarni suhbat ko‘rinishida takrorlash, o‘quvchilar bilimlarini tekshirish va baholash, uyga vazifa berish. Yuqori sinf o‘quvchilari turli ijtimoiy va madaniy muhitlarda yashaydilar. Darslarda o‘quvchilarning kundalik hayotidagi tajribalari, ijtimoiy muammolar, madaniy o‘ziga xosliklar bilan bog‘liq mavzularni muhokama qilish ularning dunyoqarashini kengaytiradi va tilni o‘rganish jarayonini yanada qiziqarli qiladi.

Yuqori sinflarda ona tili darslarini tashkil qilishda o‘quvchilarni nafaqat til bilimlari, balki umumiy madaniyat, axloqiy va ijtimoiy qadriyatlar bilan ham tanishtirish zarur. Bu o‘quvchilarning kelajakdagi muvaffaqiyatlari va jamiyatga foydali fuqarolar bo‘lishiga asos bo‘ladi. Ona tili darslariga qo‘yiladigan zamonaviy talablar pedagogik yondashuvlarning rivojlanishi va ta’limning sifatini oshirishga qaratilgan. Hozirgi kunda ona tili darslariga quyidagi talablar qo‘yilmoqda:

1. **Kompyuter texnologiyalaridan foydalanish**: Zamonaviy ta’limda kompyuter texnologiyalaridan samarali foydalanish muhimdir. Ona tili darslarida multimedia, interaktiv dasturlar, internet resurslari va elektron darsliklardan foydalanish talab etiladi. Bu o‘quvchilarning didaktik materiallarni qabul qilish jarayonini jonlantiradi.
2. **Interaktivlik va faol ishtirok**: Darslarda o‘quvchilarni faollashtirish, ular bilan muhokama qilish, turli vaziyatlar va topshiriqlarni hal qilishga undash kerak. Shuningdek, o‘quvchilarni guruhlar bo‘yicha ishlashga, fikr almashishga, bir-birlarini tinglashga rag‘batlantirish zarur.
3. **Individual yondashuv**: Har bir o‘quvchining qobiliyat va ehtiyojlarini inobatga olib, ona tili darslarida individual yondashuv talab etiladi. O‘quvchilarni

ularning bilim darajasiga mos ravishda dars jarayoniga jalb qilish va o‘z vaqtida yordam berish zarur.

4. **Kreativ va analitik fikrlashni rivojlantirish**: O‘quvchilarga kreativ fikrlash, tahlil qilish, o‘z fikrlarini mantiqiy ravishda izhor etish ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim. Ona tili darslari bu kabi ko‘nikmalarni shakllantirishga yordam berishi kerak.

5. **Didaktik maqsadlar va natijalar**: Darslarda aniq maqsadlar belgilanishi va ularni amalga oshirishga yo‘naltirilgan ishlanma tizimi mavjud bo‘lishi lozim. Bu maqsadlar grammatik bilimlar, til va nutq madaniyati, yozma va og‘zaki nutqni rivojlantirishni o‘z ichiga olishi mumkin.

6. **Nutq madaniyati va kommunikativ kompetensiya**: O‘quvchilarni til va nutq madaniyati, muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga qaratilgan faoliyat olib borish zarur. Ularning og‘zaki va yozma nutqini to‘g‘ri va ravon shakllantirish talab etiladi.

7. **Tillararo va madaniyatlararo yondashuv**: Zamonaviy darslarda, o‘quvchilarga ona tili va boshqa tillar o‘rtasidagi farqlarni tushuntirish, madaniyatlarni o‘rganish va tilni turli madaniyatlar kontekstida qo‘llash ko‘nikmalarini rivojlantirish talab etiladi.

8. **Darsning kognitiv va emotsional jihatlari**: Ona tili darslari nafaqat bilimlarni o‘zlashtirishga, balki o‘quvchilarning hissiy va intellektual rivojlanishiga ham qaratilgan bo‘lishi kerak. Bu o‘quvchilarning tilga bo‘lgan munosabatini shakllantiradi va motivatsiyalarini oshiradi.

9. **Insonparvarlik va axloqiy qadriyatlar**: Ona tili darslari o‘quvchilarni axloqiy va insonparvarlik qadriyatlariga ham o‘rgatishi kerak. Bu o‘quvchilarni to‘g‘ri so‘zlashga, boshqalarga hurmat ko‘rsatishga va adolatli bo‘lishga o‘rgatadi.

10. **O‘quvchilarning ijtimoiy faolligini oshirish**: Ona tili darslari o‘quvchilarga ijtimoiy mas’uliyatni tushuntirish va ular bilan jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarda ishtirok etishga yordam berish zarur. Bu orqali o‘quvchilarning muloqot va ijtimoiy ko‘nikmalari rivojlanadi.

Ushbu talablar orqali ona tili darslari o‘quvchilarni nafaqat til o‘rganish, balki ularni umumiy bilim va ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qilishi kerak.

Xullas, mustaqillikning dastlabki yillaridayoq “Ta’lim to‘g‘risida”gi Qonun va Kadrlar tayyorlash milliy dasturining qabul qilinishi ta’lim sohasida muhim qadam bo‘ldi. Har bir ijtimoiy tuzum kelajagi, insoniyat istiqboli, kishilarning hayot va turmush darajasi fan va madaniyat taraqqiyoti bilan bevosita bog‘liqdir. Fan va madaniyatning rivojlanishi esa ta’lim-tarbiya ishlarining qay yo‘sinda olib borilishidan kelib chiqadi. Shu bois mamlakatimizning istiqlol yo‘lidagi birinchi qadamlaridanoq buyuk ma’naviyatimizni tiklash va yanada yuksaltirish, milliy ta’lim-tarbiya tizimini takomillashtirish, uning milliy zaminini mustahkamlash, demografik va boshqa milliy xususiyatlarni hisobga olgan holda kuchli ijtimoiy siyosat olib borish yoshlarning zamon talablari bilan uyg‘unlashtirish asosida jahon andozalari darajasiga chiqarishga katta ahamiyat berib kelinmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qosimova N. Ona tili ta'limi va yangi pedagogik texnologiyalar. Buxoro, 2009, 103
2. Matchonov S. "Boshlang'ich sinflarda ona tili va uni o'qitish metodikasi" (Boshlang'ich ta'lim talabalari uchun darslik).T:Ishonchli hamkor,2021-y
3. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent-"O'zbekiston" -2016. 56 B.
4. www.ziyonet.uz
5. www.edu.uz

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

COMPARATIVE ANALYSIS OF STUDENT ASSESSMENT METHODS IN EUROPEAN EDUCATION SYSTEMS

Natalya Valerevna Drobchenko
Samarkand State Architecture and Construction University, Samarkand, Uzbekistan
76natalyadrobchenko@gmail.com
Faxriddinov Muhammad Faxriddin o'g'li
Teacher of Uzbek-Finnish Pedagogical Institute, Uzbekistan
fakhriddinovmukhammad0@gmail.com

Annotation: This essay presents a comparative analysis of student assessment methods used across various European education systems, offering insights into the diversity of approaches to measuring student performance. The primary aim is to explore how different countries in Europe assess students' academic achievements, focusing on both summative (final exams, standardized tests) and formative (ongoing assessments, teacher feedback) methods. The essay also investigates the role of assessment in shaping the educational experience, as well as its impact on student learning outcomes and future opportunities.

Key words: student assessment methods, comparative education, European education systems, assessment models in Europe, standardized testing, formative assessment, summative assessment, holistic assessment, educational policies in Europe, assessment practices across Europe, competency-based assessment, student evaluation, educational reforms in Europe.

Teachers in European countries use a variety of methods to assess students and teach, depending on the country's education system, culture, and policies. Here's an overview of how teachers in some European countries generally assess students and deliver lessons:

1. United Kingdom (England, Wales, Scotland, and Northern Ireland)

Assessment:

• **Grades and Marks:** Teachers in the UK typically use letter grades (A, B, C, D, U for ungraded) or numerical scores. GCSEs (General Certificate of Secondary Education) and A-levels (Advanced Level) are critical assessments taken by students around age 16 and 18, respectively. The final marks for these are based on exams and coursework.

• **Formative Assessment:** In addition to exams, teachers use continuous assessment methods like homework, class participation, presentations, and projects.

• **Standardized Testing:** Students undergo national exams at various stages of their schooling, such as Key Stage 2 tests (age 11) and GCSE exams (age 16).

Teaching Methodology:

• **Student-Centered Learning:** Teachers often employ interactive teaching techniques, such as discussions, group work, and problem-solving.

• **Subject Specialization:** Teachers specialize in a specific subject, such as mathematics, science, or English, and deliver subject-specific lessons.

• **Technology Integration:** Many teachers use technology, including online resources, digital platforms, and educational apps, to enhance lessons and student engagement.

2. Germany

Assessment:

• **Grades and Marks:** Teachers in Germany use a 6-point grading scale: 1 (very good) to 6 (unsatisfactory). Marks are typically given for assignments, exams, and projects.

• **Abitur:** The Abitur is the final examination at the end of secondary school (around age 18), and it plays a significant role in determining university entrance.

• **Continuous Assessment:** Teachers assess students' progress through regular tests, homework, and projects. However, the final grade is usually heavily weighted toward final exams.

Teaching Methodology:

• **Traditional and Structured:** German teaching is often more traditional, with a strong focus on lectures, structured lessons, and individual work.

• **Dual Education System:** Germany's vocational education system combines classroom learning with practical work experience. Students can choose between academic paths or vocational training.

• **Active Participation:** Although traditional, some teachers use group activities, discussions, and critical thinking tasks to encourage engagement.

3. France

Assessment:

• **Grades and Marks:** The grading system in France ranges from 0 to 20, with a passing grade of 10. Exams, homework, and projects contribute to students' grades.

• **Baccalauréat:** The Baccalauréat (often referred to as the Bac) is the final exam students take after completing secondary school (age 18). It is crucial for university admission.

• **Continuous Evaluation:** Teachers evaluate students through ongoing assessments like homework, written assignments, oral presentations, and group work.

Teaching Methodology:

• **Lecture-Based Learning:** French schools are typically more teacher-centered, with lessons delivered through lectures and instruction.

• **Critical Thinking:** Teachers encourage students to analyze, critique, and debate ideas, especially in subjects like philosophy, history, and literature.

• **Structured Curriculum:** The curriculum is highly structured, and subjects are often taught in depth. Students in high school have specialized tracks, such as science, economics, or humanities.

4. Italy

Assessment:

• **Grades and Marks:** Teachers in Italy use a 10-point scale, with grades ranging from 1 (very poor) to 10 (excellent). Exams, homework, and class participation all contribute to the final grade.

• **Maturità Exam:** This is the final exam at the end of secondary school (around age 18), which is essential for university admission.

• **Ongoing Assessments:** Teachers also assess students through projects, presentations, and classwork. The final grade is often a combination of continuous assessment and the final exam.

Teaching Methodology:

• **Lecture and Interaction:** Like France, Italy also favors traditional teaching, with a focus on lectures, discussions, and reading assignments.

• **Creative Projects:** In some subjects, particularly in the arts and sciences, teachers encourage creative projects and hands-on learning.

• **Student Engagement:** Teachers use interactive methods, including debates and group activities, to engage students in learning.

5. Sweden

Assessment:

• **Grades and Marks:** Sweden uses a grading scale from A to F, with A being the highest and E the lowest passing grade. Marks are based on exams, coursework, and class participation.

• **National Exams:** In upper secondary school (age 16-18), students take national exams that contribute to their final grade.

• **Continuous Evaluation:** Swedish teachers assess students' progress through projects, assignments, and classroom observations.

Teaching Methodology:

• **Student-Centered Learning:** Swedish education is highly student-centered, with a focus on fostering independent learning and critical thinking.

• **Collaborative Learning:** Group work, peer learning, and discussions are integral to the Swedish classroom.

• **Inclusive Education:** Swedish teachers prioritize inclusivity, ensuring that all students, regardless of ability, are actively involved in lessons.

6. Spain

Assessment:

• **Grades and Marks:** The grading scale in Spain ranges from 0 to 10, with 5 being the minimum passing grade. Teachers assess students through exams, homework, and projects.

• **Selectividad Exam:** At the end of high school, students take the Selectividad exam (also called the EvAU), which is critical for university entrance.

• **Ongoing Assessments:** Continuous evaluation is common, with teachers using homework, presentations, and participation to assess progress.

Teaching Methodology:

• **Traditional with Modern Elements:** Spanish teaching often combines traditional methods with modern approaches like group work, multimedia, and discussions.

• **Focus on Literacy:** Language skills, especially Spanish and foreign languages, are emphasized throughout education.

• **Specialized Tracks:** In high school, students choose between different tracks, such as science, arts, or humanities, and teaching focuses on their chosen area.

7. Netherlands

Assessment:

• **Grades and Marks:** The grading scale in the Netherlands ranges from 1 (very poor) to 10 (excellent), with 5.5 being the minimum passing grade.

• **Final Exams:** Students take final exams in their senior year, and these exams heavily impact their final grades and university admission.

• **Continuous Evaluation:** Teachers assess students through a mix of assignments, projects, and class performance, with a strong emphasis on independent research.

Teaching Methodology:

• **Problem-Based Learning:** Dutch education emphasizes problem-solving and critical thinking, with students encouraged to explore real-world issues.

• **Interactive and Collaborative:** Dutch teachers use a blend of lectures, group work, and collaborative projects to engage students.

• **Individualized Learning:** There is a focus on personalized learning, with students often having the flexibility to pursue topics of personal interest within the curriculum.

Common Themes Across Europe:

• **Grade-Based Systems:** Most European countries use a numeric or letter-based grading system, with assessments from both exams and continuous evaluation methods.

• **Student-Centered Approaches:** Many countries are increasingly shifting toward more student-centered teaching styles, focusing on collaboration, problem-solving, and critical thinking.

• **Standardized Testing:** National exams play a significant role in many countries, particularly in the final years of secondary education, influencing university admissions.

• **Focus on Skills Development:** Teachers focus not just on content knowledge but also on skills like communication, creativity, and teamwork.

Each country adapts its teaching and assessment methods to suit its educational priorities, balancing tradition and innovation to ensure students receive a comprehensive education.

REFERENCES:

1. Drobchenko, N. V., & Olimova, O. (2024). Revealing the Diverse Evolution of Ornamental Safeguards Across Societies. *Sustainable Infrastructure and Construction Engineering Journal*, *1*(1), 1-90.

2. Drobchenko, N. V., & Fakhriddinov, M. F. (2022). USING THE COREL DROW COMPUTER PROGRAM TO DEVELOP STUDENTS'CREATIVE ABILITIES THROUGH DRAWING.

3. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). THEORETICAL FOUNDATIONS OF THE PROCESS OF ARTISTIC PERCEPTION IN THE PREPARATION OF FUTURE TEACHERS OF DRAWING FOR PROFESSIONAL ACTIVITIES. *PEDAGOG*, *7*(11), 5-10.

4. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). BO 'LAJAK CHIZMACHILIK FANI O 'QITUVCHILARINING KASBIY TAYYORLASHDA PEDAGOGIK ASOSLAR. *FAN VA TA'LIM INTEGRATSIYASI (INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION)*, *2*(3), 158-162.

5. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). CHIZMACHILIKDA KOMPYUTERLI LOYIHALASH VA DIZAYN. *FAN VA TA'LIM INTEGRATSIYASI (INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION)*, *2*(2), 147-150.

6. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). COMPUTER GRAPHICS: EXPLORING COMPUTER GRAPHICS IN AREAS DRAWING AND ARTS. *Новости образования: исследование в XXI веке*, *2*(19), 43-46.

7. Shodiyev, F. (2024). BOSHLANG 'ICH SINF O 'QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA DIDAKTIK O 'YINLARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARI. *Научный Фокус*, *1*(12), 220-225.

8. Teshaevich, S. F. The Role of Didactic Games in the Training of Future Teachers. *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*, *7*(10), 62-64.

9. Faxriddin, S. (2024). BOSHLANG 'ICH SINFLARDA INTERFAOL DARSLAR OLIB BORISH TEXNOLOGIYASI. *Научный Фокус*, *1*(12), 214-219.

10. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). MUHANDISLIK KOMPYUTER GRAFIKASI VA CHIZMACHILIK FANIDAN DIDAKTIK OYINLI TEXNOLOGIYALARNING KREATIV AHAMIYATI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, *2*(20), 6-12.

11. Faxriddin o'g'li, F. M. (2024). CHIZMACHILIK FANI SIR-ASRORLARINI O'QUVCHILARNING ONGIGA YETKAZISHNING ZAMONAVIY YECHIMLARI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, *2*(19), 142-148.

12. Fakhriddinov, M. Convenience of working with AutoCAD Software in Drawing and Drawing Geometry. *Fan va ta'lim integratsiyasi jurnali*, 165-170.

13. Teshaevich, S. F. (2024). THE PHONETIC SYSTEM OF UZBEK, FINNISH, ENGLISH AND DIFFERENCES BETWEEN THE VOWEL SOUNDS OF THIS THREE LANGUAGES. *AMERICAN JOURNAL OF EDUCATION AND LEARNING*, *2*(4), 253-261.

14. Teshayevich, S. F., & Ro'ziqulovna, X. J. N. (2024). BOSHLANG 'ICH SINF O'QUVCHILARINI TA'LIMGA ADAPTATSIYA QILISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. *PEDAGOGIK TADQIQOTLAR JURNALI*, *1*(2), 183-188.

15. Faxriddinov, M. F. (2023). The impact of modern technology on education. *FAN VA TA'LIM INTEGRATSIYASI (INTEGRATION OF SCIENCE AND EDUCATION)*, *2*(2), 42-46.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH-OB'EKTIV ZARURIYAT

Begimqulova Laylo Mashrabovna
Jismoniy tarbiya va sport bo`yicha
mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini
oshirish instituti Farg`ona filliali "Sport psixologiyasi,
ijtimoiy-tabiiy fanlar" kafedrasi dotsenti
Tel: 97 966 84 82 e-mail: begimqulova@internet.ru

Annotatsiya: Tarixdan dars berish metodikasi ilmiy pedagogik fan bo'lib, o'quvchi yoshlarga tarixdan puxta bilim berish, maktab yoki bilim yurtida o'qitiladigan tarix kursining maqsadini, mazmunini, metod va usullarini hamda tarix o'qitishning eng muhim vositalarini belgilab beradi.

Kalit so'zlar: Texnologiya, ЮNESKO, diagnostik texnologiyalar, multimediyali texnologiya, muammoli o'qitish texnologiyasi, differensiallash texnologiyasi, interfaol.

Jamiyat rivojidagi ilmiy- texnikaviy taraqqiyot ishlab chiqarishni texnologiyalashririshga olib keladi. Hozirgi davrda texnologiyalashrirish jarayoni hayotimizga shiddat bilan kirib kelmoqda. Texnologiyalashtirish ob'ektiv jarayon bo'lib, ishlab chiqarishning barcha sohalariga kirib boradi, ular evolyusiyasining yangi vazifalarini sifatli hal etilishiga asos soladi.

Texnologiyalashrirish tushunchasini bevosita pedagogik jarayonlar bilan bog'lasak, u holda ta'lim- tarbiya qonuniyatlarini amalga oshirish, ularning yangi qonuniyatlarining o'ziga xos qirralarini kashf etish asosida umumiy maqsadga erishish-ijobiy sifat o'zgarishlariga ega bo'lgan barkamol avlod shaxsini shakllantirish tushuniladi. Yoki pedagogik texnologizasiyani shaxsda yangi sifat o'zgarishlarini loyihalovchi, kutilajak natijani kafolatlovchi, ta'lim- tarbiyani tashkil etish, boshqarish va amalga oshirishning tizimli jarayoni, deb tushunish mumkin.

Texnologiya tushunchasi "Texnologiya"- grekcha "techne" so'zidan olingan bo'lib, mahorat, hunar va "logos"- tushuncha, ta'limot ma'nosini anglatadi.

Texnologiya samarali vositalar yordamida ishlab chiqarishda mahsulotning sifat o'zgarishga olib keluvchi tizimli usullar yig'indisidir.

Pedagogik texnologiya ta'lim modellarini optimallashtirish maqsadida, inson va texnika resurslari va ularning o'zaro ta'sirini hisobga olgan holda butun o'qitish va bilimlarni o'zlashtirish jarayonini yaratish, qo'llash va aniqlashtirishning tizimli usulidir. (ЮNESKO)

"Pedagogik texnologiya- ta'lim maqsadlariga va shaxsning rivojlanishiga qaratilgan pedagogik faoliyatni mutassil ravishda rivojlantirish tizimini loyihalashdir" (N.Azizxo'jaeva).

Pedagogik texnologiyalar ta'lim- tarbiya jarayoniga o'ziga xos bo'lgan innavasion yondashuvdir. U pedagogikada ijtimoiy- muhandislik tafakkurining ifodasi, o'qitish, tarbiyalash jarayonini ma'lum darajada standart holatga solib, uning optimal loyihasini tuzish bilan bog'liq tushunchadir. Jumladan, o'qitishning vazxonlik usulilaridan voz kechib, kompyuterlar, ta'limning texnik vositalari yordamida o'qitish, o'quvchining bilish faoliyatining boshqaruvchisi, tashkilotchisi, maslahatchisi, yakuniy natijaga erishishga yo'lovchi- o'qituvchi, ustoz rahbarligida o'quvchilarning ko'proq mustaqil faoliyatini tashkil etish va eng muhimi o'qituvchining deyarli har xil natijaga erishish imkoniyatining mavjudligidir. Ayniqsa, o'qitishga yagona davlat ta'lim standartlari joriy etilgan, jahonning barcha davlatlari andozalari talabiga javob bera oladigan mutaxassislar tayyorlashning hozirgi davrida keyingi holat alohida ahamiyat kasb etadi. O'quv jarayonini pedagogik texnologiyalar asosida tashkil etilganda ta'lim maqsadlari belgilanadi yoki loyihalanadi, kutilayotgan yakuniy natija- ijobiy sifat o'zgarishi kafolatlanadi, o'quv jarayonining takrorlanuvchi sikli yaratiladi, tezkor qaytuvchi aloqa vujudga keladi, o'quv maqsadlari, o'quv jarayoniga kerakli tuzatishlar kiritilib borilaveradi.

Pedagogik jarayonni tafakkur asosida standartlash loyihasi g'oyasi XVI asrda yashagan slavyan pedagogi Ya.O. Komenskiy tomonidan ilgari surilgan edi. U o'zining "Buyuk didaktika" deb nomlangan mashhur asarida ta'lim- tarbiya jarayonini bir qolipga solmoqchi bo'lganki, unda "har bir usul va narsalar vaqt jihatidan" shunday joylashtirilishi kerak ediki, "butun pedagogik jarayon yaxshi sozlangan soat kabi bexato yurishi kerak" edi. Buyuk pedagog Ya.O.Komenskiy etmagan orzuga XX asr pedagoglari etib, pedagogik texnologiyalar yaratishdi. XXI asrda bu ijtimoiy voqelik innovasion pedagogik texnologiyalar nomini olib, butun dunyo pedagoglariga dasturamal bo'lib xizmat qilib kelmoqda.

Amaliyotda qo'llanilayotgan pedagogik texnologiyalarni umumlashtirib, quyidagicha turkumlash mumkin.

- insonparvarlik va demokratik pedagogik munosabatga asoslangan pedagogik texnologiyalar (shaxsiy munosabatni shakllantirish, yakka holdagi yondoshuv, demokratik boshqaruv, insonparvarlikka yo'naltirilgan texnologiyalar)

- ta'lim oluvchilarni faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan pedagogik texnologiyalar (o'yinli texnologiyalar, muammoli o'qitish, kommunikativ o'qitish texnologiyalari kabi)

- o'qitish jarayonini samarali tashkil etish va boshqarishga asoslangan pedagogik texnologiyalar (dasturli o'qitish, differensiyali o'qitish texnologiyasi, yakka holda o'qitish, istiqbolli o'qitish, guruhli va jamoali o'qitish texnologiyasi, axborotli texnologiya kabi)

- o'quv materialini metodik taqqoslashtirish va didaktik rekonstruksiya qilishda pedagogik texnologiyalar. (aqliy harakatni shakllantirishning tartibli texnologiyasi, didaktik birlikni mustahkamlash texnologiyasi va boshqalar).

- xalq pedagogikasiga asoslangan texnologiyalar.

Ta'lim- tarbiya amaliyotida keng qo'llanilayotgan pedagogik texnologiyalarning turlaridan namunalar keltirish mumkin:

- kompyuterli- axborot texnologiyalari;
- modul texnologiyasi;
- diagnostik texnologiyalar;
- multimediyali texnologiya;
- muammoli o'qitish texnologiyasi;
- differensiallash texnologiyasi;
- dasturli ta'lim texnologiyasi;
- masofadan o'qitish texnologiyasi;
- mustaqil ta'lim texnologiyasi;
- bilimni baholash texnologiyasi;
- tarbiyalanganlik darajasini aniqlash texnologiyasi;
- pedagogik hamkorlik texnologiyasi;
- o'yinlar texnologiyasi; (imitasion o'yinlar, rolli o'yinlar, o'yin- munozara kabi).
- interfaol usulli texnologiyalar va boshqalar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Karimov I.A. Tarixiy xotirasiz kelajak yo'q. "Ma'rifat" gazetasi, 1998 yil 19 avgust.
2. Barkamol avlod - O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. - T., "Sharq", - 1997 y.
3. O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini isloh qilish bo'yicha me'yoriy hujjatlar. I qism. - Toshkent, 1998 yil.
4. Nabiev A., Bo'riev O., Shaymardonov I.O'zbekiston tarixini o'qitishda etnografik materiallardan foydalanish. -T., "O'qituvchi", 1996, -127 s.
5. Rahmatullaev T. O'zbekiston xalqlari tarixini o'qitishda arxeologiya materiallaridan foydalanish: (O'qituvchilar uchun qo'llanma). -T. "O'qituvchi", 1994. -96 y.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

“ BO’LAJAK O’QITUVCHILARDA BADIIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISH METODOLOGIYASI VA MAZMUNI ”

Rasulova Homidabonu Nu’monxon qizi

Farg’ona Davlat Universiteti Musiqa ta’limi va san’at yo’nalishi fakulteti 2-bosqich magistranti

Ilmiy rahbar: **Murodova D.R.** *(PhD)*

Annotatsiya O‘qituvchi, muallim – turli yo‘nalishdagi o‘rta umumiy ta’lim maktablar, akademik litsey va kasb-hunar kollejlarida o‘quvchilar bilan ta’lim-tarbiya ishlarini amalga oshiradigan mutaxassisdir. O‘qituvchilik kasbi juda qadim zamonlardan buyon inson faoliyatining alohida turi sifatida mavjud. Chunki inson faqat ta’lim tarbiya tufayligini hayotini davom ettirib, rivojlantira oladi.Shu sababdan ham, o’qituvchining tafakkuri keng va badiiy bo’lishi kerak. Mazkur maqolada bo’lajak o’qituvchining ana shu jihatlarini rivojlantish haqida so’z olib boriladi.

Kalit so’zlar: pedagog,tafakkur, aqliy faoliyat, saviya, badiiy tafakkur, kreativlik, badiiy estetika.

Абстракт Учитель - это специалист, осуществляющий воспитательную работу с учащимися школ, учебных заведений в разных направлениях. Профессия учителя существует с давних времён, как особый вид человеческой деятельности. Потому что человек развивает самого себя только благодаря образованию. Поэтому мышление учителя должно быть широким и художественным. В этой статье будет говорится о развитии этих навыков в будущем учителе.

Ключевые слова: педагог, мышление, умственное деятельность, художественнное мышленте, креативность, эстетичность.

Abstract A teacher is - a specialist, who carries out educational work with students in various directions. The teaching profession has existed since ancient times as a special type of human activity. Because a person can only continue and develop his passion due to education. For this reason, the teacher’s thinking should be broad and artistic. This article talks about the development of these aspects of the future teacher.

Key words: teacher,thinking, mental activity, level, artistic thinking, creativity, artistic aesthetics.

O‘qituvchilik kasbi juda qadim zamonlardan buyon inson faoliyatining alohida turi sifatida mavjud. Chunki inson faqat ta’lim tarbiya tufayligini hayotini davom ettira va rivojlantira oladi. Sharq mamlakatlari, jumladan, Turkiston o‘lkasida ham o‘qituvchi eng qadimiy va obro‘li kasb hisoblanib, „ustoz“ deb e’zozlangan. O‘lkaga

islom dini kirib kelishi bilan har bir qishloq, shaharlardagi har bir mahallada masjid va deyarli har bir masjid qoshida maktab tashkil etildi.

XIX asrning oxiridan, ya'ni o'lkada ma'rifatchilik harakati paydo bo'lishi bilan o'qtuvchining saviyasiga alohida e'tibor beriladigan bo'ldi. Turkistonda an'anaviy yo'sinda o'qitadigan o'qtuvchilar bilan birga Yevropa mamalakatlaridan o'zlashtirilgan usullarda dars beradigan yangi muallimlar ham faoliyat ko'rsata boshladi. Bu hol, ayniqsa, jadidchilik harakati avj olgan kezlarda ancha keng yoyildi. O'qtuvchilar saviyasining oshganligi millat ruhiyatida uyg'onish bo'lishiga, taraqqiyotning bir qadar tezlashuviga olib keldi.

Shuni aytish kerakki, o'qituvchi alohida ijtimoiy hodisa bo'lib, jamiyat a'zolarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatgani uchun ham uning shaxslik sifatlari kasbiy fazilatlaridan muhimroq hisoblanadi. Chunki u jamiyatning buguni va ertangi kuni qiyofasini shakllantiradi. Shuning uchun ham o'qituvchining professional jihatdangina yetuk bo'lishi kifoya qilmaydi. Uning ma'naviy olami o'quvchilarga singdirilishi ko'zda tutilgan ezgu insoniy sifatlarga to'yingan bo'lishi kerak. O'qituvchilar tayyorlanadigan o'quv yurtlarida ayni shu jihatga alohida e'tibor qaratiladi.

Hozirgi pedagogika fani o'qituvchining amaliyotchilik, tadqiqotchilik, tashkilotchilik, vositachilik, ijrochilik singari vazifalari borligini qayd etadi. Ana shu vazifalarni to'la uddalaydigan o'qituvchigina bugungi yosh avlodning barkamol shaxslar sifatida shakllanishiga ta'sir ko'rsata oladi. Istiqlol davri o'qituvchilarida ana shunday xususiyatlarni qaror toptirish mamlakat taraqqiyotini ta'minlash omilidir.

Komil insonni shakllantirish va tarbiyalash tushunchasi eng avvalo oila va jamiyat hayotidagi uzviylikka borib taqaladi. Farzandlarimizga ibrat qilib ko'rsatiladigan manbaalar qanchalik ular ruhiyatiga yaqin bo'lsa, shunchalik ularning ma'naviy tafakkuriga chuqurroq singib boradi.

Tafakkur — inson aqliy faoliyatining yuksak shakli bo'lib, u obyektiv voqelikning ongda aks etish jarayonini boshqaradi. Shuningdek atrof muhitni, ijtimoiy hodisalarni, voqelikni bilish quroli, inson faoliyatini amalga oshirishning asosiy sharti sanaladi. U sezgi, idrok, tasavvurlarga qaraganda voqelikni to'la va aniq aks ettiruvchi yuksak bilish jarayonidir. Tafakkur deb, voqelikdagi narsa va hodisalarni ular o'rtasidagi bog'lanishlarni fikran, umumlashtirib, vositali yo'l bilan aks ettirishga aytiladi. Voqelik tafakkurda, idrok va tasavvurgina nisbatan chuqurroq va to'laroq aks etadi. Biz sezgi, idrok vositasi bilan bilib olishimiz mumkin bo'lmagan narsa yoki hodisalarni, narsa yoki hodisalarning xususiyatlarini, ularning bog'lanish va munosabatlarini tafakkur vositasi bilan bilib olamiz. Tafakkur jarayonida insonda fikr, mulohaza, g'oya, faraz kabilar vujudga keladi va ular shaxsning ongida tushunchalar, hukmlar, xulosalar shaklida ifodalanadi. Tafakkur, til va nutq bilan chambarchas bog'liq ravishda namoyon bo'ladi. Fikrlash faoliyati nutq shaklida namoyon bo'ladi. Nutq aloqasi jarayonida insonning hissiy mushohada doirasi kengayib qolmay, orttirilgan tajriba boshqa kishilarga ham beriladi. Inson o'zining tafakkuri, nutqi hamda ongli xatti-harakati bilan boshqa

mavjudotlardan ajralib turadi. U fikr yuritish faoliyatida o‘zida aks ettirgan, idrok qilgan, tasavvur etgan narsa va hodisalarning haqiqiyligini aniqlaydi, hosil qilingan hukmlar, tushunchalar, xulosalar chin yoki chin emasligini belgilab oladi. Inson tafakkuri orqali voqelikni umumlashtirib, bevosita (bilvosita) aks ettiradi, narsa va hodisalar o‘rtasidagi eng muhim bog‘lanishlar, munosabatlar, xususiyatlarni anglab yetadi. Binobarin, inson muayyan qonun, qonuniyat va qoidalarga asoslangan holda ijtimoiy voqea va hodisalarning vujudga kelishi, rivojlanishi hamda oqibatini oldindan ko‘rish imkoniyatiga ega.

Tafakkur ko‘pgina fan sohalari (falsafa, mantiq, jamiyatshunoslik, fiziologiya, kibernetika, biologiya)ning tadqiqot ob’yekti hisoblanadi. Psixologiyada tafakkur voqelikni umumlashtirish darajasiga, muammoni yechish vositasi xususiyatiga, holatlarning inson uchun yangiligi, shaxsning faollik ko‘rsatish darajasiga ko‘ra bir necha turlarga (ko‘rgazmali harakat, ko‘rgazmali obrazli, amaliy, nazariy, ixtiyoriy, ixtiyorsiz, mavhum, ijodiy va hokazo) ajratib tadqiq qilinadi. Ijtimoiy hayotda, ta’lim jarayoni va ishlab chiqarish.da odamlar o‘rtasidagi aloqa va munosabatlar ham tafakkur yordamida namoyon bo‘ladi. Jamoada tanqidiy qarash, o‘zini o‘zi tanqid, baholash, tekshirish, o‘zini o‘zi tekshirish, nazorat qilish, o‘zini o‘zi nazorat qilish, guruhiy mulohaza yuritishdan iborat tafakkur sifatlari vujudga keladi. Insonning inson tomonidan idrok kilinishi ham tafakkur bilan uzviy aloqadadir. Ijodiy ishlar, kashfiyotlar, ixtirolar, takliflar tafakkurning mahsuli hisoblanadi. Psixologiya tafakkurning filogenetik (insoniyat paydo bo‘lishi davri), ontogenetik (kishi umri davomida) bilishga oid tarixiy jihatlarini ham o‘rganadi. Hozirgi zamon fanining juda ko‘p murakkab masalalari tafakkurdagi mantiqiy jarayonlarni yanada chuqurroq o‘rganishni taqozo etmoqda.

Tafakkurning chuqurligi deganimizda moddiy dunyodagi narsa-hodisalarning asosiy qonunlari, qonuniyatlari, xossalari, sifatlari ularning o’zaro bog’lanishlari, munosabatlari, tafakkurimizda to’liq aks etganligini tushunishimiz kerak. Tafakkur arsenalida joylashgan narsalarning qay yo’sinda sistemalashganligiga qarab to’g’ri va ratsional yo’l nazarda tutiladi, u yoki bu shaxsning tafakkur chuqurligi to’g’risida qat’iy bir qarorga kelish mumkin.

Tafakkurning kengligi o’zining mazmundorligi, chuqurligi kabi sifatlari bilan muntazam aloqada bo’ladi. Insonlardagi narsa va hodisalarning eng muhim belgi, xususiyatlarini o’zida mujassamlashtirgan o’tmish yuzasidan, hozirgi davr haqida, shuningdek, kelajak to’g’risida mulohazalar, muammolar va tushunchalarni qamrab olgan tafakkur keng tafakkur deyiladi. Fikr doirasi keng bilim saviyasi yuqori serg’oya ijodiy izlanishdagi kishilarni aql zakovatli, bilimdon yoki tafakkuri keng kishilar deb atash mumkin. Demak, insonning aql-zakovati, bilimdonligi mulohazadorligi uning tafakkurining kengligidan dalolat beradi.

Badiiy tafakkur inson tafakkuri bilan o‘zaro aloqadorlikda rivojlanadi. Ya’ni insonning tarix sahnasidagi ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy, siyosiy taraqqiyoti to‘g‘ridan-

to‘g‘ri badiiy obrazlarga ko’chib o’tgan bo’ladi. Badiiy tafakkurli inson yoki pedagog kreativ fikrlaydi, o’ziga xos badiiy ijod namunalarini yaratadi, borliqni badiiy estetik tarzda tasavvur qiladi. Badiy tafakkurli pedagog bilan tafakkurli inson arasia shunday farqlar mavjud.

Xulosa o’rnida shuni aytish kerakki, yuqorida aytib o’tilganidek insonning tafakkur doirasi qanchalik keng bo’lsa, uning aql-zakovatli, bilimdon, mulohazadorligida namoyon bo’ladi. Badiiy tafakkur esapedagogga kreativ fikrlash, zamon bilan ham-nafas bo’lgan xolda milliylikni yoshlarga singdirishda yordam beradi. Ushbu fazilatlar esa bo’lajak o’qituvchilar uchun eng kerakli hislat hissoblanadi, zero o’qituvchi qo’lida butun bir millat kelajagi turadi.

ADABIYOTLAR RO’YHATI:

1. Barkamol avlod orzusi. T.1998.
2. O’zbek pedagogikasi ontologiyasi. T.1999.
3. O’qituvchi kitobi. T. 1997.
4. O’zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2000-2005
5. “ Badiiy ijodiy tafakkur. A.S.Umarov maqolasi.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

ESKROU (SHARTLI DEPONENTLASH) TUSHUNCHASI VA MOHIYATINING YURIDIK TAHLILI

Fayzullayev Muxriddinxon Sadriddinovich
Mustaqil tadqiqodchi: «Premium legal» advokatlik byurosi advokati –

Ушбу мақолада эскроу шартномаси тушунчаси ва моҳияти юридик таҳлил қилинади. Эскроу шартномасининг асосий ҳуқуқий белгилари, шунингдек, уни ҳуқуқий тартибга солиш хусусиятлари кўриб чиқилади. Омонатчи, бенефициар ва эскроу-агент томонидан ифодаланадиган нисбатан мураккаб предмет таркибига қарамай, эскроу шартномасининг икки томонлама мажбурийлиги таъкидланади. Хулоса қилинадики, эскроу шартномаси мулкни топшириш мажбурияти тарафларининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни таъминлайди.

Kalit so'zlar: Eskrou, Shartli deponentlash, O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi, ta'minot, moliyaviy cheklov, ta'qiq, nizo, shartnoma, fuqarolik-huquqiy shartnoma, qurilish.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev raisligida qurilish industriyasi va qurilish materiallari tarmog'ini rivojlantirish chora-tadbirlari muhokamasi bo'yicha o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida uy-joylar qurilishida aldov, tushunmovchiliklarga barham berish uchun uy-joy sotib olish bo'yicha kafolatli "eskrou" tizimi joriy qilinishi qayd etildi[2].

O'zbekiston Respublikasining fuqarolik qonunchiligini takomillashtirish konsepsiyasida ham shartnomaviy-huquqiy munosabatlarning sifat jihatdan yangi mexanizmlarini joriy qilish zarurligi alohida vazifa qilib belgilangan.

Shundan kelib chiqib, yangi tahrirdagi Fuqarolik kodeksi yangi tahrirdagi loyihasiga[3] rivojlangan mamlakatlar tajribasidan kelib chiqib, yangi shartnoma turi sifatida shartli deponentlash (Eskrou) turi kiritish taklif qilinmoqda.

Ushbu shartnoma turi anglo-sakson huquqiy tizimiga ega bo'lgan davlatlarda tadbirkorlik faoliyatida, ayniqsa banklar tomonidan keng qo'llaniladi. Shuningdek, kontinental huquqiy tizimga ega davlatlar ham ushbu shartnomani joriy qilgan. Anglo-sakson va romano-german huquqlari oilasida "Escrow" (inglizcha) va "Treuhand"[4] (nemischa) mexanizmlari keng tarqalgan. Germaniyada eskrou hisobraqam ochish va uni yuritish bo'yicha xizmatlarni nafaqat banklar, balki notariuslar, soliq agentlari, auditorlar hamda advokatlar ham amalga oshirishi mumkin.

[2] https://sud.uz/news-2024-09-24-1/ - Эскроу – уй-жой курилишида янги тизим. Г.Мамараимова, фуқаролик ишлари бўйича Шайхонтоҳур туманлараро суди судьяси
[3] https://regulation.gov.uz/uz/d/29059 - "Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексини тасдиқлаш ҳақида Ўзбекистон Республикаси Қонуни
[4] Online Etymology Dictionary. URL: https://www.etymonline.com/search?q=escrow

Eskrou – inglizcha “escrow” so‘zidan olingan bo‘lib, “pul yoki mol-mulkni saqlash” degan ma’noni anglatadi. U mohiyatiga ko‘ra, ishning buyurtmachisi, xizmatning buyurtmachisi yoki tovar oluvchisi tomonidan to‘langan pullar, ikkinchi tomondan, o‘z majburiyati lozim darajada bajarilmagunga qadar to‘langan mablag‘lar muzlatilgan holda uchinchi shaxs tomonidan saqlanishini nazarda tutuvchi huquqiy mexanizm hisoblanadi.

Ushbu yangi shartnoma turining tegishli asoslari va normalarini belgilab olish muhim ahamiyat kasb etadi. Shunga ko‘ra, amaldagi Fuqarolik kodeksi loyihasida Shartli deponentlash (eskrou) deb nomlangan, 940-947-moddalardan iborat bo‘lgan, yangi 50-bob kiritilmoqda[5].

Bunda ishni bajaruvchi, xizmat ijrochisi tovarni topshiruvchida ishni bajargan, xizmatni ko‘rsatganidan yoxud tovarni topshirganidan so‘ng uning haqini ololmaslik xavfi kamayadi. O‘z navbatida, ikkinchi tomon ham pulini to‘laganidan so‘ng ish, xizmat va ashyodan quruq qolish xavfidan uzoq bo‘ladi. Misol uchun aytadigan bo‘lsak, notarius tomonidan ochilgan eskrou hisobvarag‘iga muvofiq (Notar-Anderkonto) notarius oldi-sotdi shartnomasining bajarilishini nazorat qilib boradi hamda shartnoma shartlari bajarilgandan so‘ng pulni sotuvchiga beradi.

Shartli deponentlash (eskrou) shartnomasining taraflarining har biri uning ishtirokchilari tomonidan bitimning to‘g‘ri bajarilishining samarali kafolatlarini oladi: shunday qilib, omonatchi mol-mulk benefisiarga kelishilgan harakatlarni amalga oshirgan paytdan oldin o‘tkazilishiga ishonch hosil qiladi. yoki boshqa voqea sodir bo‘lganidan oldinroq bo‘lmagan va benefisiar o‘zini qiziqtirgan ob’ektni omonatchida saqlab qolishi mumkin emasligiga ishonch hosil qiladi, ya’ni kelishilgan shart yuzaga kelganda ob’ekt albatta benefisiarga o‘tadi.

Eskrou shartnomasi quyidagi holatlarda tuzilishi mumkin:

- Asosiy shartnoma bilan bir vaqtning o‘zida yoki asosiy shartnoma tuzilgandan keyin (masalan, aksiyalarni oldi-sotdi shartnomasini imzolash bilan bir vaqtda).

- Asosiy shartnoma tuzilmaguncha. Bunday holda, eskrou shartnomasi bo‘yicha huquq va majburiyatlar tomonlar kelishilgan shartlar bo‘yicha asosiy shartnoma tuzgandan keyingina yuzaga kelganda (asosiy shartnoma loyihasi eskrou shartnomasiga ilova bo‘lishi mumkin) to‘xtatib turish sharti bilan tuziladi.

Eskrou shartnomasining asosiy xususiyatlarini hisobga olgan holda, E.E.Muxamedova ushbu shartnoma konsensual hisoblanadi degan xulosaga keladi[6]. Shartnomaning ta’rifida aytilishicha, omonatchi omonatchining mol-mulkini boshqa shaxsga o‘tkazish majburiyatini bajarish uchun uni depozitga topshirish majburiyatini oladi. Shunday qilib, agar tomonlarning irodasi ifodalangan bo‘lsa va shartnomaning

[5] https://regulation.gov.uz/uz/d/29059 - “Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексини тасдиқлаш ҳақида Ўзбекистон Республикаси Қонуни

[6] Договор условного депонирования (ЭСКРОУ) Мухамедова Э. Э Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского Юридические науки. - 2019. - Т. 5 (71). № 4. - С. 291-297.

barcha muhim shartlari bo‘yicha kelishuvga erishilgan bo‘lsa, eskrou shartnomasi tuzilgan hisoblanadi.

Eskrou shartnomasi haq evaziga ko‘rsatiladigan shartnomalar turidan biri hisoblanadi. Masalan, Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik Kodeksining 926.2-moddasi[7], agar shartnomada boshqacha qoida nazarda tutilgan bo‘lmasa, eskrou-agentning o‘z majburiyatlarini bajarganlik uchun haq to‘lashni talab qilish huquqini nazarda tutuvchi kompensatsiya prezumpsiyasini eskrou shartnomasida mustahkamlanadi. Lekin, eskrou shartnomasida ko‘rsatilgan hollarda eskrou bepul bo‘lishi mumkin. Belgilangan muddatli eskrou shartnomasi. Eskrou shartnomasida mulkni depozitga qo‘yish muddati ko‘zda tutilishi kerak. Bizningcha, fuqarolik qonunchiligi shartnomani tuzish muddatini aniq belgilashi lozim. Eskrou shartnomasining amal qilish muddati besh yildan oshmasligi kerak. Uzoqroq muddatga yoki muddati ko‘rsatilmagan holda tuzilgan eskrou shartnomasi besh yilga tuzilgan hisoblanadi.

Bir qarashda, eskrou shartnomasining huquqiy dizayni uning 1-bandida belgilangan uch tomonlama xususiyatini nazarda tutadi. Masalan, Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik Kodeksining 926.1-moddasida depozit shartnomasi omonatchi, benefisiar va eskrou agenti o‘rtasida tuzilishini nazarda tutadi.

Biroq, Rossiya Federatsiyasi Fuqarolik Kodeksining 47.1-bobi normalarini keyinchalik ko‘rib chiqish, ko‘rib chiqilayotgan shartnoma o‘zaro deb hisoblashga asos beradi, chunki eskrou paytida tomonlarning har biri uchun shartnoma bo‘yicha huquq va majburiyatlar paydo bo‘ladi. Mulk depozitga qabul qilingan paytdan boshlab eskrou agenti ushbu mol-mulkning saqlanishini ta’minlashi va shartnomada ko‘rsatilgan asoslar yuzaga kelgan taqdirda uni benefisiarga topshirishi yoki asoslar mavjud bo‘lsa, olingan mol-mulkni omonatchiga qaytarishi shart. shartnomada ko‘rsatilgan holatlar yuzaga kelmaydi. Ko‘rib chiqilayotgan shartnoma tuzilmasi doirasida omonatchi eskrou-agent oldidagi mol-mulkni tegishli tarzda topshirish va eskrou-agentga haq to‘lash bo‘yicha majburiyatlarga ega. Ushbu shartnomaga muvofiq, benefisiar shartnomada ko‘rsatilgan asoslarni bajarsa, eskrou-agent oldida majburiyatlarga ega. Omonatchi va benefisiarning bir-birlari oldidagi majburiyatlari mol-mulkni o‘tkazish bo‘yicha ilgari tuzilgan majburiyat doirasida eskrou shartnomasi tuzilgunga qadar vujudga keladi. Shunday qilib, eskrou shartnomasi bo‘yicha omonatchi va benefisiarning o‘zaro majburiyatlari mavjud emas deb taxmin qilish mumkin.

Ko‘rinib turibdiki, eskrou shartnomasi ikki tomonlama majburiydir. Nisbatan murakkab sub’yekt tuzilmasi (Rossiya qonunchiligida depozitor, benefisiar va eskrou-agent) bo‘lishiga qaramay, ushbu shartnoma bo‘yicha o‘zaro majburiyatlar bir tomondan eskrou-agentdan, shuningdek, boshqa tomondan omonatchi yoki benefisiardan kelib chiqadi. Omonatchi va benefisiarni birgalikda "mulk egasi" deb atash mumkin deb taxmin qilinadi.

[7] Гражданский кодекс Российской Федерации - https://base.garant.ru/10164072/

Tomonlarning shartnoma bo‘yicha o‘z majburiyatlarini bajarish bosqichiga qarab, narsalarni omonatga o‘tkazishda omonatchi ularga egalik huquqini ularni benefisiarga o‘tkazish uchun asoslar paydo bo‘lgunga qadar, shu kundan keyin esa omonatga qo‘yilgan narsaga egalik huquqini saqlab qoladi. Biroq, agar eskrou shartnomasida ko‘rsatilgan mol-mulkni benefisiarga o‘tkazish uchun asoslar shartnomaning amal qilish muddati davomida yuzaga kelmasa, eskrou agenti olingan mol-mulkni omonatchiga qaytarishi shart

Shunday qilib, eskrou shartnomasida bir tomon - eskrou agenti doimiy bo‘lib qoladi, ikkinchi tomon - "mulk egasi" esa omonatchi yoki benefisiar tomonidan taqdim etilishi mumkin. Bunda shartnomada ko‘rsatilgan asoslar yuzaga kelgandan keyin mulk egasi omonatchi yoki foyda oluvchi hisoblanadi.

Omonatchi va benefisiarning umumiy huquqiy maqomi, agar shartnomada boshqacha qoida nazarda tutilgan bo‘lmasa, omonatchi va benefisiarning birgalikdagi va bir nechta eskrou agentiga haq to‘lash majburiyati bilan tasdiqlanadi. Shuningdek, shartli deponentlash shartnomasini bekor qilish uchun asoslar, omonatchi va benefisiarning eskrou shartnomasini rad etish huquqini nazarda tutishi mumkin. Biroq, eskrou shartnomasining ikki tomonlama majburiylik xususiyati amalda qoladi.

Eskrou shartnomasining shakli yozma bo‘lishi shart. Eskrou shartnomasi notarial tasdiqlanishi mumkin. shartnomasining mazmuni uning shartlari va shartlari birgalikda olingan.Shartnoma shartlari orasida tomonlar ushbu shartnomaning alohida muhim shartlarini ham kelishib olishlari kerak bo‘ladi. Eskrou shartnomasining predmeti bo‘yicha shart - bu eskrou shartnomasining huquqiy tuzilishini va uning ob’yektini aks ettiruvchi shart hisoblanadi. Shunday qilib, ushbu shartnomaning predmeti omonatchining uni boshqa shaxsga (foyda oluvchiga) o‘tkazish majburiyatini bajarish, ushbu mol-mulkning saqlanishini ta’minlash va boshqa shaxsga o‘tkazish uchun depozit uchun eskrou agentga berish sharti hisoblanadi.

Eskrou shartnomasining muhim shartlari, shuningdek, mulkni benefisiarga o‘tkazish asoslari to‘g‘risidagi shartni o‘z ichiga oladi. Eskrou shartnomasida eskrou-agentning mol-mulkni benefisiarga o‘tkazish uchun asoslar mavjudligini tekshirish majburiyati ko‘zda tutilishi mumkin. Eskrou shartnomasida benefisiarga mol-mulkni unga o‘tkazish uchun asoslar mavjudligini tasdiqlovchi hujjatlarni taqdim etish zarurati, shuningdek eskrou agentining ularni tashqi belgilar bo‘yicha tekshirish majburiyati va agar asosli asoslar mavjud bo‘lsa, nazarda tutilishi mumkin. Bizningcha, shartnoma muddati muhim shart emas, chunki eskrou shartnomasi muddat ko‘rsatmasdan ham, ko‘rsatilmagan holda ham tuzilishi mumkin.

O‘z navbatida, L. Yu. Vasilevskaya[8] eskrou hisobvarag‘i shartnomasining huquqiy mohiyatini tahlil qilar ekan, eskrou hisobvarag‘i shartnomasi bo‘yicha majburiyatning xavfsizlik xususiyatini qayd etmaslik mumkin emasligini, shuningdek, bu shartnomani

[8] Василевская Л. Ю. Договор счета эскроу: проблемы правовой квалификации / Л. Ю. Василевская // Электронное приложение к «Российскому юридическому журналу». - 2016. - № 2. - С. 37-49.

asosiy majburiyatning bajarilishini ta’minlash usuli sifatida ko‘rib chiqish mumkinligini ta’kidlaydi. Olimning fikricha, eskrou hisobi shartnomasi moslashuvchan, universal shartnoma tuzilmasi bo‘lib, uning asosiy vazifalaridan biri kreditor va qarzdor o‘rtasidagi fuqarolik shartnomasidan kelib chiqadigan asosiy majburiyatning bajarilishini kafolatlashdan iboratdir.

Xulosa o‘rnida shuni ta’kidlash joizki, eskrou shartnomasining strukturasi tomonlarning majburiyatlarni bajarishdagi manfaatlarini ta’minlashga qaratilgan. Eskrou shartnomasi shartnoma taraflarining vijdonli niyatlarining kafolati bo‘lib xizmat qiladi, shu bilan birga u barcha ishtirokchilar uchun xavf tug‘dirmasdan uning bajarilishi xavfsizligini ta’minlaydi va amaldagi qonunchilik bilan tartibga solinadigan murakkab bitimlarda keng qo‘llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN MANBAALAR:

1. https://regulation.gov.uz/uz/d/29059 - “Ўзбекистон Республикасининг Фуқаролик кодексини тасдиқлаш ҳақида Ўзбекистон Республикаси Қонуни
2. Гражданский кодекс Российской Федерации - https://base.garant.ru/10164072/
3. Договор условного депонирования (Эскроу) Мухамедова Э. Э Ученые записки Крымского федерального университета имени В. И. Вернадского Юридические науки. - 2019. - Т. 5 (71). № 4. - С. 291-297.
4. Василевская Л. Ю. Договор счета эскроу: проблемы правовой квалификации / Л. Ю. Василевская // Электронное приложение к «Российскому юридическому журналу». - 2016. - № 2. - С. 37-49.
https://sud.uz/news-2024-09-24-1/ - Эскроу – уй-жой курилишида янги тизим. Г.Мамараимова, фуқаролик ишлари бўйича Шайхонтоҳур туманлараро суди судьяси.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

ISLOM TARIXIGA OID SIYOSATNOMA TURKUMIDAGI ASARLARNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Olimova Yasmina
Termiz davlat universiteti
Tarix fakulteti talabasi

Annotatsiya

Ushbu maqolada islom tarixida tashkil topgan davlatlatlarning qay tariqa boshqarilishi bayon etilgan asarlar to'g'risida so'z boradi.

Kalit so'zlar

Siyosatnoma, saljuqiylar, Qutadg'u bilig, qoraxoniylar, adolat aql-zakovat, halollik, davlat boshqaruvi Malikshoh, Xorun Bug'roxon, Subxonqulixon.

Islom dini paydo bo'lib davlat boshqaruvida bu dinning o'rni ortib bordi. Siyosat sohasida podsholar halolligi, raiyatni o'ylab ish tutishida Qur'on oyatlari, hadislar va oldingi hukmdorlardan olgan tajribalari muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Shunday asarlardan bir nechtasining tahlilini ko'rib chiqamiz. Biz ko'rib chiqadigan asarlar Yusuf Xos Xojibning 'Qutadg'u bilig', Nizomulmulkning "Siyosatnoma", Xoja Samandar Termiziyning "Dasturul-muluk" asarlaridir. "Qutadg'u bilig" asari Qoraxoniylar podshosi Xorun Bug'raxon buyrug'i bilan yozilgan bo'lib, pandnoma tarzida, ya'ni podshohlarga maslahatnoma tarzida yozilgan. "Siyosatnoma" asari Saljuqiylar sultoni Malikshoh buyrug'i bilan 1092-yil yozilgan. "Dasturul muluk" asari Buxoro amirligi hukmdori Subhonqulixon topshirig'iga binoan bitilgan. Bu asarlar yozilish usuli jihatidan bir- biriga o'xshash mavzularni qamrab oladi. Masalan "Siyosatnoma" asarining asosiy g'oyalari ham shundan iboratki, vazir Nizomulmulk shoh va hukmdorlarni adlu insofga, sulh va muruvvatga davlatni oqilona boshqarib, qat'iy qoida va tartib o'rnatishga, amaldorlarni vijdonli, pok, halol va iymonli bo'lishga, mamlakat obodonligi, tinchligi va totuvligini ta'minlash uchun da'vat qilgan. "Qutadg'u bilig" asarida davlat boshqaruvida to'rt asosiy ustunni aytib o'tadi:

Biri to'g'rilikka tayanch -adolat
Biri davlat erur, u qutli g'oyat.
Uchinchi -ulug'lik aql va zako,
To'tinchi-qamoat erur bebaho.

"Dasturul muluk" asari yigirma bir bobdan iborat bo'lib, unda adolat, jasorat, oqil vazir, xudoga ishonish, safar, ishq va boshqa mavzular haqida gap boradi. ''Siyosatnoma'' asarida davlat boshqaruvida bo'lgan kishining qiyomatdagi ahvoli haqida shunday gap boradi. Payg'ambarimiz (s.a.v) xabarlarida bordurki, qiyomat kunida kimki biror xalqqa boshliq bo'lib, farmon beruvchi bo'lsa, qo'llarini bog'lab olib kelar ekanlar. Odil bo'lgan bo'lsa, qo'llari adlu insofidan ochilib, jannatga olib borar

ekanlar. Agarda zolim bo'lgan bo'lsa, shu bog'langan qo'llari bilan do'zaxga tashlanar ekan. Yana hadislarda aytilishicha, qiyomat kuni farmon beruvchi kishi o'z qo'l ostida bo'lgan odamlar javobini beradi va qo'ylar javobini bergan cho'ponga o'xshaydi.

Umar ibn xattob aytadilarki rasulalloh menga shunday deganlarki,adolat qiladiganlar o'z adolatlari uchun Jannat qasrlarida,qo'li ostida bo'lgan kishilar bilan yashaydilar.

Podshohlarning eng zo'r fazilati dindorlikdir.zeroki din va davlat podshohning yaqinlaridandir.Qachonki mamlakatda iztirob paydo bo'lsa,dunyoga halal tegadi,yomon niyatli kishilar quvvat olib podshohni savlatsiz va dardmand qiladigan bid'at va dushmanlik kuchayib ketadi.

Bundan ko'rinib turibdiki, biror xalqqa boshliq bo'lish qiyomatda javobgarligi og'ir bo'lgan ishdir.''Qutadg'u bilig'' asarida asarida davlat boshqaruvida bo'lgan kishi haqida shunday gap boradi. Elga boshliq bo'lish shunday og'irki, birovlar oshini yesa, birovlar o'z boshini yeydi.

Sara bo'lsin juda elning sardori

Tili dili chin bo'lsin go'zal atvori.

El-yurtni boshqarish asosida ikki narsa yotadi: biri adolatni ko'rsatish bo'lsa, ikkinchisi ulardan marhamatni ayamaslikdir.

''Dastur ul-muluk''asarining asl mavzusi davlatni idora qilish va yoshlarni tarbiyalashda podshohlar uchun dasturdir.asardagi rang-barang hikmatlar va jang voqealarda hammadqan oldin insonga xos bo'lgan eng yaxshi ahloqiy- ta'limiy hislatlar targ'ib etiladi.Muallif asaridagi hikmatlar orqali inson ruhiyatidagi eng yaxshi sifatlar,xislatlarni ta'riflash bilan birga, har bir mamlakat podshohi,amiri,hokimi shunday sifatlar,xususiyatlarga ega bo'lishi va davlatning poydevorini shu tarzda qurishi,mustahkamlashi lozimligini qayta-qayta ta'kidlaydi.

Davlat boshqaruvida albatta, vazirning yordami podshoh uchun kerakdir.

Vazir podshohning o'ng qo'lidir, u shubhasiz kerakli kishi bo'ladi. Chunki vazir yurt ishining hozirligini ko'radigan eng katta kishidir. Davlat boshqaruvida vazir podshohning o'ng qo'li bo'lsa, vazir buyruq beruvchi mulozimlar ham davlat boshqaruvida vazirga tayanchdir. Ularga qozi, qo'shin qomondoni, xazinachi, soliq yig'uvchi, xatib, muhtasib kabilar kiradi. Podshohning davlatdagi adolat timsoli qozi orqali xalqqa namoyon bo'ladi. Ularning adolat bilan chiqargan to'g'ri hukmlari xalqni zulmlardan saqlaydi. Qozilarning to'g'ri hukm chqarishi uchun podshoh g'aflatda bo'lmasligi, doim ziyrak bo'lishi kerak. Shundagina bo'ri bilan qo'y bir hovuzdan suv ichishi mumkin.

Yuqorida davlat boshqaruvida islom dini azal-azaldan muhim o'rin olganini aytib o'tdik. Din ishini tadqiq qilish, Alloh taoloning farzi, rasulullohning sunnatlarini ijro etish, ulamoning ulushini xazinadan berish, zohidu darveshlarni e'zozlash va izzatda tutish podshoh uchun vojibdir. Podshohning haftada bir-ikki marta din ulamolarini huzuriga chaqarishi shartdir. Toki ulardan Haq taolo amrining tabshiru tabziri haqida,

Qur'on tafsiri va rasul alayhissalom hadislarini eshitsin. Odil podshohlar haqida yozilgan hikoyalarga, anbiyolar qissalariga quloq solsin va ko'nglini dunyo ishlaridan forig' etib bo'shatsinu, shularga diqqatini jalb qilsin. Agarda unga biror bir masala noma'lum bo'lsa, qayta so'rab olib yodlab qo'yadi, shunda din va dunyo ishlari savob bilan hal bo'ladi.

Xulosa o'rnida shuni aytib o'tishimiz lozimki, davlat rahbar bo'lgan inson nafaqat adolatli, balki ziyrak, har tomonlama bilimga ega bo'lgan, qo'l ostidagilarga gapi o'tadigan arslon kabi bo'lishi kerak. Agar itlarga arslon bosh bo'ladigan bo'lsa, itlar ham arslon kabi yashaydi, agar arslonga it bosh bo'lsachi, arslon ham it hisobiga kiradi. Elning farovon yashashi avvalo podshohning adolatli bo'lishidandir, shu xususda Qur'on oyatlaridan misol keltirsak:

Bu borada Alloh taolo shunday deb marhamat qiladi: "Ey mo'minlar, Allohning o'zi uchun haq yo'lni tutguvchi, adolat bilan shahodat -guvohlik beruvchi bo'lingiz! Biror qavmni yomon ko'rishingiz sizlarni adolat qilmaslikka tortmasin!...Allohdan qo'rqingiz! Albatta Alloh qilayotgan amallaringizdan xabardordir" (Moida surasi,8-oyat).

Ko'rib turibmizki islom tarixidagi siyosatnoma turkumida yozilgan asarlarda bayon etilgan masalalar o'sha davrda ham, hozirgi zamonda ham dolzarb bo'lgan adolat, halollik, birovning haqiga xiyonat qilmaslik haqidadir.Nizomulmulk o'z davridagi illatlarni ochiqchsiga bayon etadi ''bizning zamonda amirlar bir xarom dinordan cho'chimaydilar,haqiqatni yolg'onga chiqarib,ish oqibatini o'ylamaydilar''.Boshqa joyda ''Hozir shunday zamon bo'lganki,yuz musulmonning qoni to'kilsa ham birovning zarracha ishi yo'q.Oltinlarni olganda ham birovni javobgar qilmaydilar,uni ham oxirigacha yetib bormaydilar.Ajab dunyo, bundan keyin qanday bo'lar ekan''.Ko'ryapmizki Nizomulmulk zamonida shunday bo'lgan ekan.Bu asarlar bizga shunday voqelar bayoni bilan o'rnak bo'ladi, Shuning uchun ham bu asarlar yaratilgan mamlakatidan boshqa mamlakatlarga ham yetib borgan, tarjima qilinib, o'rganilgan va hozirgi zamonda ham dastur bo'lishga loyiq asarlar desak adashmagan bo'lamiz.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1,Yusuf Xos Hojib Qutadg'u bilig -T.:''Yulduzcha'' 1990-yil

2.Abu Ali Hasan ibn Ali Tusiy Nizomulmulk. Siyosatnoma- T.:''Yangi asr avlodi'' 2008-yil

3.Xoja Samandar Termiyiz Dastur ul- muluk- T.:''G'afur G'luom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti''-T.:1997-yil

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

IMPORTANCE AND FUNCTIONS OF SPEECH MELODY

Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi
Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
Student of group 301-21:**Rustamova Gulshoda Elbekjon qizi**

Annotation: Speech melody, also known as prosody, is introduced in the introduction as the intonational and rhythmic component of speech. It highlights how speech melody influences the way meaning is communicated and transcends words. The introduction lays the groundwork for a more thorough examination of speech melody's role in communication by outlining its various emotional, structural, and social purposes. Prosody serves two purposes in spoken language and influences listener interpretation, which is why the phrase "verbal and non-verbal communication" is important.

Keywords: Speech melody, prosody, intonation, communication, emotional expression, linguistic function, speech patterns, tone of voice, auditory perception.

The rhythmic and intonational component of speech that conveys meaning beyond individual words or phrases is known as speech melody, or prosody. Speech melody is characterized by changes in pitch, rhythm, and stress patterns, in contrast to the phonetic components of language (consonants, vowels). It is essential to communication because it enables speakers to structure conversations, communicate feelings, and make meaning clear. Speech melody has a significant impact on how listeners understand speech, despite its subtlety. The significance of speech melody in verbal and nonverbal communication is examined in this article, with particular attention paid to its functions in social interaction, language structure, and emotional expression.

1. Speech Melody as a Tool for Emotional Expression: The capacity of speech melody to communicate subtle emotional aspects is one of its main purposes. Even without using overt emotional language, speakers can convey emotions like joy, rage, grief, surprise, or irritation by altering their pitch and rhythm. For example, a dropping pitch might convey finality or assurance, whereas a rising pitch frequently conveys uncertainty or questioning. This type of nonverbal emotional communication is crucial because it enables listeners to correctly discern the speaker's objectives and emotions.Saying "That's great!" in a high, rising pitch, for instance, can be taken as a sign of sincere excitement, whereas saying the same thing in a flat, even tone could be taken as sarcasm or apathy. This demonstrates how speech melody allows for more complex, nuanced communication than words alone can.

2. Speech Melody and Linguistic Functions: The structural components of language also heavily rely on speech melody. Differentiating between assertions, questions, demands, and exclamations is aided by intonation patterns. For instance, at the end of a phrase, rising intonation frequently suggests a yes-or-no question ("Are you coming to the party?"), while falling intonation typically denotes a command or declaration ("I am going to the party"). Thus, speech melody patterns help to organize discourse and clarify meaning. Speech melody also makes it easier to take turns during a conversation. Speakers can indicate when they are finished speaking or when they are ready to listen by changing their pitch or rhythm, which facilitates successful communication and guarantees a fluid conversational flow.

3. Speech Melody as a Cultural and Social Indicator: Speech melody can be used as a social and cultural identifier in addition to its emotional and communicative purposes. Group membership, socioeconomic status, and regional accents can all be inferred from intonation and rhythm. A person from the Southern United States, for example, might have a speech melody that reflects regional identity with a distinctive sluggish beat and rising pitch patterns. Similar to this, speakers of various languages and dialects may have distinctive speech patterns that reveal information about their cultural upbringing. Speech melody thus supports the social component of communication by assisting individuals in navigating social dynamics and identifying with certain communities.Furthermore, a monotone or flat speech pattern may indicate subordination or humility, whereas a higher or more variable pitch may indicate authority or dominance. These differences in speech melody can also represent power dynamics.

4. Speech Melody's Function in Speech Understanding: Speech melody is important for speech understanding in addition to its function in social and emotional communication. Prosodic elements including pitch, rhythm, and stress have been found to greatly improve the listener's capacity to understand speech. Speech melody facilitates understanding by assisting listeners in recognizing key discourse components and points of focus. For instance, a sentence's emphasis on particular words might convey the significance or contrast of those terms. The word "blue" is emphasized in the statement "I want the blue shirt," indicating that the color is more significant than other aspects of the shirt. Therefore, speech melody plays a crucial role in helping listeners understand spoken language and extracting meaning from it.

5. Speech Melody in the Study and Learning of Languages: Speech melody is crucial to language learners' development of fluency and comprehension. Since improper or overly dramatic intonation can result in misunderstandings, intonation patterns are an essential component of learning a new language. For instance, inquiries in English usually have a rising intonation pattern; this

rising or dropping pitch is an important skill that students need to learn. Even with proper grammar and vocabulary, non-native speakers may be misinterpreted or seen as less fluent if they do not employ the proper intonation patterns. Therefore, knowing and using the right speech melody is crucial for successful second language communication

Conclusion

To sum up, speech melody, also known as prosody, is a basic but usually disregarded component of communication that goes well beyond the literal meanings of words. Speech melody plays a complex role that affects not only how we communicate social identity and emotions but also how we organize and understand language itself, as this article has demonstrated. From an emotional perspective, speech's variations in pitch, rhythm, and stress patterns enable us to express human feeling in nuanced ways, turning a straightforward statement into a complex expression of emotions.By providing clues that words alone cannot, this nonverbal component of communication aids listeners in understanding not only what is being said but also how it is intended. Speech melody is a potent instrument for expressing emotions, whether it is through a rising pitch to convey enthusiasm or a dropping tone to convey finality.

REFERENCES

1.Armstrong, D. F., & Ward, W. R. (2005). The Intonation of English: A Handbook of Prosody. Cambridge University Press.

2.Beckman, M. E., & Pierrehumbert, J. B. (1986). Intonational Structure in English and Japanese. Phonology Yearbook, 3, 255–310.

3.Catford, J. C. (1977). Fundamentals of Phonetics. Oxford University Press.

4.Crystal, D. (2003). A Dictionary of Linguistics and Phonetics (5th ed.). Blackwell Publishing.

5.Gussenhoven, C. (2004). The Phonology of Tone and Intonation. Cambridge University Press.

6.Yip, M. (2002). Tone. Cambridge University Press

7. Teshaboyeva, N., & Mamayoqubova, S. (2020). COMMUNICATIVE APPROACH TO LANGUAGE TEACHING. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 409-414).

8. Teshaboyeva, N. (2020). LINGUISTIC PERSONALITY, ITS STRUCTURAL CHARACTERISTICS IN THE NEW PERSPECTIVE DIRECTIONS. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 415-420).

9. Teshaboyeva, N. Z. (2019). TEACHING ENGLISH THROUGH LITERATURE INTESLAND TEFL CLASSROOMS. In СОВРЕМЕННЫЕ ТЕ ХНОЛОГИИ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ (pp. 82-84).

10. Teshaboyeva, N. (2023). THE IMPORTANCE OF TOURISM IN PRESENT DAY. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).

11. Teshaboyeva, N. (2023). THE MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).

12. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Adjective word group and its types. In "Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 59-61).

13. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Modifications of Consonants in Connected speech. In " Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 7-9).

14. Teshaboyeva, N., & Rayimberdiyev, S. (2023, May). THE IMPORTANCE OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH CLASSES. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 8, pp. 149-153).

15. Nafisa, T., & Marina, S. (2023). TEACHING AND LEARNING OF ENGLISH VOCABULARY IN TESL AND TEFL CLASSROOMS. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 465-469

16. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "NAVIGATING THE EVOLVING LANDSCAPE OF GLOBAL ENGLISH: EXPLORING ATTITUDES TOWARDS ENGLISH AND LANGUAGE REJECTION IN THE UNITED STATES." FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES 2.19 (2023): 64-67.

17. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "THE SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL COMPETENCE AND ITS USAGE IN EDUCATION." MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH 2.23 (2023): 241-247.

18. Zilola, Abduraxmanova, and Mamarajabov Yoqubjon. "THE FUTURE OF GLOBAL ENGLISH NEW ENGLISH THE LINGUISTIC CHARACTER OF NEW ENGLISH GRAMMAR." Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences 2.2 (2023):209-213.

AMERICAN - BASED PRONUNCIATION STANDARDS OF ENGLISH.

Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi
Jizzakh branch of the National University of
Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
*Student of group 301-21:***Rustamova Gulshoda Elbekjon qizi**

Annotation: By outlining the idea of Standard American English (SAE) and its significance, the introduction prepares the reader for the discussion of American-based pronunciation standards. It draws attention to SAE's dual function as a representation of a language ideal and a formal standard. The paragraph also implies that regional dialects and variants continue to have a major influence on American English, even though SAE is widely used across the country.

Keywords: American English, pronunciation standards, accent variation, phonetics, linguistic norms, Regional English, Standard American English (SAE)

Different social levels, geographical locations, and ethnic groups have different ways of pronouncing American English. However, Standard American English (SAE), which reflects the most commonly recognized pronunciation standards, is frequently the standard for formal speaking, education, and media. The main characteristics of American-based pronunciation standards are examined in this article, along with the historical evolution of SAE, its significance in linguistic identity, and the persistent regional and social variances within the US. The article seeks to shed light on the variety of American English pronunciation and the variables influencing these linguistic patterns by examining phonetic characteristics and regional variations.

1. Defining Standard American English (SAE): SAE is commonly recognized as the "neutral" version of American English that is utilized in formal environments, including media, education, and the workplace. SAE is distinguished from regional dialects by its uniform phonetic principles and clarity. Distinct vowel and consonant sounds, such the rhotic "r," which is pronounced distinctly at the end of words like "car" and "far," are among the pronunciation rules linked to SAE. Furthermore, SAE is generally perceived as neutral and clear because to its more consistent intonation pattern.

2.American English Phonetic Features: There are several unique phonetic characteristics that distinguish American English pronunciation. One of the most distinctive characteristics is the rhotic accent, which is distinguished from non-rhotic dialects like British English by people pronouncing the "r" sound at the end of syllables (as in "far"). American English and other dialects differ greatly in how vowels are

spoken, with American English using flat vowels like the "a" in "cat" or "bad." American English speakers' identities are significantly shaped by these differences.

3. Regional Variations in Pronunciation: Regional dialects around the US contribute to a variety of pronunciation patterns, even though Standard American English is the most widely used. Southern American speakers, for example, may have a distinctive drawl, which is typified by the extension of vowels, as in the word "pen," which is sounded more like "pin." Speakers from New England or New York, on the other hand, could have distinctive characteristics, including dropping the "r" sound in terms like "park." Despite their differences, these regional accents are frequently seen as less formal than SAE, but they are nonetheless a vital component of the linguistic diversity of America.

4. The Role of Education and Media in Creating SAE: Educational institutions and the media have had a significant impact on the creation of SAE as a standardized version of American English. Hollywood films, news organizations, and broadcast networks have all promoted SAE as the standard for comprehensible, straightforward communication. Furthermore, SAE pronunciation is now the most widely used style of English in professional communication since public schools and universities have promoted it in academic contexts. Despite regional accents and dialects, SAE has become widely used in the US and abroad as a result of this institutional influence.

5. Social variables Affecting Pronunciation Standards: Social variables influence how American English is pronounced in addition to regional and media effects. For instance, speakers' adoption of a more formal, SAE-based pronunciation is frequently influenced by their socioeconomic class and educational attainment. Because SAE norms are frequently linked to professionalism and status, people in higher socioeconomic levels or those with more education are more likely to adhere to them. On the other hand, speakers from working-class origins may preserve stronger regional accents, expressing their social identity and cultural ties.

6. Difficulties and Debates in Establishing Pronunciation Standards: Although Standard American English is commonly used in official settings, there is continuous discussion on whether it ought to be regarded as the "correct" pronunciation. Some contend that no one accent should predominate in social conventions and that linguistic diversity should be welcomed. Others think that efficient communication requires adhering to a standard format, particularly in the increasingly international media and commercial sectors. The conflict between the desire for consistency in pronunciation standards and the preservation of regional linguistic identities is brought to light by this discussion.

Conclusion

Both the value of consistency in communication and the rich range of regional dialects in the US are highlighted by the study of American-based pronunciation standards, especially as seen through the prism of Standard American English (SAE).

The uniform vowel sounds and crisp rhotic "r" are two of SAE's unique phonetic characteristics, which make it a linguistic ideal frequently linked to impartiality, professionalism, and clarity. Its position as the norm in the US and abroad has been cemented by its extensive use in official education, the media, and corporate settings. By establishing a standard for linguistic expectations, SAE's dominance in these domains has helped to foster the idea that it is the "correct" or prestigious variety of American English.But it's important to understand that American English is not a single language. Variations in pronunciation brought about by regional dialects—such as those spoken in the South, New York City, or New England—reflect the nation's diverse cultural and historical heritage. These regional variations, which can include consonant dropping or vowel elongation, act as indicators of community and identity, giving speakers a feeling of inclusion in a specific social or geographic group. Even though SAE is very common, these regional accents are still very much alive and well and play an important role in the linguistic landscape of America.To sum up, American-based pronunciation standards—particularly those related to SAE—have a significant influence on American media, public debate, and education. The various regional variants throughout the nation serve as a reminder that language is more than just a system of sounds; it is a representation of identity and culture, even though SAE is still the most common pronunciation for formal and professional communication. The dynamic conflict between linguistic variation and standardization is still a pertinent and developing topic, reflecting larger social discussions about equality, inclusion, and cultural preservation. Our understanding of American English and the social dynamics that influence how we communicate and perceive one another is enhanced when we are aware of these complexity.

REFERENCES

1.Baugh, J. (2000). "Out of the Mouths of Slaves: African American Language and Educational Malpractice." University of Illinois Press.

2.Labov, W. (2006). "The Social Stratification of English in New York City." Cambridge University Press.

3.Ladefoged, P. (2001). "A Course in Phonetics." Harcourt Brace.

4.Sankoff, D. (2004). "Social Factors in Language Variation: The Case of American English." Cambridge University Press.

5.Wells, J. C. (1982). "Accents of English: Volume 1: An Introduction." Cambridge University Press.

6.Wolfram, W., & Schilling-Estes, N. (2006). "American English: Dialects and Variation." Blackwell Publishing

7. Teshaboyeva, N., & Mamayoqubova, S. (2020). COMMUNICATIVE APPROACH TO LANGUAGE TEACHING. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 409-414).
8. Teshaboyeva, N. (2020). LINGUISTIC PERSONALITY, ITS STRUCTURAL CHARACTERISTICS IN THE NEW PERSPECTIVE DIRECTIONS. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 415-420).
9. Teshaboyeva, N. Z. (2019). TEACHING ENGLISH THROUGH LITERATURE INTESLAND TEFL CLASSROOMS. In СОВРЕМЕННЫЕ ТЕ ХНОЛОГИИ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ (pp. 82-84).
10. Teshaboyeva, N. (2023). THE IMPORTANCE OF TOURISM IN PRESENT DAY. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).
11. Teshaboyeva, N. (2023). THE MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).
12. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Adjective word group and its types. In "Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 59-61).
13. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Modifications of Consonants in Connected speech. In " Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 7-9).
14. Teshaboyeva, N., & Rayimberdiyev, S. (2023, May). THE IMPORTANCE OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH CLASSES. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 8, pp. 149-153).
15. Nafisa, T., & Marina, S. (2023). TEACHING AND LEARNING OF ENGLISH VOCABULARY IN TESL AND TEFL CLASSROOMS. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 465-469
16. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "NAVIGATING THE EVOLVING LANDSCAPE OF GLOBAL ENGLISH: EXPLORING ATTITUDES TOWARDS ENGLISH AND LANGUAGE REJECTION IN THE UNITED STATES." FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES 2.19 (2023): 64-67.
17. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "THE SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL COMPETENCE AND ITS USAGE IN EDUCATION." MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH 2.23 (2023): 241-247.
18. Zilola, Abduraxmanova, and Mamarajabov Yoqubjon. "THE FUTURE OF GLOBAL ENGLISH NEW ENGLISH THE LINGUISTIC CHARACTER OF NEW ENGLISH

GRAMMAR." Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences 2.2 (2023):209-213.

METHODS OF GRAMMATICAL ANALYSIS

Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi
Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
*Student of group 302-21:***Rakhmatullayeva Saida G`ayrat qizi**

Annotation: The several grammatical analysis techniques used in linguistics to comprehend and characterize language structure are examined in this article. It looks at both contemporary techniques like transformational grammar and corpus-based analysis as well as more conventional ones like descriptive and prescriptive grammar. The function of computational tools in grammatical analysis and their contribution to the comprehension of language structures are also highlighted in the essay. It ends with a discussion of the importance of these techniques for computational linguistics, language instruction, and language research.

Keywords: Grammatical Analysis, Descriptive Grammar, Prescriptive Grammar, Transformational Grammar, Syntax, Morphology, Corpus-based Analysis, Computational Linguistics

A key component of linguistic studies is grammatical analysis, which aims to comprehend the formation, interpretation, and use of language structures in communication. It entails looking at the patterns and guidelines that control word development, sentence structure, and meaning in various languages. Linguists have created a number of approaches to grammar analysis over time, each with a distinct focus on language. These techniques assist linguists in determining the fundamental structure of language and analyzing how it functions in both written and spoken forms. This article describes a number of important grammatical analysis techniques, including more contemporary methods like transformational grammar, corpus-based analysis, and computational linguistics, as well as more conventional approaches like descriptive and prescriptive grammar. By investigating these techniques, we can learn more about the methodical study and interpretation of language.

1. Descriptive Grammar

An approach known as descriptive grammar examines a language's structure as it is utilized by native speakers without passing judgment on what is "correct" or "incorrect." By looking at patterns of sentence structure, word forms, and grammar, it focuses on how people actually write and communicate. The goal of descriptive grammar is to document and explain the principles that guide language use in everyday situations.

Descriptive grammar linguists approach the issue by emphasizing observation over prescription. Using fieldwork or corpora, they gather information from genuine speech and writing and look for recurring patterns. In English, for example, adjectives typically come before nouns (e.g., "big house"), but in other languages, such as French, adjectives might come after nouns (e.g., "maison grande"). The objective is to portray the language in its natural state without imposing any conventional notions of "correctness."

2. Prescriptive Grammar

Unlike descriptive grammar, prescriptive grammar offers a set of guidelines for proper language usage, frequently derived from cultural expectations or historical norms. These guidelines emphasize "correct" language and usage, highlighting the forms deemed suitable for formal writing or speech.

Usually taught in schools, prescriptive grammar is applied in formal settings such as professional settings, academic writing, and journalism. This method examines language with the goal of establishing grammatical rules and codifying "proper" usage. Prescriptive grammar, for instance, states that English phrases must not finish in prepositions (for instance, "Where are you at?" should be "Where are you?").

Although prescriptive grammar is important for upholding linguistic norms, it does not fully capture the variety of ways that native speakers use language in daily situations. A gap between linguistic theory and the actualities of language use may result from this.

3. Transformational Grammar

Noam Chomsky created transformational grammar, a technique that emphasizes the underlying syntactic structures of sentences, in the 1950s. According to this method, sentences are produced by converting deep structures into surface structures using a set of rules. These changes make it possible to derive many sentence forms (such as questions and passive constructions) from a single underlying structure.

For instance, a sentence like "The cat chased the mouse" can have its deep structure changed into a variety of surface structures, including "Did the cat chase the mouse?" (inquiry) or the passive statement "The mouse was chased by the cat" Understanding how sentences can be changed in accordance with different syntactic principles and modeling the intricate relationships between distinct sentence kinds are made possible by transformational grammar. Chomsky's transformational-generative grammar, which aims to formalize the rules governing sentence structure and explain how humans can make and comprehend an infinite number of sentences using a finite set of rules, has had a significant impact on the study of syntax.

4. Corpus-based Analysis

Large collections of real-world language data, or corpora, are used in corpus-based analysis to examine grammatical structures. These corpora are a rich source of real-world language use and are frequently made up of spoken language recordings, written texts, or a mix of the two. Because it enables linguists to spot linguistic patterns and

tendencies that might not be immediately obvious through introspection or small-scale data gathering, corpus linguistics has emerged as a crucial technique for grammatical analysis.

Linguists can investigate language variance across various contexts, genres, and registers, find collocations (common word pairings), and assess the frequency of specific grammatical constructions by examining corpora. A more thorough and fact-based explanation of how grammar works in natural communication is offered by this empirical method of grammatical analysis. The use of the subjunctive mood in English, for example, has been better understood because to corpus-based research that looks at how it is used in various settings and geographical areas. These studies can show how grammatical features change over time and how different media and discourses employ them.

5. Grammatical analysis and computational linguistics

Computational linguistics has emerged as a key technique in grammatical analysis in the technological age. This method analyzes and models language using computer algorithms and natural language processing (NLP) methods. Large volumes of text may be swiftly and precisely parsed by computers, which can also recognize grammatical structures like syntax, morphology, and semantics.

Syntactic tree construction, phrase structure analysis, and activities like text-to-speech conversion, machine translation, and speech recognition are all done computationally. To depict the syntactic structure of language, these approaches rely on formal grammar models, such as dependency grammars or context-free grammars. Computational linguistics can mimic many facets of human language processing and shed light on the rules regulating sentence structure and meaning by analyzing enormous volumes of language data.

Conclusion

The foundation of linguistic research is grammatical analysis, which provides a greater comprehension of the structure, operation, and historical development of languages. From more conventional techniques like descriptive and prescriptive grammar to more modern techniques like transformational grammar, corpus-based analysis, and computational linguistics, the methods used to examine grammar have undergone tremendous development.Each of these approaches provides a distinct viewpoint on language structure and usage, offering important insights into the construction, interpretation, and transmission of language in various circumstances.

Grammatical analysis's development is indicative of larger patterns in linguistics, where theoretical and methodological developments continue to influence our comprehension of language. The techniques employed in grammatical analysis will continue to advance as new technology and ways for gathering and analyzing data are created, allowing linguists to investigate ever-more complex facets of language structure and function.

REFERENCES

1. Aarts, Bas. 2008. English Syntax and Argumentation (3rd edition). Houndmills and New York: Palgrave MacMillan.CrossRefGoogle Scholar

2.American, Heritage. 2006. The American Heritage Dictionary of the English Language (4th edition). Boston and New York: Houghton Mifflin Company.Google Scholar

3.Austin, J. L. 1965. How to Do Things with Words. Oxford University Press.Google Scholar

4.Azar, Betty Schrampfer. 2002. Understanding and Using English Grammar (3rd edition). Pearson Longman.Google Scholar

5.Bailey, Charles James Nice. 1996. Essays on Time-Based Linguistic Analysis. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press.Google Scholar

6.Baugh, Albert C. 1963. A History of the English Language (2nd edition). New York: Appleton-Century-Crofts.Google Scholar

7. Teshaboyeva, N., & Mamayoqubova, S. (2020). COMMUNICATIVE APPROACH TO LANGUAGE TEACHING. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 409-414).

8. Teshaboyeva, N. (2020). LINGUISTIC PERSONALITY, ITS STRUCTURAL CHARACTERISTICS IN THE NEW PERSPECTIVE DIRECTIONS. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 415-420).

9. Teshaboyeva, N. Z. (2019). TEACHING ENGLISH THROUGH LITERATURE INTESLAND TEFL CLASSROOMS. In СОВРЕМЕННЫЕ ТЕ ХНОЛОГИИ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ (pp. 82-84).

10. Teshaboyeva, N. (2023). THE IMPORTANCE OF TOURISM IN PRESENT DAY. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).

11. Teshaboyeva, N. (2023). THE MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).

12. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Adjective word group and its types. In "Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 59-61).

13. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Modifications of Consonants in Connected speech. In " Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 7-9).

14. Teshaboyeva, N., & Rayimberdiyev, S. (2023, May). THE IMPORTANCE OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH CLASSES. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 8, pp. 149-153).

15. Nafisa, T., & Marina, S. (2023). TEACHING AND LEARNING OF ENGLISH VOCABULARY IN TESL AND TEFL CLASSROOMS. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 465-469

16. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "NAVIGATING THE EVOLVING LANDSCAPE OF GLOBAL ENGLISH: EXPLORING ATTITUDES TOWARDS ENGLISH AND LANGUAGE REJECTION IN THE UNITED STATES." FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES 2.19 (2023): 64-67.

17. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "THE SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL COMPETENCE AND ITS USAGE IN EDUCATION." MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH 2.23 (2023): 241-247.

18. Zilola, Abduraxmanova, and Mamarajabov Yoqubjon. "THE FUTURE OF GLOBAL ENGLISH NEW ENGLISH THE LINGUISTIC CHARACTER OF NEW ENGLISH GRAMMAR." Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences 2.2 (2023): 209-213.

GRAMMAR AS A BRANCH OF LINGUISTICS

Teshaboyeva Nafisa Zubaydulla qizi
Jizzakh branch of the National University of Uzbekistan named after Mirzo Ulugbek
The faculty of Psychology, department of Foreign languages
Phylology and foreign languages
*Student of group 302-21:***Rakhmatullayeva Saida G`ayrat qizi**

Annotation: With an emphasis on its definition, significance, and connections to other linguistic studies fields, this article explores grammar as a fundamental field of linguistics. It draws attention to how grammar shapes communication and language structure. The many parts of grammar—syntax, morphology, phonology, and semantics—as well as their roles in the linguistic system are examined in this article. The essay also explores the evolution of grammar as a discipline and how it has affected computational linguistics, translation, and language learning.

Keywords: Grammar, Linguistics, Syntax, Morphology, Phonology, Semantics, Linguistic Structure, Language Learning, Computational Linguistics

One of the main facets of linguistics, the discipline devoted to the scientific study of language, is grammar. It includes the structures and rules that control how words, phrases, and sentences are put together in a particular language. Grammar, as a field of linguistics, offers the foundation for comprehending how language works, how meanings are expressed, and how language can change over time. Grammar study is crucial for linguists, educators, translators, and even artificial intelligence applications, in addition to language learners. This article examines the fundamental components, importance, and development of grammar as a key area of linguistics.The system of rules that control a language's sentence structure, including word production and sentence construction, is known as grammar. There are multiple subfields within it:

- The way words are arranged in sentences is known as syntax. The rules governing word order, sentence structure, and sentence transformation are all covered by syntax.
- Word structure, including the development of roots, prefixes, suffixes, and inflections, is the subject of the area of morphology. It looks at how morphemes—smaller, meaningful units—are used to construct words.
- Although phonology and grammar are closely related, phonology is the study of a language's sound system and its laws. It investigates the way sounds come together to create words and sentences.

■ Semantics: This field studies how language conveys meaning. The study of semantics looks into how meaning is expressed by words, phrases, and sentences as well as how context affects meaning. Together, these subfields provide a comprehensive knowledge of language, encompassing both meaning and sound.

Grammar's Function in Linguistics

In communication, grammar is essential. It offers the structure for arranging linguistic components into logical, intelligible chunks. Speakers would find it difficult to construct coherent sentences without grammar, and language would be imprecise and unclear. Grammar is essentially the framework that keeps language's body together. Grammar is also essential to comprehending the evolution of language. Gradual grammatical changes might be an indicator of cultural, social, and cognitive changes. For instance, there were notable grammatical changes during the shift from Old English to Modern English, including the streamlining of verb conjugation and the removal of case markers.

Language Learning and Grammar

For language learners, learning grammar is crucial because it enables them to comprehend the structure of sentences and the relationships between words. Understanding grammar helps students become more fluent and comprehend what they are reading. This is especially crucial when learning a second language since it enables learners to construct grammatically sound sentences and better understand written or spoken language.

Furthermore, it is impossible to exaggerate the importance of grammar in educational settings. Grammar is frequently emphasized by language teachers as the cornerstone of developing language fluency. Grammar training gives students the skills they need to comprehend the syntax and semantics of their target language, analyze language, and construct sentences.

Computational Linguistics and Grammar

Grammar has found uses outside of traditional linguistic studies in the modern period, especially in computational linguistics and artificial intelligence. Here, methods for speech recognition, machine translation, and natural language processing (NLP) are developed using grammar. Computers can analyze and produce human language in a manner that mimics human cognitive processes by comprehending the laws of syntax, morphology, and semantics.Grammatical rules, for instance, are used by NLP technologies to parse text and determine the connections between words in a sentence. By identifying patterns and relationships in the data, this approach enables computers to comprehend the meaning of phrases even when the grammar or structure differs.

Conclusion

As a fundamental area of linguistics, grammar is essential to determining the composition and operation of language. It is the complex system that controls how words are put together to create meaningful communication, not just a list of prescriptive guidelines for speaking or writing. Grammar's fundamental elements—syntax, morphology, phonology, and semantics—allow people to communicate concepts, feelings, and information in an organized and understandable way. Within a particular linguistic group, it aids in ensuring that language is both universally understandable and cohesive.

In addition to helping with language acquisition, studying grammar is essential for comprehending how languages have changed throughout time. Grammatical structures can change significantly throughout time to reflect changes in society, technology, and culture. Linguists can track the evolution of language families, regional dialects, and new linguistic trends by comprehending these shifts. Thus, grammar serves as a window into the evolution of human cognition and culture.Grammar is still crucial for comprehending and influencing how we talk, write, and think, whether in a classroom, lab, or technological setting. Its ageless significance reflects its pivotal position in the study of linguistics as well as the way language functions in our daily lives.

REFERENCES

1. Aarts, Bas. 2008. English Syntax and Argumentation (3rd edition). Houndmills and New York: Palgrave MacMillan.CrossRefGoogle Scholar

2.American, Heritage. 2006. The American Heritage Dictionary of the English Language (4th edition). Boston and New York: Houghton Mifflin Company.Google Scholar

3.Austin, J. L. 1965. How to Do Things with Words. Oxford University Press.Google Scholar

4.Azar, Betty Schrampfer. 2002. Understanding and Using English Grammar (3rd edition). Pearson Longman.Google Scholar

5.Bailey, Charles James Nice. 1996. Essays on Time-Based Linguistic Analysis. Oxford: Clarendon Press; New York: Oxford University Press.Google Scholar

6.Baugh, Albert C. 1963. A History of the English Language (2nd edition). New York: Appleton-Century-Crofts.Google Scholar

7. Teshaboyeva, N., & Mamayoqubova, S. (2020). COMMUNICATIVE APPROACH TO LANGUAGE TEACHING. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 409-414).

8. Teshaboyeva, N. (2020). LINGUISTIC PERSONALITY, ITS STRUCTURAL CHARACTERISTICS IN THE NEW PERSPECTIVE DIRECTIONS. In МОЛОДОЙ ИССЛЕДОВАТЕЛЬ: ВЫЗОВЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ (pp. 415-420).

9. Teshaboyeva, N. Z. (2019). TEACHING ENGLISH THROUGH LITERATURE INTESLAND TEFL CLASSROOMS. In СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ (pp. 82-84).

10. Teshaboyeva, N. (2023). THE IMPORTANCE OF TOURISM IN PRESENT DAY. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).

11. Teshaboyeva, N. (2023). THE MODERN INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES. Журнал иностранных языков и лингвистики, 5(5).

12. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Adjective word group and its types. In "Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 59-61).

13. Teshaboyeva, N. Z. (2023, November). Modifications of Consonants in Connected speech. In " Conference on Universal Science Research 2023" (Vol. 1, No. 11, pp. 7-9).

14. Teshaboyeva, N., & Rayimberdiyev, S. (2023, May). THE IMPORTANCE OF USING MULTIMEDIA TECHNOLOGY IN TEACHING ENGLISH CLASSES. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 8, pp. 149-153).

15. Nafisa, T., & Marina, S. (2023). TEACHING AND LEARNING OF ENGLISH VOCABULARY IN TESL AND TEFL CLASSROOMS. International Journal of Contemporary Scientific and Technical Research, 465-469

16. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "NAVIGATING THE EVOLVING LANDSCAPE OF GLOBAL ENGLISH: EXPLORING ATTITUDES TOWARDS ENGLISH AND LANGUAGE REJECTION IN THE UNITED STATES." FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES 2.19 (2023): 64-67.

17. Umedovich, Mamarajabov Yoqubjon. "THE SIGNIFICANCE OF INTERCULTURAL COMPETENCE AND ITS USAGE IN EDUCATION." MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH 2.23 (2023): 241-247.

18. Zilola, Abduraxmanova, and Mamarajabov Yoqubjon. "THE FUTURE OF GLOBAL ENGLISH NEW ENGLISH THE LINGUISTIC CHARACTER OF NEW ENGLISH GRAMMAR." Journal of Academic Research and Trends in Educational Sciences 2.2 (2023):209-213.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

ВЛИЯНИЕ КЕТОГЕННОЙ ДИЕТЫ НА ГЕПАТОБИЛИАРНУЮ СИСТЕМУ: БИОХИМИЧЕСКИЙ АСПЕКТ.

Алимов С.М
Омонов А.А.
Tashkent medical academy

Введение: Кетогенная диета (КД) представляет собой высокожировую, низкоуглеводную стратегию питания, направленную на переход организма в состояние кетоза. В этом состоянии основным источником энергии становятся кетоновые тела, что существенно меняет биохимические процессы в организме. Печень, как ключевой орган метаболизма, играет центральную роль в этом процессе. В данной статье рассматриваются биохимические механизмы влияния КД на функции печени, обмен жиров и возможные риски, связанные с соблюдением этой диеты.

Ключевое слово: Кетогенная диета (КД), бета-окисления, липолиз

Биохимические механизмы кетоза— это метаболическое состояние, при котором уровень кетоновых тел (ацетоацетат, бета-гидроксибутират и ацетон) увеличивается в крови в результате окисления жирных кислот. Этот процесс начинается в печени и имеет множество биохимических аспектов. Активация бета-окисления. При низком уровне углеводов и инсулина в крови увеличивается окисление жирных кислот. Основные этапы этого процесса включают:

- Формирование ацетил-КоА: свободные жирные кислоты активируются и транспортируются в митохондрии, где они подвергаются бета-окислению, образуя ацетил-КоА.

- Кетогенез: ацетил-КоА используется для синтеза кетоновых тел в митохондриях печени через последовательность реакций, катализируемых ферментами, такими как 3-гидроксибутиратдегидрогеназа и тиолаза.

Угнетение глюконеогенеза. КД приводит к угнетению глюконеогенеза, что снижает потребность в глюкозе как источнике энергии. Это происходит из-за:

- Снижения уровня инсулина: низкий уровень углеводов приводит к уменьшению секреции инсулина, что тормозит синтез глюкозы из аминокислот и глицерола.

- Повышения уровня глюкагона: уровень глюкагона, гормона, стимулирующего глюконеогенез, также снижается, что способствует переходу к кетогенезу.

Влияние на липидный обмен. Кетогенная диета влияет на липидный профиль, изменяя метаболизм жиров и их распределение в организме. Повышение уровня триглицеридов и ЛПНП. Хотя высокое потребление жиров может привести к увеличению уровня триглицеридов, КД, как правило, снижает уровень ЛПНП (плохого холестерина) и повышает уровень ЛПВП (хорошего холестерина). Это происходит за счёт:

- Увеличения липолиза: КД активирует процессы расщепления жиров, что способствует снижению уровня триглицеридов.

- Изменения функции печени: улучшение метаболизма липидов в печени также приводит к снижению производства ЛПНП.

Увеличение окисления жиров. КД активирует пути окисления жиров, что важно для снижения жировой массы и улучшения метаболического состояния. Это связано с:

- Активацией ферментов: увеличение активности карнитиновой палмитоилтрансферазы, отвечающей за транспорт жирных кислот в митохондрии.

- Стимуляцией митохондриальной функции: увеличение количества митохондрий в клетках печени, что повышает общую способность к окислению жиров.

Воздействие на гепатобилиарную систему. Кетогенная диета влияет на желчную секрецию и функции желчного пузыря, что может вызвать как положительные, так и отрицательные последствия.

Изменения в составе желчи. Поскольку КД увеличивает потребление жиров, это может изменить состав желчи:

- Повышение уровня холестерина: увеличение уровня холестерина в желчи может привести к образованию желчных камней.

- Изменение соотношения желчных кислот: снижение уровня первичных желчных кислот и увеличение вторичных, что может повлиять на пищеварение и всасывание жиров.

Функция желчного пузыря. Длительное соблюдение КД может повлиять на работу желчного пузыря:

- Дискинезия: некоторые пациенты могут испытывать дискинезию желчного пузыря, что приводит к боли и дискомфорту после еды.

- Изменение мотилитета: изменения в секреции желчи могут снизить эффективность эмульгации жиров.

Биохимические риски и побочные эффекты. Несмотря на потенциальные преимущества, КД также может вызывать ряд негативных биохимических изменений в организме.

Риск печёночной жировой болезни. У некоторых людей соблюдение КД может привести к накоплению жира в печени, особенно при недостаточном контроле за качеством жиров в рационе:

- Стеатоз: накопление жира в гепатоцитах может привести к стеатозу.

- Стеатогепатит: это состояние может перейти в воспаление печени и вызвать повреждение клеток.

Проблемы с пищеварением. Изменения в составе рациона могут повлиять на здоровье ЖКТ:

- Запоры и диарея: недостаток клетчатки и изменения в микрофлоре кишечника могут вызывать проблемы с пищеварением.

- Дисбактериоз: изменения в рационе могут привести к дисбалансу микробиоты кишечника, что влияет на общее здоровье.

Кетогенная диета оказывает значительное влияние на гепатобилиарную систему через ряд биохимических изменений, связанных с метаболизмом жиров и углеводов. Печень и желчный пузырь могут адаптироваться к изменениям, но важно учитывать индивидуальные особенности и риски. Регулярный мониторинг функций печени и состояния гепатобилиарной системы является важным аспектом при длительном соблюдении кетогенной диеты.

Будущие исследования должны сосредоточиться на более глубоких биохимических механизмах, лежащих в основе воздействия КД на гепатобилиарную систему, а также на оптимизации подходов к её применению для достижения наилучших результатов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Paoli, A., Rubini, A., Vek, J. S., & Grimaldi, K. (2013). "Beyond weight loss: a review of the therapeutic uses of very low carbohydrate ketogenic diets." European Journal of Clinical Nutrition, 67(8), 789-796.

2. Klem, M. L., & Kuehn, D. (2020). "Effects of ketogenic diet on liver metabolism." Journal of Hepatology, 73(2), 397-408.

3. Masino, S. A., & Rho, J. M. (2012). "Mechanisms of ketogenesis and the role of ketones in health and disease." Journal of Nutrition and Metabolism, 2012, Article ID 752805.

4. Hallberg, S. J., et al. (2018). "Reversing type 2 diabetes starts with ignoring the guidelines." Nutrition & Metabolism, 15, 1-11.

5. Bhanot, A., & Thukral, C. (2020). "Role of ketogenic diet in nonalcoholic fatty liver disease." Clinical Nutrition, 39(5), 1520-1528.

6. He, Y., et al. (2019). "The effects of a ketogenic diet on the liver: a review." Current Opinion in Clinical Nutrition and Metabolic Care, 22(4), 275-280.

7. Horne, B. D., et al. (2015). "The effect of ketogenic diets on liver function in overweight subjects." American Journal of Clinical Nutrition, 101(3), 569-574.

8. Yancy, W. S., et al. (2004). "A low-carbohydrate, ketogenic diet to treat type 2 diabetes." Nutrition & Metabolism, 1(1), 1-7.

9. Zimmet, P. Z., et al. (2016). "The role of lifestyle in the management of nonalcoholic fatty liver disease." Clinical Gastroenterology and Hepatology, 14(1), 2-9.

10. Alimov S.M. (2023). BIOCHEMICAL IMPACT OF PHOSPHOLIPID-CONTAINING DRUGS ON LIVER DISEASES: A COMPREHENSIVE STUDY. IMRAS, 6(7), 549–550.

11. Alimov, S. M. (2023). ATHEROSCLEROSIS: A HARDENING OF THE ARTERIES. O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(25), 1-2.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

O'SIMLIKLAR VA TUPROQDA UCHROVCHI FITONEMATODALARNI AJRATIB OLISH USULLARI

Abduraxmonova E'zoza
Jizzax davlat pedagogika universiteti o'qituvchisi.
Eshpulatov Sardor
Qosimova Farangiz
Jizzax davlat pedagogika universiteti talabalari.

Annotatsiya: O'simlik nematodalarini ajratib olish va o'rganishda qo'llaniladigan metodlar haqida ma'lumot berilgan. Metodlarning yutuq, kamchiliklari hamda xususiyatlari keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: Mashrut, kompressor, voronka metodlari va ularni qo'llanilishi.

O'simlik fitogelmentlarini ajratib olishda quyidagi usullardan foydalanamiz. 1.Mashrut metodi- bunda daraxt va buta o'simligi nematoda faunasini o'rganish va fitogelmentlarning tarqalishini bilish maqsadida qo'llaniladi. Buning uchun na'muna olinadigan o'simlik atrofi 40 sm chuqurlikda, butalar uchun 1-1,5 daraxtlar uchun 2-2,5 metr kenglikda qaziladi va o'simlik mayda ildizlari tuproqdan ajratib olinadi. Qolaversa ildiz atrofi tuprog'idan 1-1,5 kg na'muna olinadi. Na'munalarni asosan may-iyun oylarida olamiz. Mashrut metodida asosan plantatsiyaning diagonali bo'yicha na'munalar yig'ib, na'munalarni polietilen xaltachaga solinadi va na'muna olingan joy, vaqt, o'simlik turi qog'ozga yozilib polietilen xaltachalariga yopishtiriladi. Fitogelmetologik labaratoriyamizda optik asboblar, aparaturalar, kichik yordamchi moslamalar, reaktivlar va boshqa jihozlarga ega bo'lishi lozim . o'simlik ildizi va tuproqni tahlil qilish uchun oyna yoki silliq materially qoplamalar bilan qoplangan stol kerak bo'ladi. Fitogelmentlar bilan ishlashda tozalikka rioya qilish lozim. Maxsus stol yuvilib spirt bilan artilishi kerak. So'ngra na'muna etiketkasidagi yozuvlar qayd varaqasiga yoziladi. Ўсимлик ва тупроқни таҳлил қилиш учун ойна ѐки силлиқ материалли қопламалар билан қопланган махсус стол керак бўлади. Fitonematodalar sonini aniqlash uchun ajratib olingan o'simlik organlari scalpel yoki qaychi yordamida kichik bo'lakchalar 0,3-0,5 smda kesiladi. Shu yo'sinda fitonematodalar ajratib olinadi

Fitonematodalarning o'simlik to'qimlaridan ajratib olish va aniqlashda ko'roq vizuol metodidan foydalaniladi. Vizual usul- bu usul zaraelangan o'simlik organlarida fitonematodalarni bor yoki yo'qligini nisbatan oson aniqlab beradi.

Buning uchun bir bo‘lak zararlangan barg, poya, ildiz, tuganak, ildizpoya olinib, ma'lum bir miqdordagi suv bilan soat oynasi yoki Petr kosachasiga solib aralashtiriladi va entomologik igna yordamida o‘simlik to‘qimasi tilib-tilib tashlanadi. Bundan tashqari, skalpel yordamida o‘simlik organlarini kichik bo‘lakchalarga bo‘lib suvga

solish ham mumkin. Fitogelmintlar o‘simlik to‘qimasidan juda ham tez suvga chiqadi va ularni binokulyar ostida bemalol ko‘rish mumkin.

O‘simliklarning yer ustki organlari va ildiz sistemasida mavjud bo‘lgan chuvalchangsimon nematodalarni ajratib olishda bir qancha metodlardan foydalanish mumkin. Bu esa o‘simlik materiallarining xususiyatlari va miqdoriga ko‘p jihatdan bog‘liqdir.

Kompressor metodi. Bu metod yosh va juda nozik to‘qimaga ega bo‘lgan o‘simlik organlarini tadqiq qilish imkoniyatini beradi. O‘simlik ildizi tuproqdan to‘liq yuvilib xalos qilingandan so‘ng, 10-15 minut davomida yod eritmasi (1%) aralashtirilgan suvga tushuriladi. Shundan keyin 1-2 sm uzunlikda kesilib, buyum oynasiga joylashtiriladi. Uning ustidan 1-2 tomchi suv tomizilib, 2-chi buyum oynasi bilan zich qoplanadi. Binokulyar ostida yod eritmasida bo‘yalmagan o‘simlik to‘qimalari orasida sarg‘ish-jigar rangdagi fitogelьmintlar juda yaxshi ko‘rinadi.

Voronka metodi. Bu metod fitonematodalarni zararlangan o‘simlik to‘qimalaridan faol chiqishiga asoslangan bo‘lib, suvga chiqqan nematodalar fistula-probirka tubiga cho‘kadi. O‘simlik organlaridagi fitogelmintlarning umumiy soni va turini aniqlash uchun diametri 12-15 smli plastmassa yoki shisha voronkalardan foydalaniladi. Voronkaning ingichkalashgan keyingi qismiga 10-15 smli rezina shlanka kiygizilib, qisqich prujina yordamida qisib mahkamlanadi. Rezina shlankaning keyingi erkin qismiga esa fitonematodalar yig‘iladigan entomologik probirka joylashtiriladi. Rezina shlanka va probirka kiydirilgan voronkalar vertikal holatda maxsus teshikchalarga ega bo‘lgan yog‘och shtativga joylashtiriladi. Voronkalarga diametri 10-12 sm, katakchalari esa 0,5-2 mm bo‘lgan temir yoki plastmassadan tayyorlangan yassi sito joylashtiriladi. Voronka toza vodoprovod suvi yoki 0,15-0,3% li perekis vodorod eritmasi bilan shunday to‘ldiriladiki, sito ustida joylashtirilgan o‘simlik namunalari to‘liq suyuqlikka botgan bo‘lishi lozim.

Bundan tashqari, o‘simlik namunalarini sut (paxtali) filьtri èki gigroskopik paxta ustiga qo‘yilishi, probirkaga nematodalarni toza holda ajratib olish imkoniyatini beradi. Voronkaga suv quyish jaraènida rezina shlankada havo qolib ketmasligiga e'tibor berish lozim. Agarda shunday bo‘lgan hollarda qo‘l bilan siqib havoni chiqarib yuborish kerak. Namuna raqami va qo‘yilgan sanasi èzilgan etiketka voronka chetiga qo‘yiladi. Shu bilan birga, namunaga shifr qo‘yib, uni dala jurnali va etiketkaga ham èzib qo‘yish mumkin. O‘simlik turi (tuganak, sersuv barg, poya, ildiz) hamda chirish vaqtini hisobga olib, namunalar 12 (tez chiriydigan), 24, 48, 72 soatdan so‘ng olinadi. Agar probirka muddatidan ancha keyin olinadigan bo‘lsa, unda nematodalar organik birikmalardan hosil bo‘lgan quyqa ichida qolib, bu esa fitogelьmintlarni ajratib olish va sanash ishlarini olib borishni qiyinlashtiradi. Holbuki, probirkalar muddatidan ancha oldin yechiladigan bo‘lsa, unda fitogelьmintlar to‘liq emas, balki faqat qisman suvga chiqadi. Bu esa har bir fitogelьmint uchun optimal vaqtni aniqlash lozimligini taqazo etadi. Mor qisqichidan foydalanib, o‘z vaqtida voronkadagi 15-20 ml suvni uning ingichkalashgan

qismidan probirka èki penetsilin idishiga quyib olinadi. Agar namunalarni shu kuni tahlil qilishga imkon bo‘lmasa, unda probirkadagi nematodalar 50-550s li suv hammomida 2-4 daqiqa saqlanib, so‘ngra 10-20 qism nematoda suspenziyasiga 1 qism 40% li formalьdegid eritmasi quyiladi. Yuqoridagilardan ko’pincha foyadalanimiz, lekin bulardan tashqari gomogenizatsiya, tuproqni yuvib tahlil qilish metodi, fitrlash, sentrafuga, qog’oz tasmali metodlar ham mavjud.

Xulosa qilib aytganda, metodlar fitogelmentlarni o’rganishni ajratib olishni va aniqlashni osonlashtiradi biroq har bir metodning ayrim kamchiliklari bor. Misol uchun varonkali metodda bir-ikki sutkada kamharakat nematodalar o‘simlik to‘qimasidan suvga chiqishga ulgura olmaydi va biz nematodalarni to’liq ko’ra olmaymiz. Afsuski, barcha sharoitlarda barcha nematod turlari uchun ideal bo'lgan hech bir usul mavjud emas. Nematodalar hajmi, sirt tuzilishi va harakatchanligi bilan farq qiladi; o'simlik va tuproq namunalari tarkibi, ixchamligi va organik moddalar tarkibida. Bundan tashqari, usulni tanlash qazib olish maqsadiga, mavjud vaqt va jihozlarga, qazib olishni amalga oshiruvchi shaxsning talab qilinadigan samaradorligi va afzalliklariga ham bog'liq.

FOYDALANILADIGA ADABIYOTLAR

1. S Dadayev Parazitologiya Toshkent “0’zbekiston” 2006 128-132 b

2. Тулаганов А.Т., Усманова А.З. Фитонематоды Узбекистана часть 1 Издво «ФАН» Уз. ССР, Ташкент. 1975. стр. 372.

3. Хуррамов Ш.Х.,Хуррамов А.Ш. “Фитогельминтология”, ўқув қўлланма. Термиз, 2008. с. 86-99

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

RAQAMLI DIDAKTIKA VA UNING ASOSIY TAMOYILLARI

Omon Suvanov

Guliston davlat universiteti "Pedagogika va psixologiya" kafedrasi katta o'qtuvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada pedagogning raqamli kompetentligi va uning tarkibiy tuzilmasi, raqamli didaktika va uning asosiy tamoyillari, raqamli ta'lim resurslarini loyihalash uchun asosiy talablar, raqamli ta'limning ba'zi xususyatlari bayon qlingan.

Kalit so'zlar: Raqamli ta'lim , hamkorlik, polimodallik, resurslarini loyihalash, texnik, kompyuter, simulyatsiya, telekommunikatsiya, ilmiylik, ochiqlik, ko'rgazmalilik, faollik, onglilik, tizimlilik, rivojlantiruch.

Kirish. Zamonaviy voqelikda, kasbiy faoliyani amalga oshirish jarayonida pedagog kadrlar tez o'zgarib turadigan talablarga duch keladi, bu esa ulardan yangi, kengroq va murakkabroq kompetensiyalar to'plamini talab qiladi.

Raqamli kompetentlik – bu zamonaviy raqamli texnologiyalar bilan bog'liq kompetensiyalarni tavsiflovchi yangi tushunchalardan biri hisoblanadi. So'nggi yillarda "AKT savodxonlik", "axborot kompetentlik", "axborot savodxonligi", "raqamli savodxonlik" va "raqamli ko'nikmalar" kabi raqamli texnologiyalardan foydalanish darajalarini tavsiflovchi bir nechta atamalar qo'llanilmoqda. Ushbu atamalar ko'pincha "raqamli kompetentlik" va "raqamli savodxonlik" kabi bir-biriga yaqin atamalar bilan ishlatiladi. "Raqamli savodxonlik" tushunchasi oldinroq ishlatila boshlangan. Ushbu atama insonning raqamli muhitda masalalarni samarali hal etish qobiliyatini anglatadi.

Muxokama. Raqamli didaktika – pedagogikaning bir qismi hisoblanib, raqamli ta'lim muhitida o'quv jarayonini tashkil etish bo'yicha fan sifatida qaraladi. Raqamli didaktika an'anaviy didaktikaning asosiy tushunchalari va tamoyillarini raqamli muhit sharoitlaridan kelib chiqqan holda o'rganish, to'ldirish va o'zgartirish haqidagi fan sifatida ketma-ket foydalanadi. Dj. D'Andjelo tomonidan raqamli didaktika yoki raqamli ta'lim didaktikasi tushunchasini anglatuvchi "e-Didactics" tushunchasini kiritish taklif etilgan. Raqamli didaktika atamasiga M. Choshanov "raqamli texnologiyalar va multimedia vositalaridan keng foydalangan holda samarali o'rganish san'ati haqidagi fan" deb ta'rif bergan. V.I.Blinovaning fikricha raqamli didaktikaning asosiy vositalari quyidagilardirdan iborat:

– shaxsga yo'naltirilgan ta'lim jarayoni;

– raqamli ta'lim texnologiyalari;

– metaraqamli o'quv komplekslari.

Raqamli ta'lim didaktik tamoyillari ochiq hisoblanib, yangiligi tufayli raqamli ta'limning nazariy va amaliy imkoniyatlari rivojlangani uchun qo'shimchalar kiritishni talab qiladi. Ta'limni raqamlashtirish natijasida individual ta'lim jarayonlari va talaba

faoliyatini doimiy nazorat qilish asosida samarali mustaqil ta'lim olinadi. Raqamli ta'lim o'quv mashg'ulotlarining guruh va individual shakllaridan foydalanish imkoniyatlarini kengaytiradi, kasbiy bilim va ko'nikmalarning to'liq o'zlashtirilishini ta'minlaydi, shuningdek, inklyuziv ta'limning rivojlanishiga sifatli ta'sir ko'rsatadi.

Raqamli ta'lim jarayonining asosiy tamoyillariga quyidagilar kiradi: ustunlik tamoyili, shaxsiylashtirish tamoyili, maqsadlilik tamoyili, moslashuvchanlik tamoyili, muvaffaqiyatlilik tamoyili, hamkorlikda o'rganish tamoyili, amaliyotga yo'naltirganlik tamoyili, murakkablikni oshirish tamoyili, ta'lim muhitining to'yinganligi tamoyili, polimodallik (multimedia) tamoyili, baholash tamoyili.

1. ***Ustunlik tamoyili*** raqamli ta'lim muhitida talabaning mustaqil ta'lim faoliyatiga qaratilgan. O'quv jarayonini tashkil etish, o'quv jarayonida talabani qo'llab-quvvatlash va yordam berish lozim.

2. ***Shaxsiylashtirish tamoyili*** talabaning o'quv maqsadini mustaqil ravishda belgilash, o'quv jarayonining strategiyasini, o'quv dasturining rivojlanish sur'ati va darajasini tanlash qobiliyatini nazarda tutadi. Ushbu yondashuv o'qituvchiga shaxsiy rivojlanish ko'rsatkichlari va talabalarning ta'lim natijalarini kuzatish imkonini beradi.

3. ***Maqsadlilik*** *tamoyili* maqsadlilikning an'anaviy didaktik tamoyili bilan kesishadi: o'quv jarayonida faqat ma'lum bir talabaning ta'lim jarayonida belgilangan maqsadlarga maksimal darajada erishishni ta'minlaydigan raqamli texnologiyalardan foydalanish talab etiladi. Ushbu tamoyil ta'lim maqsadlari aniq belgilanmagan holda samarasiz pedagogik texnologiya va vositalardan foydalanishni nazarda tutmaydi.

4. ***Moslashuvchanlik tamoyili*** raqamli ta'lim jarayonining shartlariga qarab individual yondashuvni ishlab chiqish imkonini beradi. Raqamli ta'lim jarayoni o'quv materialini taqdim etish tartibi, usuli va sur'ati kabi jihatlarni hisobga olgan holda har bir talaba uchun dasturni avtomatik ravishda sozlash imkonini beradi. Shuningdek, ushbu tamoyil o'qituvchini qo'llab-quvvatlash darajasi va xususiyatini hisobga oladi.

5. ***Muvaffaqiyatlilik tamoyili*** maqsadlarga erishishni, bilim, ko'nikma va malakalarni to'liq o'zlashtirishni talab qiladi. Raqamli ta'lim jarayonida bu tamoyil "tushuntirish – mustahkamlash – nazorat" didaktik zanjirining yakuniy elementi hisoblanadi. Materialni mustahkamlash uchun qo'shimcha o'quv soatlari ajratiladi, o'qituvchilar va talabalarning yuzma-yuz uchrashuvi tez-tez tashkil etiladi. O'qituvchi mustahkamlashning guruh va individual shakllarining optimal nisbatini diqqat bilan kuzatib boradi. Raqamli vositalar bu jarayonni sezilarli darajada tezlashtiradi.

6. ***Hamkorlikda o'rganish tamoyili*** (interaktivlikning didaktik tamoyiliga o'xshash) o'qituvchi va talaba o'rtasidagi faol ko'p tomonlama – real va tarmoqli aloqa asosida o'quv jarayonini qurishni talab qiladi. Ushbu tamoyil tarmoqni o'rganishning guruh shakllaridan foydalanishni o'z ichiga oladi.

7. ***Amaliyotga yo'naltirilganlik tamoyili*** ta'limni hayot bilan bog'lashning an'anaviy didaktik tamoyili bilan bevosita bog'liq bo'lib, aniq maqsad va aniq

natijalarni belgilashni talab qiladi. Buning uchun tarbiyaviy maqsadlar, topshiriqlar va muammoli vaziyatlar, amaliy topshiriqlar, olingan bilimlarni amalda qo‘llash lozim.

8. ***Murakkablikni oshirish tamoyili*** mavjudlik, tizimlilik va izchillik didaktik tamoyili bilan bog‘liq bo‘lib, murakkablikni oshirish printsipi izchil o‘tishni o‘z ichiga oladi: oddiydan murakkabga va murakkabdan oddiyga, umumiydan xususiyga va xususiydan umumiyga, individualdan guruhga. va guruhdan individual va boshqa ta’lim jarayonlari.

9. ***Ta’lim muhitining to‘yinganligi tamoyili*** individual ta’lim strategiyasini yaratish uchun ortiqcha axborot resurslarini talab qiladi. Bunday ortiqchalik tarmoq ta’lim resursi - yagona axborot ta’lim muhiti yordamida amalga oshirilishi mumkin.

10. ***Polimodallik (multimedia) tamoyili*** vizualizatsiyaning batafsilroq didaktik tamoyili bo‘lib, o‘quv jarayonida idrok etishning vizual, eshitish va vosita (kinestetik) usullarini o‘z ichiga oladi. Buning uchun simulyatorlar, sensorlar, shuningdek, kengaytirilgan haqiqat vositalari kabi turli xil qurilmalar qo‘llaniladi.

11. ***Baholash tamoyili*** butun o‘quv jarayoni davomida talabalarning muvaffaqiyatini doimiy ravishda baholashni taqozo etadi. Raqamli texnologiyalar tezkor qayta aloqani ta’minlaydi, talabaga topshiriq natijalari bo‘yichama’lumotlarni doimiy ravishda uzatadi. Buning yordamida o‘qituvchi talabaning kuchli va zaif tomonlari to‘g‘risida xulosalar chiqaradi, bu sizga rivojlanish ssenariylarini va o‘quv jarayonida bevosita o‘quv maqsadlarini to‘g‘rilash imkonini beradi. Shunday qilib, raqamli texnologiyalar ma’lum bir vazifaning bajarilishini yakuniy baholashning xolisligi va shaffofligini ta’minlaydi.

Raqamli ta’lim resurslarini loyihalash uchun asosiy talablar

Raqamli ta’lim muhitidan samarali foydalanish pedagog kadrlarning AKTdan foydalangan holda kasbiy kompetentligi, shuningdek, yangi texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha bilim, ko‘nikma va malakalarini rivojlantirishni talab etadi.

Tadqiqotchilarning fikricha, raqamli ta’lim muhitida natijadorlika erishish uchun ishlab chiqilayotgan raqamli ta’lim resurslari (RTR) asosiy komponentga aylanishi kerak.

Raqamli ta’lim resursi – raqamli shaklda taqdim etiladigan ta’lim resursi bo‘lib, mavzu tuzilmasi, mazmuni va metama’lumotlarni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, RTRni tuzilishi, mazmuni, usullari va ishlab chiqish va qo‘llash vositalari ularning maqsadi va raqamli ta’lim muhitida foydalanish xususiyatlari bilan belgilanadi.

Raqamli ta’lim resurslarining didaktik vazifalari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1. Ta’lim faoliyatining yangi turlarini amalga oshirish va an’anaviy ta’lim turlarining yuqori sifat darajasida ishlashini qo‘llab-quvvatlash;
2. Ta’lim jarayoni ishtirokchilarining o‘zaro munosabatlari xarakterini o‘zgartirish imkoniyatini ta’minlash;
3. Ta’lim jarayonini individuallashtirish;
4. Ta’lim mazmunini kengaytirish

Raqamli ta’lim resurslari quyidagi mezonlar asosida tavsiflanadi: axborot texnologiyalarining turi, uslubiy maqsadi, mazmuni va boshqalar. Bunday tasniflar samarali emas, chunki zamonaviy raqamli ta’lim resurslari bir qator ta’lim vazifalarini birlashtirib, hal qilishga qodir, ya’ni raqamli ta’lim resursi ko‘p funksiyali va uni ma’lum bir turga kiritish deyarli mumkin emas.

Shu munosabat bilan ta’lim faoliyatining yangi turi amalga oshirishda RTRning asosiy tarkibiy qismiga e’tibor qaratiladi.

Axborotni izlashda RTR kalit komponenti internet manbalar va elektron ma’lumot nashrlaridan olingan ma’lumotlarni qidirish, qayta ishlash va tahlil qilishga qaratiladi.

Техник компонент ўқув фаолиятини амалга ошириш учун воситалар манбаидан фойдаланишни ўз ичига олади (мустақил ўқув ва илмий-когнитив фаолият натижаларини тайёрлаш ва расмийлаштириш, матн, экспериментал, миқдорий ва сифат вазифаларини ҳал қилиш, фронтал ишларни бажариш ва бошқалар).

Компьютер симуляцияси компоненти PTP компьютер симуляцияси учун дастур ёки тайёр муҳит эканлигини англатади.

Ҳамкорликдаги таълим фаолиятида ***телекоммуникация компоненти*** асосий компонент ҳисобланади.

Техник компонент ўқув фаолиятини амалга ошириш учун воситалар манбаидан фойдаланишни ўз ичига олади (мустақил ўқув ва илмий-когнитив фаолият натижаларини тайёрлаш ва расмийлаштириш, матн, экспериментал, миқдорий ва сифат вазифаларини ҳал қилиш, фронтал ишларни бажариш ва бошқалар).

Компьютер симуляцияси компоненти PTP компьютер симуляцияси учун дастур ёки тайёр муҳит эканлигини англатади.

Ҳамкорликдаги таълим фаолиятида ***телекоммуникация компоненти*** асосий компонент ҳисобланади.

Назорат қилувчи компонент ўз-ўзини назорат қилиш, баҳолаш, акс эттиришга қаратилган PTP учун этакчи ҳисобланади.

Дастурлаш компоненти эса дастурий таъминотни лойиҳалаш ва

Ushbu tasniflar to‘liq emas va RTRning funksionalligini aniqlashtirish uchun yangi komponentlar bilan to‘ldirilishi mumkin.

RTRni ishlab chiqishda nafaqat resursning axborot komponenti, balki didaktik talablarga muvofiq tuzilishi kerak bo‘lgan kontentning o‘zi ham muhimdir.

Ilmiylik. Bu talab eng yangi ilmiy yutuqlarini hisobga olgan holda materialni yetarlicha chuqur va to‘g‘ri taqdim etish zarurligini bildiradi.

Ochiqlik. Ta’lim oluvchining yoshi va individual xususiyatlariga muvofiq materialni taqdim etishning kognitiv murakkablik darajasini aniqlash zarurligini anglatadi.

Muammolar yechimi. Bu talab o‘quv va kognitiv faoliyatning tabiati bilan bog‘liq. Hal qilinishi kerak bo‘lgan muammoli vaziyatga duch kelganda, ta’lim oluvchilarning idrok etish faolligini oshiradi.

Ko‘rgazmalilik. O‘rganilayotgan ob’ektlar va jarayonlarni hissiy idrok etish qonuniyatlarini hisobga olish zarurligini anglatadi.

Faollik va onglilik. O‘quv jarayoni faolligini oshirish uchun RTR turli xil o‘quv vaziyatlarini yaratishi, turli xil savollarni shakllantirishi, talabaga u yoki bu ta’lim traektoriyasini tanlash imkoniyatini, hodisalarning borishini nazorat qilish qobiliyatini ta’minlashi kerak.

Tizimlilik. Talabalar tomonidan o‘rganilayotgan fan sohasidagi ma’lum bir bilim tizimini izchil o‘zlashtirish zaruratidir.

Bilimlarni o‘zlashtirishning mustahkamlash. RTR yordamida muayyan harakatlarning takrorlanishini tashkil qilish, individual o‘quv topshiriqlarining o‘zgaruvchanligini oshirish mumkin bo‘ladi.

Rivojlantiruchi. RTR faqatgina ta’lim funksiyasi bilan cheklanib qolmasligi kerak, ular o‘quvchilarning aqliy qobiliyatlarini rivojlantirishi, o‘quv faoliyati uchun motivatsiyani ta’minlashi va bir qator tarbiyaviy funksiyalarni bajarishi kerak.

Raqamlashtirish jarayonida ta’lim samaradorligi va sifati oshirish yangi o‘quv mahsulotlari innovatsion sifatlari bilan chambar-chas bog‘liq, shuning uchun RTR sifatlarini tahlil qilishga alohida e’tibor qaratish lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Chetty K., Wenwei L., Josie J., Shenglin B. Bridging The Digital Divide: Measuring Digital Literacy. 2017

2. Ustin P.N., Sabirova E.G., Garipova I.I. sifrovыe kompetensii uchitelya kak sub’ekta obrazovatelnoy deyatelnosti v yego individualnoy traektorii razvitiya // V.M. Bexterev i sovremennaya psixologiya lichnosti: sbornik statey VI Vserossiyskoy nauchno-prakticheskoy konferensii. 2–4 oktabrya 2020 g. / NOU DPO «Sentr sotsialno-gumanitarnogo obrazovaniya». Kazan, 2020. S. 216–218.

3. Redeker K., Poonie J. (2017). European framework for the digital competence of teachers: DigCompEdu [Evropejskie ramki cifrovoj kompetentnosti pedagogov], Brussels: Joint Research Center, European Union. [Elektronnыy resurs]. – Rejim dostupa: URL: https://ec.europa.eu/jrc/en/digcompedu (25.01.2021)

4. Potemkina T. V. Zarubejnыy opыt razrabotki profilya sifrovыx kompetensiy uchitelya // Nauchnoe obespechenie sistemы povыsheniya kvalifikatsii kadrov. – 2018. – № 2(35). – S. 25-30.

5. Puentedura R. "Learning technology and the SAMR model: Goals, process, andprectise" Society for Information Technology & Teacher Education International Conference, Mar 05, 2017, 2.

6. V.I. Blinov, M.V. Dulinov, E.Yu. Yesenina, I.S. Sergeev, Draft didactic concept for digital vocational education and training, 6 (Moscow, 2019)

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

IJTIMOIY JIHATIDAN OG‘IR AHVOLDA BO‘LGAN YOSHLAR VA OILALAR BILAN ISHLASHDA HAMKORLIK QILISH TARTIBI.

Komiljonov Shoxruxmirzo Qodirjon o‘g‘li
Jamoat xavfsizligi universiteti mustaqil izlanuvchisi
ORCID iD: 0009-0004-1458311X
shohruhmirzokomiljonov010@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu ijtimoiy jihatidan og‘ir ahvolda bo‘lgan yoshlar va oilalar bilan ishlashda hamkorlik qilish tartibi maqolada ijtimoiy jihatidan og‘ir ahvolda bo‘lgan yoshlar va oilalar bilan samarali hamkorlik qilish strategiyasi va tartiblarini o'rganadi. Maqola ya’ni ijtimoiy jihatidan og‘ir ahvolda bo‘lgan yoshlar va oilalar bilan ishlashda hamkorlik qilish tartibida mavjud adabiyotlar, metodikalar va natijalarni har tomonlama tahlil qilib, bunday ijtimoiy jihatidan og‘ir ahvolda bo‘lgan yoshlar va oilalar bilan ishlashda hamkorlikning nazariy va amaliy jihatlarini o'rganadi. Ushbu ijtimoiy jihatidan og‘ir ahvolda bo‘lgan yoshlar va oilalar bilan ishlashda hamkorlik qilish tartibi nomli maqolada topilmalar multidisipliner yondashuv, erta aralashuv va ijtimoiy qiyinchiliklarni hal qilishda jamoatchilik ishtiroki muhimligini ta'kidlaydi. Ushbu ijtimoiy jihatidan og‘ir ahvolda bo‘lgan yoshlar va oilalar bilan ishlashda hamkorlik nomli maqolada Yurtimizda dolzarb bo‘lgan ajrashib ketayotgan oilalarni saqlab qolish, oilalarni ajralishiga olib kelayotgan sabab va shart-sharoitlarni nazariy va amaliy jihatidan tahlil qilish hamda ijtimoiy jihatidan og‘ir ahvolda bo‘lgan yoshlar va oilalar bilan ishlashda hamkorlik qilishda keng jamoatchilik fikridan oqilona foydalanish muhumligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar

Hamkorlik, yoshlar, oilalar, ijtimoiy vaziyat, multidisipliner yondashuv, erta aralashuv, jamoatchilikni jalb qilish, ijtimoiy ish, oilani qo'llab-quvvatlash.

12.00.14 THE PROCEDURE FOR COOPERATION IN WORKING WITH YOUNG PEOPLE AND FAMILIES IN A DIFFICULT SOCIAL SITUATION.

Annotation. This socially distressed order of cooperation in working with young people and families explores strategies and procedures for effective cooperation with socially distressed youth and families in the article. The article examines the theoretical and practical aspects of cooperation in working with young people and families in such a socially difficult situation, comprehensively analyzing the available literature, methodologies and results in the order of cooperation in working with socially distressed youth and families. In an article titled The procedure for cooperation in working with young people and families in this socially critical situation, the findings highlight the

importance of a multidisciplinary approach, early intervention, and community participation in addressing social difficulties. In this article titled Cooperation in working with socially distressed youth and families, it highlights the need to maintain divorce families that are relevant in our country, analyze the causes and conditions that lead families to divorce in theoretical and practical terms, and the rational use of general public opinion in cooperation in working with socially distressed youth and families.

Keywords. Partnerships, youth, families, social situation, multidisciplinary approach, early intervention, community involvement, social work, family support.

12.00.14 ПОРЯДОК СОТРУДНИЧЕСТВА В РАБОТЕ С МОЛОДЕЖЬЮ И СЕМЬЯМИ, НАХОДЯЩИМИСЯ В СЛОЖНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ СИТУАЦИИ.

Аннотация. В этой статье рассматриваются стратегии и процедуры для эффективного сотрудничества с молодежью и семьями, находящимися в социально тяжелом положении. То есть в статье исследуются теоретические и практические аспекты сотрудничества в работе с молодежью и семьями, находящимися в социально тяжелом положении, путем всестороннего анализа имеющейся литературы, методик и результатов в порядке сотрудничества. В статье под названием "порядок сотрудничества в работе с этой социально неблагополучной молодежью и семьями" результаты подчеркивают важность междисциплинарного подхода, раннего вмешательства и участия общественности в решении социальных проблем. В данной статье, озаглавленной "сотрудничество в работе с молодежью и семьями, находящимися в социально тяжелом положении", подчеркивается важность сохранения актуальных в нашей стране разводящихся семей, теоретического и практического анализа причин и условий, приводящих к разводу семей, а также рационального использования общественного мнения при сотрудничестве в работе с молодежью и семьями, находящимися в социально тяжелом положении.

Ключевые слова. Партнерство, молодежь, семьи, социальная ситуация, мультидисциплинарный подход, раннее вмешательство, вовлечение сообщества, социальная работа, поддержка семьи.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda yoshlar va oilalar ko'pincha turli mutaxassislar va muassasalarning muvofiqlashtirilgan sa'y-harakatlarini talab qiladigan murakkab ijtimoiy muammolarga duch kelishadi. Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etishda samarali hamkorlik barqarorlikni ta'minlash va ijobiy natijalarni ta'minlash uchun juda muhimdir. Ushbu maqola multidisipliner yondashuv va jamoatchilikni jalb qilish zarurligini ta'kidlab, bunday hamkorlik tartiblarini belgilashga qaratilgan.

Ushbu tadqiqot ma'lumotlarni to'plash uchun intervyular, fokus-guruhlar va amaliy tadqiqotlar yordamida sifatli tadqiqot dizaynini qo'llaydi. Ishtirokchilar orasida

ijtimoiy ishchilar, o'qituvchilar, sog'liqni saqlash mutaxassislari va oilalar mavjud. Ma'lumotlar umumiy muammolarni, samarali strategiyalarni va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlash uchun tematik tahlil qilinadi.

Material va metodlar

Bugun mamlakatda amalga oshirilayotgan barcha islohotlardan ko'zlangan asosiy maqsad — aholining turmush farovonligini yanada yaxshilash hamda ularning daromadini oshirish orqali kambag'allikni qisqartirishdir.

Shu bois, bugungi kunda iqtisodiy va ijtimoiy omillarning aholi turmush darajasiga salbiy ta'sirini yumshatish, aholini ijtimoiy himoya qilish va ko'makka muhtoj oilalarni moddiy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan tizimli ishlar amalga oshirilmoqda.

Jumladan, o'tgan haftada aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini, xususan, kam ta'minlangan bolali oilalarni aniq yo'naltirilgan tarzda davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, ularning moddiy farovonlik darajasini oshirish, keksa avlod vakillari manfaatlarining himoya qilinishini ta'minlash, shuningdek, insonparvarlik, mehr-oqibat, saxovat tadbirlarini izchil davom ettirish maqsadida Prezidentning **“Aholining ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarini manzilli qo'llab-quvvatlashga oid qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida”gi** qarori qabul qilindi.

Mazkur hujjat bilan yoshga doir, nogironlik pensiyasi va nafaqasini oluvchilarga, bolalikdan nogironlik nafaqasini hamda boquvchisini yo'qotganlik pensiyasini va nafaqasini oluvchi har bir oila a'zosiga hamda o'zgalar parvarishiga muhtoj nogironligi bo'lgan 18 yoshgacha bolalarning parvarishlash nafaqasini oluvchilarga bir martalik moddiy yordam ko'rsatilishi belgilab berildi.

Ushbu tizim orqal Qoraqalpog'iston Respublikasi va viloyatlarda – 300 ming so'mdan, Toshkent shahrida – 400 ming so'mdan, “Ijtimoiy himoya yagona reestri” axborot tizimi orqali kam ta'minlangan sifatida moddiy yordam oluvchi oilalarga hamda kam ta'minlangan sifatida bolalar nafaqasini oluvchi oilalarning har biri 18 yoshga to'lmagan bolasiga – 200 ming so'mdan to'lab berilmoqda.

Shuningdek, Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi Raisi, viloyatlar, Toshkent shahar, tuman (shahar) hokimlari va sektor rahbarlari tomonidan “Temir daftar”ga kiritilgan ammo mazkur qarorga asosan bir martalik moddiy yordam pullarini olmagan ehtiyojmand oilalar ro'yxati shakllantirilib, “Saxovat va ko'mak” jamg'armasi mablag'lari hisobidan ushbu oilalarning har bir a'zosiga 20 kilogrammdan bepul un tarqatiladi.

Oilalar bilan ijtimoiy ish - bu oilaviy tizimlarning faoliyatini qo'llab-quvvatlash va yaxshilashga qaratilgan professional faoliyat. U ijtimoiy adolat, tenglik, har bir oila a’zosining huquq va qadr-qimmatini hurmat qilish tamoyillariga asoslanadi.

Oilaviy ijtimoiy ish oilalarga qiyinchiliklarni yengish, nizolarni hal qilish, o'z resurslarini rivojlantirish va hayot sifatini yaxshilashga yordam beradigan turli usullar va yondashuvlarni o'z ichiga oladi. Oilaviy munosabatlarni mustahkamlash, oiladagi

zo‘ravonlikning oldini olish, farzand tarbiyasida ota-onalarni qo‘llab-quvvatlash va boshqalar kabi muayyan maqsadlarga erishishga qaratilgan. Oilalar bilan ijtimoiy ish alohida oila a’zolari bilan yakka tartibda ishlash, oilaviy guruhlar bilan ishlash, boshqa tashkilotlar va mutaxassislar bilan tarmoqda ishlash, shuningdek, oilaviy maslahatlar va treninglarni o‘z ichiga olishi mumkin.

Oilaviy ijtimoiy ishchi oila tizimlarini qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. U ma'lumot beradi, maslahat beradi, nizolarni hal qiladi, hissiy yordam beradi va oilalarga o'z qobiliyatlari va resurslarini rivojlantirishga yordam beradi. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, oilalar bilan ijtimoiy ish o'z cheklovlariga ega. Masalan, ijtimoiy ishchi oilaning barcha muammolarini o'zi hal qila olmaydi, ba'zan esa boshqa mutaxassislar va tashkilotlar bilan hamkorlik qilish talab etiladi. Bundan tashqari, oilalar bilan ijtimoiy ishning muvaffaqiyati oilaning o'zgarishga tayyorligi va motivatsiyasiga va jarayonda faol ishtirok etishga bog'liq. Oilalar bilan ijtimoiy ishning maqsad va vazifalari Oilalar bilan ijtimoiy ish oila farovonligini qo'llab-quvvatlash va yaxshilashga qaratilgan bir qator maqsad va vazifalarni o'z ichiga oladi. Mana ulardan ba'zilari: Inqirozning oldini olish Oilalar bilan ijtimoiy ishning asosiy maqsadlaridan biri inqirozli vaziyatlarning oldini olishdir. Ijtimoiy ishchi oilalarga nizolarni hal qilish, muloqotni yaxshilash va muammolarni samarali hal qilishni o'rganishga yordam beradi. Bu oilaning buzilishining oldini olishga va uning birligini saqlashga yordam beradi.

Tadqiqot natijalari

Ijtimoiy qiynalgan yoshlar va oilalar bilan samarali hamkorlik qilish tizimli va sezgir yondashuvni talab qiladi. Muayyan kontekst va ehtiyojlarga moslashtirilishi mumkin bo'lgan umumiy protsedura:

1. Baholash va identifikatsiya qilish

- Dastlabki aloqa: maktablar, jamoat markazlari yoki ijtimoiy xizmatlardan yo'llanmalar orqali aloqa o'rnatish.

- Ehtiyojlarni baholash: yoshlar va ularning oilalarining o'ziga xos ehtiyojlari, kuchli tomonlari va muammolarini tushunish uchun har tomonlama baholash.

- Xavfni baholash: har qanday bevosita xavf yoki xavfsizlik muammolarini aniqlang.

2. Ishonch va munosabatlarni o'rnatish

- Munosabatlarni o'rnatish: yoshlar va ularning oilalari bilan mulohazasiz va empatik tarzda muloqot qiling.

- Mustahkamlik: ishonchli va ishonchli munosabatlarni o'rnatish uchun izchil kuzatuv va qo'llab-quvvatlashni ta'minlash.

- Madaniy sezgirlik: madaniy kelib chiqishi va shaxsiy tarixini hurmat qiling.

Qo'llab-quvvatlash tarmog'ini yaratish muhtoj shaxslarga har tomonlama yordam ko'rsatadigan mustahkam asosni yaratishni o'z ichiga oladi. Uni qanday qilib samarali tuzish kerak:

Ko'p Tarmoqli Jamoa.

Ijtimoiy Ishchilar:

- Rol: maslahat berish, shaxslarni jamoat resurslari bilan bog'lash va uy-joy va oziq-ovqat kabi asosiy ehtiyojlarga yordam berish.

- Ahamiyati: ijtimoiy ishchilar turli xil ijtimoiy masalalarni hal qilish uchun o'qitiladi va turli sohalarda xizmatlarni muvofiqlashtirishi mumkin.

Psixologlar:

- Rol: maslahat va terapiya orqali ruhiy salomatlikni qo'llab-quvvatlash, psixologik ehtiyojlarni baholash va davolash rejalarini ishlab chiqish.

- Ahamiyati: ruhiy salomatlikka murojaat qilish umumiy farovonlik uchun juda muhimdir va boshqa qo'llab-quvvatlash xizmatlarining samaradorligini oshirishi mumkin.

O'qituvchilar:

- Ro`l: ta'limni qo'llab-quvvatlash, repetitorlik va akademik va martaba rejalashtirish bo'yicha ko'rsatmalarni taklif eting.

- Ahamiyati: ta'lim uzoq muddatli muvaffaqiyat va o'zini o'zi ta'minlashning asosiy omilidir.

Sog'liqni Saqlash Provayderlari:

- Roli: tibbiy yordam, sog'liqni saqlash ta'limi va profilaktika xizmatlarini ko'rsatish.

- Ahamiyati: jismoniy salomatlik umumiy farovonlik va mahsuldorlik uchun asosdir.

Huquqiy Maslahatchilar:

- Rol: uy-joy, ish bilan ta'minlash va oila huquqi kabi masalalar bo'yicha yuridik yordam, maslahat va vakillik taklif eting.

- Ahamiyati: huquqiy muammolar shaxsning rivojlanish va boshqa manbalarga kirish qobiliyatiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Jamiyatning Ishtiroki.

Mahalliy Jamoat Tashkilotlari:

- Rol: ommaviy qo'llab-quvvatlash, jamoat tadbirlarini tashkil etish va resurslar tarmog'ini yaratish.

- Ahamiyati: ushbu tashkilotlar ko'pincha jamiyat ichida chuqur aloqalarga ega va resurslarni tezda safarbar qilishlari mumkin.

Notijorat:

- Rol: ish o'rgatish, oziq-ovqat tarqatish va targ'ibot kabi maxsus xizmatlarni taklif eting.

- Ahamiyati: notijorat aniq ehtiyojlarni qondirish uchun tajriba va maxsus resurslarni keltirishi mumkin.

Ko'ngillilar:

- Rol: turli vazifalarni bajarishda yordam berish, do'stlik taklif qilish va tashabbuslar uchun qo'shimcha ishchi kuchi bilan ta'minlash.

- Ahamiyati: ko'ngillilar qo'llab-quvvatlash tarmog'ining imkoniyatlarini oshirishi va turli ko'nikmalar va istiqbollarni keltirishi mumkin.

Amalga Oshirish Bosqichlari.

Asosiy manfaatdor tomonlarni aniqlang: qo'llab-quvvatlash tarmog'ida kim ishtirok etishi kerakligini aniqlang va potentsial a'zolarga murojaat qiling.

Aloqa kanallarini yaratish: muntazam uchrashuvlar, aloqa platformalari va ma'lumot almashish protokollarini o'rnating.

Resurs katalogini ishlab chiqish: mavjud xizmatlar va resurslarning to'liq katalogini yaratish.

Jamoa a'zolarini o'qitish: hamkorlik, madaniy kompetentsiya va qo'llab-quvvatlash tarmog'iga tegishli maxsus ko'nikmalar bo'yicha treninglar o'tkazish.

Jamiyatni jalb qilish: xabardorlikni oshirish va ma'lumot to'plash uchun jamoat uchrashuvlari, seminarlar va tadbirlarni o'tkazing.

Monitor va baholash: qo'llab-quvvatlash tarmog'ining samaradorligini muntazam ravishda baholang va kerakli tuzatishlarni kiriting.

Ko'p tarmoqli jamoa va jamoatchilikni jalb qilgan holda qo'llab-quvvatlash tarmog'ini yaratish shaxslarning turli ehtiyojlarini qondirish uchun yaxlit yondashuvni ta'minlaydi va taqdim etilayotgan xizmatlarning umumiy ta'sirini kuchaytiradi.

3. Rejalashtirish va maqsadlarni belgilash

- Hamkorlikda rejalashtirish: yoshlar va ularning oilalarini moslashtirilgan harakatlar rejasini tuzishga jalb qilish.

- Erishiladigan maqsadlarni belgilash: Real va erishish mumkin bo'lgan qisqa va uzoq muddatli maqsadlarni belgilash.

- Resurslarni taqsimlash: ta'limni qo'llab-quvvatlash, maslahat yoki moliyaviy yordam kabi ushbu maqsadlarga erishish uchun zarur bo'lgan resurslarni aniqlang va taqsimlang.

Yoshlar uchun individual rejani ishlab chiqish aralashuvning samarali va barqaror bo'lishini ta'minlash uchun bir necha muhim qadamlarni o'z ichiga oladi. Mana batafsil kontur:

Shaxsiylashtirilgan Aralashuv Rejasi.

Baholash

- Dastlabki baholash: yoshlarning kuchli, zaif tomonlari, ehtiyojlari va afzalliklarini to'liq baholash. Bunga intervyular, kuzatuvlar va standartlashtirilgan testlar kiradi.

- Muayyan ehtiyojlarni aniqlang: yoshlar akademik, ijtimoiy, hissiy yoki xulq-atvor jihatlari kabi qo'llab-quvvatlashni talab qiladigan sohalarni aniqlang.

Maqsadni Belgilash.

- Qisqa muddatli maqsadlar: bir necha hafta yoki oy ichida erishish mumkin bo'lgan erishiladigan va o'lchanadigan qisqa muddatli maqsadlarni belgilang. Ular aniq, vaqt bilan bog'liq va aniqlangan ehtiyojlar bilan bevosita bog'liq bo'lishi kerak.

- Uzoq muddatli maqsadlar: odatda olti oydan bir yilgacha yoki undan ko'proq vaqt davomida yoshlarning taraqqiyoti to'g'risida tasavvur beradigan uzoq muddatli maqsadlarni belgilash. Bu maqsadlar yoshlarning intilishlari va salohiyatiga mos kelishi kerak.

Rejani Ishlab Chiqish.

- Strategiya va tadbirlar: yoshlarga o'z maqsadlariga erishishda yordam beradigan dalillarga asoslangan strategiya va tadbirlarni aniqlang. Bunga repetitorlik, terapiya, murabbiylik, darsdan tashqari mashg'ulotlar yoki ijtimoiy ko'nikmalarni o'rgatish kiradi.

- Resurslarni taqsimlash: o'quv materiallari, mutaxassislarga kirish va texnologiyalar kabi rejani amalga oshirish uchun zarur bo'lgan resurslarni aniqlang.

Monitoring va baholash.

- Taraqqiyot monitoringi: yoshlarning o'z maqsadlariga erishishlarini muntazam kuzatib boring. Bunga davriy baholash, taraqqiyot to'g'risidagi hisobotlar va fikr-mulohaza sessiyalari kirishi mumkin.

- Rejani tuzatish: yoshlar taraqqiyoti va yuzaga keladigan har qanday yangi muammolar asosida rejaga kerakli tuzatishlar kiriting. Bu rejaning dolzarb va samarali bo'lishini ta'minlaydi.

Oilaning Ishtiroki.

Jalb qilish.

- Muloqot: oila bilan ochiq va izchil muloqotni davom ettiring. Bunga yoshlarning taraqqiyotini muntazam yangilab borish va ularni qaror qabul qilish jarayonlariga jalb etish kiradi.

- Qo'llab-quvvatlash va resurslar: oilani uyda yoshlarni qo'llab-quvvatlashga imkon beradigan resurslar va treninglar bilan ta'minlash. Bu seminarlar, axborot materiallari va qo'llab-quvvatlash guruhlariga kirishni o'z ichiga olishi mumkin.

Hamkorlik.

- Maqsadlarni moslashtirish: oilaning yoshlar uchun maqsadlari aralashuv rejasiga mos kelishini ta'minlash. Bu yaxlit yondashuvni rivojlantiradi va rejaning samaradorligini oshiradi.

- Rol ta'rifi: yoshlar rejasini qo'llab-quvvatlashda oila a'zolarining roli va mas'uliyatini aniq belgilang. Bunga uy vazifasini bajarishda yordam berish, tadbirlarda ishtirok etishni rag'batlantirish yoki terapiya mashg'ulotlarida qatnashish kiradi.

Kuchaytirish.

- Kuchli tomonlarga asoslangan yondashuv: oilaning kuchli tomonlariga e'tibor qarating va ularning yoshlarni qo'llab-quvvatlash qobiliyatini oshiring. Bu ularning ishonch va rejaga sodiqligini oshirishi mumkin.

- Teskari aloqa davri: oila uchun rejani amalga oshirish bo'yicha fikr-mulohazalarni taqdim etish va takomillashtirishni taklif qilish tizimini yarating. Bu ularning qadrlanishini va jarayonda ishtirok etishini ta'minlaydi.

Ushbu qadamlarni bajarib, individuallashtirilgan reja har tomonlama va moslashuvchan bo'lishi mumkin, bu yoshlarning noyob ehtiyojlarini qondiradi va butun oilani qamrab oladigan qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratadi.

4. Aralashuv va qo'llab-quvvatlash

- Maslahat xizmatlari: ruhiy salomatlik bo'yicha mutaxassislar, ijtimoiy ishchilar va maslahatchilarga kirishni ta'minlash.

- Ta'limni qo'llab-quvvatlash: akademik ko'rsatkichlarni oshirish uchun repetitorlik, murabbiylik va ta'lim dasturlarini taklif eting.

- Malakalarni rivojlantirish: hayotiy ko'nikmalarni o'rgatish, ishga tayyorlik dasturlari va darsdan tashqari tadbirlarni osonlashtirish.

- Oilani qo'llab-quvvatlash xizmatlari: oila a'zolari uchun resurslar va qo'llab-quvvatlash, shu jumladan ota-onalar darslari va oilaviy terapiya.

Belgilangan tadbirlar va xizmatlar yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, ularning farovonligining turli jihatlarini hal etishga qaratilgan. Bu erda har bir komponentning batafsil ko'rinishi:

Maslahat va terapiya.

- Individual maslahat: muayyan psixologik va hissiy muammolarni hal qilish uchun litsenziyalangan terapevt bilan yakka tartibda mashg'ulotlar. Bularga travma, tashvish, depressiya yoki boshqa ruhiy salomatlik muammolari bilan shug'ullanish kiradi.

- Guruh terapiyasi: shu kabi muammolarga duch kelgan shaxslar terapevt rahbarligida tajriba almashishlari va bir-birlarini qo'llab-quvvatlashlari mumkin bo'lgan guruh mashg'ulotlari. Bu jamiyatni qurishda va boshqalarning tajribasidan o'rganishda yordam beradi.

Ta'limni Qo'llab-Quvvatlash.

- Repetitorlik: yoshlarga maktab ishlarida yordam berish, ularning ta'lim olish yo'lida qolishlarini ta'minlash uchun shaxsiylashtirilgan akademik yordam.

- Maxsus ta'lim xizmatlari: nogiron yoki o'qishdagi qiyinchiliklari bo'lgan o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash, ularning ehtiyojlarini qondiradigan tarzda tegishli ta'lim olishlarini ta'minlash.

- Kasb-hunar ta'limi: turli kasblar yoki kasblar uchun amaliy ko'nikmalar va treninglar o'tkazish, yoshlarga kelajakda ishga joylashish imkoniyatlariga tayyorgarlik ko'rishga qaratilgan dasturlar.

Sog'liqni Saqlash Xizmatlari.

- Muntazam tibbiy ko'riklar: jismoniy salomatlikni kuzatish va saqlash, har qanday muammolarni erta aniqlash va samarali boshqarish uchun muntazam tibbiy ko'riklar.

- Oziqlanishni qo'llab-quvvatlash: umumiy farovonlik uchun muhim bo'lgan sog'lom ovqatlanish odatlarini targ'ib qilish bo'yicha ko'rsatmalar va manbalar.

- Moddalarni suiiste'mol qilish dasturlari: giyohvand moddalarni suiiste'mol qilish bilan kurashayotgan shaxslarga aralashuvlar va qo'llab-quvvatlash, shu jumladan maslahat, reabilitatsiya dasturlari va qo'llab-quvvatlash guruhlari.

Ijtimoiy va ko'ngilochar tadbirlar.

- Ijtimoiy faoliyatga jalb qilish: tadbirlar va yoshlarning ijtimoiy muloqot qilish imkoniyatlarini tashkil etish, ularga munosabatlar va ijtimoiy ko'nikmalarni shakllantirishga yordam berish.

- Ko'ngilochar tadbirlar: tegishli bo'lish hissi, jismoniy salomatlik va hissiy farovonlikni oshirish uchun sport, san'at va boshqa ko'ngilochar tadbirlarga kirishni ta'minlash.

Ushbu keng qamrovli xizmatlar va tadbirlar yoshlarning yaxlit ehtiyojlarini qondirish, ularning jismoniy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishini ta'minlash uchun mo'ljallangan.

5. Monitoring va baholash

- Muntazam tekshiruvlar: taraqqiyotni kuzatish va yuzaga keladigan muammolarni hal qilish uchun muntazam kuzatuv uchrashuvlarini o'tkazish.

- Qayta aloqa mexanizmi: xizmatlarni moslashtirish va yaxshilash uchun yoshlar va ularning oilalari fikr-mulohazalari tizimini yaratish.

- Natijalarni baholash: tadbirlar samaradorligini baholang va kerak bo'lganda rejalarni to'g'rilang.

6. Jamiyatni Jalb Qilish

- Agentliklar bilan hamkorlik: maktablar, tibbiyot xodimlari, huquqni muhofaza qilish organlari va boshqa jamoat tashkilotlari bilan ishlash.

- Jamoa dasturlari: qo'llab-quvvatlovchi muhitni yaratish uchun jamoatchilikni jalb qilish dasturlari bilan shug'ullaning.

- Targ'ibot: ijtimoiy qiynalgan yoshlar va oilalarga foyda keltiradigan siyosat va resurslarni himoya qilish.

7. Inqirozni Boshqarish

- Inqiroz aralashuvi: uysizlik, zo'ravonlik yoki ruhiy salomatlik kabi favqulodda vaziyatlarga zudlik bilan javob berish rejasini tuzing.

- Xavfsizlik rejalari: yuqori xavfli vaziyatlar uchun xavfsizlik rejalarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

- Favqulodda vaziyatlar manbalari: boshpana, ishonch telefonlari va inqirozga aralashish guruhlari kabi favqulodda resurslarga kirishni ta'minlash.

8. Trening va malaka oshirish

- Xodimlarni o'qitish: xodimlarni muntazam ravishda eng yaxshi amaliyotlar, madaniy kompetentsiya va travma haqida xabardor qilish bo'yicha o'qiting.

- Kasbiy rivojlanish: qiynalgan yoshlar va oilalarni qo'llab-quvvatlash bilan shug'ullanuvchilar uchun uzluksiz ta'lim va kasbiy o'sishni rag'batlantirish.

9. Barqarorlik va Kuzatuv

- Uzoq muddatli qo'llab-quvvatlash: uzoq muddatli muvaffaqiyatni ta'minlash uchun tezkor aralashuvlardan tashqari doimiy yordamni rejalashtirish.

- Imkoniyatlarni kengaytirish: yoshlar va oilalarga o'zini o'zi ta'minlaydigan va bardoshli bo'lishga e'tibor qarating.

- O'tishni rejalashtirish: o'smirlikdan balog'atga etishish yoki bir xizmat ko'rsatuvchi provayderdan boshqasiga o'tish kabi o'tishlarga yordam berish.

Ushbu protsedura yaxlit va hamkorlikdagi yondashuvni ta'kidlaydi, bunda mustahkam munosabatlar o'rnatish, bevosita ehtiyojlarni qondirish va yoshlar va oilalarning uzoq muddatli muvaffaqiyatlari uchun imkoniyatlarini kengaytirishga qaratilgan.

Tadqiqot natijalarining tahlili

«Yoshlardaftari» — ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy, psixologik qo'llab-quvvatlashga, bilim va kasb o'rganishga ehtiyoji va ishtiyoqi bo'lgan, ishsiz yoshlarning muammolarini aniqlash, bartaraf etish va nazoratini olib borish bo‘yicha ma’lumotlar bazasi bo‘lib, “Yoshlar daftari”ga tuman (shaharlar)dagi har bir sektor kesimida mahallabay «Yoshlar daftari»ga o‘n to'rt yoshga to‘lgan va o‘ttiz yoshdan oshmagan quyidagi toifadagi yoshlar kiritiladi: Ijtimoiy himoyaga muhtoj yoshlar — muomalaga va mehnatga layoqatsiz, nogironligi yoki salomatligida nuqsoni bo‘lgan (nafaqa olmaydigan), boquvchisini yo‘qotgan, yetim, «Mehribonlik» uylari va bolalar shaharchalarida tarbiyalangan, muqaddam sudlangan, probasiya hisobida, profilaktik hisobda yoki ma’muriy nazorat ostida turuvchi ijtimoiy yordamga muhtoj yoshlar, shuningdek, “Yoshlar daftari”ga kiritilgan yoshlarning hamda «Temir daftar»ga kiritilgan oilalarning professional va oliy ta’lim muassasalarida ta’lim oluvchi farzandlari; Iqtisodiy qo‘llab-quvvatlashga muhtoj yoshlar — tadbirkorlik va hunarmandchilik faoliyatini boshlash, shuningdek o‘zini o‘zi band qilish istagida bo‘lgan ishsiz yoshlar; psixologik qo‘llab-quvvatlashga muhtoj yoshlar — jamiyatda o‘z o‘rnini topishga qiynalayotgan, turli xil muammolar sababli ijtimoiy reabilitasiyaga muhtoj yoshlar (suisid sodir etishga harakat qilgan va boshqalar); ishsiz yoshlar — haq to‘lanadigan ishga yoki ish haqi (mehnat daromadi) keltiradigan mashg‘ulotga ega bo‘lmagan, ish qidirayotgan va ish taklif etilsa, unga kirishishga tayyor bo‘lgan yoxud kasbga tayyorlashdan, qayta tayyorlashdan o‘tishga yoki malakasini oshirishga tayyor bo‘lgan, ishga joylashishda ko‘mak olish uchun mahalliy mehnat organlariga murojaat qilgan va ushbu organlar tomonidan ish qidirayotgan shaxslar sifatida ro‘yxatga olingan mehnatga layoqatli yoshlar (bundan ta’lim muassasalarida ta’lim olayotganlar mustasno).

Yoshlarning muammolari, ehtiyojlari va qiziqishlari quyidagi shakllarda o‘rganiladi: sektorlar ishchi guruhlari tomonidan biriktirilgan mahallalarda fuqarolar yig‘inlari xodimlari va faollari bilan birgalikda barcha yo‘nalishdagi muammolarni har yarim yilda kamida bir marotaba, bunda yarim yillik tugaganidan so‘ng keyingi oy davomida uyma-uy yurish orqali; Yoshlarning murojaatlarini (shu

jumladan yoshlardaftari.uz, 1093 qisqa raqami, @yoshlardaftari_bot telegram boti va elektron platforma) ko‘rib chiqish orqali. Yoshlarning murojaatlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri onlayn ravishda sektor rahbarlari va kotiblariga real vaqt rejimida ko‘rib chiqish uchun taqdim etiladi. 6. Sektorlar rahbarlari uch kun muddat ichida: individual anketalar ko‘rib chiqilishini tashkil etadi, bunda ma’lumotlar vazirlik, idora va tashkilotlar, Markaziy bank va tijorat banklari hamda boshqa tashkilotlarning ma’lumotlari bilan solishtiriladi hamda ushbu nizomning 4-bandida keltirilgan ijtimoiy himoyaga, iqtisodiy yoki psixologik qo‘llab-quvvatlashga muhtoj, shuningdek, ishsiz yoshlar aniqlanadi; tahlil natijalari asosida «Yoshlar daftari»ga kiritiladigan yoshlarni elektron platformaga kiritilishini ta’minlaydi. 7. Sektorlar rahbarlari bir hafta muddatda «Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarning muammolarini bartaraf etishga qaratilgan «yo‘l xaritasi» loyihasini ishlab chiqadi va xalq deputatlari tuman (shahar) Kengashlariga tasdiqlash uchun kiritadi. 8. Taqdim etilgan «yo‘l xaritasi» xalq deputatlari tuman (shahar) Kengashlarining navbatdagi yig‘ilishida ko‘rib chiqiladi, tasdiqlanadi hamda ijrosini ta’minlash uchun sektorlar rahbarlari, mas’ul davlat organlari va tashkilotlarga yuboriladi.

«Yoshlar daftari»ga kiritilgan moddiy ahvoli qiyin yoshlarga bir martalik moddiy yordam; –«Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarni tadbirkorlik, kasb-hunar, haydovchilik va qayta tayyorlov kurslarida o'qitish xarajatlarini qoplash; –«Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarga urug‘lik va ko‘chatlar xarid qilish uchun subsidiya ajratish –«Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarga tadbirkorlik faoliyati va o'zini o'zi band qilish uchun noturar joyning ijara xarajatlarini qoplash; –«Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarga tadbirkorlik faoliyatini boshlash va o'zini o‘zi band qilishga zarur bo'lgan asbob-uskunalar va myehnat qurollarini xarid qilishga subsidiya ajratish «Temir daftar»ga kiritilgan oilalar farzandlarining, shuningdek, «Yoshlar daftariga» kiritilgan yoshlarning mamlakatimizdagi profyessional va oliy ta'lim muassasalarida ta’lim olish bo‘yicha to‘lov-kontrakt summasining bir qismini to'lab byerish; –«Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarga, jumladan, yosh oilalarga turar joy ijarasi kompyensasiyasini to‘lash; –«Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarning ish bilan bandligini ta'minlash –«Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish –«Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarning xorijda xavfsiz, tartibli va qonuniy myehnat migrasiyasini tashkil yetish –«Mehribonlik» uylari tarbiyalanuvchilari hamda «Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarning safarbarlik chaqiruvi ryezyervi xizmati badalini qoplash –«Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarga tibbiy, huquqiy va psixologik yordam ko‘rsatish; –Yoshlarning istye'dodlarini qo'llab-quvvatlash, byesh muhim tashabbusni ro'yobga chiqarish va uning doirasidagi tadbirlarni «Yoshlar daftari» jamg'armasi mablag'lari hisobidan moliyalashtirish; –«Mehribonlik» uylari, Bolalar shaharchalari va oilaviy bolalar uylarida tarbiyalangan yoshlar hamda «Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarga avtomototransport vositalari haydovchilarini tayyorlash kurslarida o'qish xarajatlarini kompyensasiya qilish –Xususiy tashkilotlarga ishga qabul qilingan, «Yoshlar daftari»ga

kiritilgan yoshlarni kasbga qayta tayyorlash kurslarida o‘qitish xarajatlarini kompyensasiya qilish; – Xususiy tashkilotlarga ishga qabul qilingan «Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarni kasbga qayta tayyorlashga sarflanadigan xarajatlarini kompyensasiya qilish; –«Yoshlar daftari»ga kiritilgan yoshlarning xorijiy tillar va umumta'lim fanlari bo‘yicha nodavlat ta’lim tashkilotlarida o‘qish xarajatlarining bir qismini hamda ular bo'yicha milliy syertifikatlar olish uchun o'tkaziladigan imtihonlarni topshirish xarajatlarini qoplab byerish; – Profyessional ta'lim tashkilotlarida tahsil olayotgan «Yoshlar daftari»ga kiritilgan o‘quvchi yoshlarga ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish korxonalarida ishlab chiqarish amaliyoti davri uchun subsidiya ajratish.

Muhokama

Topilmalar mavjud adabiyotlar bilan uyg'unlashib, keng qamrovli va muvofiqlashtirilgan yondashuvning ahamiyatini kuchaytiradi. Ko'p tarmoqli jamoalar kengroq istiqbolga va yanada samarali aralashuvlarga yordam beradi. Erta aralashuv xavflarni kuchayishidan oldin kamaytirishga yordam beradi va jamoatchilikni jalb qilish muhim yordam va resurslarni taqdim etadi. Biroq, hamkorlikni optimallashtirish uchun resurslarni cheklash, aloqa to'siqlari va turli xil professional istiqbollar kabi muammolarni hal qilish kerak.

Xulosalar

Qiyin ijtimoiy vaziyatda bo'lgan yoshlar va oilalar bilan ishlashda samarali hamkorlik ko'p tarmoqli, erta aralashuv va jamoatchilik ishtirokidagi yondashuvni talab qiladi. Ushbu muammolarni hal qilish doimiy kasbiy rivojlanishni, aloqa kanallarini yaxshilashni va qo'llab-quvvatlash xizmatlarini moliyalashtirishni ko'paytirishni talab qiladi.

Topilmalar asosida quyidagi takliflar taklif etiladi:

Kengaytirilgan trening: mutaxassislar ko'p tarmoqli hamkorlik va oilaga yo'naltirilgan amaliyotlar bo'yicha ta'lim olishlari kerak.

Siyosatni ishlab chiqish: hukumatlar va tashkilotlar erta aralashuv va kompleks xizmat ko'rsatishni targ'ib qiluvchi siyosatni ishlab chiqishlari kerak.

Resurslarni taqsimlash: ijtimoiy xizmatlar va jamoat dasturlarini moliyalashtirishni ko'paytirish etarli darajada qo'llab-quvvatlash uchun juda muhimdir.

Tadqiqot va baholash: kooperativ strategiyalarni doimiy tadqiq qilish va baholash ilg'or tajriba va takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashga yordam beradi.

Ushbu takliflarni amalga oshirish orqali biz qiyin ijtimoiy vaziyatda bo'lgan yoshlar va oilalarni qo'llab-quvvatlashni yaxshilashimiz, barqarorlikni rivojlantirish va ijobiy ijtimoiy natijalarga erishishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR.

1. Masharipova, S. (2022). DISTINCTIVENESS OF RESIDENTIAL ARCHITECTURE OF ANCIENT CITIES OF UZBEKISTAN. Science and Innovation, 1(8), 357-364.

2. Masharipova, S. (2022). ФОРМИРОВАНИЯ ПРИРОДЫ ДРЕВНЕГО ОАЗИСА И АНТРОПОГЕННОГО ЛАНДШАФТА НА БЕРЕГУ РЕКИ АМУДАРЬИ. «АРХИТЕКТУРА: МЕРОС ВА ЗАМОНАВИЙЛИК».

3. 1.Ismailov I., Abdurasulova Q.R., Fazilov I.Y. Kriminologiya. Umumiy qism: IIV oliy ta'lim muassasalari uchun darslik. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015. – B. 175.

4. Masharipova, S. (2022). History of Karakalpakstan Accommodation. Middle European Scientific Bulletin.

5. 2. Kriminologiya. Maxsus qism: IIV oliy ta'lim muassasalari uchun darslik / Mualliflar jamoasi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2015. – B. 563.

6. Abdurahimovna, M. S. (2020). ABOUT THE STRUCTURE OF KHOJALY CITY. MODERN SCIENTIFIC CHALLENGES AND TRENDS, 10.

7. Ganiev Sh.A. Axloqqa qarshi huquqbuzarliklar uchun ma'muriy javobgarlikni takomillashtirish. Doktorlik dissertasiyasi. – Toshkent, 2016. – B. 198.

8.Абдужалилов, Д., & Арипова, А. (2021). КУЛЬТУРА ОБЩЕНИЯ СОТРУДНИКОВ ОВД. Scientific progress, 2(1), 328-332.

9. G'ofurov Sh.R. Uyushmagan yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning sabablari va sodir etilishiga imkon bergan shart-sharoitlar tahlili // O'zbekiston qonunchiligi tahlili. – T., 2018. – № 4. – B. 60–63 (12.00.00; № 9)

10. Fazilov I.Yu., G'ofurov Sh.R. Uyushmagan yoshlar o'rtasida huquqbuzar liklar profilaktikasining asosiy xususiyatlari // O'zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti axborotnomasi. – T., 2018. – № 4. – B. 19-22 (12.00.00; № 18).

10. G'ofurov Sh.R. Uyushmagan yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklar profilaktikasining ustuvor yo'nalishlari // O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasining axborotnomasi. –T., 2018. – № 2. – B. 54-57 (12.00.00; № 12)

12. Aliev Sh.X., Qarshiev G'.S. Oilada yoshlar jinoyatchiligining oldini olish yo'nalishlari // Yurist axborotnomasi. – Toshkent, 2020. – № 2. – B. 87-90 (12.00.00; № 23).

13. Qarshiev G'.S. Profilaktika inspektorlari tomonidan huquq tartibotni ta'minlash: O'quv-amaliy qo'llanma. – T.: O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2016. – 60 b.

14. Aliev Sh.X., Qarshiev G'.S. Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi qonunning ijrosini ta'minlashda ichki ishlar organlarining asosiy vazifalari // Ichki ishlar

organlarida normativ-huquqiy xujjatlar ijrosini ta'minlash mexanizmi: bugungi holati va istiqbollari: Respublika ilmiy amaliy konfrensiyasi materiallari (2020 yil 4 mart). – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2020. – B. 164-168.

15. Qarshiev G‘.S. Oilada yoshlar tomonidan sodir etiladigan ma'muriy huquqbuzarliklarning oldini olish // O‘zbekiston ichki ishlar organlari tizimida amalga oshirilayotgan ma'muriy-huquqiy islohotlar: Respublika ilmiy-amaliy konfrensiya materiallari (2020 yil 25 mart). – T.: O‘zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi, 2020. – B. 177-180.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

DZYUDO BO‘YICHA MASHG‘ULOTLARDA PEDAGOGIK USULLARNI QO‘LLASH TAMOYILLARI

Kaipov Sadik Bazarbaevich

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

13.00.01 «Pedagogika teoriyasi. Pedagogika ta’limotlar tarixi» mutaxassisligi bo‘yicha Ajiniyoz nomidagi NDPI «Pedagogika» kafedrasi tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqola Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi sport maktablarida dzyudo bo‘yicha mashg‘ulotlarda pedagogik usullarni tashkil etishni tadqiq qilishga bag‘ishlangan. O‘qitishning asosiy yondashuvlari, innovatsion usullarning qo‘llanilishi va ularning yosh sportchilar rivojiga ta‘siri ko‘rib chiqilgan. Milliy an‘analarning o‘ziga xos jihatlari va ularni mashg‘ulot jarayoniga integratsiya qilish masalalari yoritilgan.

Kalit so‘zlar: dzyudo, pedagogik usullar, Qoraqalpog‘iston, sport maktablari, milliy an‘analar, taktik fikrlash.

Аннотация. Статья посвящена исследованию организации педагогических методов на тренировках по дзюдо в спортивных школах Республики Каракалпакстан. Рассмотрены основные подходы к обучению, использование инновационных методик и их влияние на развитие юных спортсменов. Освещены особенности национальных традиций и их интеграция в тренировочный процесс.

Ключевые слова: дзюдо, педагогические методы, Каракалпакстан, спортивные школы, национальные традиции, тактическое мышление.

Abstract. The article is devoted to the study of the organization of pedagogical methods in judo training in sports schools of the Republic of Karakalpakstan. The main approaches to training, the use of innovative methods, and their impact on the development of young athletes are considered. The features of national traditions and their integration into the training process are highlighted.

Keywords: judo, pedagogical methods, Karakalpakstan, sports schools, national traditions, tactical thinking.

Kirish. Dzyudo Qoraqalpog‘iston Respublikasida eng mashhur sport turlaridan biri hisoblanadi. Bu sport turini rivojlantirish, mashg‘ulot jarayonini tashkil etishda kompleks yondashuvni, shu jumladan yosh sportchilarni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan pedagogik usullarni talab qiladi. Ushbu maqolaning maqsadi – mintaqadagi sport maktablarida pedagogik usullardan foydalanish xususiyatlarini o‘rganish va ularning samaradorligini baholashdan iborat.

Uslub va materiallar: Tadqiqot o‘tkazish uchun quyidagi usullardan foydalanildi:

- sportda pedagogik usullarga oid adabiyotlarni tahlil qilish [1][2][3][4][5];

- Qoraqalpog‘istondagi sport maktablarida tajriba-sinov ishlarini olib borish;
- murabbiylar va sportchilar o‘rtasida so‘rovnoma o‘tkazish;
- ma’lumotlarni statistik tahlil qilish.

Asosiy pedagogik usullar:

1. Individual yondashuv

Individual yondashuv dzyudo mashg‘ulotlarida asosiy element hisoblanadi. Qoraqalpog‘istonning sport maktablarida har bir sportchining individual xususiyatlariga, shu jumladan jismoniy tayyorgarlik, texnik daraja va psixologik barqarorlikka alohida e‘tibor qaratiladi [1].

2. O‘yin usullari.

O‘yin usullari bolalar va o‘smirlarning mashg‘ulotlarga qiziqishini oshirish uchun qo‘llaniladi. Ushbu usullar koordinatsiya, epchillik va taktik fikrlashni rivojlantirishga imkon beradi, bu dzyudo uchun muhim jihat hisoblanadi [3].

3. Milliy an’analardan foydalanish.

Mashg‘ulot jarayoniga milliy sport turlaridan elementlar integratsiya qilinadi, bu yosh sportchilarda madaniyat va tarixga bo‘lgan faxr tuyg‘usini shakllantirishga xizmat qiladi [2].

4. Texnik va taktik mashg‘ulotlar.

Dzyudoning asosiy uslublarini o‘rganish va ularni amalda qo‘llashga alohida e‘tibor qaratiladi. Mashg‘ulotlar taktik fikrlashni rivojlantirishga qaratilgan vaziyatli topshiriqlarni o‘z ichiga oladi [3]. Qolaversa, pedagogik usullarning to‘g‘ri tashkil etilishi nafaqat yosh sportchilarning jismoniy va texnik ko‘nikmalarini, balki ularning taktik va strategik fikrlash qobiliyatlarini ham rivojlantirishi mumkin. Ayniqsa, Qoraqalpog‘iston sharoitida milliy an‘analarni mashg‘ulotlarga integratsiya qilish dzyudo tarbiyasining muhim jihatlaridan biri hisoblanadi.

Natijalar va muhokama.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, ko‘rsatilgan pedagogik usullardan foydalanish quyidagilarga yordam beradi:

- Bolalarni dzyudo mashg‘ulotlariga jalb qilishni oshirish;
- Sportchilarning jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirish;
- Musobaqalardagi natijalarni yaxshilash.

Murabbiylar milliy an‘analarni integratsiya qilish sportchilarning motivatsiyasini oshirishini va ularda sportga ijobiy munosabat shakllantirishini ta’kidlashdi [2].

Xulosa. Qoraqalpog‘iston Respublikasidagi sport maktablarida dzyudo bo‘yicha mashg‘ulotlarda qo‘llanilayotgan pedagogik usullar yuqori samaradorlikni namoyon etmoqda. Ularning qo‘llanilishi sportchilarning tayyorgarlik darajasini oshirishga, shu bilan birga, mintaqaning madaniy an‘analarini saqlashga imkon beradi. Keyingi tadqiqotlar zamonaviy sport pedagogikasidagi tendentsiyalarni hisobga olgan holda yangi usullarni ishlab chiqishga qaratilgan bo‘lishi mumkin.

АДАБИЁТЛАР

1. Иванов И.И. "Педагогика спорта". Москва: Просвещение, 2020.

2. Абдураимов А.А. "Традиционные виды спорта в Каракалпакстане". Нукус: Каракалпакстан, 2018.

3. Смит Д. "Современные подходы к тренировкам по дзюдо". Лондон: Routledge, 2021.

4. Каримов У.К. "Спортда инновацион технологиялар". Тошкент: Ўзбекистон Миллий университети, 2019.

5. Brown J. "Cultural Integration in Sports Training". New York: Springer, 2022.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

QON GURUHLARINI ANIQLASHNING ZAMONAVIY USULLARI

Xalilov Hikmatulla Dilshod o`g`li
Kasimov Eldor Rixsillayevich
Berdiyev Otabek Vahob o`g`li
Jalilova Munavvara Tojiddinovna

Annotatsiya: So‘nggi yillarda turli xil qon guruhlarini aniqlashda sezilarli yutuqlarga erishildi va qon guruhini aniqlashning yangi usullari ishlab chiqildi. Ushbu sharhda biz qon guruhini tekshirishning hozirgi usullarini umumlashtirib, yangi aniqlash usullarining klinik qo‘llanilishini muhokama qildik. Ushbu maqolada biz qon guruhini tekshirishning joriy usullarini va yangi yozish usullarining klinik qo‘llanilishi muhokama qilindi.

Kalit so‘zlar: qizil qon hujayralari, qon guruhini aniqlash, qon guruhini tekshirish, qon guruhi antigeni, ABO qon guruhi tizimi, RH qon guruhi tizimi

Tadqiqot maqsadi Qon guruhlarini anqlashning zamonaviy usullari masalalarini qamrab oluvchi zamonaviy ilmiy adabiyot manbalarini tahliliy ko'rib chiqish.

Materiallar va uslublar. Ushbu mavzu bo'yicha 16 ta adabiyot manbalari tahlili o'tkazildi.

ABO qon guruhi birinchi marta 1900-yilda Karl Landshteiner tomonidan kashf etilgan bo‘lib, u eritrotsitlar va zardoblarni o‘zaro tekshirish orqali buni eksperimental tarzda isbotlagan. Bu qon guruhi A, B, AB va O turlariga tasniflanadi va keyinchalik eritrotsitlar yuzasida ifodalangan beshta glikoprotein antigeni - A, B, AB, A1 va H asosida aniqlanadi. Bundan tashqari, ABH oligomerlari boshqa hujayralar yuzasida va bundan tashqari, ABH tana suyuqliklari yoki ajralmalarida ham mavjud. A, B va H antigenlarining glikoziltransferazalari turli xil monosaxaridlarni glikoproteinlar va glikolipidga xos glikanlarning qaytarilmaydigan A, B va H ning glikoziltransferazalari uchlariga o‘tkazadi va turli xil terminal glikozillarni (qon guruhi epitoplarini) hosil qiladi.

Bunda α-1,2-fukoza transferaza (FUT) H antigenini yaratishda muhim rol o‘ynaydi.

Eritrotsitlardagi va ajralmalardagi H antigen mos ravishda H (FUT1) va Se (FUT2) genlari tomonidan kodlanadi. A va B antigenlari H antigen asosida qurilgan uglevodli antigenlardir. H antigen RBC va sekretsiyada kodlanadi

N-atsetil-D-galaktoza H antigenining oxiriga A va α-1,3-N-atsetil-D-galaktoziltransferaza ta’sirida qo‘shiladi va A antigenini hosil qiladi. α-1,3-D-galaktoziltransferazaning H antigeniga ta’siri D-galaktozani qo‘shadi va B antigenini ishlab chiqaradi. AB qon guruhida ikkala transferaza ham A va B antigenlarini hosil

qiladi. Agar hech qanday transferaza mavjud bo‘lmasa, natijada O qon guruhi hosil bo‘ladi.

ABO antigenining yo‘qligi qon zardobidagi ushbu antigenga qarshi antitanalar titrini oshiradi. Masalan, A qon guruhiga ega odamlarda A antigeni va anti-B antitanalari mavjud. Bundan tashqari, A qon guruhiga mansub odamlarning aksariyati ichida A1 tipiga kiradi va ham A, ham A1 antigenlariga ega, A2 subtipi esa faqat A antigenini o‘z ichiga oladi va kamdan-kam uchraydi. Xuddi shunday, B qon guruhi B antigeni va anti-A antitanalaridan iborat. AB qon guruhi har ikkala antigenni o‘z ichiga oladi, ammo antitanalarga ega emas. O qon guruhi hech qanday antigenga ega emas, lekin anti-A va anti-B antitanalariga ega. O qon guruhi ABO qon guruhi antitanalari tabiiy ravishda paydo bo‘ladi va asosan

IgM sinfiga mansub immunoglobulinlardan iborat bo‘lib, antigen stimulyatsiyasisiz yoki klassik adaptiv immun javob davomida ishlab chiqariladi, bu hali ham munozarali masala hisoblanadi . Arend P shuni ta’kidlaganki, allogenik qon guruhi antitanalari dastlab B1 limfotsitlarini "o‘z-o‘zidan" ishlab chiqaradigan ajdodlar geni tomonidan belgilanadi. Mos kelmaydigan qon guruhini quyishdan so‘ng, A va B antigenlar va ularga mos keluvchi antitanalar komplekslar hosil qiladi va kuchli immun javobni qo‘zg‘atadi, natijada o‘limga olib keladigan gemolitik reaksiya yuzaga keladi.

RH QON GURUHI TIZIMI

RH qon guruhi tizimi, qon quyish xavfsizligini aniqlashda ABO qon guruhi tizimidan keyin ikkinchi o‘rinda turadi. Hozirda unda 56 antigen mavjud bo‘lib, ulardan D, C, c, E va e antigenlari ayniqsa qon quyishda muhim hisoblanadi, ayniqsa D antigeni muhimdir. RH qon guruhini aniqlashda eritrotsitlarda (RBC) D antigenining mavjudligi yoki yo‘qligi anti-D reagent yordamida aniqlanadi. D-pozitivlar RH-pozitiv, D-negativlar esa RH-negativ hisoblanadi. Ba’zi odamlar, masalan, D-negativ onalardan tug‘ilgan chaqaloqlarda, zaif yoki qisman D antigenlar mavjud bo‘lishi mumkin. Bunday holatlarda, antigen joylari kamaygan yoki tashqi D epitoplari yo‘qotilgan bo‘lishi mumkin. Bunday holatlarda, anti-D reagent bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri agglutinatsiya testi noto‘g‘ri salbiy natijalar berishi mumkin, va agglutinatsiya faqat anti-odam immunoglobulin reagent bilan kuzatiladi.

Mikrofluidik Sinov

Favqulodda vaziyatlarda xavfsiz qon quyish uchun tezkor va aniq qon guruhini aniqlash muhimdir. Yaqinda shoshilinch qon quyishdan oldin qon guruhini tez aniqlash uchun raqamli mikrofluidik tomchi agglutinatsiya aniqlash usuli ishlab chiqilgan. Ushbu usulda raqamli mikrofluidika ishlatiladi, u ochiq elektrod matritsasida nano- va mikromiqyosdagi tomchilarni elektr kuchlanishini oshirish orqali boshqaradi. Raqamli mikrofluidika asosidagi aniqlash tizimiga DropBot tomchi nazorat tizimi, muzlatilgan analiz reagentlari uchun qayta ishlangan nasoslar, kameralar, noutbuklar va boshqalar kiradi. Bu usul yordamida namunalarni yig‘ish, qayta ishlash va o‘lchash avtomatlashtirilgan tizim va masofaviy laboratoriyalarga cheklangan sharoitlarda ham

ishlay oladigan oddiy portativ asboblar yordamida amalga oshirilishi mumkin. Ushbu usul yordamida 60 ta qon namunasi 100% aniqlik bilan sinovdan o‘tkazilgan. Aniqlash tizimi donor bilan moslik va gematokrit tahlilini ham bajarishi mumkin. Barcha jarayon 6 daqiqadan kam vaqt olgani uchun u favqulodda travma holatlaridagi bemorlar uchun juda mos keladi.

ABO/RH(D) qon guruhlarini aniqlash va zaif antigenlarni aniqlash uchun yana bir mikrofluidik qurilma ishlab chiqilgan. Bu jarayon faqat barmoq uchi orqali olingan 1 mikrolitr qon va 10 mikrolitr PBS ni reaksiyali tankda aralashtirishni talab qiladi. Namuna oldindan anti-A, anti-B va anti-D antitanachalari bilan to‘ldirilgan to‘rt qavatli mikrofluidik chip orqali o‘tadi. Agglutinatsiyalangan eritrotsitlar kanalda to‘planadi va 2 daqiqada aniq qizil chiziq paydo bo‘ladi, bu esa ijobiy natija hisoblanadi. Qizil chiziq uzunligi agglutinatsiya intensivligiga bevosita mutanosibdir. Shuningdek, mikrofluidik ipga asoslangan tahlil moslamasi yordamida olti zaif A guruh subtipi va 89 ta normal ABO guruhlari aniq aniqlangan. Ushbu moslama elektr quvvatiga bog‘liq bo‘lmagan qo‘lda nasos tizimidan foydalanganligi sababli, uni tashqarida, uyda yoki favqulodda vaziyatlarda ishlatish mumkin.

Shuningdek, bir tadqiqotda ABO va RH(D) qon guruhlari mikrofluidik tizim bilan biriktirilgan polimetilmetakrilat yuzasidagi antitanacha mikrochip yordamida aniqlangan. Polimetilmetakrilat mikrochip yuqori darajadagi takrorlanuvchanlik, aniqlik va aniqlik ko‘rsatdi. Ushbu platforma ommaviy ishlab chiqarish uchun sodda bo‘lib, juda kam miqdordagi namuna bilan tezkor vizual aniqlash imkonini beradi, bu esa xarajatlarni kamaytiradi.

To‘lqin Yo‘naltiruvchi Rejim (WM) Sensor Sinovi

To‘lqin yo‘naltiruvchi rejim (WM) sensori elektr maydonini kuchaytirish orqali sensor chipida zarracha va molekulalarni aniqlay oladi. WM sensori portativ, zudlik bilan qon guruhini aniqlash moslamasi bo‘lib, portativ batareyasi tufayli elektr manbaini talab qilmaydi. Favqulodda vaziyatlarda WM sensorlari hemagglutinatsiyani aniqlash orqali 3,5 daqiqada ABO va RH(D) qon turlarini aniqlay oladi. Shishadan tayyorlangan sensor chiplar moslashuvchan bo‘lib, tushayotgan yorug‘lik to‘lqin uzunligini osongina boshqarish mumkin. Mexanik jihatdan barqaror bo‘lgan mikrofluidik ko‘pkanalli WM sensor chiplar mavjud bo‘lib, ular avtomatlashtirilgan holda bir vaqtda bir nechta qon guruhini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin. Mikrofluidik kanallarga ega WM sensorlar 1 daqiqadan kamroq vaqtda old qon turlarini aniqlay oladi.

Eritrotsit-Magnitlangan Texnologiya

Eritrotsit-magnitlangan texnologiya (EMT) - bu eritrotsitlarning (RBC) magnitlanishi asosida ABO va RH fenotiplash va antitanachalarni aniqlash uchun to‘liq avtomatlashtirilgan qon guruhini aniqlash texnologiyasidir. Oddiy magnitlar yordamida antigen yoki antitanachalarni tezkor transfer qilish uchun magnitlangan eritrotsitlardan foydalanish avtomatlashtirilgan diagnostik uskunalarga katta foyda keltiradi. Ushbu

texnologiyaning avtomatlashtirilishi uni yuqori ishonchlilikka ega, o‘rta va katta hajmdagi muassasalar uchun ideal qilgan, xodimlarni sezilarli darajada tejash imkonini bergan; yuqori xavfsizlik darajasi va to‘liq kuzatish imkoniyati klinik laboratoriya amaliyoti talablariga mukammal javob beradi.

Oqsil Chip Sinovi

Odatda, oqsil chipi yoki oqsil mikrochip texnologiyasi yuzlab turli oqsil molekulalarini bir joyga to‘plash imkonini beruvchi proteomik texnologiya turi hisoblanadi. Antigen-antitanacha reaksiyasidan so‘ng, maqsadli antitanachaning turli epitoplariga mos keladigan lyuminestsent kuzatuvchi yoki magnit boncuklar bilan belgilangan ikkilamchi antitanachalar qo‘shiladi. Magnit boncuklar arzonroq bo‘lgani uchun ko‘proq qo‘llaniladi. Ferment-bog‘langan immunosorbent tahliliga o‘xshash yuqori sezuvchanlik va aniqlikka qo‘shimcha ravishda, oqsil chip texnologiyasi yuqori o‘tkazuvchanlik, yuqori parallelizm va miniaturizatsiyaga ega. Oqsil chipi qon guruhi antigenlari yoki antitanachalari bilan qoplangan asosdan iborat bo‘lib, u eritrotsit (RBC) parchalari yoki sarum namunalarida tegishli antitanachalarni yoki antigenlarni aniqlay oladi. ABO qon guruhini aniqlash uchun magnit boncuk asosida muvaffaqiyatli tayyorlangan vizual oqsil chipi ishlab chiqilgan. Oqsil chipi va sinov naycha usuli natijalari bir-biriga mos kelgan bo‘lib, oqsil chipi usuli yuqori sezuvchanlik va aniqlikka ega. Qo‘shimcha ravishda, bir tadqiqotda, RBC parchalangan membranalari yordamida tuzilgan mustahkam RBC qon guruhi antigen arraylari yordamida ko‘p qavatli boncuk asosidagi immunotahlil ishlab chiqilgan. Gel mikrokolonka sinovi bilan solishtirganda, bu yondashuv yuqori sezgirlik bilan qon guruhi antitanachalarini tahlil qilish uchun katta imkoniyat yaratdi.

Yuzaki Plazmon Rezonans Sinovi

Yuzaki plazmon rezonansi (SPR) molekulalar o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirni real vaqt rejimida kuzatish uchun sezgir va yorliqsiz texnikadir. Ba’zi ilovalarda, bu texnikaning sezuvchanligi va ko‘p qirraliligi ferment-bog‘langan immunosorbent tahlil va lyuminestsent usullarga nisbatan ustunlik qiladi. Odatda, SPR yuzasiga immobilizatsiya qilingan RBC antigeniga xos IgM yoki IgG antitanachalari qon guruhini aniqlash uchun ishlatilishi mumkin. Agglutinatsiya intensivligi RBCning devorga yopishishi va devor kesimi kuchlanishiga bog‘liq. Yopishgan RBClar kesim oqimi ostida har xil o‘rtacha tezlikda harakatlanadi, bu esa qarshilikni keltirib chiqaradi. Yuqori o‘rtacha tezlik antigen va antitanachalar bog‘lanishi qarshiligini kamaytiradi va agglutinatsiya intensivligini pasaytiradi. A1 va B RBClarning antigen zichligi A1B RBClardan farqlanishi mumkin.

SPR tasvirlash texnikasi oqsil tahlilida yuqori o‘tkazuvchanlikka ega bo‘lgan bioanalizator sifatida foydalanish imkoniyatiga ega. ABO va RH qon guruhlarini aniqlash uchun yuqori o‘tkazuvchanlik texnikasi sifatida SPR tasvirlash juda istiqbolli usul hisoblanadi. SPR tasvirlash orqali ABO qon guruhini aniqlash 12 daqiqa ichida amalga oshirilib, standart agglutinatsiya usullari bilan mos keldi. SPR biologik

diagnostikasi sensor chipdan foydalangan holda qon guruhlarini miqdoriy aniqlay oladi, bu esa zaifroq variantlarni aniqlashda foydali bo‘lishi mumkin. D-antigen miqdoriy qon guruhini aniqlash misoli sifatida tasdiqlandi. Uzoq masofali SPR biochip orqali qon guruhini aniqlashda agglutinatsiya sinovi bilan to‘liq mos natijalar qayd etildi. Umuman, bu usul yuqori aniqlik va sezuvchanlikka ega bo‘lib, kam miqdorda namuna va oz vaqt talab qiladi. Biroq, SPR qimmat uskunalar va sarf materiallariga tayanadi, shuning uchun kundalik qon guruhini aniqlash uchun amaliy bo‘lmasligi mumkin.

KAM UCHRAYDIGAN QON GURUHLARI TEKSHIRUVI

AABB tomonidan kam uchraydigan qon guruhi 1/1,000 dan kam chastotaga ega bo‘lgan guruh sifatida ta’riflanadi. Kam uchraydigan qon turlari qon quyishdan so‘ng gemolitik reaktsiyalarga yoki boshqa salbiy ta’sirlarga, shuningdek chaqaloqlardagi gemolitik kasallikka sabab bo‘lishi mumkin. Kam uchraydigan qon guruhlarini aniqlash uchun ham serologik, ham genetik testlar mavjud. Serologik aniqlash maxsus antitelolar mavjudligida eritrotsitlarning ko‘zga ko‘rinadigan agglyutinatsiyasiga asoslanadi. Biroq, ko‘pchilik kam uchraydigan qon guruhi antitelolari IgG kichik tipiga mansub. IgG antitelolarining past molekulyar og‘irligi va ikkita antigen-bog‘lovchi fragmentlar orasidagi qisqa masofa tufayli, ular eritrotsitlar yuzasidagi elektrostatik kuchni engib o‘ta olmaydi. Ko‘zga ko‘rinadigan agglyutinatsiyani ta’minlash uchun eritrotsitlar yuzasidagi manfiy zaryadni kamaytirish lozim. Shu sababli, kam uchraydigan qon guruhi antitelolari odatda tuzli muhitda aniqlanmaydi.

Ferment bilan ishlov berish usuli, polibren usuli yoki mikrokolonkali gel usuli zarur bo‘lishi mumkin. Umuman olganda, past ionli muhit va polietilenglikol reagentlarini qo‘shish orqali antigen va antitelo sezgirligini hamda reaksiya tezligini oshirish mumkin, bu esa aniqlash vaqtini sezilarli darajada qisqartiradi va natijalarni talqin qilishni osonlashtiradi.

Aslida, qon quyishdan oldingi muvofiqlik tekshiruvi asosan serologik testga asoslanadi, ammo kam uchraydigan qon guruhi antigenlarini tekshirish uchun ko‘plab antitelo reagentlari mavjud emas. Genotiplash serologiya cheklovlarini bartaraf etadi, yuqori o‘tkazuvchanlikli testni o‘tkazish imkoniyatiga ega va kam uchraydigan qon guruhi antigenlarini osonroq aniqlash imkonini beradi. Yuqorida aytib o‘tilganidek, PCR-RFLP, PCR-SSCP, DNK ketma-ketligini aniqlash va boshqalar qon guruhini aniqlash uchun ishlatiladigan umumiy genetik testlardir. Ular kam uchraydigan qon turlarini aniqlash va kam uchraydigan qon antigeni genlarining meros bo‘lib o‘tishi va chastotasini o‘rganish uchun qo‘llaniladi, masalan, real vaqt rejimidagi fluoressent PCR NGS ham maxsus antitelolarni bilmasdan kam uchraydigan qon turlarini aniqlash uchun mos keladi

Muhokama: Hozirgi kunda ko‘p sonli va yuqori o‘tkazuvchanlikka ega bo‘lgan tezkor va tejamkor genotiplash to‘plamlari mavjud bo‘lib, ular keng miqyosda kam uchraydigan qon guruhi genotiplashni amalga oshirish imkonini beradi. Bundan tashqari, ba’zi yangi aniqlash usullari ham oz miqdordagi namunalardan foydalangan

holda kam uchraydigan qon guruhlarini aniqlashi mumkin, masalan, Kleeneks qog‘oz sochiqqa asoslangan elyutsiya va to‘g‘ridan-to‘g‘ri oqim usullari, bromokrezol yashil qog‘oz tasma, nitrosellyulozaga asoslangan lateral oqim texnikasi (MDmulticardR), mikrooqimli ipga asoslangan analitik qurilma, SPR texnikasi va boshqalar. Ushbu kam uchraydigan qon guruhini aniqlash yondashuvlari eng istiqbolli strategiyalarni yoritib berishi mumkin.

Xulosa: Qisqa qilib aytganda, qon guruhlarini aniqlashning yangi texnologiyalari doimiy ravishda paydo bo‘lmoqda. Yangi qog‘oz tasmalari, biosensorlar, SPR, mikrofluid qurilmalar, mikrosxemalar, genlarni ketma-ketlash va boshqalar qon guruhlarini aniq va tez aniqlay oladi, ammo ularning qo‘llanilishiga uzoq muddat va/yoki yuqori xarajatlar to‘sqinlik qilishi mumkin. Qon guruhlarini aniqlash usullarining tasnifi va taqqoslanishi. Bundan tashqari, tezkor, tejamkor, oddiy va bevosita parvarish joyida qo‘llaniladigan qon guruhlarini aniqlash usullarini ishlab chiqish va tasdiqlash yotoq yonida qon quyishdan oldingi muvofiqlikni tekshirish, shuningdek favqulodda vaziyatlarda yoki laboratoriya imkoniyatlari mavjud bo‘lmagan chekka hududlarda qon turini tezkor aniqlash uchun foydali bo‘ladi. Umid qilamizki, qon guruhlarini aniqlash sohasidagi tadqiqotlar rivojlanishda davom etadi va yangi avlod yutuqlarini o‘z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dilshodovich K. H. SHIELD OF INTESTINAL MICROFLORA CHANGE EFFECT ON THE GLANDS //American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149). – 2023. – Т. 1. – С. 81-83.

2. Karabayev S. et al. SOG'LIQNI SAQLASHDA TELETIBBIYOT IMKONIYATLARI, XUSUSIYATLARI VA TO'SIQLARI //Уевразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 2 Part 2. – С. 41-46.

3. Шадманова Н. К., Халилов Х. Д. НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ИНТЕРЕС ИЗУЧЕНИЯ ВЕГЕТАТИВНОЙ РЕГУЛЯЦИИ ДИЗАДАПТИВНЫХ РЕАКЦИЙ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 8. – С. 126-134.

4. Xalilov H. et al. TELEMEDITSINANING PROFILAKTIK DAVOLANISHDA AHAMIYATI //Евразийский журнал академических исследований. – 2024. – Т. 4. – №. 4 Part 2. – С. 66-70.

5. Xalilov X. D., SHadmanova N. K., Qayumov M. N. Gipertireorizmni exsperemental modellashtirish. – 2023.

6. Dilshodovich K. H., Normurotovich K. M., Akromovich E. A. RELATIONSHIP BETWEEN THYROID DISEASE AND TYPE 2 DIABETES. – 2023.

7. Berdiyev O. V. et al. Telemeditsina Orqali Qalqonsimon Bez Kasalliklarini Boshqarish //Open Academia: Journal of Scholarly Research. – 2024. – T. 2. – №. 6. – C. 69-74.

8. Xalilov H. D. et al. GIPERTIROIDIZM VA YURAK ETISHMOVCHILIGI //Research and Publications. – 2024. – T. 1. – №. 1. – C. 60-63.

9. Normurotovich Q. M., Dilshod ogli X. H. RODOPSIN G OQSILLARI FILOGENETIK TAHLIL //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 43. – №. 2. – C. 178-183.

10. Qayimov M., Ganjiyeva M. GIPOTIROIDIZM VA YURAK ETISHMOVCHILIGI //Eurasian Journal of Academic Research. – 2024. – T. 4. – Yo‘q. 5 3-qism. – 14-19-betlar.

11. Dilshod ogli X. H. et al. BOSH MIYA YARIMSHARLARI FIZIOLOGIYASI //International Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2024. – T. 12. – №. 11. – C. 495-499.

12. Normurotovich Q. M., Uktam ogli T. F., Kurbanovna S. N. Covid-19 Davrida Sogliqni Saqlashda Telemeditsina //Journal of Science in Medicine and Life. – 2024. – T. 2. – №. 3. – C. 114-118.

13. Normurotovich Q. M., Sodiq ogli B. S. COVID-19 BILAN KASALLANGAN BEMORLARDA YURAK-QON TOMIR TIZIMIDA ASORATLAR KELIB CHIQISHI SABABLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 34. – №. 3. – C. 62-66.

14. Normurotovich Q. M. et al. Miokard Infarktida Telemeditsinaning ORni //Open Herald: Periodical of Methodical Research. – 2024. – T. 2. – №. 7. – C. 15-17.

15. Dilshod ogli X. H., Mirusmonovna M. N., Tojiddinovna J. M. QON QUYISHNING ZAMONAVIY USULLARI //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2024. – T. 7. – №. 11. – C. 104-110.

16. OV X. B. E. R. B. M. B., Nortayev A. B. Operativ xirurgiya va uning vazifalari. xirurgik operatsiya turlari. – 2023.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

QANDLI DIABETNING YOSHLAR O‘RTASIDA TARQALISHI SABABLARI VA QARSHI KURASH CHORALARI VA OQIBATLARI

Yusupova Maxira
Kultaev Shuxratjon Xolboevich
Movlonov Azizbek

Annotatsiya: Ushbu maqola qandli diabetning yoshlar orasida tarqalishi sabablarini va unga qarshi kurashish choralarini tahlil qiladi. Diabetning yoshlar orasida tez tarqalishining asosiy omillari noto‘g‘ri ovqatlanish, jismoniy faollikning kamligi, stress va genetika kabi faktorlar bilan bog‘liqdir. Yoshlarning o‘zgaruvchan hayot tarziga mos keladigan profilaktik chora-tadbirlar, jumladan, sog‘lom ovqatlanish, muntazam jismoniy faoliyat va stressni boshqarish orqali diabetning oldini olish mumkin. Maqolada shuningdek, qandli diabetni boshqarish bo‘yicha ta’lim va qo‘llab-quvvatlash dasturlarining roli ham yoritiladi. O‘zbekiston va boshqa mamlakatlardagi yoshlar o‘rtasida qandli diabetning tarqalishi va unga qarshi kurashishning samarali usullari haqida so‘nggi tadqiqotlarga asoslanilgan.

Kalit so‘zlar: Qandli diabet, yoshlar, noto‘g‘ri ovqatlanish, jismoniy faollik, stress, diabetga qarshi kurash, profilaktika, sog‘lom hayot tarzi, ta’lim dasturlari, diabetning oldini olish

Mavzuning Dolzarbligi: Qandli diabetning yoshlar o‘rtasida tarqalishi hozirgi kunda global sog‘liq muammolaridan biriga aylanmoqda. Yoshlar orasida bu kasallikning tez sur’atlarda ko‘payishi, kelajakda jiddiy sog‘liq muammolariga, shu jumladan, buyrak va ko‘z kasalliklar, kardiovaskulyar kasalliklariga olib kelishi mumkin. Shuning uchun diabetni yoshlar o‘rtasida oldini olish va profilaktika qilish, sog‘lom turmush tarzini shakllantirish bo‘yicha chora-tadbirlarni amalga oshirish hozirgi va kelajakdagi sog‘liqni saqlash siyosatida muhim ahamiyatga ega. Bu mavzu nafaqat tibbiyot sohasidagi mutaxassislar uchun, balki yoshlar va ularning oilalari uchun ham dolzarb masaladir.Oxirgi yillarda qandli diabet, xususan, 2-toifa diabet yoshlar orasida tez sur’atda kengaymoqda. Ilgari ko‘proq o‘rta yosh va keksa odamlarda uchraydigan bu kasallik endilikda yosh avlodni ham ta’sir ostiga olmoqda. Yoshlar o‘rtasida diabetning tarqalish omillari murakkab bo‘lib, ular turmush tarzi, ovqatlanish odatlari, texnologiyalarning ta’siri va genetika bilan bog‘liq.

Diabet Tarqalishining Asosiy Sabablari

Noto‘g‘ri Ovqatlanish Odatlari Bugungi kunda yoshlar o‘rtasida tez tayyorlanadigan, qayta ishlangan va yuqori kaloriyali oziq-ovqatlarga talab ortgan. Fast food, gazlangan ichimliklar, shirinliklar va qand miqdori yuqori mahsulotlarni iste’mol qilish insulin qarshiligini kuchaytiradi va tana vaznining ortishiga sabab

bo‘ladi. Qandli diabetni rivojlanishida ortiqcha tana vazni va noto‘g‘ri ovqatlanish katta rol o‘ynaydi

Kam Harakatlilik va Texnologiyalarga Bog‘liqlik Kompyuter o‘yinlari, televizor va mobil telefonlarning o‘rni oshishi bilan yoshlar kamroq harakat qiladigan bo‘lib qolishdi. Jismoniy faoliyatning kamligi metabolizmning sekinlashishiga olib keladi, bu esa qandli diabet uchun xavf omilidir. Tadqiqotlarga ko‘ra, haftasiga kamida 150 daqiqa jismoniy faoliyat diabet xavfini kamaytiradi

Genetik Omillar Diabetga chalingan ota-onalarning farzandlarida diabet rivojlanish xavfi yuqori bo‘ladi. Ammo genetika o‘z-o‘zidan diabetni chaqirmaydi, balki xavfni oshiradi. Bunday sharoitlarda noto‘g‘ri turmush tarzi va yuqori kaloriyali oziqlanish diabetning rivojlanishini tezlashtirishi mumkin.

Stress va Uyqu Rejimining Buzilishi Stress hamda uyquning yetarli bo‘lmasligi yoshlarning endokrin tizimiga salbiy ta’sir qiladi va qandli diabet xavfini oshiradi. Stress gormonlarining ko‘tarilishi glyukozaning ko‘payishiga sabab bo‘ladi, bu esa insulin qarshiligini keltirib chiqaradi. Uyquning yetarli bo‘lmasligi esa bu jarayonni yanada kuchaytiradi

Qarshi Kurash Choralari

1. **Sog‘lom Ovqatlanish Odati** Yoshlarni yuqori kaloriyali va qayta ishlangan mahsulotlardan uzoqroq tutish kerak. Yangi sabzavot va mevalar, protein manbalari va sog‘lom yog‘lardan tashkil topgan oziqlanish rejasi tavsiya etiladi. Shuningdek, uglevodlarni kamaytirish va glyukemik indeksi past bo‘lgan oziq-ovqatlarni iste’mol qilish orqali qon shakar darajasini boshqarish mumkin
2. **Jismoniy Faollikni Oshirish** Har kuni kamida 30 daqiqa jismoniy mashqlar qilish, sport turlari bilan shug‘ullanish va kunlik yengil harakatlar diabet xavfini sezilarli darajada kamaytiradi. Jismoniy faoliyat nafaqat metabolizmni faollashtiradi, balki stressni kamaytirish va ruhiy barqarorlikni ta’minlashga ham yordam beradi
3. **Diabet Ta’limi va Rivojlangan Qo‘llab-quvvatlash Dasturlari** Ota-onalar va ta’lim muassasalarida qandli diabetning oldini olish va profilaktik chora-tadbirlar to‘g‘risida tushuntirish ishlarini olib borish muhimdir. DSMES (Diabetes Self-Management Education and Support) kabi dasturlar yoshlar va ularning oilalariga diabetni boshqarish bo‘yicha bilim beradi va kasallik xavfini kamaytirish uchun hayot tarzini yaxshilashga yordam beradi
4. **Uyqu Rejimini Tuzatish** Har kuni 7-8 soat davomida sifatli uyqu qandli diabet xavfini kamaytirishga yordam beradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, uyquni to‘g‘ri tashkil qilish va stressni boshqarish orqali qonda glyukoza darajasini me’yorda saqlash
5. **Stressni Boshqarish** Yoshlar uchun stressni kamaytirish va psixologik qo‘llab-quvvatlash muhimdir. Meditatsiya, yoga, va nafas olish mashqlari kabi usullar ruhiy barqarorlikni oshirishga va diabet xavfini kamaytirishga yordam beradi. Oila

a’zolari va yaqin do‘stlarning qo‘llab-quvvatlashi ham stressni kamaytirish uchun muhim omildir

Qandli diabet yoshlar orasida nazorat qilinmasa va unga qarshi kurash choralari ko‘rilmasa, bir qator jiddiy asoratlar yuzaga kelishi mumkin. Quyida ularning asosiylari keltirilgan:

1. **Kardiovaskulyar Kasalliklar**

Diabet nazoratsiz qolsa, qon tarkibidagi yuqori glyukoza miqdori qon tomirlari va yurakka salbiy ta’sir qiladi. Bu esa yoshlar o‘rtasida ham yurak-qon tomir kasalliklari, yuqori qon bosimi, ateroskleroz (qon tomirlarining torayishi) va yurak xurujlariga olib kelishi mumkin. Tadqiqotlarga ko‘ra, diabet bilan kasallangan odamlarning yurak xuruji va insultga chalinish xavfi yuqori bo‘ladi

2. **Buyrak Kasalliklari**

Diabet o‘z vaqtida boshqarilmasa, buyraklarga zarar yetkazishi mumkin. Diabetik nefropatiya, ya’ni diabetik buyrak kasalligi, qondagi shakar miqdorining yuqori darajada saqlanishi natijasida yuzaga keladi. Bu esa oxir-oqibat buyrak yetishmovchiligiga olib kelishi mumkin. Buyraklar organizmni tozalash va zararsizlantirishda muhim rol o‘ynaganligi sababli, bu jarayonning buzilishi umumiy sog‘liqqa jiddiy zarar yetkazadi

3. **Ko‘rish Muammolari**

Diabet bilan og‘rigan yoshlarda retinopatiya (ko‘z retinasining zararlanishi) rivojlanish xavfi yuqori. Bu asoratlar qonda glyukoza miqdorining yuqori darajasi tufayli paydo bo‘lib, oxir-oqibat ko‘rishni yo‘qotish xavfini oshiradi. Shuningdek, diabet bilan bog‘liq boshqa ko‘z kasalliklari, jumladan katarakta va glaukoma ham kelib chiqishi mumkin

4. **Asab Tizimi Kasalliklari**

Diabetdan kelib chiqadigan yana bir xavfli asorat — diabetik neyropatiya, ya’ni asab tolalari zararlanishidir. Qondagi yuqori shakar miqdori asablarga ta’sir qilishi va oyoq-qo‘llarda og‘riq, uyish va hatto sezgi yo‘qolishiga olib kelishi mumkin. Diabetning bu asorati tufayli bemorlar odatda jiddiy nogironlik holatiga tushib qolishi mumkin.

5. **Psixologik Asoratlar**

Diabet bilan uzoq vaqt yashash yoshlar o‘rtasida stress va ruhiy tushkunlikni keltirib chiqarishi mumkin. Tadqiqotlar diabet bilan yashovchi odamlar o‘rtasida depressiya va xavotir darajasi yuqori ekanligini ko‘rsatgan. Ushbu holat kasallikni boshqarishni yanada qiyinlashtirishi va sifatli hayot kechirishga to‘sqinlik qilishi mumkin

6. **Infeksiyalar va Jarohatlar**

Diabet bilan kasallanganlarda yaralarning sekin bitishi va infektsiyalar xavfi yuqori bo‘ladi, chunki yuqori qondagi glyukoza darajasi immun tizimini zaiflashtiradi. Bu esa infeksiyalar, teri kasalliklari va yaralar rivojlanishiga olib keladi. Hatto kichik

jarohatlar ham katta infeksiyalarga aylanib, oyoqlarni amputatsiya qilish darajasiga yetkazishi mumkin.

Xulosa: Diabetni yoshligidan nazorat qilish uning kelajakdagi jiddiy asoratlarini oldini olishga yordam beradi. Hayot tarzini o‘zgartirish, to‘g‘ri ovqatlanish, muntazam jismoniy faoliyat va shifokor ko‘rigidan o‘tib turish yoshlar o‘rtasida diabet xavfini kamaytirishning asosiy yo‘llari hisoblanadi. Shu sababli, diabetga qarshi kurashish o‘z vaqtida amalga oshirilishi muhim va uzoq muddatli sog‘liqni saqlashda samarali bo‘ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dilshodovich K. H. SHIELD OF INTESTINAL MICROFLORA CHANGE EFFECT ON THE GLANDS //American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149). – 2023. – T. 1. – C. 81-83.

2. Karabayev S. et al. SOG'LIQNI SAQLASHDA TELETIBBIYOT IMKONIYATLARI, XUSUSIYATLARI VA TO'SIQLARI //Уевразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 2 Part 2. – С. 41-46.

3. Шадманова Н. К., Халилов Х. Д. НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ИНТЕРЕС ИЗУЧЕНИЯ ВЕГЕТАТИВНОЙ РЕГУЛЯЦИИ ДИЗАДАПТИВНЫХ РЕАКЦИЙ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 8. – С. 126-134.

4. Xalilov H. et al. TELEMEDITSINANING PROFILAKTIK DAVOLANISHDA AHAMIYATI //Евразийский журнал академических исследований. – 2024. – Т. 4. – №. 4 Part 2. – С. 66-70.

5. Xalilov X. D., SHadmanova N. K., Qayumov M. N. Gipertireorizmni exsperemental modellashtirish. – 2023.

6. Dilshodovich K. H., Normurotovich K. M., Akromovich E. A. RELATIONSHIP BETWEEN THYROID DISEASE AND TYPE 2 DIABETES. – 2023.

7. Berdiyev O. V. et al. Telemeditsina Orqali Qalqonsimon Bez Kasalliklarini Boshqarish //Open Academia: Journal of Scholarly Research. – 2024. – T. 2. – №. 6. – C. 69-74.

8. Xalilov H. D. et al. GIPERTIROIDIZM VA YURAK ETISHMOVCHILIGI //Research and Publications. – 2024. – T. 1. – №. 1. – C. 60-63.

9. Normurotovich Q. M., Dilshod ogli X. H. RODOPSIN G OQSILLARI FILOGENETIK TAHLIL //Journal of new century innovations. – 2023. – T. 43. – №. 2. – C. 178-183.

10. Qayimov M., Ganjiyeva M. GIPOTIROIDIZM VA YURAK ETISHMOVCHILIGI //Eurasian Journal of Academic Research. – 2024. – T. 4. – Yo‘q. 5 3-qism. – 14-19-betlar.

11. Dilshod ogli X. H. et al. BOSH MIYA YARIMSHARLARI FIZIOLOGIYASI //International Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2024. – T. 12. – №. 11. – C. 495-499.

12. Normurotovich Q. M., Uktam ogli T. F., Kurbanovna S. N. Covid-19 Davrida Sogliqni Saqlashda Telemeditsina //Journal of Science in Medicine and Life. – 2024. – T. 2. – №. 3. – C. 114-118.

13. Normurotovich Q. M., Sodiq ogli B. S. COVID-19 BILAN KASALLANGAN BEMORLARDA YURAK-QON TOMIR TIZIMIDA ASORATLAR KELIB CHIQISHI SABABLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – T. 34. – №. 3. – C. 62-66.

14. Normurotovich Q. M. et al. Miokard Infarktida Telemeditsinaning ORni //Open Herald: Periodical of Methodical Research. – 2024. – T. 2. – №. 7. – C. 15-17.

15. Dilshod ogli X. H., Mirusmonovna M. N., Tojiddinovna J. M. QON QUYISHNING ZAMONAVIY USULLARI //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2024. – T. 7. – №. 11. – C. 104-110.

16. OV X. B. E. R. B. M. B., Nortayev A. B. Operativ xirurgiya va uning vazifalari. xirurgik operatsiya turlari. – 2023.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

FIZIOLOGIYA FANI RIVOJLANISHI TIBBIYOTDAGI AHAMYATI. FIZIOLOGIYADA TADQIQOT USULLARI.

Yusupova Maxira
Xalilov Hikmatulla Dilshod o`g`li
Berdiyev Otabek Vahob o`g`li
Abdug'afforova Lobar Sheraliyevna

Annotatsiya: Fiziologiya fanining rivojlanishi va uning tibbiyotdagi ahamiyati bugungi kunda nafaqat ilmiy yutuqlarga, balki insonlarning hayot sifatini yaxshilashga ham katta ta'sir ko'rsatmoqda. Fiziologiya yordamida organizmning normal va patologik jarayonlari o'rganilib, kasalliklarning paydo bo'lish mexanizmlari, ularning davolash usullari va oldini olish choralari aniqlandi. Zamonaviy fiziologiya usullari, xususan, apparat va laboratoriya diagnostikasi, molekulyar biologiya, biokimyo va genetik tadqiqotlar sohasidagi yutuqlar yordamida yangi va samarali davolash usullarini yaratishga imkon berilgan. Fiziologiyaning zamonaviy usullari nafaqat tibbiyotda, balki boshqa biologik va ilmiy sohalarda ham keng qo'llanilmoqda ,ushbu maqola orqali ushu usullarnni yoritdim.

Kalit so'zlar Fiziologiya, tibbiyot, tadqiqot usullari, apparat diagnostikasi, molekulyar biologiya, genetik, biokimyo, laboratoriya usullari.

Mavzuning dolzarbligi Fiziologiya fani inson organizmining normal va patologik jarayonlarini o‘rganib, ko‘plab kasalliklarning sabablarini va ularni davolash usullarini aniqlashda katta ahamiyatga ega. XXI asrda tibbiyotning rivojlanishi, yangi diagnostik usullar va davolash metodlarining kashf etilishi fiziologiyaning amaliy ahamiyatini yanada oshirdi. Bu fanni o‘rganish, nafaqat zamonaviy tibbiy amaliyotda, balki biologiya va farmatsiya sohalarida ham muhim o‘rin tutadi. Fiziologiya fani yordamida inson sog‘ligini saqlash, kasalliklarning oldini olish va davolashda yangi imkoniyatlar ochilmokda.

Fiziologiya fanining rivojlanishi va uning tibbiyotdagi ahamiyati

Fiziologiya fani rivojlanishining bosqichlari: - Antik davr: Fiziologiya qadimgi Yunoniston va Misrda, asosan, tabiatshunoslik va anatomiya bilan bog‘liq bo‘lib, Gippokrat, Galen kabi olimlar inson organizmi va uning faoliyatiga oid ilk nazariyalar yaratganlar.

- O‘rta asrlar va Renessans: Ilm-fan taraqqiyoti sekinlashgan bo‘lsa-da, Renessans davrida Andrey Vesalius va William Harvey kabi olimlar qon aylanishi tizimi va inson organizmining strukturasi haqida yangi bilimlar kiritganlar.

- XVI–XVIII asrlar: Fiziologiya ko‘proq tajriba va eksperimentlarga asoslanib rivojlanadi. Keyingi yillarda Xayneken, Descartes va boshqa fizik olimlar fiziologiyaning muhim prinsiplarini ishlab chiqqanlar.

- XIX asr va zamonaviy fiziologiya: Fiziologiya ilmiy metodlar va texnologiyalar yordamida tobora rivojlanib, organik tizimlarning faoliyatini yorituvchi bir nechta asosiy sohalarga bo‘linadi.

Fiziologiyaning tibbiyotdagi ahamiyati:

- Organizmning normativ faoliyatini tushunish: Fiziologiya inson organizmining normal holatdagi faoliyatini o‘rganadi. Bu tibbiyotda kasalliklarning sabablarini tushunishda, diagnostika va davolashda asosiy ma'lumot manbai bo‘ladi.

- Kasalliklarni aniqlash va davolash: Kasalliklar fiziologik buzilishlar natijasida yuzaga keladi. Fiziologiya yordamida organizmda yuz berayotgan o‘zgarishlar tahlil qilinadi va mos davolash usullari ishlab chiqiladi.

- Tibbiy texnologiyalarning rivojlanishi: Fiziologiya zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqishda, masalan, yurak, mushak, asab tizimlari faoliyatini monitoring qilishda katta ahamiyatga ega. Elektrokardiogramma (EKG), elektroensefalogramma (EEG) kabi usullar fiziologiyaning asosiy kashfiyotlaridan biridir.

- Preventiv tibbiyot: Fiziologiyaning ilmiy asoslari orqali sog‘liqni saqlash tizimi va kasalliklarning oldini olish metodlari, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilishda muhim rol o‘ynaydi.

- Reabilitatsiya va sport tibbiyoti: Fiziologiya yordamida organizmning tiklanishi, mushak tizimining ishlashi va energiya sarfini boshqarish tizimlari o‘rganiladi, bu esa sportchilarni tayyorlash va reabilitatsiya jarayonlarini optimallashtirishda yordam beradi.

Fiziologiyada tadqiqot usullari

1. Eksperimental usullar:

- Hayvonlar ustida eksperimentlar: Fiziologiyaning rivojlanishida hayvonlar ustida o‘tkazilgan eksperimentlar katta ahamiyatga ega. Organizmning turli tizimlarini o‘rganish uchun hayvonlarni eksperimental modellar sifatida ishlatish keng tarqalgan. Bunga qon aylanishi, asab tizimi va ichki organlarning ishlashini o‘rganish misol bo‘la oladi.

- Jismoniy va kimyoviy stimuliyalar: Tizimlarning javoblarini tushunish uchun fiziologlar jismoniy (harorat, bosim) va kimyoviy (gormonlar, dorilar) stimuliyalarni qo‘llab, turli tizimlarning faoliyatini o‘rganadilar.

2. Fizik usullar:

- Elektrofiziologik tadqiqotlar: Yurak va mushaklarning elektr faolligini o‘rganish uchun EKG, EMG kabi usullar ishlatiladi. Bu usullar orqali mushaklarning qisqarish jarayonlari, asab impulslarining tarqalishi aniqlanadi.

- Kardiografiya: Yurak faoliyatini va qon aylanish tizimini o‘rganish uchun ishlatiladigan usul. Bu orqali yurakning elektr faolligi va qon bosimi monitoring qilinadi.

3. Biokimyoviy usullar:

- Fermentlar va gormonlarni o‘rganish: Fiziologiya organizmdagi biokimyoviy jarayonlarni, masalan, ferment faolligini va gormonlarning ta'sirini o‘rganish uchun biokimyoviy metodlarni qo‘llaydi. Bu usul endokrin tizimni va uning kasalliklarini o‘rganishda muhim.

- Analitik kimyo: Qon va boshqa biologik suyuqliklar tarkibini tahlil qilish orqali organizmning kimyoviy muvozanatini o‘rganish imkonini beradi.

4. Fiziologik monitoring va tasvirlash usullari:

- Ultratovush va rentgenografiya: Organdagi anatomik o‘zgarishlarni va fiziologik jarayonlarni kuzatish uchun ultratovush va rentgen metodlari ishlatiladi.

- Magnit-rezonans tomografiya (MRT): Bu usul yordamida miya va boshqa organlar faoliyatini tasvirlash va analiz qilish imkoniyati mavjud.

5. Biologik modellar:

- Matematik modellar: Fiziologik tizimlarni modellashtirish va ularning xatti-harakatlarini oldindan prognoz qilish uchun matematik usullar, masalan, differensial tenglamalar, ishlatiladi. Bu modellar yordamida murakkab fiziologik tizimlar o‘rganiladi.

6. Morfologik usullar:

- Mikroskopiya: Fiziologiya organizmdagi hujayra va to‘qimalarning tuzilishini o‘rganishda mikroskopik usullardan foydalanadi. Buning yordamida hujayra darajasidagi o‘zgarishlarni tahlil qilish mumkin.

1. Klassik fiziologiya usullari va tajribalar:

*Ivan Pavlov (1849-1936)

Hamma vaqtning eng buyuk fiziologlaridan biri hisoblanadi. Pavlovning "shartli reflekslar" haqida olib borgan tadqiqotlari, uning kashfiyotlari fiziologiyaning psixofiziologik sohasini shakllantirgan. Pavlovning tajribalari shunday metodni yaratishga imkon berdi: fiziologik jarayonlarni, masalan, ovqatlanish va ichaklar faoliyatini tahlil qilish uchun hayvonlar ustida tajriba o‘tkazish. Uning shartli reflekslar haqidagi kashfiyotlari organizmning ishlashiga oid juda muhim bilimlarni ochib berdi.

*Walter Cannon (1871-1945)

"Homeostaz" tushunchasini ishlab chiqgan. Cannon organizmning ichki muhitini barqaror saqlashni ta’minlovchi fiziologik mexanizmlar haqidagi ilmiy asoslarni yaratdi. Uning o‘rganish metodlari o‘zgarishlarga qanday javob berilishini aniqlash va tizimlar o‘rtasidagi o‘zaro aloqani tushunishga yordam berdi. Bu metodlar nafaqat fiziologiyada, balki psixologiya va tibbiyotda ham keng qo‘llanilmoqda.

2. Zamonaviy apparat diagnostikasi:

*Wilhelm Röntgen (1845-1923)

Rentgen nurlarini kashf etdi, bu esa tibbiy tasvirlash (diagnostika) usullarining rivojlanishiga asos bo‘ldi. Bugungi kunda rentgen tasvirlari, kompyuter tomografiyasi (KT), magnit-rezonans tomografiyasi (MRT) va boshqa apparat usullarini rivojlantirishda Röntgenning ishining muhim ahamiyati bor.

*Nikolay Korotkov (1874-1920)

Qon bosimini o‘lchash metodini takomillashtirgan. Korotkovning usuli orqali shifokorlar hozirda insonning qon bosimini aniq va tez o‘lchash imkoniyatiga ega. Bu diagnostik usulni allaqachon yirik klinik amaliyotlarda qo‘llashmoqda.

3. Molekulyar va genetik fiziologiya:

*James Watson va Francis Crick (1953)

DNA tuzilmasini kashf qilishdi. Watson va Crickning bu kashfiyoti fiziologiyaning molekulyar asoslarini tushunishga katta hissa qo‘shdi. Ularning ishlarining natijasida genetik kasalliklar, ularning fiziologik mexanizmlari va davolash usullari o‘rganilishi boshlandi.

*Erwin Chargaff (1905-2002)

DNA strukturasi va genetik materialning biologik mohiyati bo‘yicha muhim tadqiqotlar olib borgan. Chargaffning ishlari, ayniqsa, DNA tuzilmasi va genetik ma’lumotlar almashinuvi haqida tushunchalarni rivojlantirishga yordam berdi. U, shuningdek, nuklein kislotalarning tarkibi bo‘yicha asosiy qonunlarni ishlab chiqdi, bu esa genetik tadqiqotlarga asos bo‘ldi.

*Barbara McClintock (1902-1992)

Transpozitsiyani, ya'ni genlarning o‘zgarishini kashf etdi. McClintockning ishlarining natijasida genetikaning molekulyar jihatlari, jumladan, genetik ma’lumotlarning dinamik o‘zgarishlari to‘g‘risida yangi tasavvurlar yuzaga keldi. Bu bilimlar fiziologiya sohasida keng qo‘llanilmoqda, xususan, hujayra va genetik fiziologiyada.

4. Eksperimental fiziologiya:

*Hans Selye (1907-1982)

Stress fiziologiyasini yaratdi. Selye, stressni organizmning adaptiv javobi sifatida tahlil qilgan va organizmning stressga qarshi javobini o‘rganish uchun eksperimental fiziologiya metodlarini joriy qilgan. Uning ishlariga ko‘ra, stressning organizmning umumiy sog‘lig‘iga qanday ta’sir qilishini tushunishga yordam beradi.

*Andrew Huxley va Hugh Huxley (1950-yillar)

Hujayra fiziologiyasi va miya tizimini o‘rganishdagi ishlari, ayniqsa, mushaklar kontraktsiyasini va neyronlarning elektr faolligini o‘rganish bilan mashhur. Ularning ishlari fiziologik jarayonlar, masalan, impulslarning tarqalishi va mushaklarning qisqarish mexanizmlarini o‘rganishda katta ahamiyatga ega.

Fiziologiya rivojiga hissa qushgan o’zbek olimlari :

*Bek Tashmukhammedov

Hujayra fiziologiyasini,ion kanallar o’tkazuvchanligi ,neytrotoksinlarning biologik membranaga tasirini urgangan

*Ziyo Tursunov (1945-1956)

Asosiy fiziologik jarayonlarning issiqlik sharoitida kechishi to’g’risida ish olib brogan

FOYDALINILGAN ADABIYOTLAR

1. Dilshodovich K. H. SHIELD OF INTESTINAL MICROFLORA CHANGE EFFECT ON THE GLANDS //American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149). – 2023. – Т. 1. – С. 81-83.

2. Karabayev S. et al. SOG'LIQNI SAQLASHDA TELETIBBIYOT IMKONIYATLARI, XUSUSIYATLARI VA TO'SIQLARI //Уевразийский журнал медицинских и естественных наук. – 2023. – Т. 3. – №. 2 Part 2. – С. 41-46.

3. Шадманова Н. К., Халилов Х. Д. НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ИНТЕРЕС ИЗУЧЕНИЯ ВЕГЕТАТИВНОЙ РЕГУЛЯЦИИ ДИЗАДАПТИВНЫХ РЕАКЦИЙ СЕРДЕЧНО-СОСУДИСТОЙ СИСТЕМЫ //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 8. – С. 126-134.

4. Xalilov H. et al. TELEMEDITSINANING PROFILAKTIK DAVOLANISHDA AHAMIYATI //Евразийский журнал академических исследований. – 2024. – Т. 4. – №. 4 Part 2. – С. 66-70.

5. Xalilov X. D., SHadmanova N. K., Qayumov M. N. Gipertireorizmni exsperemental modellashtirish. – 2023.

6. Dilshodovich K. H., Normurotovich K. M., Akromovich E. A. RELATIONSHIP BETWEEN THYROID DISEASE AND TYPE 2 DIABETES. – 2023.

7. Berdiyev O. V. et al. Telemeditsina Orqali Qalqonsimon Bez Kasalliklarini Boshqarish //Open Academia: Journal of Scholarly Research. – 2024. – Т. 2. – №. 6. – С. 69-74.

8. Xalilov H. D. et al. GIPERTIROIDIZM VA YURAK ETISHMOVCHILIGI //Research and Publications. – 2024. – Т. 1. – №. 1. – С. 60-63.

9. Normurotovich Q. M., Dilshod ogli X. H. RODOPSIN G OQSILLARI FILOGENETIK TAHLIL //Journal of new century innovations. – 2023. – Т. 43. – №. 2. – С. 178-183.

10. Qayimov M., Ganjiyeva M. GIPOTIROIDIZM VA YURAK ETISHMOVCHILIGI //Eurasian Journal of Academic Research. – 2024. – Т. 4. – Yo‘q. 5 3-qism. – 14-19-betlar.

11. Dilshod ogli X. H. et al. BOSH MIYA YARIMSHARLARI FIZIOLOGIYASI //International Journal of Education, Social Science & Humanities. – 2024. – Т. 12. – №. 11. – С. 495-499.

12. Normurotovich Q. M., Uktam ogli T. F., Kurbanovna S. N. Covid-19 Davrida Sogliqni Saqlashda Telemeditsina //Journal of Science in Medicine and Life. – 2024. – Т. 2. – №. 3. – С. 114-118.

13. Normurotovich Q. M., Sodiq ogli B. S. COVID-19 BILAN KASALLANGAN BEMORLARDA YURAK-QON TOMIR TIZIMIDA ASORATLAR KELIB CHIQISHI SABABLARI //TADQIQOTLAR. UZ. – 2024. – Т. 34. – №. 3. – С. 62-66.

14. Normurotovich Q. M. et al. Miokard Infarktida Telemeditsinaning ORni //Open Herald: Periodical of Methodical Research. – 2024. – T. 2. – №. 7. – C. 15-17.

15. Dilshod ogli X. H., Mirusmonovna M. N., Tojiddinovna J. M. QON QUYISHNING ZAMONAVIY USULLARI //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2024. – T. 7. – №. 11. – C. 104-110.

16. OV X. B. E. R. B. M. B., Nortayev A. B. Operativ xirurgiya va uning vazifalari. xirurgik operatsiya turlari. – 2023.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

SPORT O‘YINLARIDA MASHG‘ULOT JARAYONINI INDIVIDUALLASHTIRISH

B.A. Begaliyev

Qarshi davlat universiteti, Jismoniy tarbiya va sport kafedrasi dotsent vazifasini bajaruvchi

Annotatsiya. Maqolada sport o‘yinlarida trening jarayonini individuallashtirish masalasi chuqur tahlil qilingan. Sportchilarning funktsional imkoniyatlari, fiziologik va psixologlagik xususiyatlari, genetik potentsiali va sport mahoratining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda trening mashg‘ulotlarini tashkil etishning zamonaviy va samarali usullari bayon etilgan. Maqolada zamonaviy texnologiyalardan (kinematik tahlil, biomexanika, funktsional testlar), yuklamaning optimal taqsimoti, sportchining regressiyadan saqlanishi, tiklanish jarayonlarini boshqarish va psixologik tayyorgarlikning ahamiyati kabi masalalar muhokama qilingan. Tadqiqot natijalari sport o‘yinlari murabbiylari uchun amaliy tavsiyalarni o‘z ichiga oladi.

Kalit so‘zlar: Individualizatsiya, trening, sport o‘yinlari, fiziologiya, psixologiya, texnologiyalar, yuklama.

Аннотация. В статье проводится углубленный анализ индивидуализации тренировочного процесса в спортивных играх. Изложены современные и эффективные методы организации тренировочных занятий с учётом функциональных возможностей спортсменов, их физиологических и психологических особенностей, генетического потенциала и индивидуальных характеристик спортивного мастерства. Рассмотрены вопросы использования современных технологий (кинематический анализ, биомеханика, функциональные тесты), оптимального распределения нагрузки, предотвращения перетренированности, управления процессами восстановления и значения психологической подготовки. Результаты исследования включают практические рекомендации для тренеров спортивных игр.

Ключевые слова: Индивидуализация, тренировка, спортивные игры, физиология, психология, технологии, нагрузка.

Abstract. This article provides an in-depth analysis of the individualization of the training process in sports games. Modern and effective methods of organizing training sessions are presented, taking into account the functional capabilities of athletes, their physiological and psychological characteristics, genetic potential, and individual characteristics of sports skills. The article discusses issues such as the use of modern technologies (kinematic analysis, biomechanics, functional tests), optimal load distribution, preventing overtraining, managing recovery processes, and the importance of psychological preparation. The research results include practical recommendations for coaches of sports games.

Key words: Individualization, training, sports games, physiology, psychology, technology, load.

Kirish. Yuqori darajadagi sport o‘yinlarida muvaffaqiyatga erishish uchun sportchining individual xususiyatlarini hisobga olgan holda mashg‘ulot jarayonini individuallashtirish muhim ahamiyatga ega. Umumiy standartlashgan mashg‘ulotlar metodikalari samarasiz bo‘lishi mumkin, chunki sportchilarning genetik imkoniyatlari, fiziologik va psixologik xususiyatlari, shuningdek, sport mahoratining rivojlanish sur`ati farqlidir. Individuallashtirilgan yondashuv sportchining genetik salohiyatini ro‘yobga chiqarish va uning sportdagi maksimal imkoniyatlarini namoyon etishga yordam beradi [1,2,3].

Asosiy qsim. Individuallashtirilgan mashg‘ulot jarayonini tashkil etishda quyidagi omillarni hisobga olish zarur:

Genetik potentsial: sportchilarning genetik moslashuvchanligi va sport mahoratining genetik asoslarini o‘rganish. Genetik testlar sportchilarni tanlash va ularni maxsus tayyorlashda yordam beradi.

Fiziologik xususiyatlari: yurak-qon tomir tizimining holati, nafas olish tizimining funktsional imkoniyatlari, mushaklarning kuchi va chidamliligi, tezligi va motorikasi, anaerob va aerob imkoniyatlari. Fiziologik testlar va monitoring tadqiqotlari orqali shaxsiy mashqlarni optimallashtirish mumkin [4].

Psixologlagik xususiyatlari: xarakteri, temperamenti, emotsional barqarorligi, stressga chidamliligi, motivatsiyasi, o‘z-o‘zini baholash darajasi, komandada ishlash qobiliyati. Psixologik testlar va konsul`tatsiyalar sportchining psixologik tayyorgarligini yaxshilashga yordam beradi [4,5].

Biomexanikali tahlil: harakatlar texnikasini tahlil qilish va uni takomillashtirish uchun videotasvirlarni tahlil qilish va 3D-modellashtirishdan foydalanish.

Yuklamaning optimal taqsimoti: ma’lum bir vaqt oralig‘ida mashg‘ulot yuklamasini individual tarzda belgilash va uni bosqichma-bosqich oshirib borish.

Tiklanish jarayonlarini boshqarish: ma’lum bir vaqt oralig‘ida tiklanish jarayonlarini nazorat qilish va sportchida ortiqcha yuklamani oldini olish [4,5].

Uslub va materiallar: Zamonaviy texnologiyalarning sport o‘yinlarida mashg‘ulotlarni individuallashtirishdagi asosiy qo‘llanilishi:

Sport o‘yinlarida mashg‘ulotlarni individuallashtirish – har bir sportchining fiziologik, psixologlagik va biomexanik xususiyatlarini, shuningdek, o‘yin mahorati darajasini inobatga olgan holda trening jarayonini tashkil etishga yo‘naltirilgan murakkab va ko‘p qirrali jarayondir. Ushbu jarayonning samaradorligi ko‘p jihatdan murabbiyning bilim va tajribasiga, zamonaviy texnologiyalardan foydalanishga, vaqt o‘tishi bilan sportchining holatini kuzatish va o‘zgartirishlar kiritishga bog‘liq [1].

1. GPS-trekerlar va akselerometrlar: Bu texnologiyalar sportchining harakat parametrlarini (masofa, tezlik, tezlanish, yo‘nalish) aniq va batafsil o‘lchash

imkoniyatini beradi. Olingan ma'lumotlar sportchining yuklamasini baholash, trening intensivligini optimallashtirish va holatini kuzatish uchun ishlatiladi. Bu yondashuv orqali murabbiy sportchining energiya sarfini, tezligi va masofasini aniqroq nazorat qilib, mashg'ulot rejimini individuallashtirishga erishadi.

2. Kinematik tahlil tizimlari: Videotasvirlarni tahlil qilish orqali sportchining harakat texnikasini baholash imkoniyatini beradi. Bu yondashuv kamchiliklarni aniqlash va ularni tuzatishga yo'naltirilgan individual mashqlarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Videotahlil nafaqat texnikani baholashga, balki harakatlar dinamikasini, mushaklarning faolligini va energiya sarfini ham tahlil qilishga imkon beradi.

3. Fiziologik monitoring vositalari: Yurak urishining o'zgarishi, nafas olish tezligi, terining harorati kabi fiziologik parametrlarni o'lchash imkoniyatini beradi. Bu ma'lumotlar sportchining holatini nazorat qilish, yuklamaning optimal darajasini aniqlash va ortiqcha yuklanishning oldini olishga yordam beradi. Masalan, yurak urishining o'zgarishiga asoslangan trening yuklamasi sportchining funktsional imkoniyatlariga moslashtirilishi mumkin.

4. Komp'yuterli modellashtirish: Sport o'yinlarining turli stsenariylarini modelirovanie qilish va sportchilarning taktik va texnik tayyorgarligini baholash imkoniyatini beradi. Bu nazariy va amaliy mashg'ulotlarni individual tashkil qilishga yordam beradi.

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanish individuallashtirilgan trening jarayonini yanada samaraliroq qiladi. Masalan, kinematik tahlil, biomexanika va funktsional testlar sportchining kuchli va kuchsiz tomonlarini aniqlashga, maqsadli trening yuklamalarini belgilashga va sportchining rivojlanishini kuzatishga imkon beradi [1,2,4].

Xulosa. Sport o'yinlarida yuqori natijalarga erishish uchun trening jarayonini individuallashtirish muhimdir. Sportchining barcha individual xususiyatlarini hisobga olgan holda trening jarayonini rejalashtirish va uning samaradorligini zamonaviy texnologiyalar yordamida nazorat qilish kerak. Bu sportchilarning sportdagi salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishga va yuqori natijalarga erishishga yordam beradi. Zamonaviy texnologiyalar sport o'yinlarida mashg'ulot jarayonini individuallashtirish uchun muhim vosita hisoblanadi. Ular sportchilarning individual xususiyatlarini aniqlash, trening yuklamalarini optimallashtirish va jarohatlarning oldini olishga yordam beradi. Sport murabbiylari ushbu texnologiyalardan samarali foydalanishni o'rganish va ularning imkoniyatlaridan to'liq foydalanish kerak.

АДАБИЁТЛАР:

1. Гаврюшкин А. Н., Кутимский А. М. Влияние технологий на тренировочный процесс //Успехи гуманитарных наук. – 2020. – №. 11. – С. 85.

2. Ермолов Ю. В., Заварзин В. А., Ушаков А. Г. Особенности тренировочных нагрузок при подготовке спортсменов //Омский научный вестник. – 2008. – №. 2 (66). – С. 151-153.

3. Прокопьев Н. Я. и др. Физиологические подходы к оценке функциональных нагрузочных проб в спорте //Фундаментальные исследования. – 2014. – №. 2. – С. 146-150.

4. Солодков А. С. Особенности утомления и восстановления спортсменов //Ученые записки университета им. ПФ Лесгафта. – 2013. – №. 6 (100). – С. 131-143.

5. Якубов М. Д., Далимова Д. А. Генетическое тестирование в спорте //Образовательная инициатива как ключевой фактор развития сферы знаний. – 2019. – С. 275-278.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

BO`LAJAK “TARBIYA” FANI O`QITUVCHILARINI TAYYORLASHDA ABDULLA AVLONIYNING “TURKIY GULISTON YOXUD AXLOQ” ASARINING O`RNI VA AHAMIYATI

M. N. A`zamova

FarDU Pedagogika yo`nalishi talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada “Tarbiya” fanining huquqiy va metodologik asoslari, ushbu fan mutaxassislariga qo`yiladigan talablar, “Tarbiya” fanining mazmuni hamda bo`lajak tarbiya fani o`qituvchilarining shaxsiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda, ularning ertangi faoliyatlari davomida maqsadga olib boruvchi yo`lda muhim vosita bo`lib xizmat qiluvchi pedagogic manbaalar, shuningdek Abdulla Avloniyning “Turkiy guliston yoxud axloq” asarining pedagogic ahamiyati yoritib berilgan.

Kalit sozlar: tarbiya, konsepsiya , pedagog, manbaa, metodika, pedagogic, o`quvchi, “Tarbiya” fani, tahlil, axloq, jamiyat, ilm, tamoyil.

Yosh avlod tarbiyasini to`g`ri va tizimli tashkil etish hamma zamonlarda ham jamiyatning dolzarb vazifasi sifatida qarab kelingan. Shuningdek, yurtimizda ham ushbu masalaga bo`lgan jiddiy e`tibor turli islohotlarni amalga oshirishga omil bo`lib xizmat qilmoqda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev 2020-yil 30-sentyabr kuni o‘qituvchi va murabbiylar kuniga bag‘ishlangan nutqida ushbu masalaga alohida to‘xtalib o‘tgan: “Hammamizga ayonki, bugungi murakkab globallashuv davrida jamiyatimizda milliy g‘oya va mafkuraviy immunitetni kuchaytirish, yoshlarimizni turli zararli g‘oya va tahdidlardan asrash, ularni o‘z mustaqil fikriga ega, irodali, fidoyi va vatanparvar insonlar etib tarbiyalash har qachongidan ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.Shu sababli biz birinchi marta umumta’lim maktablarida “Tarbiya” fanini joriy etmoqdamiz. Ma’rifatparvar bobomiz Abdulla Avloniyning asriy qadriyatlarimiz asosida yaratgan “Turkiy Guliston yoxud axloq” asari sharqona tarbiyaning noyob qo‘llanmasi sifatida bugungi kunda ham o‘zining qadri va ahamiyatini yo‘qotgan emas. Biz “Tarbiya” fanining nazariy asoslariniishlab chiqishda mana shunday bebaho asarlardan samarali foydalanishimiz zarur”. Ushbu fikrlarning amaliy ifodasi sifatida, O’zbekiston Respublikasi Prezidentining tashabbusi bilan 2020-yilda o’zbek “Pedagogika” fani tarixida ilk bor “Tarbiya” yangi fani ishlab chiqildi. Bu borada O’zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 6 iyuldagi 422-sonli “Umumiy o’rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to’g’risida”gi Qarori qabul qilindi va mazkur Qaror bilan “Umumiy o’rta ta’lim muassasalari o’quvchilari uchun “Tarbiya” fani Kontsepsiyasi” tasdiqlandi. Qarorga binoan “Tarbiya” fani amaldagi quyidagi fanlarni qo’shish

hisobiga tashkil etildi:

1.Boshlang'ich sinflarda o'qitiladigan "Odobnoma" va "Vatan tuyg'usi" o'quv fanlari;

2.Yuqori sinflarda o'qitiladigan "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslar" hamda "Dunyo dinlari tarixi" o'quv fanlari.

Buning natijasida yangi fan shakllantirildi. Ushbu "Tarbiya" fanining metodologik asoslarini quyidagilar tashkil etadi:

- ta'lim-tarbiyaga oid me'yoriy hujjatlar;
- tarbiya asoslari va manbalari;
- tarbiya qonuniyatlari, metodlari va texnologiyalari;
- tarbiyaning amaliy masalalari.

Aynan mazkur asoslar o'quv fanining negizini tashkil etadi. Bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilari bu asoslarni talab darajasida o'zlashtirishi kerak. Aks holda, ularning mazkur fan metodikasi bo'yicha kasbiy tayyorgarligi talab darajasida bo'lmaydi. Shuningdek, qaror bilan 2021-2022 o'quv yilidan boshlab "Tarbiya" fani bo'yicha pedagog kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yildi.

2021-yildan OTMlarda yangi "Pedagogika" yo`nalishi tashkil etilib, ushbu yo`nalish bitiruvchilari kelajakda umumiy o`rta ta`lim maktablarida "Tarbiya" fani mutaxassisi sifatida faoliyat olib borishlari ko`zda tutilgan. Yo`nalish talabalariga to`rt yil davomida oliy ta`limda asosan pedagogic, psixologik, ijtimoiy, fiziologik, ekologik, huquqiy, texnologik, filologik, tarixiy bilimlar bilan bir qatorda o`zbek milliy tarbiyasini yuksaltirish va yot g`oyalardan asrashga qaratilgan, buyuk allomalarimiz tomonidan yozilgan ko`plab asarlarni o`qib o`rganish, tahlil etish, ulardagi ma`no mazmundan kelib chiqqan holda kelgusidagi faoliyatlarini maqsadli tashkil etish talabi qo`yilgan. Shuningdek, ta`lim jarayonida talabalar "Tarbiya fanini o`qitish metodikasi" fanini chuqur egallash asosida o`zlarida haqiqiy "Tarbiya" fani o`qituvchisi siymosini ko`radilar.

"Tarbiya fanini o`qitish metodikasi" fanini o`rganish davomida bo`lajak mutaxassislarda tarbiya fanining maqsadi, metodlari, tamoyillari, vazifalari hamda ilmiy tadqiqot metodlari haqidagi chuqur bilim, ko`nikma, malaka va kompetensiyalar tarkib topadi. Yetuk mutaxassislarni jamiyatga yetkazib berishda pedagog olimlar tarixiy tajriba hamda zamonaviy texnologiyalardan foydalanar ekanlar, bunda "Tarbiya fanini o`qitish metodikasi" fanining ilmiy tadqiqot metodlariga ham alohida to`xtalib o`tish maqsadga muvofiqdir. Bular quyidagilardan iborat:

- tarbiyaga oid pedagogik merosni o'rganish;
- tarbiyaga oid jahon xalqlari pedagogikasi tajribalarini o'zlashtirish;
- tarbiyaga oid me'yoriy hujjatlarni bilish;
- tarbiyachining o'z individual tarbiyaviy tajribasining bo'lishi.

Bulardan, avvalo, tarbiyaga oid milliy pedagogic merosimizni o`rganish jarayoni talabalarda milliy vatanparvarlik ruhiga o`ralgan dunyoqarashni rivojlantirish, ularda

milliy g`urur, milliy iftixor tuyg`usini kuchaytirish, xalqiga sodiqlik, fidokorlik, yurtini asrab avaylash va o`zbek yoshlari tarbiyasini jahonga namuna darajasiga ko`tarishdek vazifani uddalashda muhim ahamiyat kasb etishini e`tiborga olish darkor. Shu kungacha yaratilgan tarbiyaga oid milliy merosimiz orasida O`rta Osiyo xalqlarining ta`lim tarbiyaga doir tarixiy manbaasi hisoblangan "Avesto", islom dinining muqaddas kitobi "Qur`oni Karim" hamda payg`ambarimiz Muhammad(s.a.v.)ning qilgan ishlari, aytgan so`zlari va ma`qullagan amallari jamlangan hadislar , shuningdek buyuk turon allomalarining odob-axloqqa bag`ishlangan turli asarlari alohida ta`kidga munosibdir. Islom ta`limoti orqali kishilar o`z faoliyatlarini isloh etib, to`g`ri yo`lda yurishga intilsalarda, hadislar orqali eng ezgu amallarga ergashsalarda, o`sib borayotgan yosh avlodga ushbu manbaalardan to`g`ri xulosalarni olishni o`rgatish maqsadga muvofiqdir. Islomiy aqidalardan hayotda to`g`ri foydalanish, ularni tarixiy tajriba bilan uyg`unlashtirgan holda farzandlar tarbiyasiga tatbiq etish uchun o`zbek mumtoz allomalari bilan birgalikda jadid adabiyoti vakillari ham ko`plab asarlarni yozib qoldirganlar. Bulardan Mahmudxo`Ja Behbudiy, Munavvarqori Abdurashidxonov, Fitrat, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Abdulla Qodiriy, Is`Hoqxon Ibrat, Cho`lpon va Abdulla Avloniy kabi ma`rifatparvarlarning ilmiy va adabiy xazinasida tarbiya fanining mazmunini ochib berishga xizmat qiladigan salmoqli manbaalar mavjud. Ayniqsa , Abdulla avloniy tomonidan yozilgan "Turkiy guliston yoxud axloq" asari ta`lim tarbiyaga bag`ishlangan yetuk yozma meros sifatida alohida e`tiborga molikdir.

Abdulla Avloniy - iste'dodli shoir, dramaturg, pedagog, jurnalist, o'zbek madaniyati va adabiyotining asoschilaridan biri. U 1878-yilning 12-iyulida Toshkentning Mergancha mahallasida kosib oilasida dunyoga keldi Abdulla yetti yoshdan O'qchidagi eski maktabda ta'lim olgan. U tarjimai holida bu haqida shunday yozgan: *"12 yoshimdan O'qchi mahallasidagi madrasada dars o'qir edim. 14 yoshimdan boshlab o'sha zamonga muvofiq har xil she'rlar yoza boshladim. Bu zamonlarda "Tarjumon" gazetasini o'qib, zamondan xabardor bo'ldim"*

Abdulla Avloniy maktab uchun yaratgan "Birinchi muallim", "Ikkinchi muallim" "Turkiy Guliston yoxud axloq", "Maktab Gulistoni" kabi darslik va o'qish kitoblari xarakterli bo'lib,yaxlit bir tadqiqot uchun manba bo'la oladi. Avloniyning barcha asarlari vatanga sadoqat, insonparvarlik, sabr- qanoat, shukronalik, ilm-ma'rifatga intilish, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag'rikenglik, huquqiy madaniyat, tadbirkorlik, innovatsion, kreativ fikrlash kabi fazilatlarni tarbiyalash farzandlarimizni ham, xalqimizni ham baxtli, farovon qilishiga qaratilganligi bilan ahamiyatliligi, ta'lim-tarbiyada o'z ahamiyatini, dolzarbligini yo'qotmaydi .Ayniqsa uning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asari axloqiy va ta'limiy tarbiyaviy asardir. Asar 1913-yilda yozilgan bo'lib,insonlarni "yaxshilikka chaqiruvchi,yomonlardan qaytaruvchi" bir ilm- axloq haqida fikr yuritiladi..

Ushbu asar yosh avlodni tarbiyalashda muhim o`rinni egallaydi. Axloqiy tarbiyaviy mavzuga bag`ishlangan ushbu pandnoma faqatgina nasihat ruhida emas,

yurtni qo`zgatmoq ,uyg`otmoq va chorlash ruhida yozilgan. Chunonchi tarbiya bobida muallif, yurt ichidagi befarq va bilimsiz ota onalarni qoralaydi. O`sha paytdagi bilimsiz kishilarga nafrat bilan qaraydi. O`z so`zlarini dalillash va asoslash maqsadida muallif Qur`oni Karim oyatlaridan, payg`ambarimiz s.a.v.ning hadislaridan, turli iste`dodli shoirlarning she`rlaridan, maqollardan, hikmatli so`zlardan foydalanadi.

Asar avvalida yozuvchi shunday deydi: “Men bu asari nochizonimni birinchi maktablarimizning yuqori sinflarida ta’lim bermak ila barobar ulug’ adabiyot muhiblari, axloq havaskorlarining anzori oliylarina taqdim qildim”. Demak asar asosan yuqori sinf o`quvchilari hamda katta yoshlilar tarbiyasini isloh etmoqlik uchun muhim manbaa sifatida xizmat qiladi. Shu o`rinda “Tarbiya” fanining mazmuniga nazar tashlaydigan bo`lsak, yuqori sinf o`quvchilari uchun A2+ / “Tarbiya” fanini o`rganishning kuchaytirilgan tayanch hamda B1/“Tarbiya” fanini o‘rganishning umumiy darajasi ishlab chiqilgan. Bunga ko`ra, **A2+ darajasi ya`ni 9-sinf bitiruvchisi:**

- Maqsad qo‘ya oladi va uni amalga oshirishga harakat qiladi;
- mas‘uliyat va majburiyatiga amal qiladi;
- hislarini anglaydi va nazorat qila oladi;
- mustaqil sog‘lom fikrga ega bo‘ladi;
- pul topish ko‘nikmalari shakllanadi;
- liderlik sifatlarini namoyon etadi;
- biznes va tadbirkorlik g‘oyalarini ilgari sura oladi;
- kreativ sifatlarini namoyon qiladi;
- to‘g‘ri qaror qabul qiladi;
- sog‘lom turmush tarziga rioya qiladi va uni targ`ib qiladi;
- faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘ladi;
- axborotni tahlil qila oladi va axborot xavfsizligidan himoyalana oladi
- bag‘rikenglikni namoyon qila oladi

Bl daraja ya`ni 11-sinf bitiruvchisi esa:

- ish o‘rinlarini yaratishga intiladi, mchnat jamoasi va mutaxassislar bilan samarali hamkorlik qila oladi
- ijtimoiy sharoitlarga moslasha oladi;
- o‘z-o‘zini rivojlantiradi,bilimini muntazam ravishda oshirib borishni tizimlashtira oladi;
- burch, majburiyat va huquqlarini biladi, ularga rioya qiladi;
- faol fuqarolik pozitsiyasini namoyon qiladi;
- ijtimoiy hayotga tayyorligini namoyon qila oladi;
- hissiyotlarini boshqara oladi, nizoli vaziyatlarda o‘zini o‘zi idora qila oladi;
- muammolami tinch yo‘l bilan hal etishga harakat qiladi;
- mustaqil tafakkurga ega bo‘ladi, o‘z xatti-harakatlarini tanqidiy baholay oladi;
- ma‘naviy-axloqiy fazilatlarga ega bo‘ladi va targ‘ib qila oladi.

Yuqoridagi daraja bosqichlarni amalga oshirish va yuqori sinf o`quvchilarini yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda ularda tarbiyaviy natijaga erishishda “Turkiy guliston yoxud axloq” asaridan foydalanish pedagog tarbiyachilarga keng imkoniyatlarni taqdim etadi. Xususan, asar mazmunini tahlil etadigan bo`lsak, bunda, avvalo, Avloniy tarbiyani uchga : badan tarbiyasi, fikr tarbiyasi, axloq tarbiyasiga bo`ladi. Har bir tarbiya turi yuzasidan atroflicha fikr yuritadi. Boblarda fatonat, diyonat, islomiyat, matonat, sadoqat, nazofat, sa`y-g`ayrat, riyozat, shijoat, qanoat kabi ezgu fazilatlar bilan bir qatorda g`azab, shaxvat, jaholat, atolat(dangasalik), xasosat(xasislik), raxovat(g`ayratsizlik), anoniyyat(manmanlik) kabi yomon xulqlarni ham ta`riflab , oqibatlari bilan chuqur tarzda misollar orqali tushuntiriladi.

Mustaqil hayot bo`sag`asidagi yosh avlodda ilm egallash borasida hozirgi kunda kuzatilayotgan g`ayratsizlik, mas`uliyatsizlik, vaqtdan unumli foydalanmaslik, ilmning foydalarini xolis baholay olmaslik, ilm egallash yo`lidagi qiyinchiliklarga dosh bermaslik kabilar yosh avlodning yuksalish yo`lidagi muvaffaqiyatlariga va shu bilan birga jamiyat ravnaqiga ham to`siq bo`lib kelmoqda. Asarda ilm egallashning foydalari to`g`risida shunday yoziladi:

“Ilm deb o’qimak, yozmakni yaxshi bilmak, har bir kerakli narsalarni o’rganmakni aytilur. Ilm dunyoning izzati, oxiratning sharofatidur. Ilm inson uchun g’oyat oliy va muqaddas bir fazilatdur. Zeroki, ilm bizga o’z ahvolimizni, harakotimizni oyina kabi ko’rsatur. Zehnimizni, fikrimizni qilich kabi o’tkur qilur . Ilm dunyoning izzati oxiratning sharofatidir.Ilm inson uchun g’oyat oliy muqaddas bir fazilatdir.Zeroki,ilm bizga o’z ahvolimizni harakatimizni oyna kabi ko’rsatadi.Ilmsiz inson mevasiz daraxt kabidir”.Avloniy ilmni amaliy va hayotiy foydalarini aytib, “Bizlarni jaholat,qorong’ulikdan qutqarar.Madaniyat insoniyatni ma’rifat dunyosiga chaqirar,yomon fe’llardan buzuq ishlardan qaytarar,yaxshi xulq va odob sohibi qiladi. Butun hayotimiz, saodatimiz,maishatimiz,himmatimiz,g’ay-ratimiz,dunyo va oxiratimiz ilmga bog’liqdir”, deya ta`kidlaydi . Avloniy o’z ilmini amalda qo’llay oladigan kishilarga yuksak baho beradi,ularni “dono insonlar” deb ataydi. Hozirgi zamon talablaridan biri ham olingan bilimlardan hayotiy vaziyatlarda, muammoli jarayonda to`g`ri qo`llay olish, egallangan bilimlardan kishilar hayotini o`zgartirish va farovon etishda foydalanishdir. Rivojlanayotgan davlatlarning ta`lim va tarbiya tizimida tamoyil sifatida ushbu prinsip o`quvchilarni imtihonga emas, balki hayotga tayyorlash vazifasini pedagoglar oldiga ko`ndalang qilib qo`ymoqda va bu o`z samarasini berganini ushbu davlatlardagi keskin ijobiy o`zgarishlar orqali ko`rishimiz mumkin. Bunday davlatlarga Singapur hamda Finlyandiyani misol qilib ko`rsatish mumkin.

Jamiyat uchun qayg`urish hissi kishida bolalikdan shakllansada, o`smirlikdan keyingi davrda, ayniqsa, vatanparvarlik , o`zligini anglash, milliy g`urur va iftixor, fidokorlik kabi ezgu tushunchalar yanada rivoj topishi muqarrar.

Vatan ta`rifi, vatanning madhi va ulugligi turli kishilar tomonidan turli mazmunda hikoya qilinadi. Avloniy vatan to`g`risida, vatanni suymak haqida shunday yozadi-ki, uni o`qigan har bir o`quvchining ich-ichidan vatanparvarlik hissi beixtoyor jo`sh uradi. “Vatan. Har bir kishining tug’ulub o’skan shahar va mamlakatini shul kishining vatani deyilur. Har kim tug’ulgan, o’sgan yerini jonidan ortiq suyar. Hatto bu vatan hissi-tuyg’usi hayvonlarda ham bor. Agar bir hayvon o’z vatanidan – uyuridan ayrilsa, o’z yeridagi kabi rohat-rohat yashamas, maishati talx bo’lub, har vaqt dilining bir go’ shasida o’z vatanining muhabbati turar.

Biz turkistonlilar o’z vatanimizni jonimizdan ortiq suydigimiz kabi, arablar arabistonlarini, qumlik, issig’ cho’llarini, eskimular shimol taraflarini, eng sovuq qor va muzlik yerlarini boshqa yerlardan ziyoda suyarlar. Agar suymasalar edi, havosi yaxshi, tiriklik oson yerlarga o’z vatanlarin tashlab hijrat qilurlar edi”. ushbu so`zlar Vatan uchun bitilgan qasida singari kishini Vatan uchun chin yurakdan xizmat qilishga, uning yuksalishi uchun ter to`kishga chorlaydi.

Asarda yomon xulqlarni qoralash barobarida ulardan qaytarish, o`z fe`lini isloh etishlikka chorlash, jamiyatdagi turli xil illatlarga birgalikda kurashishga da`vat etish kayfiyati yaqqol ko`zga tashlanadi.

Xulosa qilib aytganda, asarni o`qigan har bir o`quvchida shubxasiz ezgu sifatlar shakllanadi, turli illatlardan forig` bo`lishga intilish qaror topadi. Bo`lajak pedagoglar tomonidan asar mazmuni o`rganilib, tahlil qilinar ekan, undagi har bir fikr e`tibordan chetda qolishi aslo mumkin emas. O`tgan asr kishisining barcha fikrlari hozirgi zamaonaviy davr uchun naqadar mosligini kuzatar ekanmiz , jadid ma`rifatparvarlaridagi haqiqiy milliy shijoat ruhiga guvoh bo`lamiz. Asarni shunchaki o`qish emas,balki, bo`lajak pedagoglar bilan birgalikda chuqur mulohazalar, asar yuzasidan muhokamalar olib borish va amaliyotga tatbiq etish orqali undagi pedagogic maqsadni amalga oshishiga zamin yaratish mumkin.

FOYDALANILAGAN ADABIYOTLAR:

1.Abdulla Avloniyning “Turkiy Guliston yoxud Axloq” asari Toshkent: 2008.

2.O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yil 30-sentabrdagi nutqi.”Xalq so‘zi” gazetasi.

3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining Qarori “Umumiy o‘rta ta’lim muassasalarida “Tarbiya” fanini bosqichma-bosqich amaliyotga joriy etish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 06.07.2020 yildagi 422-son

4. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori, “Uzluksiz ma’naviy tarbiya konsepsiyasini tasdiqlash va uni amalga oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 31.12.2019 yildagi 1059-son

5. G.B. Saidnazarova “TARBIYA FANINI O‘QITISH METODIKASI” o‘quv qo‘llanma “KAMOLOT” nashriyoti Buxoro-2024

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA KOMMUNIKATIV KOMPETENSIYANI SHAKLLANTIRISHNING MAZMUNI

Komilova Dilnozaxon Abdulxaevna
Komilovadilnoza3@gmail.com
ASU, teacher of the Faculty of Preschool Education

Annotasiya The article substantiates the relevance of the formation of communicative competence in preschoolers, describes the factors and principles of the formation of communicative competence in children. Teachers are given pedagogical requirements and tasks for the formation of professional competence in children.

Keywords: communicative, competence, intensive, manipulation, method, excursion, diagnostics, monologue, dialog city, speech, plot-role, motive, social motive, reflexivity.

Jahonda maktabgacha yoshdagi bolalarni kompleks rivojlantirishda maktab ta'limiga intensiv tayyorlash yo'llarini ishlab chiqish, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish darajasini oshirish, muloqotga kirishuvchanlik ko'nikmalarini rivojlantirishning innovatsion texnologiyalardan foydalanish imkoniyatini kengaytirish kabi turli masalalarda muhim manfaatdor tomonlar shug'ullanmoqda. Jumladan, Birlashgan Millatlar Tashkilotining Bolalar jamg'armasi (UNICEF)ning "Early Childhood Development" dasturi doirasida bolalarning o'yin, o'qish va psixomotor rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaratish, Birlashgan Millatlar Ta'lim, Fan va Madaniyat Tashkiloti (YUNESKO) ning "2030-yilga qadar barqaror rivojlanish maqsadlari" doirasida bolalar ta'limining dastlabki bosqichlaridan to oliy ta'limgacha bo'lgan jarayonni qo'llab-quvvatlash, Global Partnership for Education (GPE) ning "Education Cannot Wait" dasturi asosida bolalarni rivojlanishiga imkon beruvchi dasturlarni amalga oshirishga qaratilgan ko'plab tashabbusli loyihalarni amalga oshirilmoqda.

Dunyoning rivojlangan mamlakatlarida, jumladan AQSh va Yevropa Ittifoqi mamlakatlarida maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish texnologiyalari takomillashtirishda bolalarga lingvistik (til) qobiliyatlarni mustahkamlashga yordam beradigan fonetik bilimlar, leksik va grammatik qoidalarni o'rgatish, bolalarning o'z fikrlarini og'zaki ifodalash qobiliyatlarini shakllantirish, Finlandiya va Kanada kabi davlatlarda maktabgacha yoshdagi bolalarning kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish uchun multimodal ta'lim texnologiyalari qo'llash, Janubiy Koreya, Yaponiya mamlakatlarida esa bolalar o'rtasida kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish uchun raqamli vositalardan foydalanish, jumladan, robototexnika va sun'iy intellektdan foydalanishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarning erkin fikrlashi, atrofdagi voqelikka ongli

munosabatda bo‘lish, kommuniktivlik va ijtimoiy faollik kabi sifatlarni rivojlantirishda mutlaqo yangi texnologiyalarni joriy etish masalalari dolzarbligicha qolmoqda.

Mamlakatimizda amalga oshirilgan islohotlar natijasida, jumladan, 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida “Maktabgacha ta’lim tizimida ta’lim sifatini yangi bosqichga olib chiqish, maktabgacha ta’lim sifatini oshirish, pedagog kadrlarning bilim va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish” kabi maqsadlar belgilangan. Bu o‘z navbatida, maktabgacha ta’lim tizimining integrallashgan mazmuniga zamonaviy yondashuvlarni singdirish, maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq va muloqotchanlikni xorijiy tajribalar asosida rivojlantirish, “Ilk qadam” davlat o‘quv dasturi hamda “Ilm yo‘li” variativ dasturi asosida tarbiyalanuvchilarda kommunikativlik hamda shaxslararo muloqot ko‘nikmalarini tarkib toptirish, nutqini rivojlantirish bilan bog‘liq faoliyat usullarini ishlab chiqishni taqozo qiladi. O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta’lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida “Maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama: intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta’lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg‘or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish” kabi ustuvor vazifalar belgilab berilgan. Mazkur maqolada maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish texnologiyalarini takomillashtirishga qaratilgan metodik tavsiyalar kommunikativ o‘yinlarni faoliyatda qo‘llashning kommunikativ vazifalarni shaxsiylashtirish va individuallashtirish asosida bolalarning muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish, ularni maktab ta’limiga tayyorlash va ijtimoiy muhitga moslashishga qaratilgan yondashuvlar asosida tavsiyalar ishlab chiqilgan.

“Ilk qadam” maktabgacha ta’lim muassasasining Davlat o‘quv dasturiga asosan *“Jismoniy rivojlanish va sog‘lom turmush tarzining shakllanishi”* sohasida bolalar “o‘z imkoniyatlari va yoshi bilan bog‘liq jismoniy rivojlanish me’yorlariga mos ravishda jismoniy faollik ko‘rsatadi; turli harakatchanlik faolligini uyg‘un ravishda va maqsadli bajarishni biladi; turli hayotiy va o‘quv vaziyatlarida mayda motorika ko‘nikmalaridan foydalanadi; o‘z harakatlarini hissiyot va sezgi organlari yordamida boshqaradi; shaxsiy gigiyena malakalarini qo‘llaydi; sog‘lom turmush tarzi va ovqatlanish asoslarini biladi; xavfsiz hayotiy faoliyat asoslari qoidalariga rioya qiladi”. Bugun mamlakatimizda ta’lim-tarbiya, jumladan, maktabgacha ta’lim sohasida tub islohotlar amalga oshirilmoqda. Bolalarni maktabga tayyorlash jarayonlarida ularning tengdoshlari va atrofdagilar bilan muloqotga kirishishida bir qator muammolarga duch kelinmoqda. Ayni paytda, maktabgacha ta’limdan boshlang‘ich maktabga o’qitishga o‘tish bola psixikasi uchun juda qiyin sinov hisoblanadi.

Masalani o‘rganish va kuzatishlarimiz natijasida quyidagi muammolar aniqlandi:

– maktabgacha katta yoshdagi bolalarda lug‘at boyligining maktabda o‘qitiladigan umumta’lim fanlarini egallashi uchun yetarli emasligi;

– bolalarning o‘z fikrini erkin ifodalashi, nutqiy muhitga mos so‘zlashish ko‘nikmalarini rivojlantirishiga oid didaktik ta’minotning talab darajasiga javob bermasligi;

– ota-onalarning o‘z farzandini maktab ta’limiga nutqiy jihatdan tayyor bo‘lishining mezonlari va talablaridan yetarlicha xabar topmaganliklari;

– maktabgacha katta yoshdagi bolalarning muloqot jarayonida o‘z fikri, hissiyotlari va taassurotlarini namoyon eta olmayotganligi;

– maktabgacha katta yoshdagi bolalarning iltimos yoki ma’lumotlarni o‘z tengdoshlariga tugal aytolmasligi, tanish insonlari bilan muloqotga dadil kirisha olmasligi;

– maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kompetensiyaviy ko‘nikmalarni maqsadli shakllantirishga yo‘naltirilgan o‘quv va didaktik topshiriqlarning tizimlashtirilmaganligi;

– maktabgacha katta yoshdagi bolalarda nutqning dialogik shaklini yetarli darajada shakllanmaganligi hamda kommunikativlikni rivojlantirishga mo‘ljallangan metodik manbalarning yetishmasligi;

– maktabgacha katta yoshdagi bolalarda ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishi uchun ijtimoiy-hissiy, nutqiy, muloqot, o‘qish va yozish malakalariga qo‘yiladigan davlat talablarini ular tomonidan samarali egallanishini ta’minlovchi didaktik tizimning ishlab chiqilmaganligi;

– maktabgacha ta’lim tashkilotlarida katta maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishga yo‘naltirilgan texnologiyalar aniqlanib, amaliyotga joriy etilmaganligi;

– maktabgacha ta’lim tashkilotlari pedagoglari tomonidan kommunikativ kompetensiyaning ijtimoiy-ruhiy aspektlari to‘liq anglanmayotganligi.

Yuqorida qayd etilgan muammo va kamchiliklar maktabgacha ta’lim mazmuni, unga qo‘yilgan davlat talablari ko‘lami doirasida bartaraf etiladi. Ushbu jarayonning texnologik tuzilmasi va didaktik ta’minoti tarbiyachi-pedagoglarda kasbiy kompetensiyalar va nutqiy madaniyatning shakllanganligiga ham bevosita bog‘liqdir. 2020-yil 22-dekabrdagi “Maktabgacha ta’lim va tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 802-son Qarori talablarida *bola kompetensiyasi* tushunchasiga ma’lum bir yosh davriga xos bo‘lgan vazifalarni maqsadli bajarish uchun yetarli bo‘lgan bolaning bilimi, ko‘nikmasi, malakalari hamda qadriyatlari deb ta’rif beriladi. Maktabgacha ta’lim-tarbiya jarayonida mazkur kompetensiyani bajarish asosiy vazifalardan biri hisoblanadi. Maktabgacha ta’lim muassasasining “Ilk qadam” Davlat o‘quv dasturida maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishining soha kompetensiyalari tarkibida kommunikativ kompetensiya alohida mezon sifatida belgilab berilgan bo‘lib, u muloqot vositalaridan turli vaziyatlarda foydalana bilish ko‘nikmasi deb izohlangan. Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda maktabgacha ta’lim

talablaridan biri sifatida zamonaviy ta'lim tendensiyalariga tayaniladi. Davlat talablarining "Ijtimoiy-hissiy rivojlanish sohasi"da maktabgacha katta yoshdagi bolalar tengdoshlari va kattalar bilan muloqot malakalarini rivojlantirishga qodirligi, muloqot davomida o'z fikrini, hissiyotlari va tassurotlarini namoyon etishi, tanish insonlar bilan oson muloqotga kirishishi, ijtimoiy xulqning qoida va me'yorlarga bo'ysunishi ko'rsatilgan.

Jumladan,*"Ijtimoiy-hissiy rivojlanish"* soha kompetensiyasida bola o'z "MEN"i va boshqa insonlarning hayotiy faoliyat muhitidagi roli to'g'risida tasavvurga ega bo'ladi; o'z hissiyotlarini boshqaradi va ularni vaziyatga mos ravishda ifodalaydi; o'zgalarning hissiyotlarini farqlaydi va ularga mos ravishda javob beradi; kattalar va tengdoshlar bilan vaziyatga mos ravishda muloqot qiladi; murakkab vaziyatlardan konstruktiv chiqish kabilarni o'zlashtiradi. O'z-o'zidan ko'rinib turibdiki, ushbu soha kompetensiyasi kommunikativ ko'nikmalarning shakllanganligi bilan bog'liq ravishda rivojlanadi. Ushbu soha kompeteniyasining rivojlanishi MTTda tashkil etiluvchi mashg'ulotlarning barcha turlarida amalga oshiriladi. Eng muhimi, ijtimoiy-hissiy kompetensiyaning har bir bolada rivojlanishi lozimligini tarbiyachi pedagoglar teran anglamog'i lozim, chunki maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat standartida tarbiyalanuvchining intilishlari, qobiliyati va qiziqishlari ustuvorligi, bolalarning noyobligini inobatga olish alohida tamoyili sifatida belgilangan. Bunda o'quv tarbiyaviy faoliyat davomida bolalarning turli faoliyatlarini kommunikativ yo'nalgan holda tashkil etish muhim omil hisoblanadi. Bola shaxsiy "MEN"nini ichki kechinmalari orqali namoyon etishda turli shakllardagi (verbal, noverbal, aralash) muloqot komponentlaridan foydalanadilar. Bolalar tomonidan bildirilgan murojaatlar, hatto imo-ishoralar ham tashqi olamga munosabatining namoyon bo'lishidir. Imo-ishoralar boladagi passiv lug'at zaxirasi hisoblanadi. Tarbiyachilar aynan ushbu lug'atni ham faol lug'at darajasiga chiqarish uchun mos yondashuvlarni tanlashi lozim. Tilshunos olim Abduhamid Nurmonovning asarlarida tilning kommunikativ vazifasidan kelib chiqqan holda fikr ifodalashda tilga yondosh bo'lgan, funksional jihatdan uni kompensatsiya qiluvchi yoki kuzatib boruvchi paralingvistik vositalar haqida to'xtalib, aloqa-aralashuvda ahamiyatli bo'lgan ovozning sifatiy, miqdoriy xususiyatlari, shuningdek, imo-ishoralarning nutqdagi ahamiyati haqida qimmatli ma'lumotlar beriladi. Albatta, til orqali muomalaga kirishish aloqa-aralashuvda boshqa vositalarni to'la ravishda chetlab o'tmaydi, chunki aloqa-aralashuvi murakkab jarayon bo'lib, inson ma'lum axborotni tinglovchiga yetkazishda tabiiy holda turli vositalardan foydalanadi. Bular noverbal vositalar bo'lib, muloqotda ma'no ifodalovchi imo-ishoralar, mimika, gavda harakatlari, ovozdagi turli holatlar: uning baland yoki pastligi, ohang, pauza kabi vositalar bilan amalga oshiriladi. Ular kommunikatsiyada ishtirok etuvchi qo'shimcha (yondosh) vositalar sanaladi va aloqa-aralashuvda ma'lum axborotni uzatish, mazmunan to'ldirish, aniqlik kiritish kabi vazifalarda keladi. Ushbu vositalar ichida til tabiiy, shu til sohiblari uchun tushunarli tayyor holdagi aloqa vositasi sanaladi. Shu

sababli noverbal vositalar aloqa-aralashuv vazifasini bajarishidan qat'i nazar kommunikatsiyada ikkilamchi vosita hisoblanadi.

Agar bola ertakdagi voqea-hodisalarning mohiyatini anglatuvchi so‘zlar va tushunchalarni bilmasa, noverbal muloqot shakli yuzaga keladi. Shu o‘rinda tarbiyachi bolalarga so‘zlarni aniq va ravon eshittirishi (fonetik-fonematik idrok), anglatishi (leksik-semantik), qayta talaffuz qildirish metodik talab hisoblanadi.

"Ilk qadam" maktabgacha ta'lim muassasasining Davlat o‘quv dasturida *"Nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalari"* soha kompetensiyasi tarkibi quyidagicha ko‘rsatiladi:

Bola "O‘z nutqida to‘g‘ri talaffuz, qulay grammatik shakllar va xilma-xil gap konstruksiyalaridan foydalanadi; badiiy adabiyot asarlariga qiziqish namoyon qiladi; nutqni eshitadi va tushunadi; so‘zning lug‘aviy, bo‘g‘inli va fonetik tuzilishi to‘g‘risida tasavvurga ega bo‘ladi; turli ma'no shakllarini mustaqil ravishda tuzish va so‘zlab berishni biladi". Sanab o‘tilgan axborot almashish jarayonining muhim mezonlari kommunikativ ko‘nikmalarning shakllanishini taqozo etadi. O‘quv-tarbiyaviy faoliyat davomida nutq, muloqot, o‘qish va yozish malakalarini rivojlantirish texnologiyalarini rivojlantirish tadqiqotimizning konsepsiyasini tashkil etadi va keyingi bandda kengroq yoritiladi.

"Bilish jarayonining rivojlanishi" soha kompetensiyasi tarkibi quyidagi mezonlardan tarkib topgan bo‘lib, ularning bolalarda shakllanishi uchun kommunikativ ko‘nikmalar muhim sanaladi shu bois, kommunikativ ko‘nikmalarni maktabgacha katta yoshdagi bolalarda shakllantirishning muhim yo‘nalishlaridan biri sifatida kognitiv komponent tanlab olindi..

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-maydagi "O‘zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi PQ-4312-son Qarori // Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 10.05.2019-y., 07/19/4312/3106-son. http:www.lexuz.uz.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida"gi PF-4947-son farmoni. – T.: Adolat, 2017. – 112 b.

3. Mirziyoyev Sh.M. 2017-2021 yillarda maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida Qaror. 29.12.2016-y., PQ-2707, O‘zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to‘plami, 2017-y., 1-son, 11-modda; 35-son, 923-modda. http:www.lexuz.uz.

4. Mirziyoyev Sh.M. Maktabgacha ta'lim tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida Qaror. 9.09.2017-y., PQ-3261, "Xalq so‘zi" gazetasi. 2017-y., 11 sentabr. – № 181(6875).

5. Abduraximova D.A. Maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarni axloqiy ruhda tarbiyalashda xalq ertaklaridan foydalanish: Pedag. fan. nom. ... diss. avtoref. – T., 1998. – 25 b.

6. Abdullayeva N.SH. Maktabgacha ta'limni variativ yondashuv asosida takomillashtirish: Pedag. fan. nom. ... diss. avtoref.– T., 2019. – 26 b.

7. Azizova Z. F. Qo'g'irchoq teatri vositasida maktabgacha katta yoshdagi bolalarda axloqiy-estetik sifatlarni shakllantirish: Pedag. fan. b. f. dok. (PhD) ... diss. avtoref. – T., 2019. – 26 b.

8. Arushanova A. G. Rech i rechevoye obsheniye detey: Razvitiye dialogicheskogo obsheniya: Metod. posobiye dlya vospitatelya. – 2-ye izd., ispr. i dop. – M., 2005. – 128 s.

9. Alifanova YE. M. Formirovaniye kommunikativnoy kompetentnosti detey doshkolnogo i mladshego shkolnogo vozrasta sredstvami teatralizovannix igr: Avtoref. diss. kand. ped. nauk. – Volgograd, 2001. – 15.s.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

ПАННО «БАЙРАМ» ИЗ КОЛЛЕКЦИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО МУЗЕЯ ПРИКЛАДНОГО ИСКУССТВА И ИСТОРИИ РЕМЕСЛЕННИЧЕСТВА УЗБЕКИСТАНА

И.И.Юсупов

Директор Государственного музея прикладного искусства и истории ремесленничества Узбекистана

Аннотация: В статье описывается панно «Байрам» из коллекции Государственного музея прикладного искусства и истории ремесленничества Узбекистана а также школы, мастеров золотошвейного искусства.

Ключевые слова: композиция, панно, бархат, аппликация, техника, эскиз, гулдузи-заминдузи, профессионал, обыватель, гармония, «байрам», «чор-чирок», инструмент, стилизован, рельефный, фигура, произведения, тематика, традиция.

Государственный музей прикладного искусства и истории ремесленничества Узбекистана расположен в здании, в котором в конце XIX века жил дипломат по особым поручениям А. А. Половцев-младший. Данный объект культурного наследия находится в столице Узбекистана, в городе Ташкенте.

В настоящее время в сокровищницах музея собраны жемчужины прикладного искусства, созданные мастерами, и охватывают период с XIX века и до наших дней. Одним из такого произведения искусства является золотошвейное панно «Байрам» («Праздник»).

Автор эскиза - народный художник Узбекистана В. П. Столяров, соавтор М. Ахмедова. Бухара, 1957 - 1958 гг.

Панно «Байрам». Панно выполнено золотой и серебряной мишурой на красном бархате и аппликацией из синего бархата в технике зардузи-гулдузи-заминдузи по эскизу народных художников Узбекистана В. П. Столярова, под руководством М. Ахмедовой с участием 23 (двадцати трех) мастеров золотошвейного искусства, которое присуще только для бухарского региона.

В 1957 - 1958 годах мастера бухарской золотошвейной фабрики подготовили к Декаде узбекской литературы и искусства три уникальных панно по эскизам народного художника Узбекистана В. П. Столярова в соавторстве с Максумой Ахмедовой. Одним из них является панно «Байрам», которое, по мнению многих искусствоведов и художников, было шагом вперед на пути создания тематических произведений в декоративно-прикладном искусстве. На всех выставках, смотрах и в экспозиции музея это панно привлекает внимание и пользуется неизменным успехом как у профессионалов, так и простых обывателей. Уникальное панно «Байрам» в 1961 году в Москве на Выставке Достижений Народного Хозяйства на тематическом смотре «Народное искусство» было отмечено двумя золотыми медалями: большая золотая медаль - автору, малая - соавтору. Композиция панно «Байрам» удачно решена декоративная и тематические задачи - в ярком выражении в цветной насыщенности, гармоничности, жизнерадостности. Образная выразительность достигнута условным «языком», свойственным золотошвейному искусству. Традиционный узор «чор-чирок», в котором цветом бархата все четыре угла выделены, при этом обобщая композицию всего панно. В центре представлен хлопок,

его окружает виноград, который созревает в это же время года. Затем - 2 круга, образованных из 124 (ста двадцати четырех) стилизованных человеческих фигур. Эти фигуры символизируют веселье, праздник. Первый круг представляет веселый хоровод девушек, которые танцуют и радуются, что успели собрать богатый урожай. Второй круг - музыканты, играющие на различных национальных узбекских музыкальных инструментах. По углам стилизованный дастархан, вокруг которого сидят четыре парных фигур с пиалами в руках и между ними чайник. Узкая кайма состоит из отдельных синих кругов «чилеляк» с бархатной аппликацией. В каждый круг введен условный рельефный узор - яблоки, виноград, коконы. Все детали в панно удачно скомпонованы и оформлены традиционными золотыми швами.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

CONCEPTUAL BASIS OF POLITICAL PROCESSES

Mardanov Sardorbek Zafar ugli
National University of Uzbekistan
named after Mirzo Ulugbek
Faculty of Social Sciences
Department of Political Science
Group Policy-22/A1 3rd year student

Abstract: This article examine conceptual approaches to the concept of political process, scientific works and foundations of political processes, and other scientific information scientific to the political process, and elements and components to create a portrait of the concept of the "political process" as a whole. It is explained how it is in the interpretation of political science as a symbiosis.

Key words: Politics, political process, political system, political institution, political subjects, state, public administration, political power.

КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ

Марданов Сардорбек Зафар угли
Национальный университет Узбекистана
имени Мирза Улугбека.
Факультет социальных наук.
Направление Политологии,
Группа "Политика-22/А1"
Студент 3 курса

Аннотация: В данной статье рассматриваются концептуальные подходы к понятию "политический процесс", научные работы и основания политических процессов, а также другая научная информация, специфичная для политического процесса, а также элементы и компоненты для создания портрета понятия "политический процесс" как в целом объясняется, как это происходит в трактовке политической науки как симбиоза.

Ключевые слова: Политика, политический процесс, политическая система, политический институт, политические субъекты, государства, государственное управления, политическая власть.

SIYOSIY JARAYONLARNING KONSEPTUAL ASOSLARI

Mardanov Sardorbek Zafar o‘g‘li
Mirzo Ulug‘bek nomidagi
O‘zbekiston Milliy universiteti
Ijtimoiy Fanlar fakulteti
Siyosatshunoslik yo‘nalishi
Siyosat-22/A1 guruhi 3-kurs talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada siyosiy jarayon tushunchasiga konseptual jihatdan yondashuvlar, siyosiy jarayonning ilmiy asoslari va turli tadqiqotchi olimlarning siyosiy jarayonlar borasida olib borgan ilmiy ishlari va asoslari hamda siyosiy jarayonga xos bo‘lgan boshqa ilmiy ma’lumotlar ko‘rib chiqiladi va bu yaxlit “siyosiy jarayon” tushunchasining portretini yaratish uchun element va komponentlarning sembiyozi sifatida siyosatshunoslik talqinida qanday ekanligi tushuntirilib beriladi.

Kalit so‘zlar: Siyosat, siyosiy jarayon, siyosiy tizim, siyosiy institut, siyosat subyektlari(aktorlari), davlat, davlat boshqaruvi, siyosiy hokimiyat.

INTRODUCTION
ВВЕДЕНИЕ
KIRISH

Siyosiy fanlar siyosatni tushintirish va o‘rganishning turli xil usullaridan tashqari uni yo‘nalishlar va qismlarga bo‘lib o‘rganishga imkon beradi. Shu ma’noda “siyosiy jarayon” siyosatshunoslikning “siyosiy tizim”, “siyosiy madaniyat” va boshqa muhim yo‘nalishlarga doir tushunchalari bilan bir qatorda, ijtimoiy hayotning murakkab sohasini xarakterlaydi. Siyosiy jarayon tushunchasini aniqlashtirishimiz uchun “siyosat”, “jarayon”, “siyosiy jarayon” tushunchalariga to‘xtalib o‘tishimiz maqsadga muvofiqdir. “Siyosat” tushunchasi grek va arab manbalarida hamda lotin adabiyotlarida “davlat boshqaruvi san’ati” degan ma’nolarda va shunga doir bilimlarni qamrab oluvchi soha sifatida tushunilgan. “Jarayon” tushunchasining lug‘aviy ma’nosi lotincha “processus – protsess” “oldinga harakat”ni anglatib, siyosiy fanlarda qandaydir holat va hodisaning izchil qonuniyatli ravishda o‘zgarishi”[9] deb tushuniladi. Siyosiy jarayon – jamiyat siyosiy tizimini o‘zgartirishga, rivojlantirishga (yoki inqirozga) olib boruvchi, hokimiyat doirasida institutlashgan va institutlashmagan subyektlarning o‘ziga xos funksiyalarini amalga oshirishga doir xatti-harakatlar majmuasining ifodalanishidir.[10] Har bir siyosiy jarayonlar siyosat maydonida muayyan siyosiy tizim, davlat boshqaruvi va hokimiyati usullarini o‘zgarishiga, transformatsiyalashuvi va

[9] Локшина С.М. Краткий словарь иностранных слов. – 10-е изд., стер. – Москва: Рус.яз., 1988. -С.406.
[10] В.П. Пугачева. Основы политической науки. Учебное пособие. Под.ред. Част II. – Москва: МГУ, 1996. – С.139-140.

modernizatsiyasiga hamda qulashiga, bardod bo‘lishiga, inqirozga yuz tutishiga sabab bo ‘ladi. Amaliy siyosiy strukturalarga va siyosiy vaziyatga, siyosiy hodisaga baho berishda tadqiqotchi va olimlar bir qator ilmiy tadqiqot va ishlarida “siyosiy jarayonlar” borasida alohida to‘xtaladilar. Zero, bu tushuncha ularning butun ilmiy ishlari uchun fundamental asos bo‘lib xizmat qiladi.

METHODOLOGY AND RESEARCH METHOD
МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОД ИССЛЕДОВАНИЯ
TADQIQOT USULI VA METODOLOGIYASI.

Siyosiy jarayonlarda siyosiy institutlar faoliyati aniq bir jamiyat uchun xarakterli bo‘lgan siyosiy jarayon sikllari ro‘y berib turishini ta’minlaydi. Aniqroq aytadigan bo‘lsak, umumdavlat, umumjamoaviy qarorlarni ishlab chiqish va amala oshirish jarayoni, avvalambor, yetakchi siyosiy institutlar tomonidan amalga oshiriladi. Masalan, demokratik mamlakatlarda siyosiy jarayon, qoidaga binoan, saylovlar sikllariga bog‘liq holda shakllanadi va yashaydi. Aholining eng faol davri davlat hokimiyatining oliy qonun chiqaruvchi va ijroiya organlariga saylovlar davridir. Siyosiy jarayonlarda siyosiy institutlarning funksiyalarini mukammal modelini amerikalik taniqli olilar G.Almond va G.Pauellar tomonidan ishlab chiqilgan. Unga ko’ra, bu 2-bosqichdan: manfaatlar artikulyatsiyasi va agregatsiyasidan iborat hisoblanadi. 1-bosqichda asosan barcha manfaatlarni to‘plash hisoblanadi. Bunga kasaba uyushmalari, tadbirkorlik birlashmalari kiradi. 2-bosqichda esa manfaatlar saralanadi va yaxlit manfaat ishlab chiqiladi. Bunga asosan, siyosiy partiyalar kiradi.[11] Shu tariqa, siyosiy jarayonni barcha tasniflari, shuningdek, uning siyosiy jarayonni modellashtirish va sharhlash uchun zarur bo‘lgan asosiy komponentlari bir joyga yig‘ilsa, unga quyidagi o‘lchamalr kiradi:

- Omillar (yoki muhit)
- Aktorlar va ishtirokchilar
- Ularning ta’siri va o‘zaro ta’siri
- Munosabatlarni muvofiqlashtiruvchi me’yorlar
- Muozanat darajasi va nihoyat, uning oqimi doirasi kontinuumi (makon va zamon). Ularning har biri har qanday siyosiy jarayonni modellashtirishda muhim o‘rinni egallaydi.[12]

Barcha siyosiy o‘zgarishlarning o‘ziga xos nerv markazi bo‘lgan siyosiy qarorlar ishlab chiqish jarayoni siyosiy jarayon mazmunini, uning ichki tuzilishi va tabiatini ochib beruvchi yirik tuzilmaviy bo‘g‘inlarini bir-birlaridan ajratib tahlil qilishga imkoniyat yaratadi.

Birinchi ana shunday bog‘in sifatida guruhlar va fuqarolarning siyosiy manfaatlarini siyosiy qarorlar qabul qiluvchi institutlarga taqdim etish bosqichini aytish mumkin. Bunda siyosiy jarayon mazmunini o‘zlarining hokimiyat kasb etadigan

[11] Comparative Politics Today: A world View/Ed. By Almond G., Powell G. New York, 1996. – P. 9-10.
[12] Дегтярев А.А. Основы политической теории. – Москва: 2001 – С.154-156.

manfaaatlarini artikulyatsiya va agregatsiya qiluvchi turli uyishmalar, birlashmalar va individiumlar syosiy ishtirokining turli shakllarida xarakterlaydi.

Siyosiy jarayonning ikkinchi unsuri – siyosiy tizim va umuman sotsiumning siyosiy maqsadlarini ifodalovchi siyosiy qarorlar ishlab chiqish va qabul qilish bosqichidir.

Siyosiy jarayonning ikkinchi unsuri – hokimiyat resurslarini safarbash etish, ommani uyushtirishda "yuqori" va "quyi" qatlamlarning o'zaro murakkab xatti-harakatlari, shuningdek, aholi siyosiy xulqini muvofiqlashtirish va me'yorlash, elita faoliyati ustidan nazoratni amalga oshirish, siyosiy yo'lga tuzatishlar kiritish va uning natijalarini yakunlash kabi siyosiy qarorlarni amalga oshirish bosqichini ifodalaydi.[13]

Siyosiy tizim jarayonini har tomonlama baholash va tasniflash, uning turli turlarini tahlil etish bilan bog'liqdir. Umumiy shaklda yondashganda siyosiy jarayonlar ikkita turda bo'ladi: tashqi siyosiy va ichki siyosiy. Birinchisi maxsus xalqaro siyosat mavzusida ko'rib chiqiladi. Ichki siyosiy jarayonlarning xususiyatlarini tushunish uchun siyosiy ishtirok va qarorlar qabul qilishning institutlashgan shakllarining yetakchilik roli va ahamiyatini e'tiborga olish zarur.[14]

Boshqa ilmiy adabiyotlarda siyosiy jarayon klassifikatsiyasi, siyosatning tashqi, xalqaro hamda ichki siyosat kabi turlarga bo'linishi holatidan kelib chiqib, siyosiy jarayonning quyidagi ikki ko'rinishini ajratish mumkin: 1-dan global, mintaqaviy darajadagi siyosiy jarayon; 2-dan mamlakat doirasidagi siyosiy jarayon. Siyosiy jarayonlarning bu ko'rinishida muvozanatni ta'minlashda siyosiy jarayonlarning barqarorlik va beqarorlik darajalari muhim o'ringa ega hisoblanadi.[15]

Barqaror va beqaror siyosiy jarayonlar. Ijtimoiy va siyosiy tuzilmalar o'zaro aloqalari asosiy shakllarining barqarorligi, hokimiyat subyektlari funksiyalarining bo'linishi va o'zaro munosabatlaridan kelib chiqib, siyosiy jarayonlar barqaror va beqaror turlarga bo'linadi. Barqaror jarayon siyosiy safarbarlik va fuqarolar xulqining barqaror institutlashgan shakllarga egaligi, shuningdek siyosiy qarorlar qabul qilishning funksional jihatlaridan ishlab chqilgan mexanizmlarning mavjudligi bilan xarakterlanadi. Odatda, bunday siyosiy jarayon yaxshi shakllangan ijtimoiy tuzilma, idora etishning legitim rejimi, jamiyatda hukmron bo'lib turgan madaniy me'yorlarning yuqori samarali ekanligi, avvalombor, siyosiy jarayonlar ishtirokchlarining o'zaro hurmat va ishonchi kabilarga asoslanadi.[16]

Hozirgi kunda siyosiy manfaatlarga mos ravishda jamiyatda kechayotgan siyosiy va ijtimoiy jarayonlarni boshqarish va nazorat qilishda turli siyosiy texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etmoqda.[17] Siyosiy jarayonlarda siyosiy texnologiyalarni qo'llash, siyosiy jarayonlarning dinamik harakatlari ssenariysini aniq,

[13] Bo'tayev. U.X. Siyosatshunoslik[Matn]: darslik. – Toshkent: Info capital Books, 2024. – 237 b.
[14] Qirg'izboyev.M Siyosatshunoslik: oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik. O'zJOKU. – Toshkent: "Sharq", 2024. – 275 b.
[15] Bito'rayev O'.B. Siyosatshunoslikka kirish. O'quv qo'llanma. Toshkent: Barkamol fayz media", 2017. 71 b.
[16] K.M.Mirzaaxmedov. Siyosiy jarayonlarning tizimli tahlili. Ma'ruza. 2023. 3-4 b.
[17] Siyosiy texnologiyalarning rivojlanishi. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to'plami. – Toshkent: "Complex Print", 2022. – 4 b.

miqdoriy, sifatiy ko‘rsatkichlarda aniqlash imkonini beradi. Umuman olganda siyosiy jarayonlarga siyosiy texnologiyalarni tadbiq etish, qo‘yilgan muammoga yondashishningusullar majmuasini ochib beradi.[18]

Siyosiy jarayon davlat siyosatini ishlab chiqish jarayoni(policymaking process) ni ham qamrab oladi. Davlat siyosatini amalga oshirish bevosita siyosiy qarorlar qabul qilish orqali namoyon bo‘ladi. Biroq jarayon sifatida (decusion-making processdan farqli ravishda) quyidagi bosqichlarni qamrab oladi:

- Siyosiy muammolarni aniqlash. Jamoatchilik hukumatdan asosiy muammolarni aniqlashtirib olishni talab qiladi.
- Siyosiy takliflarni shakllantirish. Siyosiy takliflar turli siyosiy-rejalashtirish tashkilotlari, manfaatdor guruhlar, hukumat organlari, qonunchilik hokimiyati, prezident singari kanallar orqali aniqlashtirilib olinadi.
- Davlat siyosatini legitimlashtirish. Davlat siyosati hukumat bayonatlari, hukumat faoliyati, hamma darajadagi tayinlanadigan va saylanadigan organlar faoliyati orqali legitimlashtiriladi. Bu o‘z ichiga ijro buyruqlari, qonunlar, qoidalar, nizomlar va boshqalarni qamrab oladi.
- Davlat siyosatini amalga oshirish. Siyosat davlat byurokratik organlar va davlat jamg‘armalari xarajatlari hisobidan amalga oshiriladi.
- Davlat siyosatini baholash. Siyosat hukumat idoralari, tashqi konsultantlar, manfaatdor guruhlar, ommaviy axborot vositalari va jamoatchilik tomonidan rasmiy tartibda baholanadi.[19]

Siyosiy hokimiyat tashkilotining tizimlilik sifati nuqtai nazaridan siyosiy jarayonlar ikkita katta turlarga bo‘linadi:

- Demokratik.
- Nodemokratik.

Siyosiy jarayonlarning yana bir xususiyati shundaki, ularni yaxlit bir tizim holida o‘rganib bo‘lmaydi. Siyosiy jarayonlar o‘z xarakteriga ko‘ra 2 turga bo‘linadi:

- Umumiy siyosiy jarayonlar.
- Xususiy siyosiy jarayonlar.[20]

Siyosiy jarayon hokimiyatni harakatda o‘rganadi. Shu tufayli, siyosiy jarayon mavjudligining 3 ta tartibi ajratiladi: turg‘unlik, rivojlanish, inqiroz tartiblari.

1) Turg‘unlik tartibida shakllanib bo‘lgan siyosiy munosabatlar odattdagi chegaralarda tutib turiladi. Bu tartibda siyosat subyektlari faoliyatida konservatizm va an’analarga sodiqlik yetakchi bo‘ladi.

[18] R.Jumayev, Sh.Yovqochev. Siyosiy texnologiyalar; o‘quv qo‘llanma. – T.: TDShI, 2018. – 45b.
[19] Politics and the policymaking Process// http://catalogue.pearsoned.ca/assets/hip/ushiip_uspearsonhighered/samplechapter/0205011616.pdf.
[20] Otamurodov S., Ergashev I., Akromov Sh., Qodirov A. Politologiya: O‘quv qo‘llanma. – T., 2002. 64 b.

2) Rivojlanish tartibidagi jamiyat ichidagi va xalqaro munosabatlardagi o‘zgarishlariga muvofiq ravishda siyosiy tizimning boshqaruv va amal qilish uslublari o‘zgara boshlaydi.

3) Inqiroz tartibi – siyosiy yaxlitlikning yo‘qolishi, markazdan qochma kuchlarning ortib borishi, hokimiyat qabul qilayotgan qarorlarning bajarilmasligi, siyosiy hokimiyat legitimligi yo‘qolib borilishini anglatadi.[21]

Mazkur dinamika siyosiy jarayon bosqichlari sifatida ham e’tirof etiladi av unga nisbatan tadqiqotchi D.Iston boshqacha yondashgan. Uning fikricha, siyosiy jarayon natijasida jamiyatning institutsional tizimi yangi holatlarga moslashib, o‘zini-o‘zi yanada qayta tashkil qilib, o‘zgarib boradi. Shu bois jarayon bir-biriga bog‘liq 4 bosqichdan iborat bo‘lshi mumkin deb, hisoblaydi.

Bular quyidagilar:

1. Siyosiy tizimni shakllanishi.
2. Mavjud siyosiy tizimning faoliyat yuritishi.
3. Siyosiy tizimning rivojlanishi.
4. Siyosiy tizim rivojining pasayishi.[22]

DISCUSSION AND RESULTS
ОБСУЖДЕНИЕ И РЕЗУЛЬТАТЫ
MUHOKAMA VA NATIJALAR.

Siyosiy jarayon – siyosiy fanning markaziy va o‘ziga xos kategoriyalaridan biridir. Ayrim olimlar siyosiy jarayon tushunchasini siyosat bilan bir xil deb hisoblaydilar (R. Douz). Ayrimlari esa siyosiy jarayonlarning o‘ziga xosliigini yohud siyosiy jarayon faoliyati natijasini (T. Parsons), yoki guruhlarning maqom yohud resurslar uchun raqobati va kurashi dinamikasi (R.Darendorf), yoki subyektlarning o‘z manfaatlari va maqsadlarini amalga oshirish chog‘idagi xulq-atvor jihatlaridan (Ch. Merman) izlaydi. Ana shunday xilma-xil yondashuvlar doirasida siyosiy jarayon o‘zining eng muhim manbalari, holatlari, tarkibiy qismlarini namoyish etadi.[23] Siyosatshunos olim Yu Irxinning keltirishicha, siyosiy jarayon jamiyatda siyosiy hokimiyatni egallash, undan foydalanish va uni mustahkamlashga qaratilgan siyosiy hodisalar va voqealikning izchil ravishda o‘zaro ichki bog‘langan zanjiri, shuningdek, turli siyosat subyektlarining izchil xatti-harakatlari jamlanmasi. Umuman olganda, siyosiy jarayon: muayyan siyosiy maqsadlarni amalga oshirishga intilayotgan turli siyosiy kuchlar (siyosat subyektlari) va oqimlarining xatti- harakatlari yig‘indisi, siyosiy hodisalarning rivojlanib borishi; makon va zamonda tadrijiy rivojlanib borayotgan muayyan jamiyat siyosiy tizimining amal qilish shaklidir; huquqiy, iqtisodiy va boshqalardan farqli bo‘lgan ijtimoiy jarayonlardan biri; muayyan miqyosdagi jarayonning oxirgi natijasining aniq va

[21] Farmonov R.F., Tulaganova N.O‘., Turdiyev M.T., Jo‘rayev Q.A., Muhammadiyev U.N., Zamonaviy siyosatshunslik: nazariya va amaliyot. O‘quv qo‘llanma. – 2006. 69 b.
[22] G‘ofurov S.M., Xaydarov A.A., To‘laganova N.O‘. Siyosatshunoslik asoslari : o‘quv qo‘llanma. – T: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasining nashriyoti; Toshkent davlat sharqshunoslik institute. 2006. 112 b.
[23] V.P. Pugachyov, A.I.Solovyov. Siyosatshunoslikka kirish. Darslik “o‘zbekcha nashri” T.: “Yangi asr avlodi” 2004. 386 b.

ravshan belgisidir (inqilob, jamiyatni isloh etish, siyosiy partiyalarni shakllantirish, saylov kompaniyasi va hakazo).[24] Taniqli ingliz olimi E.Xeyvudning fikricha, “siyosiy jarayon” tushunchasi ijtimoiy (davlat, hukumat) siyosati “yaratiladigan” mexanizmga taaluqlidir. Uningcha, siyosat ishlab chiqarishni jarayon sifatida ikki xil ma’noda tushunish mumkin. Birinchidan, u tadbir yoki xatti-harakatning ketma-ket izchilligi haqida bo‘lishi mumkin. Bu zanjir u yoki bu g‘oya tug‘ilishidan boshlanib, uning dastlabki rasmiylashuvi, muhokama, tahlil va baholash sifatida davom etishi, rasmiy qarorlar qabul qilish, oldindan o‘ylangan muayyan xatti-harakatlar vositasida ularni amalga oshirilishi bilan tugallanadi. Ikkinchidan, jarayon siyosat ishlab chiqarish vositasi hamdir.[25] Rus olimi E. Meleshkina siyosiy jarayon masalasida u shunday deydi: “O‘zgarishlarning tezligi va muddatiga binoan siyosiy jarayonlar inqilobiy, ya’ni o‘zining tez harakat va chuqur o‘zgarishlariga moyilligi ajralib turilishi mumkin va evolyutsion asta – sekinlik bilan davomli o‘zgarishlar jarayoni mansub bo‘lgan turlarga ham bo‘linadi.”[26] Barqaror va beqarorligi masalasida taniqli olim Xadeniusning fikricha, siyosiy jarayon barqarorligining eng ishonchli asosi kishilarning demokratik qadriyatlarga berilganligi bo‘lib, bu qadriyatlar “ko‘pchilik fuqarolar va partiya tashkilotlarini birlashtiruvchi umumiy mafkura” sifatida namoyon bo‘lishi lozim.[27]

CONCLUSION

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

XULOSA

Siyosiy jarayon bu – muayyan izchil xatti-harakatlarni ko‘zlovchi ijtimoiy birliklar, ijtimoiy-siyosiy guruhlar va tashkilotlar, alohida shaxslarning izchil, birgalikdagi umumiy faoliyati; tor ma’noda – ijtimoiy va institutsional siyosat subyektlarining muayyan vaqtlar oralig‘idagi muddatda siyosiy qarorlarni amalga oshirish bilan aloqadorlikdagi va muayyan bir maqsadga qaratilgan faoliyatdir. Siyosiy jarayon siyosatning mazmunini uning subyektlari funksiyalari ijrosining turli shakllari vositasida ochib beradi. Bunda rollarni amallga oshirish siyosiy tizimning ba’zi unsurlarini takroran namoyon bo‘lib turishini, boshqalarning buzilib ketishini, siyosiy jarayon siyosiy tizimning tashqi yoki ichki o‘zgarishlarini ochib beradi, uning bir holattdan ikkinchi holatga o‘tishini xarakterlaydi. Shuning uchun siyosiy jarayon, umuman olganda, siyosiy tizimning harakati, o‘zgarish sur’ati va evolyutsiyasidir.[28] Siyosiy jarayonlar barcha siyosat subyektlarining maqsadli harakatlarning boshi va yakunini o‘zida ifodalavchi siyosiy fenomen hisoblanib, ilmiy tadqiqotlar izchilligida asosiy mexanizmlarni ko‘rsatuvchi hisoblanadi.

[24] Ирхин Ю.В., Зотов В.Д. Зотова Л.В. Политология: Учебник. – М.: Юристь, 2002. – С. 370-371.
[25] Хейвуд Э. Политология: учебник для студентов вузов/Пер.с англ.под.ред. Г.Г.Водолазова, В.Ю.Белского-Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – С.489.
[26] Мелешкина Е. Политический процесс // http:// igf.chuvsu.ru /bibl/meleshkina_polit.pdf
[27] Hadenius A. Democracy and capitalism: collective action theory a structural analysis Scand. Polit. Studies. – Jslo, 1999, Vol. 11, №1. – P.33.
[28] K.M.Mirzaaxmedov. Davlat boshqaruvi asoslari. Ma’ruza. 2022. 7-9 b.

REFERENCES:
СПИСОК ССЫЛОК:
FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1) Локшина С.М. Краткий словарь иностранных слов. – 10-е изд., стер. – Москва: Рус.яз., 1988. -С.406.

2) В.П. Пугачева. Основы политической науки. Учебное пособие. Под.ред. Част II. – Москва: МГУ, 1996. – С.139-140.

3) Comparative Politics Today: A world View/Ed. By Almond G., Powell G. New York, 1996. – P. 9-10.

4) Дегтярев А.А. Основы политической теории. – Москва: 2001 – С.154-156.

5) Bo‘tayev. U.X. Siyosatshunoslik [Matn]: darslik. – Toshkent: Info capital Books, 2024. – 237 b.

6) Qirg‘izboyev.M Siyosatshunoslik: oliy o‘quv yurti talabalari uchun darslik. O‘zJOKU. – Toshkent: “Sharq”, 2024. – 275 b.

7) Bito‘rayev O‘.B. Siyosatshunoslikka kirish. O‘quv qo‘llanma. Toshkent: Barkamol fayz media”, 2017. 71 b.

8) K.M.Mirzaaxmedov. Siyosiy jarayonlarning tizimli tahlili. Ma’ruza. 2023. 3-4 b.

9) Siyosiy texnologiyalarning rivojlanishi. Respublika ilmiy-amaliy konferensiya materiallari to‘plami. – Toshkent: “Complex Print”, 2022. – 4 b.

10) R.Jumayev, Sh.Yovqochev. Siyosiy texnologiyalar; o‘quv qo‘llanma. – T.: TDShI, 2018. – 45b.

11) Politics and the policymaking Process// http://catalogue.pearsoned.ca/assets/hip/uship_uspearsonhighered/samplechapter/0205011616.pdf.

12) Otamurodov S., Ergashev I., Akromov Sh., Qodirov A. Politologiya: O‘quv qo‘llanma. – T., 2002. 64 b.

13) Farmonov R.F., Tulaganova N.O‘., Turdiyev M.T., Jo‘rayev Q.A., Muhammadiyev U.N., Zamonaviy siyosatshunslik: nazariya va amaliyot. O‘quv qo‘llanma. – 2006. 69 b.

14) G‘ofurov S.M., Xaydarov A.A., To‘laganova N.O‘. Siyosatshunoslik asoslari: o‘quv qo‘llanma. – T: Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston milliy kutubxonasining nashriyoti; Toshkent davlat sharqshunoslik institute. 2006.112b.

15) V.P. Pugachyov, A.I.Solovyov. Siyosatshunoslikka kirish. Darslik “o‘zbekcha nashri” T.: “Yangi asr avlodi” 2004. 386 b.

16) Ирхин Ю.В., Зотов В.Д. Зотова Л.В. Политология: Учебник. – М.: Юристь, 2002. – С. 370-371.

17) Хейвуд Э. Политология: учебник для студентов вузов/Пер.с англ.под.ред. Г.Г.Водолазова, В.Ю.Белского-Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 2005. – С.489.

18) Мелешкина Е. Политический процесс // http:// igf.chuvsu.ru /bibl/meleshkina_polit.pdf
19) Hadenius A. Democracy and capitalism: collective action theory a structural analysis Scand. Polit. Studies. – Jslo, 1999, Vol. 11, №1. – P.33.
20) K.M.Mirzaaxmedov. Davlat boshqaruvi asoslari. Ma'ruza. 2022. 7-9b.

THE THEME ANALYSIS IN THE NOVELS "FAREWELL CHILDHOOD" (BY TAHIR MALIK) AND "THE BLUEST EYE". (BY TONY MORRISON).

Ismailova Fotima Tohirjon qizi
Namangan State Institute of Foreign Languages
Supervisor: PhD, **Z.X Botirova**

Abstract: This article analyzes the topics covered in the works "Farewell Childhood" and "The Bluest Eye." Writers, mainly in their works, revealed social problems on the example of young people's lives. We will discuss description of characters one by one in the novels.

The novel "Farewell childhood" seems as a detective work by conveying two crimes and exposing during the procedure. In reality, it describes and shows some illness of the society by the means of presenting four main characters' life and acting. It is rather a didactic novel. The writer mentions that:

"… The vodka is the mother of all badness and evil…" (P-33)

Besides that, the writer uses useful legends and edifying words, narrations about shame, loyalty and conscience and says:

"… Memories disturb people from living without grief, trouble and sorrow…" (P-35)

Why the writer tells us this? Because, every character of the novel comes across such problem, exactly as this reason they cannot begin a new life, such as Qamariddin, Keldiyor and Rinat.

The writer narrates us about thieves' pure childhood and tells us their bad fortune. Before they do not want to be such a criminal, the life forced them to become criminals and some people who is living in this society are cause them to be like that.

For instance: When Qamariddin and Keldiyor were jailed at first time, they became the victims of injustice and unfairness and exactly in consequence of those injustice and illegality they turned into wicked and malicious people. In some cases, the characters of the novel, especially, the captain Soli Muradov says that:

"… Apathy and corruption are main reasons for wounding people's heart and destroy pure life in this society…" (P-97)

For example, Keldiyor does not like the rich; exactly owing to these rich, he does not get his wish and intent. The readers can notice this from his speech. One day, he tells the monologue to one of his trophies, which is lovely to him through the years and the trophy praises his talent, after that Keldiyor says:

"… In order to inter to the Art University, I had learned by heart this monologue. At those times, I was more talented and better at telling monologues but they did not allow me to pass the exam. They said: "You have not any ability". It is nonsense. I knew that. I was the most talented among others. Yes, I had enough faculty, but I had not good money. There was

great interest, enthusiasm in the heart, but there was not money in the pocket. At those times I did not know that, in this world you must have either money or you should be the worst person to be supposed as a human" … (P-213).

How bad notion it is! Keldiyor comes to this conclusion as the people in this society. In addition, he has another second reason, when he was jailed at first time, he was the victim of injustice. He has not fault at that time, but his own father blamed him and his childhood was ruined.

Those criminals also have dreams of puerility, cleanness and benefaction in their soul. Unfortunately, when they put the first step to do crime such pure feelings abandon them. Exactly for this reason, the novel is named "Farewell childhood". Besides that, one of the parts of society is family, so if the family is ill, worrisome, and troublesome or disorder, the children can easily enter to the world of crime. Especially, the child who needs kind, care and attention can be easily attracted by doing the crime. At that moment, even they do not understand the meaning of the crime. We can give examples to this, such as Asror, G'ayrat, Qamariddin and Rinat are the victims of the family condition.

Concerning Qamariddin's life, at that time, he was just fourteen years old. When he was coming back from school, he saw a new car that standing next to a cottage house. His coevals were watching the car with great desire. One of the boys was his schoolmate. For this reason, he wanted to join the boys. With hope, he looked at them. However, they did not invite him to their circle. Instead, he heard poisonous sentences from one of the boys:

"… Hey, orphan, why are looking at this car with such hunger for…? "(P-260).

For this time, Qamariddin gets used to hear such words, but he was at a loss by hearing these words from his schoolmate. Therefore, he could not find any word to back. They boys enjoyed putting him in such a bad condition. Another second boy began to insult him and said:

- "… If you want to be the happiest boy, tell your mother getting married to somebody! And your stepfather will buy for you such a new car…! "(261).

Qamariddin became pale; his lips trembled, at that moment, another schoolmate joined to offend him:

- "… Did you hear about this foolish boy's essay? He titled the essay "The happiest person in the world the person who has a father

-He wrote right, said one of the boys by ridiculing.

-He wrote wrong, because, in reality, he dislikes the boys who have a father. He needs an orphan fellow like himself, said the schoolmate.

-Hey, orphan, do not pass by this street next time, said another boy…" (P-261).

He could not answer, instead he throws the bag and begin hitting his schoolmate. The rest of the boys surrounded Qamariddin and began to beat, kick him, but

Qamariddin did not run away. By hearing the noise, the owner of the car run out from the home and slapped Qamariddin and expelled him and said:

"… If I see you again in this street, I will kill you! Qamariddin vanished with tears in his eyes and revenge in his heart. "He thought much, why just I was blamed? What is my fault? Is my guilt not having a father? What should I do? Who is my defender…?" (P-261)

He thought much, he understands that there is the worst injustice in the world, for him the most injustice in the world is orphan hood, other several injustices come from orphanage. In his mind, a lot of thoughts rounds: You have not a defender, nobody can help you, and you should yourself struggle against injustice. Defend yourself. Fight! He comes to this conclusion. In reality, his decision is not good or right, but for the boy who needs kind, whose heart broken; it is the most suitable way. Although, they banned him to pass by this street, he stepped through the street without any horror and hesitation. The car was standing at the same place; there were two boys next to the car. Qamariddin approached to them, took a stone out the bag and hit the boys and threw the stone at the car, broke the window. He was not terrified of doing this act, even did not regret. For this reason, he was sent to prison.

In this society, some people do not relate to the men or women who are sentenced or jailed, even after setting free from prison or being acquitted. Because, the people consider them as criminals and bad persons. They try to separate them by disjoining from the society. Of course, it is not good thing, as exactly such case forces such criminals not to rebuild the next life.

For example, Qamariddin is not so bad boy. He is kind to his mother; he is very merciful to the boys around him, especially Asror and G'ayrat. He adores him very much. When Qamariddin was jailed at first time, he was released from prison by his mother's attempt. After being set free, he wants to continue studying at his school. Even the school, which taught him during seven years, does not want to accept him. The teachers said:

"… We do not need such bad-behaved and bad-tempered boy…" (P263).

So thus, just the police need this poor boy; sometimes they call him to the department of control. They would promise to find a job for him or to locate him in one of the schools, but they never keep their promise. It is just "promise". The whole day, his mother is at work, Qamariddin is out; he always used to wander around the streets. He is helpless; he has not another chance, possibility, or way except joining to such thieves, Keldiyor and Toshqul. He is one of the trophies of them.

Qamariddin also wants to study at university, wants to be a wise person, but the life does not allow him to gain his wish, dream and nobody can show him a right way. Even, Asror has a father and a mother he also cannot choose a right way, because his father never gives him care and attention, even rejecting his ability and knowledge on math and physics.

So thus, the writer discloses such problem which banning children to choose a right way for their future, he wants to call every family and street to be attentive, particularly; parents should be responsible for their children's future. Because the family is one of the main units of the society and the future and fortune of the nation and country depends on the youth.

THE LIST OF USED LITERATURE

1. Tony Morrison. "Bluest eye". Vintage books. 1970.
2. Tahir Malik. "Farewell childhood" Yangi asr avlodi. 2015. (New edition)
3. https://www.researchgate.net
4. Ziyouz.com

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

O‘ZBEKISTONDAGI DAVLAT VA XUSUSIY KORXONALARNING KAPITAL TUZILMASINI TAKOMILLASHTIRISH.

Madumarov A’zamjon Abdullo o’g’li,
Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti “Moliya” kafedrasi magistranti

Annotatsiya: Ushbu tezisda O‘zbekistonda barqaror iqtisodiy o‘sish va ularning faoliyati samaradorligini oshirishning muhim omili bo‘lgan davlat va xususiy korxonalarning kapital tarkibini takomillashtirishning asosiy jihatlari muhokama qilinadi. Korxonalar kapitalining hozirgi holati, moliyaviy resurslarni boshqarishdagi mavjud bo’lgan muammolar tahlili hamda kapital tarkibini mamlakatimiz iqtisodiyotidagi mavjud tendentsiyalarni hisobga olgan holda optimallashtirish bo‘yicha takliflarga alohida e’tibor qaratilmoqda. Moliyaviy barqarorlikni oshirish va tashqi moliyalashtirish manbalariga qaramlikni kamaytirish maqsadida qilinayotgan uslubiy jihatlar, shuningdek, ichki investitsiyalarni jalb etish, yo’naltirish va o‘z resurslarini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqilmoqda. Ishda globallashuv sharoitida korxonalarning raqobatbardoshligi va barqarorligini oshirish maqsadida qonunchilikni takomillashtirish, xususiy investorlar rolini kuchaytirish va kapitalni yanada moslashuvchan va samarali taqsimlash uchun shart-sharoitlar yaratish bo‘yicha tavsiyalar berilgan.

Kirish: Korxonalar kapitalining bugungi holati, moliyaviy resurslarni boshqarishdagi mavjud muammolarni tahlil qilish, shuningdek, mamlakatimiz iqtisodiyotidagi mavjud tendentsiyalarni hisobga olgan holda kapital tarkibini optimallashtirish bo‘yicha takliflarga alohida e’tibor qaratilmoqda. Moliyaviy barqarorlikni oshirish va tashqi moliyalashtirish manbalariga qaramlikni kamaytirish maqsadida uslubiy jihatlar, shuningdek, ichki investitsiyalarni jalb qilish va yo‘naltirish hamda o‘z resurslarini rivojlantirish imkoniyatlari ko‘rib chiqiladi. Globallashuv sharoitida korxonalarning raqobatbardoshligi va barqarorligini oshirish maqsadida qonunchilikni takomillashtirish, xususiy investorlarning rolini kuchaytirish, kapitalni yanada moslashuvchan va samarali taqsimlash uchun shart-sharoit yaratish bo‘yicha tavsiyalar berilmoqda.

Asosiy qism:

O'zbekiston iqtisodiyoti so'nggi yillarda ulkan o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda. Davlatning iqtisodiyotga aralashuvi sekin-asta kamayib, xususiy sektorni rivojlantirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun korxonalarning kapital tuzilmasini takomillashtirish zarurati tug'ilmoqda. Kapital tuzilmasi – bu korxonaning moliyaviy resurslarini tashkil etuvchi asosiy elementlardan biri bo'lib, uning samarali boshqarilishi korxonaning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi.

Kapital Tuzilmasining Ahmiyati

Kapital tuzilmasi korxonaning moliyaviy salohiyatini aks ettiradi. U asosiy faoliyatni amalga oshirish uchun zarur bo'lgan mablag'larning manbalarini ifodalaydi va bu manbalar ikki asosiy turga bo'linadi: ichki va tashqi kapital. Ichki kapital — bu korxonaning o'z mablag'lari (masalan, aksiyalar, foyda va zaxira mablag'lari) bo'lsa, tashqi kapital esa kreditlar, obligatsiyalar va boshqa tashqi manbalardan tashkil topadi. Kapital tuzilmasi yaxshi boshqarilgan bo'lsa, bu korxonaning bozor raqobatbardoshligini, moliyaviy barqarorligini va o'sish potensialini ta'minlaydi.

O'zbekistondagi Davlat Korxonalari Kapital Tuzilmasi

O'zbekistonda davlat sektorining ahamiyati hali ham yuqori bo'lib, ko'plab strategik tarmoqlar davlatning nazoratida saqlanmoqda. Bunday korxonalarning kapital tuzilmasi asosan davlat byudjeti va kreditlar orqali shakllanadi. Biroq, bu turdagi korxonalarda bir qator muammolar mavjud:

1. Xarajatlarni oshishi: Davlat korxonalari ko'pincha byudjet mablag'laridan foydalanishadi, bu esa ularning samaradorligini pasaytiradi.

2. Yuqori qarz yuklari: Davlat korxonalari ko'pincha tashqi qarzlar va kreditlar orqali kapital jalb qiladi, bu esa ularning moliyaviy barqarorligini xavf ostiga qo'yadi.

3. Kam samaradorlik: Davlatning ko'plab korxonalarida islohotlar va modernizatsiya jarayonlari sekin amalga oshirilgan, bu esa kapital tuzilmasining samaradorligini pasaytiradi.

Davlat sektori kapital tuzilmasini takomillashtirish uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirishi zarur:

- Ishlab chiqarish va moliyaviy boshqaruvni modernizatsiya qilish: Davlat korxonalarini samarali boshqarish tizimlari, xususan, biznesni boshqarish, moliyaviy nazorat va rejalashtirishni takomillashtirish.

- Xususiy sektor bilan hamkorlikni kuchaytirish: Davlat korxonalari xususiy sektor bilan hamkorlikni yo'lga qo'yib, investitsiyalarni jalb qilish va moliyaviy barqarorlikni ta'minlashlari mumkin.

- Boshqaruv samaradorligini oshirish: Davlat korxonalarida boshqaruvning zamonaviy usullarini joriy etish va shaffoflikni ta'minlash.

O'zbekistondagi Xususiy Korxonalarning Kapital Tuzilmasi

O'zbekistonda xususiy sektorning rivojlanishi so'nggi yillarda tez sur'atlar bilan davom etmoqda. Xususiy korxonalar kapital tuzilmasini takomillashtirishda yanada katta erkinlikka ega. Biroq, ular ham ba'zi muammolarga duch kelmoqda:

1. Qarzga qaramlik: Ko'plab xususiy korxonalar kapitalni tashqi manbalardan (kreditlar, obligatsiyalar va boshqalar) jalb qilishadi. Bu esa ularga ma'lum darajada moliyaviy xavf tug'diradi.

2. O'z resurslarining yetarli emasligi: Xususiy korxonalar ko'pincha o'z mablag'larini ko'paytirish uchun cheklangan imkoniyatlarga ega bo'ladilar.

3. Raqobatbardoshlikni oshirish zarurati: Xususiy korxonalarga nafaqat moliyaviy resurslarni samarali boshqarish, balki raqobatbardoshlikni ta'minlash ham juda muhim.

Xususiy korxonalarning kapital tuzilmasini takomillashtirish uchun quyidagi yo'llar taklif etiladi:

- Ichki kapitalni oshirish: Xususiy korxonalar o'z foydasidan kapitalni ko'paytirishga ko'proq e'tibor qaratishlari zarur. Bu, o'z navbatida, tashqi manbalarga bo'lgan qaramlikni kamaytiradi.

- Diversifikatsiya: Korxonalar kapital manbalarini diversifikatsiya qilish, ya'ni turli xil mablag'larni jalb qilish orqali moliyaviy xavflarni kamaytirishlari kerak.

- Investitsiyalarni jalb qilish: Xususiy korxonalar xalqaro va mahalliy investorlarni jalb qilish uchun investitsiya jozibadorligini oshirishlari kerak. Bu uchun ular raqobatbardoshlikni oshiradigan zamonaviy texnologiyalarni joriy etishlari lozim.

- Moliyaviy rejalashtirish va tahlil: Xususiy korxonalar kapitalni samarali boshqarish uchun zamonaviy moliyaviy rejalashtirish va tahlil metodlarini qo'llashlari zarur.

Kapital Tuzilmasini Takomillashtirishda Davlatning Roli

Davlat, xususiy sektorga qaraganda, iqtisodiyotda ko'proq muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, kapital tuzilmasini takomillashtirishda davlatning roli juda katta.

Davlat:

- Tashqi sarmoyalarni jalb qilish: Davlat, iqtisodiy islohotlar va erkinlashtirish chora-tadbirlarini amalga oshirishi orqali tashqi investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini yaratishi kerak.

- Moliyaviy infratuzilmani rivojlantirish: O'zbekiston moliyaviy bozorlarini rivojlantirish, kapital bozorlarining o'sishini ta'minlash va investorlar uchun xavfsiz muhit yaratish lozim.

- Qonuniy va regulyator tizimini takomillashtirish: Kapitalni samarali jalb qilish va boshqarish uchun biznes uchun qulay regulyator muhitini yaratish zarur.

Demak O'zbekistondagi davlat va xususiy korxonalarning kapital tuzilmasini takomillashtirish – bu iqtisodiyotni yanada barqaror va raqobatbardosh qilishning muhim elementlaridan biridir. Davlat sektori, xususiy sektorga qaraganda, ko'proq resurslarga ega bo'lsa-da, samarali boshqaruv va investitsiyalarni jalb qilish orqali o'z kapital tuzilmasini takomillashtirishi zarur. Xususiy korxonalar esa o'z ichki kapitalini oshirish, diversifikatsiya qilish va investitsiyalarni jalb qilish orqali raqobatbardoshligini oshirishi lozim. O'zaro hamkorlik va samarali siyosat yuritish orqali O'zbekiston iqtisodiyotining o'sish sur'atlari yanada kuchayishi mumkin.

Iqtisodiyotda Kapital Tuzilma

Kapital tuzilma — bu iqtisodiy birlikning (masalan, korxona, kompaniya yoki davlat) moliyaviy resurslarining taqsimlanish tizimini ifodalovchi tushuncha bo'lib, uning tarkibidagi kapitalning manbalarini va ularning qanday tashkil etilganini

ko'rsatadi. Kapital tuzilmasi nafaqat kompaniyaning moliyaviy barqarorligini ta'minlash, balki uning o'sish imkoniyatlarini ham belgilaydi. Kapital tuzilmasi iqtisodiyotning har bir bo'lagida, shu jumladan, korxonalarda, davlat sektori va investitsion tizimda muhim o'rin tutadi.

Kapital tuzilmasining asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. Ichki kapital – bu korxonaning o'z resurslaridan tashkil topgan kapital (masalan, aktsiyalar, foyda, zaxira mablag'lari). Ichki kapital korxona tomonidan yaratilgan, unda tashqi manbalardan ko'ra ko'proq nazorat va boshqaruv imkoniyatlari mavjud. Ichki kapitalning muhim afzalligi shundaki, bu korxona tashqi qarzlarni olishga muhtoj bo'lmasdan o'z o'sishini ta'minlashi mumkin.

2. Tashqi kapital – bu tashqi manbalar (kreditlar, obligatsiyalar, investitsiyalar va h.k.) orqali jalb qilingan kapital. Tashqi kapital kompaniyaga o'z faoliyatini kengaytirish va yangi loyihalarni amalga oshirish uchun qo'shimcha mablag'lar taqdim etadi. Biroq, tashqi kapitaldan foydalanish, ayniqsa qarz olish, kompaniya uchun qo'shimcha moliyaviy risklar va majburiyatlarni yuzaga keltirishi mumkin.

Kapital Tuzilmasining Turlari:

1. Asosiy kapital (equity capital): Korxonaning asosiy resurslari, bu o'z kapitalini tashkil etadi va asosan investorlar tomonidan kiritilgan mablag'lar orqali shakllanadi. U aksiyalar, foyda va zaxira mablag'lari shaklida bo'lishi mumkin.

2. Qarz kapitali (debt capital): Bu kreditlar, obligatsiyalar va boshqa qarz mablag'laridan tashkil topgan kapitalni anglatadi. Qarz kapitali kompaniyaga o'sish imkoniyatlarini yaratadi, lekin uni to'lash majburiyati bor, bu esa risklarni oshiradi.

3. Aralash kapital: Asosiy va qarz kapitalining kombinatsiyasi. Bu kapital tuzilmasi ko'pincha korxonalar tomonidan ishlatiladi, chunki u o'zgaruvchan ehtiyojlarga mos keladi va balansli riskni ta'minlaydi.

Kapital Tuzilmasining Ahamiyati:

Kapital tuzilmasi korxonaning moliyaviy mustahkamligini va muvaffaqiyatli faoliyat yuritishini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Uning samarali boshqarilishi kompaniyaning raqobatbardoshligini, bozor pozitsiyasini va rivojlanish imkoniyatlarini ta'sir qiladi. Kapital tuzilmasi quyidagi jihatlarga ta'sir qiladi:

1. Moliyaviy barqarorlik: Kapital tuzilmasining optimalligi kompaniyani moliyaviy qiyinchiliklardan himoya qiladi va resurslarning samarali taqsimlanishiga yordam beradi.

2. Qarz va rentabellikni boshqarish: Qarz kapitalining miqdori va rentabellik o'rtasidagi muvozanat korxonaning uzoq muddatli rivojlanishiga ta'sir qiladi. Juda ko'p qarz olish kompaniyaning moliyaviy xavfini oshiradi, kamroq qarz olish esa o'sish imkoniyatlarini cheklaydi.

3. Investitsiyalarni jalb qilish: Kapital tuzilmasi korxonaga investitsiyalarni jalb qilish imkoniyatlarini oshiradi. Mustahkam kapital tuzilmasi investorlar uchun xavfsizroq va barqarorroq biznesni anglatadi.

4. Raqobatbardoshlik: Raqobatbardosh muhitda kapital tuzilmasi kompaniyaning o'sish strategiyasini belgilaydi. Boshqa kompaniyalar bilan samarali raqobatlashish uchun ularni samarali boshqarish zarur.

Kapital Tuzilmasining Takomillashtirish Yo'llari:

1. Ichki kapitalni oshirish: Korxonalar o'z foydasidan ko'proq mablag'larni ichki kapital sifatida qayta investitsiya qilishlari zarur. Bu tashqi qarzga bo'lgan qaramlikni kamaytiradi.

2. Diversifikatsiya: Kapital tuzilmasi risklarini kamaytirish uchun kompaniyalar turli xil kapital manbalaridan foydalangan holda diversifikatsiya qilishlari kerak.

3. Qarzni samarali boshqarish: Korxonalarga o'z qarzlarini rejalashtirish va nazorat qilish, shuningdek, qarz yukini kamaytirish uchun samarali moliyaviy boshqaruv tizimlarini joriy etish zarur.

4. Investitsion salohiyatni oshirish: Kompaniyalar investorlar uchun jozibador bo'lishi uchun o'z kapital tuzilmasini mustahkamlash, risklarni minimallashtirish va rentabellikni oshirishga harakat qilishlari kerak.

Kapital tuzilmasi iqtisodiyotning har bir bo'lagida muhim ahamiyatga ega bo'lib, korxona va tashkilotlarning o'sishi, moliyaviy barqarorligi va raqobatbardoshligini ta'minlaydi. Kapital tuzilmasining samarali boshqarilishi iqtisodiy rivojlanishning poydevorini tashkil etadi, shuningdek, kompaniyalarni o'z maqsadlariga erishish uchun zarur bo'lgan moliyaviy resurslar bilan ta'minlaydi. Kapital tuzilmasini takomillashtirish orqali iqtisodiyotning samaradorligini oshirish va global raqobatda muvaffaqiyat qozonish mumkin.

Davlat va xususiy korxonalar

Davlat va xususiy korxonalar kapitallari orasidagi farq, asosan, ularning egalariga va moliyaviy manbalariga bog'liq bo'ladi. Quyida ularning asosiy farqlari keltirilgan:

1. Egalik:

- Davlat korxonalari: Davlat korxonalari davlat tomonidan moliyalashtiriladi va boshqariladi. Ularning kapitali asosan davlat byudjeti yoki davlatning boshqa moliyaviy resurslaridan kelib chiqadi.

- Xususiy korxonalar: Xususiy korxonalarning kapitali xususiy shaxslar, kompaniyalar yoki investorlarga tegishli bo'ladi. Ular o'z kapitalini aktsiyalar sotish, kreditlar olish yoki xususiy investitsiyalar orqali to'playdi.

2. Maqsad va foyda:

- Davlat korxonalari: Ular ko'pincha ijtimoiy yoki iqtisodiy maqsadlarni ko'zlaydi, masalan, xalq farovonligini oshirish yoki davlatning iqtisodiy barqarorligini ta'minlash. Shu sababli, davlat korxonalari ko'pincha zarar bilan ishlashi mumkin, ammo bu zarar davlatning umumiy manfaatlariga xizmat qiladi.

- Xususiy korxonalar: Xususiy korxonalar, asosan, foyda olishni maqsad qilgan bo'lib, ular o'z investorlari uchun maksimal daromad olishga intiladi.

3. Moliyaviy manbalar:

- Davlat korxonalari: Kapital ko'pincha davlat byudjetidan yoki davlat qarzlaridan olinadi. Ularning moliyaviy mustahkamligi ko'pincha davlat siyosatiga bog'liq.

- Xususiy korxonalar: Kapital asosan xususiy investitsiyalar, kreditlar va aktsiyalar orqali jalb qilinadi. Xususiy korxonalar o'z kapitalini rivojlantirish va o'sish uchun turli moliyaviy vositalardan foydalanadi.

4. Boshqaruv:

- Davlat korxonalari: Ularning boshqaruvi ko'pincha davlat organlari tomonidan amalga oshiriladi va bu jarayon siyosiy ta'sirlarga moyil bo'lishi mumkin.

- Xususiy korxonalar: Boshqaruv xususiy egalar yoki direktorlar kengashi tomonidan amalga oshiriladi, va ular ko'pincha biznesning iqtisodiy samaradorligini oshirishga intiladi. Asosiy farqlar egalarining kimligi, maqsadlar, moliyaviy manbalar va boshqaruv usullarida namoyon bo'ladi.

Ro’yhat	O'zbekistonda davlat korxonalari kapitallariga misollar sifatida quyidagi korxonalar keltirilishi mumkin:
O'zbeknefteg az	O'zbekistonning neft va gaz sohasidagi eng yirik davlat korxonasi bo'lib, u neft qazib olish, gazni ishlab chiqarish va uni eksport qilish bilan shug'ullanadi. Bu korxona to'liq davlat mulkidir va davlat byudjeti yoki davlat qarzlari orqali kapitalini shakllantiradi.
UzAuto Motors	O'zbekistondagi avtomobil ishlab chiqaruvchi asosiy kompaniya bo'lib, u davlat tomonidan boshqariladi va O'zbekiston avtomobil sanoatining yetakchi o'yinchisi hisoblanadi. UzAuto Motors ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan kapitalni davlatdan yoki davlat tomonidan jalb qilingan qarzlar orqali olishadi.
O'zbekenergo	O'zbekistonning elektr energiyasini ishlab chiqarish va taqsimlash bilan shug'ullanuvchi davlat korxonasi. Uning kapitali davlat tomonidan moliyalashtiriladi va uning faoliyati davlat iqtisodiyotining energetika sektoriga xizmat qiladi.
O'zbekiston Temir Yo'llari	O'zbekistondagi temir yo'l transporti tarmog'ini boshqaruvchi davlat kompaniyasi. Bu korxona temir yo'llarni qurish va ta'mirlash uchun davlatdan moliyaviy resurslar oladi.
Xalk Bank	O'zbekistondagi davlatga qarashli bank bo'lib, u davlat tomonidan moliyalashtiriladi va o'z faoliyatini davlat siyosatiga muvofiq amalga oshiradi. Bank kapitali asosan davlat mablag'laridan tashkil topadi.

Ro’yhat	O'zbekistonda xususiy korxona kapitallariga misollar sifatida quyidagi kompaniyalar keltirilishi mumkin:
Amantay	O'zbekistondagi yetakchi xususiy qurilish kompaniyalaridan biri bo'lib, u ko'plab yirik infratuzilma va uy-joy loyihalarini amalga oshiradi. Amantay kompaniyasining kapitali asosan xususiy investitsiyalar va o'z daromadlaridan tashkil topgan.
Maxam-Chirchiq	O'zbekistondagi kimyo sanoati kompaniyalaridan biri bo'lib, u sement va boshqa qurilish materiallari ishlab chiqaradi. Kompaniya xususiy investorlar tomonidan boshqariladi va uning kapitali xususiy mulk asosida shakllanadi.
UZPAKART	– O'zbekistonning eng yirik xususiy to'qimachilik kompaniyalaridan biri bo'lib, u paxta va to'qimachilik mahsulotlarini ishlab chiqaradi va eksport qiladi. U xususiy mulk bo'lib, kompaniya kapitali xususiy investorlar tomonidan jalb qilingan.
Beeline O'zbekiston	O'zbekistondagi yirik xususiy telekommunikatsiya kompaniyasi bo'lib, u Beeline brendi ostida mobil aloqa xizmatlarini taqdim etadi. Kompaniyaning kapitali xususiy investitsiyalar va korporativ resurslardan tashkil topgan.
Artel	O'zbekistondagi yetakchi xususiy elektronika va maishiy texnika ishlab chiqaruvchi kompaniya. Artel kompaniyasi o'z faoliyatini xususiy kapital bilan yuritadi va uning mahsulotlari O'zbekiston ichida va xorijda sotiladi.
Orient Finans Bank	O'zbekistondagi xususiy banklardan biri bo'lib, u moliyaviy xizmatlar ko'rsatadi. Bank kapitali xususiy investorlar va kompaniyalar tomonidan ta'minlanadi.

Davlat korxonalar: O'zbekistonda davlat tomonidan moliyalashtiriladi va ular davlat iqtisodiy siyosati va ijtimoiy manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat korxonalari ko'pincha milliy xavfsizlik, strategik sanoat yoki ijtimoiy sohalarga xizmat qilishni maqsad qiladi.

Xususiy kompaniyalar: O'zbekistondagi xususiy sektorning turli sohalarida faoliyat yuritadi. Ularning kapitali xususiy investorlar, tijorat banklari, korporativ resurslar va boshqa moliyaviy manbalardan tashkil topadi.

Xulosa:

O'zbekistonda davlat va xususiy korxonalari kapitali o'rtasida sezilarli farqlar mavjud. Davlat korxonalari ko'proq ijtimoiy maqsadlarni ko'zlaydi va davlat

mablag'laridan foydalansa, xususiy korxonalar esa raqobat va foyda olishga yo'naltirilgan. Ikkala sektorning ham o'zaro uyg'un ishlashi iqtisodiy o'sishni va barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Shu bois, davlat va xususiy sektorlardagi kapitalni rivojlantirishga qaratilgan siyosatlarni ishlab chiqish zarur.

O‘zbekistonda davlat va xususiy korxonalar kapitali tarkibini takomillashtirish biznes samaradorligi va raqobatbardoshligini oshirishga qaratilgan iqtisodiy islohotlarning umumiy jarayonining muhim qismidir. Mavjud muammolarga qaramay, moliya bozorlarini liberallashtirish, kreditlash shartlarini yaxshilash va moliyaviy savodxonlikni oshirish bo‘yicha chora-tadbirlarning muvaffaqiyatli amalga oshirilishi korxonalarning moliyaviy barqarorligini sezilarli darajada yaxshilaydi va butun mamlakat iqtisodiyotini mustahkamlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

1. M. Y. Raximov, N. N. Kalandarova, Moliyavoy tahlil. Toshkent-2019.

2. A. A. Karimov, J. E. Kurbanbayev, S. A. Jumanazarov, Moliyaviy hisob va hisobot. Toshkent-2019.

3. S. Elmirzayev, Korporativ Moliya. Toshkent-2019.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

O‘QUVCHILARNING YOZMA NUTQINI O‘STIRISHDA YOZMA ISHLARNING O‘RNI.

Sharipova Sarvinoz Sayid qizi,
ToshDO‘TAU tayanch doktoranti
Telefon:+998907999505
ssharipova370@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada o‘quvchilarning yozma nutqini o‘stirishda darslar davomida tashkil etiluvchi yozma ishlarning ahamiyati haqida so‘z boradi.

Kalit So‘Zlar: insho, fikrlash, imloviy savodxonlik, ona tili ta’limi, malaka, yozma ish.

Abstract: This article talks about the importance of written work organized during the lessons in the development of students’ written speech.

Key words: essay, thinking, spelling literacy, mother tongue education, qualification, written work.

Fikrni yozma shaklda bayon etish malakasi murakkab jarayon bo‘lib, ona tili ta’limining maqsadi shu parametrda mujassamlashadi. O‘quvchining ona tili ta’limi jarayonida egallagan ko‘nikma va malakalari u yaratgan matnda aks etadi. Bu parametr bo‘yicha ta’lim sifatining natijasini baholashda o‘qituvchi tomonidan o‘quvchi egallagan quyidagi ko‘nikmalarning darajasi aniqlanadi:

- Fikrning mantiqiy izchillikda ifoalanganligi;
- Fikrlash, mavzuning murakkablik darajasi;
- Tavsifning mavzuga muvofiqligi va mazmuniy qiymati;
- Tavsifda tilning ifoda vositalaridan maqsadga muvofiq foydalanish darajasi;
- Imloviy (yozma) savodxonlik sifati.

Yozma nutq ustida ishlash og‘zaki nutqqa qaraganda ancha murakkab jarayondir. Chunki u o‘quvchidan grammatik va mazmunan jihatidan to‘g‘ri jumla qurishni, har bir so‘zni o‘z o‘rnida to‘g‘ri qo‘llashni, fikrni ixcham, izchil, ifodali, uslub jihatidan sodda va ravon ifodalashni, bayon qilingan fikrlar asosida xulosalar chiqarishni talab etadi. Bu nutq turning murakkab tabiati ham shundaki, u imlo, tinish belgilari va uslub bilan bog‘liq. So‘zni to‘g‘ri yozish, tinish belgilarini o‘rinli qo‘llash, fikrni uslub tabiatiga muvofiq bayon qilish o‘quvchidan katta mas’uliyatni talab etadi.

Yozma nutq tekshiriladi, tuzatiladi, takomillashtiriladi, bu jihatdan u og‘zaki nutqqa qaraganda ancha qulay imkoniyatlarga ega. O‘quvchi yozma nutqdagi xato va kamchiliklarlar ustida ishlaydi, ularni bartaraf etadi, keyingi ishlarda bu xato va kamchiliklarga yo‘l qo‘ymaslikka intiladi. Yozma nutqdagi imlo va tinish belgilari ustida ishlash matn mazmuni ustida ishlash bilan qo‘shilib, bir yaxlitlik hosil qiladi.

Yozma ish atamasi ikki xil ma’noda qo‘llanadi:

1. ***Yozma ish*** - ilmiy xarakterdagi yozma ishlar, yozma shaklda bajariladigan nazorat turlari, topshiriqlar, ko‘chirib yozish. Nazoratning bu turi nafaqat filologiya, balki barcha sohalarga ham tegishlidir. Masalan, fizika, matematikaga oid yozma ishlar.

Bu tipdagi yozma ishlar o‘quvchilarni ilmiy bilim asoslari bilan qurollantiradi.

Ilmiy xarakterdagi yozma ishlar ucun eng asosiy manba maktab darsliklaridir.

2. ***Yozma ish*** - yozma shaklda bajariladigan ijodiy matnlar (insho, ijodiy bayon), tinglab tushunish, xotira kuchini belgilash, tafakkur darajasi va fikrni yozma tarzda bayon etish ko‘nikmasini aniqlashga qaratilgan (bayon), so‘zma-so‘z tinglash va ayni tarzda yozma nutqda aks ettirish, imlo me’yorlariga amal qilish darajasini bilishga mo‘ljallangan (diktant) matnlar.

Insho muallif tomonidan ijod etiladi, yaratiladi. Insho yozishda muallifdan fikr-mulohazalarini mantiqan izchil va badiiy jihatdan maqsadga muvofiq tarzda, adabiy til me’yorlariga amal qilgan holda bayon etish talab qilinadi.

Insho belgilangan maqsadiga ko‘ra ikki xil bo‘ladi: ta’limiy insholar va sinov insholari.

Ta’limiy insholar - sinfda yoki uyda o‘quvchi tomonidan yozilib, ijodiy fikr yuritishga, mavzuni to‘g‘ri bayon qilishgaqaratiladi. Bunday insholarda biror yozuvchi yoki shoir ijodi, asarlari mazmuni, mavzu doirasi, badiiy ahamiyatini o‘zlashtirish, o‘quvchida fikrlash ko‘nikmalari, qaror qabul qilish tezligi, voqelikka, shaxslarga, narsa-hodisaga baho berish malakasini shakllantirish maqsadi qo‘yiladi. Ta’limiy insholar ham baholanadi, lekin bunday insholar bilimni aniqlashga emas, bilim berishga yo‘naltiriladi.

Sinov insholari o‘rganilgan mavzularga doir bilimlarni, insho yozish ko‘nikma va malakalarini sinash hamda baholash uchun muayyan mavzular tugagandan so‘ng, choraklar yoki o‘quv yili oxirida nazorat ishi sifatida, davlat attestatsiyalarida, olimpiadalarda, ijtimoiy-gumanitar sohalarga doir tanlovlarda o‘tkaziladi. Sinov insholari olingan bilim, ko‘nikma va malakani baholashga xizmat qiladi.

O‘quvchi nutqining rivoji ko‘p jihatdan uning ruhiyatiga, sog‘lom, tetik o‘sishiga, axloqiy sifatlariga, o‘quv dasturini o‘zlashtirishda me’yorni bajarilishini ta’minlashga bog‘liqdir.

Bu masalalar maktabgacha va boshlang‘ich ta’limda o‘z yechimini topishi va o‘quvchilar o‘z ona tilida ravon gapira oladigan qilib tarbiyalashga qaratilishi zarur.

O‘quvchilarning aqliy jarayonini rivojlantirish uchun ularning nutqini o‘stirish zarur. O‘quvchi har bir so‘z ma’nosini tushuna olishi uni o‘z nutqida erkin ifodalashga muvofiq bo‘lishi kerak. Tushunchalar tizimiga moslashgan o‘quvchi o‘z fikrini jamlab gapirishga va ifodalab berishga o‘rganadi.

Nutq madaniyatini rivoj topishiga ulkan hissa qo‘shgan Yusuf Xos Xojib, Axmad Yugnakiy, Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Abduraxmon Jomiy, Alisher Navoiy, Rudakiy kabi buyuk daholar yaratgan asarlarda, shuningdek, Bexbudiy, Fitrat, Qori-Niyoziy, Munavvar Qori, Saidrasul Saidazizovlarining ijod namunalaridao‘quvchi

nutqini o‘stirish haqida qimmatli fikrlarni bildirganlar.

Masalan, Alisher Navoiyning shunday misralari bor:

So‘zdirki, nishon berur o‘likka jondin,

So‘zdirki, berur j onga xabar jonondin.

Insonni so‘z ayladi judo hayvondin,

Bilki, gavhari sharifroq yo‘q ondin.

Nutqni zamonaviy va to‘laqonli rivojlantirish uchun atrofdagi odamlar bilano‘zaro hamkorlik o‘quvchining muloqotga bo‘lgan ehtiyoji tarkibini boyitishi zarur.

O‘quvchilar nutqni to‘g‘ri egallab olishlarining sababi ularning muloqot faoliyatlarining asosini ehtiyoj-motivatsiya tashkil qilishi, uning tarkibi o‘zgarganligidadir.

O‘quvchining kattalar bilan muloqot qilishining har bir jihati uning oldiga kattalar tomonidan qo‘yilayotgan va so‘zdan jamiyatda o‘zaro bir-birini tushunish uchun shartli ravishda qabul qilingan vosita sifatida foydalanishni talab qilishdan

iborat bo‘lgan kommunikativ vazifani qabul qilishiga yordam beradi. Bundan tashqari, kommunikativ omilning ko‘rib chiqilayotgan har bir jihati u yoki bu darajada va o‘z holicha o‘quvchilarning kommunikativ vazifani hal etishlariga, ya’ni nutqdan foydalanishlariga yordam beradi. O‘quvchining muloqot vazifasini o‘zgartirgan holda kattalar bilan muloqotga bo‘lgan ehtiyojiga va uning tarkibiga uzviy bog‘liq bo‘ladi. Bu o‘quvchi nutqining yangi, yanada murakkab va keng qamrovli jihatlarini o‘zlashtirishiga olib keladi. O‘quvchining ruhan shakllanishida nutqning hal qiluvchi o‘rinni egallashi uning turli bosqichlarda rivojlanishiga yordam beruvchi shart-sharoitlar va omillarning ahamiyatini yanada oshiradi. Nutq rivojini harakatlantiruvchi kuchlar haqidagi masala ular shiddat bilan va to‘satdan amalga oshirilishi tufayli ham alohida ahamiyat kasb etadi. O‘quvchilar nutqini rivojlantirishni rag‘batlantiruvchi yoki uni sekinlashtiruvchi kuchlarni aniqlash ushbujarayonda aniq maqsadni ko‘zlagan holda pedagogik sa’y-harakatlarni uyushtirish kalitidir.

Didaktik o‘yinlar yordamida o‘quvchilarda atrof-olam haqidagi bilimlari mustahkamlanadi, lug‘at boyliklari oshadi va dars jarayonida faollashtiriladi.

Didaktik o‘yinlar nutqiy mahorat va ko‘nikmalarni mashq qilishda (ibora tuzish, so‘zni o‘zgartirish, hikoya to‘qish va h.q.) qo‘llaniladi. O‘quvchilarda og‘zaki va yozma nutqni o‘ stirishda quyidagi didaktik o‘yinlardan foydalanish mumkin.

Mohir suhandon

O‘quvchilar 3 yoki 4 guruhga bo‘linadilar.

1-bosqich. Oldindan tayyorlangan mavzular nomi yozilgan kartochkalarni guruhlar tanlab oladilar.

2-bosqich. Guruhlarga mavzuga oid eng ma’noli va ko‘p so‘z topish topshiriladi.

3-bosqich. Topgan so‘zlar ishtirokida kichkina monolog yoki intervyu diologini tayyorlaydilar. Matn mazmuni ko‘rib chiqiladi. Tayyorlangan matn guruhning har bira’zosi tomonidan talaffuz bilan o‘qib beriladi.

Guruh a'zolarini o'qish talaffuzi va suhandonlik mahoratiga karab baholanadi. O'yin so'ngida ballar umumlashtirilib g'olib o'quvchilar baholanadi.

Nutq o'stirish bo'yicha ishlarni rejalashtirishda o'quvchilar tomonidan ona tilini o'zlashtirish qonuniyatlarini hisobga olish zarur. O'quvchilar tomonidan atrofdagilarning nutqini tushunish va uni idrok qilish, uning nutq organlari muskullarining mashq qilinganligiga bog'liq bo'lib, bolalarning tovush madaniyati bo'yicha nutqiy faolligini oshirish mashg'ulotlaridagina emas, balki mashg'ulotdan tashqari vaqtlarda ham rejalashtirilishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Xolmatova, Z. T., & Xolikova, D. M. (2022). TALABALARDA INNOVASION FIKRLASH KO'NIKMALARINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHNI TAKOMILLASHTIRISH MODELI. *International Journal of Philosophical Studies and Social Sciences*, 2(4), 139-144.

2. Shayxislamov N. O'quvchilarning yozma savodxonligini oshirishda yozma ishlarning o'rni. SCIENTIFIC PROGRESS 2021.

3. Maxsitovna, K. D. (2022). Pedagogical Problems of Child Raising in the Uzbek Family. *Spanish Journal Innovation and Integrity*, 5, 542-546.

4. Muxtarova Sh. O'quvchilarning yozma nutqini o'stirishda yozma ishlarning ahamiyati. Academic Research in Educational Sciences 2022.

5. Dilobarkhon, K. (2019). The importance of modern innovation in education. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

CO (II) IONINI SPEKTROFOTOMETRIK ANIQLASH USLUBINI ISHLAB CHIQISH

Qo'ldoshov Sherxon Murod o‘g‘li
Termiz davlat universiteti magistranti
Mamatqoriyev Otabek Vahobjonovich.
Termiz davlat universiteti magistranti
Mansurov Sunnatillo Toshpo‘lat o‘g‘li
Termiz davlat universiteti magistranti
Termiz davlat universiteti doktaranti
Nazirov Shahjahon.

Annotatsiya. Ushbu maqolada CO (II) ioni hamda uni spektrofotometrik aniqlash usuli va ushbu jarayonni ishlab chiqish haqida fikr va mulohazalar keltirilgan.

Kalit so’zlar. Kimyo, modda, CO (II), spektrofotometrik aniqlash, labaratoriya, analiz, natija.

Abstract. This article presents ideas and considerations about the CO (II) ion and its spectrophotometric determination method and the development of this process.

Key words. Chemistry, substance, CO (II), spectrophotometric determination, laboratory, analysis, result.

Аннотация. В данной статье изложены идеи и соображения об ионе CO(II), методе его спектрофотометрического определения и развитии этого процесса.

Ключевые слова. Химия, вещество, CO(II), спектрофотометрическое определение, лаборатория, анализ, результат.

Hozirgi kundagi zamonaviy analitik kimyoning eng muhim vazifalaridan biri metallarning makro va mikro miqdorlarini aniqlash hisoblanadi. Bu vazifa hamma analitiklar oldiga qo‘ygan bo‘lib, shu jumladan analitik xizmat laboratoriyalarida va ishlab chiqarishning sifatini nazorat qilishda hamda atrof muhit ob’ektlari himoyasida eng muhim ahamiyatga ega. Analitik kimyo fani ishlab chiqarish va ilm-fan bilan mustahkam bog‘liq bo‘lib, xomashyo, yarim mahsulot va tayyor mahsulotlarni kimyoviy analiz qilish zarur. Sanoat va texnologiyaning rivojlanishi atrof- muhit ob’ektlarining zaharlanishiga olib kelmoqda shuning uchun atrof – muhit ob’ektlarini muntazam analiz qilish, sanoatda juda toza moddalar olish, ularning tarkibini milliondan bir foizini aniqlash analitik kimyoning dolzarb muammolari hisoblanadi. Hozirgi vaqtda kimyoning turli sohalarida sifat va miqdoriy analizlarni o’tkazishda optik analiz usullarining ahamiyati ortib bormoqda. Chunki bu usullar o'zining umumiyligi, sezgirligi, ayrim moddalarning to’g’ridan-to’g’ri aniqlash imkoniyati, ekspresligi (tahlil o’tkazish vaqtining qisqaligi), avtomatlashtirilganligi bilan ajralib turadi.

Tabiatda og'ir va zaharli metallarning keng tarqalganligi va ularning zaharliligi, shuningdek, o'rganilayotgan ionlarning tarkibini nazorat qilish xizmatlari tomonidan turli ob'ektlar (suv, tuproq, oziq-ovqat mahsulotlari va boshqalar) tahlillarining ko'pligi aniqlangan. Laboratoriyadan tashqari dala sharoitida atrof-muhit ob'ektlarida ushbu ekotoksikantlarni oddiy, tez va sezgir aniqlash uchun arzon sinov usullarini ishlab chiqish zarurati. Hozirgi vaqtda juda ko'p turli xil usullar va usullar taklif qilingan, ulardan eng sodda va amaliy jihatdan eng qulayi sorbsion spektroskopikdir. So'nggi yillarda bu jihatda sorbsiya usullari alohida o'rin egalladi, bu nafaqat temirning umumiy yalpi tarkibini tanlab aniqlash, balki uning paydo bo'lishining asosiy shakllarini alohida va differentsial aniqlash imkonini beradi

CO (II) ion, yoki kobalt (II) ioni, kobalt elementining +2 oksidlanish darajasidagi holatidir. Kobalt (Co) elementi kimyoviy davrning 27-raqamli elementi bo'lib, u ko'plab birikmalarni, jumladan, metall tuzlarini hosil qiladi. Kobalt (II) ioni ko'pincha kobaltning turli xil birikmalarida uchraydi va o'zining kimyoviy xususiyatlari bilan tanilgan.

CO (II) ionining formulasini yozish uchun "CO" va uning +2 zaryadini ko'rsatish uchun pastki indeksda "2+" qo'shiladi, shuning uchun formulasi "Co^{2+}" deb ifodalanadi.

CO (II) ioni ko'plab kimyoviy reaktsiyalarda ishtirok etishi mumkin va ba'zida rangli eritmalar hosil qiladi. Unga misol sifatida kobalt sulfat ($CoSO_4$) yoki kobalt xlorid ($CoCl_2$) kabi birikmalarni keltirish mumkin. Kobaltning biologik roli ham mavjud bo'lib, u vitamin B12 ning tarkibiy qismi sifatida muhimdir.

CO (II) ionini spektrofotometrik aniqlash usuli, ko‘pincha kimyo va analitik kimyo sohalarida qo‘llaniladi. Bu usulda ionning konsentratsiyasini aniqlash uchun spektral o‘lchovlardan foydalaniladi. Quyida ushbu jarayonning asosiy bosqichlari keltirilgan:

1. Namuna tayyorlash

- Namuna olish: CO (II) ionini o'z ichiga olgan eritma tayyorlanadi.

- Reagentlar qo'shish: CO (II) ionlari bilan reaktsiyaga kirishadigan reagentlar qo'shilishi kerak. Masalan, 1,10-fenantrolin yoki boshqa kompleks hosil qiluvchi birikmalar.

2. Reaktsiya va kompleks hosil qilish

- Reagentlar bilan CO (II) ionining reaktsiyasi natijasida rangli kompleks hosil bo'ladi. Bu kompleksning rangiga qarab, uning konsentratsiyasi haqida ma'lumot olish mumkin.

3. Spektrofotometrik o'lchov

- O'lchov apparati: Spektrofotometr yordamida namunaning absorpsiya spektri o'lchanadi.

- Dalgalar uzunligi: Rangli kompleksning maksimal absorpsiya dalga uzunligini aniqlash va shu dalga uzunligida o'lchovlarni amalga oshirish kerak.

4. Natijalarni tahlil qilish

- Olingan absorpsiya qiymatlari orqali standart grafik yoki Beer's qonunidan foydalanib, CO (II) ioni konsentratsiyasi hisoblanadi.

5. Natijalarni tasdiqlash

- Boshqa usullar bilan natijalarni tasdiqlash ham muhimdir, masalan, titrlash usuli yoki boshqa analitik metodlar orqali.

Bu jarayon orqali CO (II) ionining aniq va ishonchli miqdorini aniqlash mumkin bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Тихонов В.Н. Аналитическая химия элементов. М.: -1979. – 265с.
2. Luri Yu.Yu. Analitik kimyo bo'yicha qo'llanma. – M.: Kimyo, 1979. – 480 b
3. Скальный А.В. Химические элементы в физиологии и экология человека М.: Мир, 2004 г. - 248с.
4. Korostelev P.P. Kimyoviy analitik ishlar uchun eritmalar tayyorlash. – M.: Kimyo, 1962. – B. 213–214.
5. Ремезова Т.Б. Медицинская химия элементов. Л.: -1978.-95с.

KASR CHIZIQLI AKSLANTIRISHLAR

Negmurodova Sarvinoz Farhod qizi
ChDPU magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada kasr chiziqli akslantirishlar va ularga doir masalalar haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar. Funksiya, akslantirish, kompleks, teskari funksiya, qiymat, nuqta, vektor.

1.1. Chiziqli akslantirishlar

Ta'rif-1: Ushbu

$$w = az + b \qquad (1.1)$$

Ko'rinishdagi funksiya chiziqli akslantirish deyiladi. Bunda a, b lar o'zgarmas kompleks sonlar va $a \neq 0$.

Bu funksiya $\overline{C_z}$ to'plamda aniqlangan, unga teskari funksiyalar ham chiziqli funksiya bo'lib, u quyidagi

$$z = \frac{1}{a}w - \frac{b}{a} \qquad (1.2)$$

Ko'rinishga ega.

(1.1) va (1.2) akslantirishlardan $\overline{C_z}$ va $\overline{C_w}$ tekislik nuqtalari o'zaro bir qiymatli moslikda ekanligi kelib chiqadi. Bunda $z = \infty$ da w= ∞ bo'ladi va aksincha.

Ravshanki, $w' = (az + b)' = a \neq 0$.

Demak, $w = az + b$ akslantirish $\overline{C_z}$ tekislikni $\overline{C_w}$ tekislikka konform akslantiradi.

Ixtiyoriy $z \in \overline{C_z}$ nuqtani olaylik. Bu z (1.1) akslantirish yordamida w nuqtaga $(w \in \overline{C_w})$ o'tadi.

$w = az + b$ akslantirishni o'rganamiz, bunda $a = a_1 + ia_2, b = \beta_1 + i\beta_2$.

(z), (w) tekisliklarni bir joydan olamiz, ya'ni *Ox, Ou* o'qlar umumiy boshga ega ustma-ust tushgan haqiqiy, *Oy, Ov* lar esa mavhum o'qlar.

Quyidagi hollarni ko'rib chiqaylik:

1 hol. Aytaylik

$$w = z + b \qquad (1.3)$$

bo'lsin, ya'ni $a = 1$. Buning o'ng tomonidagi yig'indining geometrik ma'nosi, bilamizki, z va b vektorlarni qo'shish demakdir. Uning uchun z nuqtani qo'zg'almas b vektorga parallel qilib |b| masofaga siljitish kifoya. Shu bilan w nuqtani topgan bo 'lamiz. Bu jarayon 1.1-chizmada tasvirlangan. Chizma.

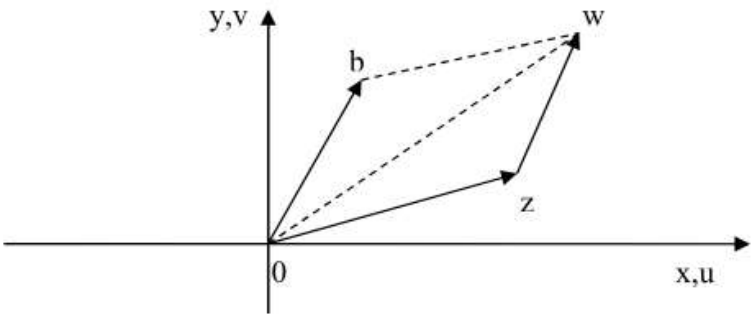

1-chizma

Agar D_1 soha sifatida biror uchburchakni olsak, unga mos D_2 ni topish uchun D_1 ning har bir nuqtasini b vektor bo‘ylab yuqorida aytilgandek siljitamiz. Natijada D_1 kattaligi o‘zgarmay, faqat o‘z joyidan siljigan bo‘ladi. Bunday akslantirish parallel ko‘chirish deyiladi. Chizma.

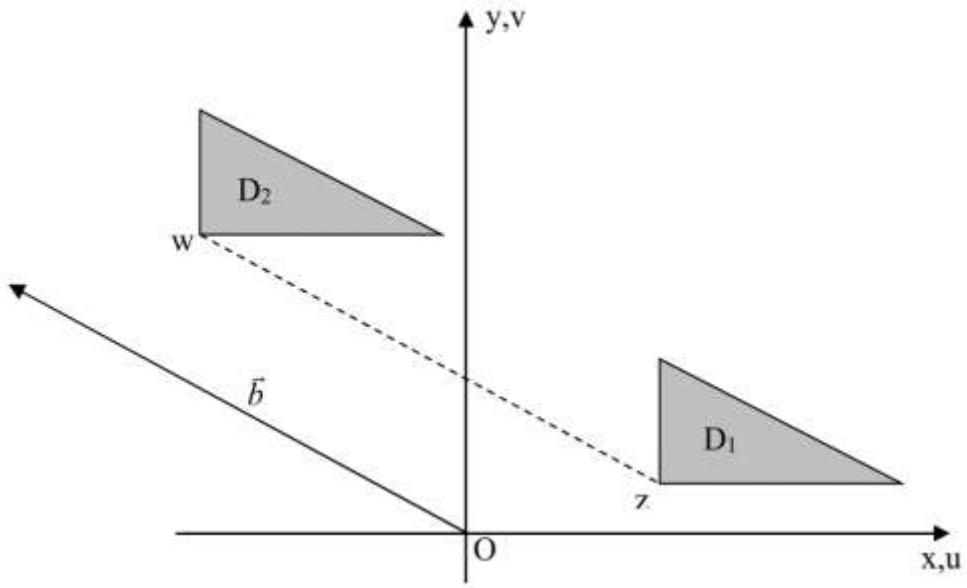

2-chizma

II hol. Aytaylik, $w = e^{ia}z$ $(\alpha \in R)$ bo‘lsin. Avvalo $e^{ia} = cos\alpha + isin\alpha$ ekanini e’tiborga olib,so‘ng

$$z = |z|(cos\varphi + isin\varphi)$$

tenglikdan foydalanib topamiz:

$w = e^{ia}z = (cos\alpha + isin\alpha)\cdot |z| \cdot (cos\varphi + isin\varphi) = |z| \cdot [\cos(\varphi + \alpha) + isin(\varphi + \alpha)]$.

Demak, $|w| = |z|$, $argw = \varphi + \alpha = argz + \alpha$ bo‘ladi. Bu holda z ga ko‘ra uning aksi w vector z vektorni α burchakka burish bilan topilar ekan. Bu jarayon 3-chizmada tasvirlangan:

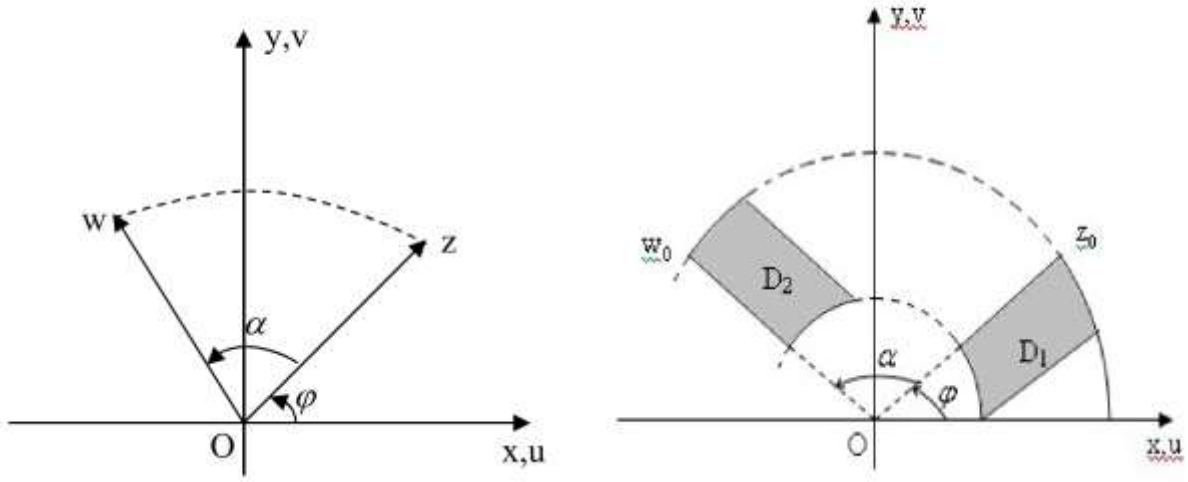

3-chizma

III hol. Aytaylik, $w = mz$, $m > 0$, ya'ni $a = m$, $b = 0$ bo'lsin. $w = mz$ funksiya D_1 to'plamni D_2 ga akslantirsin. D_1 soha sifatida uchburchak olsak, uning obrazi D_2 ni topish uchun quyidagicha mulohaza qilamiz.

$z = x + iy = r(cos\varphi + isin\varphi)$, $w = u + iv = \rho(cos\theta + isin\theta)$

bo'lsin. U holda

$$mz = w = \rho(cos\theta + isin\theta) = mr(cos\varphi + isin\varphi)$$

Bundan $\rho = mr$, $\theta = \varphi$.

Endi, z va w sonlarning har biriga bittadan vektor mos keladi deb qaraymiz. U holda z ning w obrazini toppish uchun z ga tegishli vektorning r uzunligini m marta cho'zish kerak. Lekin vector berilmaydi, chunki $\theta = \varphi$. Agar $0 < m < 1$ bo'lsa, D_2 kichrayadi. (4-chizmada $m > 1$) olindi.

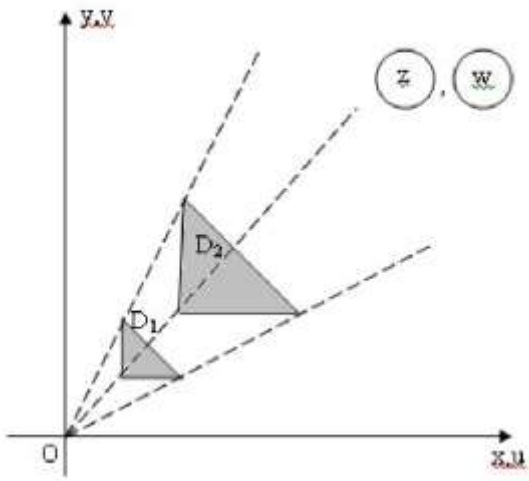

Endi D_1 soha $|z| \le 1$ soha bo'lsin.

U holda $|w| = |mz| = m|z| \le m$ ga ega bo'lamiz. Bundan D_2 soha $|w| \le 1$ ko'rinishdagi m radiusli doira bo'ladi. 4-chizma

Xususan, agar $|z| = 1$ bo'lsa, $|w| = m$ bo'ladi. 5-chizmada $m > 1$. Bunday akslantirish o'xshashlik akslantirishi deyiladi.

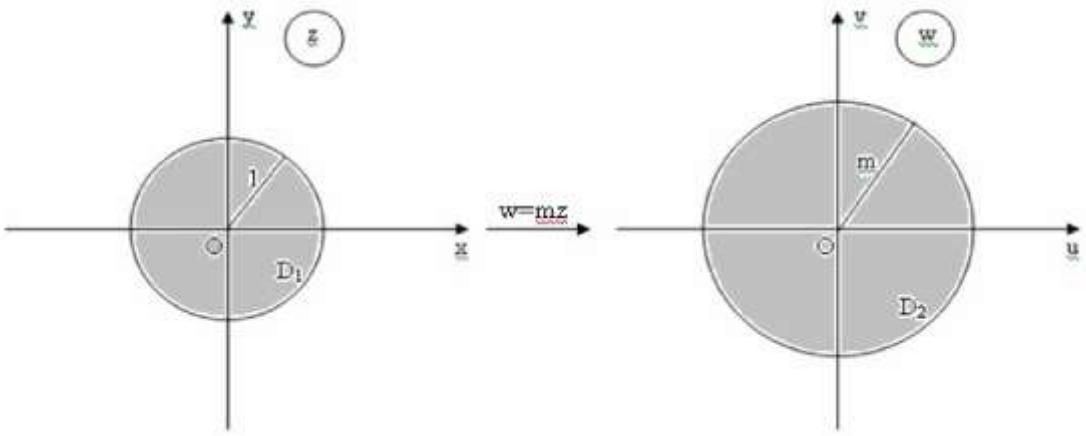

5-chizma

Umumiy hol. Faraz qilaylik, $w = az + b$ akslantirishda $a = m \cdot e^{i\alpha} \neq 0$ bo‘lsin. U holda bu akslantirishni uch holga ajratish mumkin:

$w = t_2 + b, \quad t_2 = mt_1, \quad t_1 = e^{i\alpha} \cdot z.$

Bunda t_1 akslantirish yordamida z vektorni α burchakka burib t_1 vektorga ega bo‘lamiz, t_2 yordamida t_1 vektorni m marta uzaytirib, t_2 nuqtaga ega bo‘lamiz. So‘ngra w akslantirish yordamida t_2 ni b vektorga parallel siljitib w nuqtani hosil qilamiz. (6-chizma):

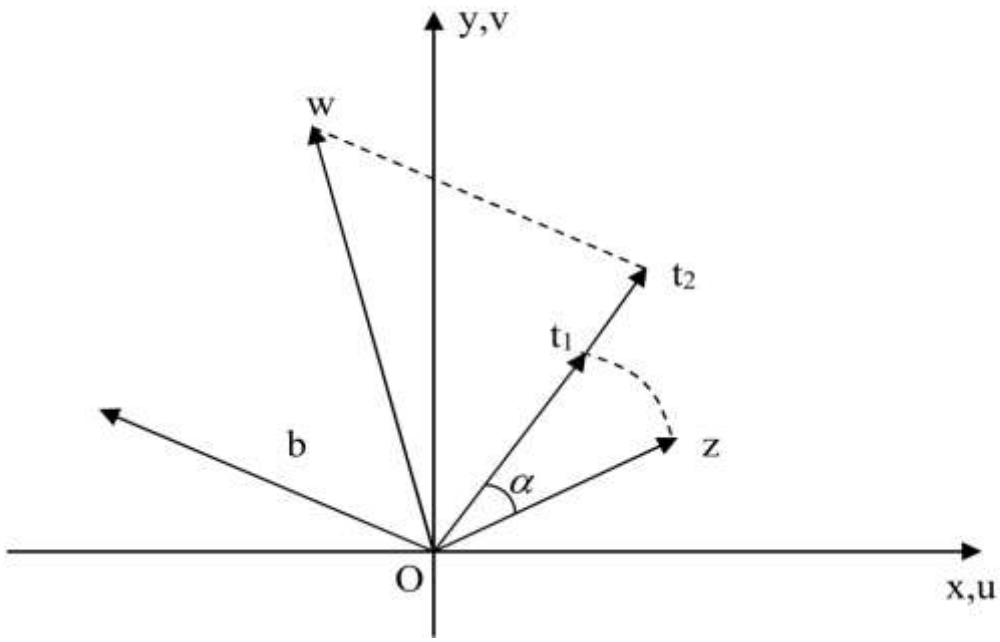

6-chizma

$$w = t_2 + b = mt_1 + b = m \cdot e^{i\alpha} \cdot z + b = az + b$$

Yuqorida keltirilgan hollardan ko‘rinadiki, $w = az + b$ chiziqli funksiya yordamida akslantirish $\overline{C_z}$ tekislikdagi sohani «parallel ko‘chirish», «burchakka burish» hamda «cho‘zish yoki siljitishni» amalga oshirish ekan.

Faraz qilaylik, $w = f(z)$ funksiya biror (E$\subset \overline{C}$)sohada Eberilgan bo‘lsin.

Ta'rif-2: Agar $a \in E$ nuqtada $f(a) = a$ tenglik bajarilsa, $z = a$ nuqta $w = f(z)$ akslantirishning *qo'zg'almas nuqtasi* deyiladi.

Yuqorida keltirilgan

$$w = az + b$$

chiziqli akslantirish:

1) $a = 1$ bo'lganda $z = \infty$ qo'zg'almas nuqtaga ega.

2) $a \neq 0$ ikkita $z_1 = \infty$, $z_2 = \frac{b}{1-a}$ qo'zg'almas nuqtalarga ega bo'ladi.

Faraz qilaylik (1.1) akslantirish uchun $z = z_0$ nuqta qo'zg'almas nuqta bo'lsin, ya'ni $z_0 = az_0 + b$ bo'lsin. U holda quyidagi ko'rinishni hosil qilishimiz mumkin:

$w - z_0 = a(z - z_0)$.

Ta'rif-3: $w - z_0 = a(z - z_0)$ ko'rinish chiziqli akslantirishni *kanonik ko'rinishi* deyiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Azlarov T., Mansurov H. Matematik analiz. 1-tom. Toshkent, «0'zbekiston», 1994, 1995.

2. Xudayberganov G., Varisov A., Mansurov H. Matematik analiz. 1- va 2-qismlar. Qarshi, «Nasaf», 2003.

3. Бицадзе А. В. Основы теории аналитических функций комплексного переменного. М. «Наука», 1972.

4. Xakimov R., Maxammadaliyev M. Kompleks o`zgaruvchili funksiyalar nazariyasi. O`UM. Namangan. Universitet, 2019.

5. Xakimov R., Sattarov I. Kompleks o`zgaruvchili funksiyalar nazariyasidan mashqlar. Uslubiy qo`llanma. N. Universitet, 2017.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

MAKTABGACHA YOSH DAVRDAGI BOLALAR PSIXOLOGIYASI VA NUTQNING RIVOJLANISH HUSUSIYATLARI.

Fozilova Vaziraxon Raximjonovna
Fargona viloyati Ushkoprik tumani
5 MTT tarbiyachi
Namangan shaxar UBS Unversiteti pedagogika va Psixalogiya fakulteti
3-bosqich talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarni psixologiyasi va ularning nutqini shakllanish va rivojlanish xususiyatlari haqida so’z boradi.

Kalit so’zlar. Bolalar, maktabgacha yosh, nuqt, psixologiya, ta’lim, tarbiya, o’yin.

Bolaning 3 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan maktabgacha yoshi bolalik davrining katta bir qismini tashkil etadi. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyatlari rivojlanadi hamda shaxsiy individual xususiyatlari (shaxsiy fazilatlari) tarkib topa boshlaydi. Rus pedagoglaridan P.F.Lesgaftning fikricha, insonning maktabgacha yoshidagi davri shunday bir davrki, ana shu davr mobaynida kelgusida qanday xarakter xislatlari paydo bo‘lishi belgilanadi va axloqiy sifatlarining asoslari yuzaga keladi.

Uch yoshli chaqaloq allaqachon o'zini odam kabi his qiladi. U birinchi marta shaxs ekanligini, oilaning to'la huquqli a'zosi ekanligini tushuna boshlaydi. U ijro etishni o'rganadi oilaviy majburiyatlar kattalarga yordam berish. O'zi qaror qabul qilishga harakat qiladi. Bu atrofdagi voqelikni eng katta idrok etish davri. Bolaning rivojlanishi juda tez. Maktabgacha yoshdagi ushbu besh yil davomida u o'yindan ta'lim faoliyatiga qayta tashkil etish uchun vaqtga ega bo'lishi kerak. Ota-onalarning yordami zarur bilim, ko'nikma va malakalarni berishdir. Maktabgacha yoshdagi asosiy faoliyat - bu o'yin. Uch-to'rt yoshida bola rolli o'yinni o'zlashtiradi, ammo hozirgacha taqlid darajasida. U o'yinchoqlarni olib, hayotda yoki multfilmlarda ko'rgan vaziyatlarni takrorlaydi. Agar bu yoshda bu sodir bo'lmasa, otaonaning vazifasi qanday o'ynashni o'rgatishdir. Katta maktabgacha yoshdagi bolaning psixologiyasi 5-6 yoshda rolli o'yinlar endi taqlid qilmaydi. Bolaning o'zi o'yin syujetini, qahramonlarning ismlarini o'ylab topadi. Bu ikkala hayotiy hikoyalar (do'konda xarid qilish, poezdda sayohat) va hayoliy voqealar bo'lishi mumkin. O'yinda bola odamlar bilan muloqot qilishni o'rganadi, sotsializatsiya sodir bo'ladi. Bola o'zini kattalar rolida sinab ko'radi, o'yin darajasida qaror qabul qilishni o'rganadi. Shuning uchun bu davrni o'tkazib yubormaslik juda muhimdir. Agar yoshroq maktabgacha yoshda kichkina odam ko'pincha o'zini o'zi o'ynasa, besh yoki olti yoshida bola o'zi bilan muloqot qilishni xohlaydigan tengdoshlarini tanlaydi. Bolalar ikki yoki uch kishidan iborat kichik guruhlarga yig'ilib, o'ynashadi.Bu yoshda bola rasm chizishga, modellashtirishga, ertak

tinglashga qiziqa boshlaydi. U o'qishga qiziqmaydi, garchi o'yin shaklida ta'lim faoliyati elementlari to'rt yoshdan boshlab kiritilishi mumkin. Bolani barcha harakatlarida qo'llab-quvvatlash juda muhimdir

Mana shu davrda qilingan butun tarbiya, tarbiya jarayonining 90% ini tashkil etadi, degan edi. Haqiqatan ham bolaning maktabgacha yoshidagi davri shu qadar mazmundor va faol davrdirki, bu davr bolaning kelgusi o‘sishida albatta o‘z aksini qoldiradi. Shuning uchun maktabgacha yoshidagi davr ta’sir o‘tkazish kuchi jihatidan g‘oyat mas’uliyatlidir.

Maktabgacha yoshdagi bolaning tanasi, xususan, oyoqlarining uzayishi tufayli gavdasidagi umumiy mutanosiblik o‘zgaradi. Maktabgacha yosh davrida bolaning oyoqlari nisbatan ko‘proq o‘sadi. Biroq shunday bo‘lsa ham 6–7 yoshgacha bo‘lgan bolaning suyaklari hali yaxshi qotmagan, ya’ni tog‘aysimon holatda bo‘ladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning pay va muskullari hali baquvvat emasligiga qaramay juda harakatchan bo‘ladilar. Bola 7 yoshga yetgach, umurtqa suyagining bo‘yin qismida oldinga tomon, ko‘krak qismida esa orqaga tomon ma’lum darajada egilish yuz beradi. Keyinchalik bolaning umurtqa suyagi mana shu shaklda saqlanib qoladi. Bola qaddi-bastining to‘g‘ri bo‘lishida umurtqa suyagining ana shunday holda saqlanib qolishi juda katta ahamiyatga ega. Bog‘cha yoshidagi bolaning bosh suyagi ham tez o‘sadi. Bola uch yoshga to‘lgandan so‘ng bosh miya suyagining orqa va tepa tomonlari tez o‘sadi. Maktabgacha yoshda bolaning ichki organlarida ham jiddiy o‘zgarishlar ro‘y beradi.

Bola bog‘cha yoshiga yetgach uning psixik taraqqiyotida jiddiy o‘zgarishlar yuzaga keladi. Chunki, xuddi ana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati anchagina kengayib boradi. Bog‘cha yoshidagi bola mustaqil faoliyatda bo‘la olishi uchun zarur bo‘lgan ikkita qudratli kuchga ega. Birinchidan, ma’lum darajada o‘ziga bo‘ysundirilgan harakat apparatiga, ikkinchidan esa, atrofidagi katta odamlar va o‘z tengdoshlari bilan bir qadar erkin munosabatda bo‘la oladigan nutqqa ega. Mana shuning uchun bu yoshdagi bolalarning xulq-atvorlari, xatti-harakatlari, qiziqish va ehtiyojlari ilk yoshdagi bolalarnikidan keskin farq qiladi. Bu esa, o‘z navbatida, ilk yoshdagi bolalar bilan maktabgacha yoshdagi bolalar ta’lim-tarbiyasiga ham turlicha munosabatda bo‘lishni taqozo qiladi.

Maktabgacha yoshdagi davrda bolaning barcha psixik jarayonlari jadal rivojlana borib, uning tashqi muhit bilan bo‘lgan munosabatlarida anchagina o‘zgarishlarni yuzaga keltiradi. Bir tomondan, bola kattalarning doimiy yordamlaridan ancha ozod bo‘lib, ulardan bir qadar uzoqlashadi, ikkinchi tomondan, kattalar bilan bo‘lgan munosabatlari murakkab, ko‘p tomonlama xarakter kasb eta boshlaydi

Maktabgacha yoshda muloqotning mazmuni, uning motivlari, muloqot qobiliyatlari va qobiliyatlari doimo o'zgarib turadi. - Dastlab atrofdagilarini taniydi, eshitgan so‘z va jumlalarini asta-sekinlik bilan o‘zlashtiradi. Tilga kirgach esa uning so‘z boyligi jadal o‘sadi. Oddiy so‘zlar, keyinchalik sodda gaplardan va to‘liq, yoyiq

gaplardan foydalanadi. Dialogik nutq oilada, ota-ona, aka-opalar davrasida vujudga keladi. O‘ziga kerakli narsani so‘rash uchun harakat qiladi, muloqotga kirishadi. Maktabgcha yoshdagi bolalarning nutqini o‘stirishda oldindan tayyorlangan mavzularda suhbatlar, teatrlashtirish usullari, sahnalashtirish o‘yinlari, savol-javoblar juda foyda beradi. Ta’kidlash joizki, bola uchun katta yoshli odam savollarga javob topishning yagona vositasi, qiziqarli taassurotlar manbai hisoblanadi. Bola kattalar bilan dialogga kirishishga, narsalar va o‘yinchoqlarga egalik qilishga intilarkan, u ushbu maqsadlarga erishish uchun so‘zdan foydalanishga ehtiyoj sezadi, ba’zida o‘zi tashabbus ko‘rsatib, fikr bildiradi. Katta yoshli odam bola bilan dialogga kirishish jarayonida bolaning bir so‘zli fikrlarini grammatik jihatdan to‘liq shakllantirilgan so‘zlarga aylantirish orqali uning kamchiliklarini tuzatadi. Bola o‘rganganlarini faol o‘zlashtiradi va undan o‘z nutqida foydalanadi. Shuning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishda uning ota-onasi, aka-opalari va tarbiyachilarining hissasi katta.

Maktabgacha yoshdagi bolalar o'rtasida dialogik ko'nikmalarni shakllantirishning past darajasi muloqot qilish, tashqi dunyo bilan o'zaro munosabatlarga bo'lgan ehtiyojni samarali amalga oshirishga imkon bermaydi. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarining o'ziga xos xususiyati ularning birbirini to'ldirishi bo'lganligi sababli, ular o'zaro ta'sirda eng katta samaraga ega bo'ladilar. Shu sababli, maktabgacha yoshdagi bolalarning dialogik nutqini shakllantirish jarayonini tashkil etishda, bolalarning shaxsiy xususiyatlarini o'z ichiga olgan holda, ularni faoliyatga eng maqbul tarzda kiritadigan, maktabgacha yoshdagi bolalarning nutqini amalga oshirishga yordam beradigan texnologiyalardan foydalanish kerak deb hisoblaymiz.

MTTda har bir ta’limiy faoliyat mazmunida bolaning nutqini o’stirish va muloqotchanlik ko’nikmalarini shakllantirish asosiy vazifa hisoblanadi. Bola yangi bilimlarni o’yinlar va didaktik vositalar asosida o’zlashtirganida samaradorlik yuqori bo’ladi. Ya’ni badiiy adabiyotni oddiy o’qib berishdan ko’ra innovatsion ta’lim texnologiyalarini qo’llagan holda faoliyatga tatbiq etish har bir bolaning nutqini rivojlantirish jarayonini ta’minlaydi, tezlashtiradi va shu bilan ta’lim sifatini oshirishga yordam beradi. Buning uchun maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirishning yangi texnologiyalarini ishlab chiqish va jarayonda faol qo’llash talab etiladi. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini shakllantirish muhim va qiyin vazifadir. Ushbu muammoni muvaffaqiyatli hal qilish ham bolalarni yaqinlashib kelayotgan maktabga tayyorlash uchun, ham boshqalar bilan qulay muloqot qilish uchun zarurdir.

Aynan MTTda nutq o’stirish jarayonida badiiy adabiyotning o’rni beqiyosligini e’tirof etgan holda, badiiy asarlarni yangi texnologiyalar vositasida bolalarga o’rgatishning samaradorligi yuqori ekanligini kuzatdik. Maktabgacha yoshdagi bolalar nutqini rivojlantirish ko’p jihatdan quyidagilarning to’g’ri hal etish bilan bog’liq:

- nutqni rivojlantirishga doir didaktik materiallar tarkibiga ota-onalar, tarbiyachining ma’lum maqsadga qaratilgan nutqi, bolalarga o’qib yoki aytib beriladigan ertak, she’r, qo’shiqlar, hikoyalar muntazam kiritilishi;

- ta’limning didaktik materiallarni foydalanadigan tarzda zamonaviy tashkil etilishi;

- ta’limiy o’yinlarda bolalarning faol nutqiy muloqotda bo’lishini ta’minlash.

Bugungi kunda maktabgacha ta’lim tashkiloti tarbiyachisi bolalarning nutq qobiliyatini shakllantirishda quyidagi qiyinchiliklarga duch kelmoqda:

- har bir bolaning individual qobiliyatlarini aniqlash va mos ravishda rivojlantirish;

- hamkorlikka asoslangan ta’lim munosabatlarida bolani faollashtirish;

- nutqiy qobiliyati yashirin bolalar bilan olib boriladigan alohida o’yinli vaziyatlar yaratish.

Maktabgacha yoshidagi bolalar nutqining rivojlanishi ularning faoliyati, muloqati bilan uzviy bog'liqdir. Bola jumlalarning mazmuni va shaklidagi o'zgarish uning muloqat shakllari o'zgarishi bilan bog'liq bo'ladi. Ilk bolalik davriga xos situativ nutq ishchan muloqot shaklidan nosituativ bilishga yo'naltirilgan va nosituativ - shaxsiy muloqot shakliga o'tilishi bolalar nutqiga ma'lum bir talablarni qo'yadi. Bu talablar bola nutqining yangi-yangi tomonlarini, turli kommunikativ masalalarni hal qilishi uchun zarur bo'lgan xususiyatlarni tarkib toptiradi. Bog'cha yoshidagi bolaning nutqi ijtimoiy aloqalarni o'rnatish funksiyasini bajara boshlaydi. Buning uchun esa bolada ichki nutq tarkib topishi, monologik xususiyat kasb etib borishi lozim bo'ladi. Maktabgacha yoshda bola nutqining rivojlanishidagi muhim xususiyat nutq tafakkur quroliga aylanishidan iborat.

Maktabgacha yoshdagi nutqning tarkibiy qismlari - bu nutqning tarkibiy qismlari va aqliy funktsiyalarning tarkibiy qismlari ularning maksimal safarbarligini talab qiladigan yangi maktab sharoitida eng zaif bo'lgan.Hozirgi bosqichda an'anaviy o'rganish usullari samarali emas va davlat va jamiyatning zamonaviy talablariga javob bermaydi. Naviyat sharoitida, minimal muddati tugagandan so'ng, o'qituvchi oldida, o'qituvchining oldida yangi vazifalar sonini hal qilish kerak, logop yangi usul va texnologiyalardan foydalanish zarur. Zamonaviy ta'lim texnologiyalaridan foydalanish maktabgacha yoshdagi yosh kamerali ta'lim va o'qitish uchun yangi imkoniyatlarni ochmoqda. Haqiqatan ham innovatsion texnologiyalar dastlab vakolatlar yondashuvida qurilganligi va o'quvchining kelajagi uchun trening natijalariga qaratilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. G‘oziev E.G. Umumiy psixologiya. Toshkent. 2002.1-2 kitob

2. Babayeva D. R. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. - Toshkent, 2018. -334 b.

3. Nishonova Z., Alimova G. Bolalar psixologiyasi va uni o'qitish metodikasi. -T.:
4. Vohidov M., Maktabgacha tarbiya psixologiyasi, T., 1970;
5. Qodirova F. R., Toshpo'latova Sh.Q., Qayumova N. M., A'zamova M. N. Maktabgacha pedagogika. - T.: "Tafakkur", 2019. - B. 107.

THE LEGAL ROLE OF CIVIL SOCIETY DEVELOPMENT

Turdiyev Abdulfayz Sherali ogli
3 rd year student of the Faculty of Engineering and Pedagogy, National Idea, Fundamentals of Spirituality and Legal Education, Karshi International University.
For contact: Tel.+998977777162
Abdulfayz2022@gmail.com
Norinov Fakhriyor Kurbonovich
Dean of the Faculty of Engineering and Pedagogy.
For inquiries: Tel.+998 90 720 70 02

Annotatsiya Mazkur maqolada fuqarolik jamiyatining mohiyati, uning davlatdan mustaqil faoliyat olib borishi, va jamiyat rivojlanishidagi huquqiy asoslar tahlil qilinadi. Fuqarolik jamiyatini rivojlantirishda huquqiy infratuzilmaning ahamiyati, nodavlat notijorat tashkilotlar va ommaviy axborot vositalarining roli ko‘rib chiqilgan. Davlat va fuqarolik jamiyati o‘rtasidagi huquqiy munosabatlar, xalqaro huquqiy tajribalar va milliy qonunchilik asosida fuqarolik jamiyatini rivojlantirish imkoniyatlari o‘rganilgan. Shuningdek, fuqarolik jamiyatining huquqiy asoslarini mustahkamlash orqali fuqarolar huquqlari va erkinliklarini kafolatlash masalalari ham muhokama qilingan. Ushbu maqola fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini yanada takomillashtirish va aholining huquqiy madaniyatini oshirish uchun zarur huquqiy chora-tadbirlarni tavsiya etadi.

Kalit so‘zlar: *Fuqarolik jamiyati, huquqiy asoslar, hodavlat notijorat tashkilotlari (NNT), huquqiy infratuzilma, fuqarolik huquqlari, davlat va jamiyat munosabatlari, huquqiy madaniyat, ommaviy axborot vositalari, xalqaro tajriba, qonunchilik.*

Аннотация В данной статье анализируется природа гражданского общества, его независимая деятельность от государства, правовые основы развития общества. Рассмотрена важность правовой инфраструктуры, роль неправительственных некоммерческих организаций и средств массовой информации в развитии гражданского общества. Изучены правовые отношения между государством и гражданским обществом, международно-правовой опыт и возможности развития гражданского общества на основе национального законодательства. Обсуждались также вопросы обеспечения прав и свобод граждан путем укрепления правовых основ гражданского общества. В данной статье рекомендуются необходимые правовые меры для дальнейшего совершенствования деятельности институтов гражданского общества и повышения правовой культуры населения.

Ключевые слова: Гражданское общество, правовая база, неправительственные организации (НПО), правовая инфраструктура, гражданские права, отношения

государство-общество, правовая культура, средства массовой информации, международный опыт, законодательство.

Annotation This article analyzes the nature of civil society, its independent activity from the state, and the legal basis for the development of society. The importance of legal infrastructure, the role of non-governmental non-profit organizations and mass media in the development of civil society was considered. Legal relations between the state and civil society, international legal experiences and opportunities for civil society development based on national legislation have been studied. Issues of guaranteeing citizens' rights and freedoms by strengthening the legal foundations of civil society were also discussed. This article recommends the necessary legal measures to further improve the activities of civil society institutions and increase the legal culture of the population.

Key words: Civil society, legal frameworks, non-governmental organizations (NGOs), legal infrastructure, civil rights, state-society relations, legal culture, mass media, international experience, legislation

The process of developing civil society is important in maintaining the balance between society and the state and increasing the efficiency of state administration. Civil society is a system independent of the state, expressing the interests of all segments of society, aimed at ensuring rights and freedoms. This society has a strong influence on the state, economy and social life and creates the basis for mutual solidarity, self-government and increased initiative among people. At the same time, the legal framework of civil society plays an important role in the development of democratic societies. In the development of civil society, opportunities for increasing the activity of members of society through legal mechanisms and involving them in participation in state administration expand. In order to increase the legal activity of citizens, the state improves the legal framework, legally guarantees such rights as free access to information, holding meetings, and establishing associations. In this way, civil society organizations are formed and developed as legal entities. In addition, civil society is closely related to the rule of law. For the development of civil society, it is necessary to introduce the principles of a legal state, that is, principles such as the rule of law, the independence of the judiciary, transparency, equality should be applied. This ensures that the interests of all segments of society are expressed, and human rights and freedoms are protected. In this way, civil society and the legal state develop in an interconnected manner, creating a stable and just social environment in the country.

Civil society is a society consisting of real citizens, that is, people with a legal and political culture that are inextricably linked and based on moral culture. In the East, there is a unique interpretation of Civil Society. This is directly related to the form of morality, culture and spirituality combined with law, an integral combination of character, behavior and norms. In particular, the oldest cultural, historical and legal

monument - the Avesta - put forward ideas such as the organized living of people, the reliance of mutual relations and connections on morality and norms. This spontaneously manifested the first signs of Civil Society, such as the achievement of the rule of law in society, the rule of law, not by individuals, in society. In Farabi's work "The City of Virtuous People", the need for a just law in governing the country and the essence of forming an active Civil Society are deeply analyzed. It is stated that justice and human rights are inevitable in a country with perfect laws. According to Farabi, "The need for power arises when the population of a city (country) does not have good character," crime, hooliganism, and lawlessness flourish in conditions where laws are weak and the population is not morally and spiritually perfect. A powerful and influential authority is needed to bring such a people to order. Similar ideas were put forward and widely used in practice by Ibn Sina, Beruni, Khorezm, Amir Temur, Alisher Navoi, Babur, and others. As a result of long historical development, the current modern understanding of Civil Society has been formed. According to it, in Civil Society, it is important to have diverse and equal forms of ownership, freedom of labor and entrepreneurship, ideological diversity and freedom of information, inviolability of human rights and freedoms, developed self-government, culturalized legal authority, and ensuring the rule of law in all spheres of public life. Although the concept of Civil Society in Uzbekistan is a historical tradition, it is emerging in completely new historical conditions as a synthesis of advanced experiences of world statehood and many millennial national traditions. That is, Civil Society is being formed in the harmony of freedom and morality, liberty and education, obedience to the law and political and legal activity, liberty and strict order.

Civil society is a society that is strictly regulated and maintained not only by the coercive power of the state, but also by the citizens themselves, who are its members. Such a society is distinguished by a high level of self-organization. Civil society does not require a strong influence of the state. The state must be under the control of such a society, because the state is a "hired servant" of civil society. After all, it exists at the expense of taxes collected from citizens, enterprises and institutions. This society manages not only its political, cultural life, but also its economic and social life. Not every society can be called civil society. Civil society is an indicator of a much higher level of social development.

Constitution and civil society. During the years of independence, the socio-political and legal environment and mood of civil society in our country have been steadily improving. More than 200 regulatory legal acts adopted in this area over the past period are a solid legal basis for this improvement.

“ensures their participation in the development and implementation of socio-economic development and social partnership programs.” As stipulated in Article 36 of the Constitution, citizens of the Republic of Uzbekistan have the right to participate in the management of public and state affairs directly and through their representatives.

Such participation is carried out through self-management, holding referendums and forming state bodies in a democratic manner, as well as public control over the activities of state bodies. It is also worth noting that the tenth paragraph of Article 115 of the Constitution defines as one of the main powers of the government: "to ensure openness and transparency, legality and efficiency in the work of executive authorities, to fight against corruption in their activities."

This, in turn, implies public control by civil society institutions in the same processes. All this is according to Volker Türk, the High Commissioner for Human Rights of the United Nations, who visited our country on March 13-15 this year: "State institutions are a necessary sphere to ensure the full participation of civil society in the process of reforms.A single electronic platform of civil society institutions.

A unified electronic platform of civil society institutions aimed at ensuring the transparency of all processes related to the allocation of state subsidies, grants and social orders to civil society institutions has been launched.

The launch of a single electronic platform will provide the following results:

The first result is that institutions of civil society and the general public are directly involved in shaping the direction of the contests held by the foundation in the presence of the Oliy Majlis.

The second result is that all stages of the contests, including from the application to the announcement of the contest result, will be digitized, and the human factor will be reduced to a minimum.

The third result is that civil society institutions will be free from excessive red tape;

The fourth result, monitoring, conclusion of contract, submission of report is carried out electronically.

The fifth result is that the social order of state bodies is formed in electronic forms.

The single electronic platform system is a state support system for civil society institutions.In conclusion, the legal role of civil society development is very important.

Legal frameworks serve to strengthen civil society, increase mutual trust between citizens, and also ensure the rule of law in society.

The development of the legal system and the fair and transparent operation of laws coordinate the activities of civil society and strengthen its social and political participation. In addition, legal norms allow citizens to protect their rights, feel social responsibility and ensure stability in society.

Thus, legal society is the main foundation of civil society and serves its sustainable development and deepening of democracy.

By strengthening the interaction between legal culture and civil society, the social contract between the state and society will be more effective.

REFERENCES

1. Civil society - Wikipedia https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Fuqarolik_jamiyati
2. The updated Constitution and the development of civil society http://insonhuquqlari.uz/oz/news/m11022
3. Civil Code. (Chapters 1-5. Articles 1-80) | Civil Code of the Republic of Uzbekistan | Constitutions and Codes | Legislation of the Republic of UzbekistanInformation system "Civil Code. (Chapters 1-5. Articles 1-80)" | NRM.uz https://nrm.uz/contentf?doc=9123_fuqarolik_kodeksi_(1-5_boblar_1-80-moddalar)&products=1_zakonodatelstvo_ruz&trr
4. Oliy Majlis Legislative Chamber https://parliament.gov.uz/news/yangi-ozbekiston-va-fuqarolik-jamiyati-holati-va-istiqbollari
5. A dialogue was held at the International Press Club on the activities of NGOs — Uzbekistan News | DARYO.UZ https://daryo.uz/2018/09/07/xalqaro-press-klubda-nntlar-faoliyati-yuzasidan-muloqot-bolib-otdi
6. ChatGPT https://chatgpt.com/c/6742166c-e678-8001-8ee8-b1818a5a9fbd

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

SPORTNING INSON HAYOTIDA TUTGAN O‘RNI, AHAMIYATI VA AFZALLIKLARI

O ‘zMU talabasi: **Ahmadjonova Aziza**
Telefon raqam: (+998 94 174 84 42)
E-mail address: akhmadjanovaaziza9@gmail.com

Annontatsiya: Ushbu maqolada sportning inson hayotida tutgan o‘rni, ahamiyati va afzalliklari haqida. Inson hayotidagi ahamiyati va afzalliklari to‘risida. Bizning jamiyatimizda tutgan o‘rni, bugungi kundagi sharoitlari va insonning hayotida va sog‘lig‘iga ta’siri. Kelajakda yoshlarimizning tarbiyasiga ta’siri, agarda muntazam ravishda shug‘ullanilsa qanday oqibatlarga olib kelishi. Bizning kunlik kayfiyatimiz va immunitentimizga ta’siri to‘g‘risida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Sport, sog‘lom turmush, salomatlik, musobaqa, yuksalish, jamiyat, inson, jismoniy tarbiya, madaniyat, murabbiy, sportchi.

Barchamizga ma’lumki hozirgi kunda sport turlari ya’ni sport bilan shug‘ullanish odatiy holga aylanib ulgurdi. Bunga sabab barcha mamlakatlarda sport bilan shug‘ullanadigon yoshlarning ko‘payib borishi va sportga bo‘lgan e’tiborni kuchliligini olib gapirsak bo‘ladi.

Demak biz sport bu nima va hayotimizga qanday ta’sir ko‘rsatishini o‘rganib chiqsak:

Sport- bu jismoniy madaniyatning tarkibiy qismi bo‘lib, jismoniy tarbiya vositasi va usuli, jismoniy mashqlarni turli majmualari bo‘yicha musobaqalar tashkil etish, tayyorlash va o‘tkazish tizimi hisoblanadi. Sportning maqsadi kishilarning sog‘lig‘ini mustahkamlash va umumiy jismoniy rivojlantirish bilan birga sport musobaqalarida yuqori natija va g‘alabalarga erishishdir. Dastlabki sport musobaqalari Yunonistonda bo‘lib o‘tgan. Xalqaro olimpiada qo‘mitasi tashkil qilinganidan keyin sport juda tez rivojlana boshlagan. 1896-yilda 1-zamonaviy Olimpiada o‘yinlari o‘tkazilgan.

Sportning asosiy 3 ta o‘zaro bog‘liq tashkiliy shakllari mavjud:

1) ommaviy havaskorlik ;
2) o‘quv fani sifatidagi Sport;
3) yuqori natijalar Sporti;

Ommaviy havaskorlik sporti — insonning jismoniy takomillashuvi sharti. Bu kishilarning yoshi, salomatligining holati, jismoniy rivojlanish darajasiga ko‘ra chegaralanadi.

O‘quv fani sifatidagi sport — barcha turdagi ta’lim muassasalari va qurolli kuchlarda harbiy-jismoniy tayyorgarlik dasturlariga kiradi.

Yuqori natijalar sporti eng yaxshi sport ko‘rsatkichlari (rekordlar)ga erishish uchun sharoit yaratadi, insonning jismoniy tayyorgarligini namoyish etadi, jismoniy

tayyorgarliklarning samarali vosita va usullarini ommaviy amaliyotga tatbiq etishga yordam beradi.

Taraqqiyot jarayonida sport jismoniy tarbiya doirasidan chiqib, mustaqil umummadaniy, siyosiy, estetik, iqtisodiy ahamiyat kasb etdi. Sport do‘stona xalqaro aloqalarni kengaytirishga, xalqlarning o‘zaro birbirini tushunishi va do‘stligi rivojlanishiga xizmat qilmoqda. XIX asr o‘rtalaridan bir necha G‘arb mamlakatlarida professional sport rivojlana boshladi. U tomoshabopligi, biznesga aylanib, katta daromad manbai bo‘lib borayotganligi bilan ajralib turadi. O‘zbekiston Respublikasida sport umumdavlat ishi hisoblanib, jismoniy madaniyat bilan birga aholining barcha qatlamlarini va yosh guruhlarini qamrab olgan. Mamlakatda 50 dan ziyod sport turi ommalashgan, ulardan 30 turi Olimpiada o‘yinlari dasturiga kiritilgan.

Yuqorida ta’kidlab o‘tganimizdek, sport bu sog‘lom hayot vositasidir. Sababi sport bilan shug‘ullangan insonning miya va qon faoliyati ham juda yahshi ishlaydi, insonning qaddi-qomatini ham tiklashga va chiroyli bo‘lib shakllanishiga yordam beradi. Ko’pchilik uchun sport bu olijanob kasb, bu insonda nafaqat jismoniy qobiliyatni, balki xarakterning kuchli ekanligini ham namoyon etadi. Shu sababli, sport haqidagi iqtiboslar odamlarni yanada kuchli va dadil bo‘lishga, to‘siqlardan qo‘rqmaslikka va siz ko‘rishingiz kerak bo‘lgan maqsadni ko‘rishga undaydi.

Sportning hayotimizda tutgan o‘rni beqiyosdir. U insonning ruhan va jismonan yetuk bo‘lishida katta ahamiyat kasb etadi. Quyida jismoniy mashqlar bajarishning foydalari haqida to‘xtalib o‘tamiz.

Jismoniy tarbiyaning sog‘liqqa foydalari:

• sport bilan muntazam shug‘ullanish uzoq umr ko‘rishning eng oddiy yo‘lidir.

• kishi sport bilan shug‘ullanganida organizmi yaxshi chiniqadi, muskullari tez charchamaydi. Chiniqqan odamning nerv-endokrin, yurak-qon tomir, nafas olish va boshqa hayotiy muhim a’zolari hamda to‘qimalarining ish faoliyati ortadi.

• sport mashg‘ulotlari odam tanasidagi to‘qimalarning tez yangilanishi, uning yosh, sog‘lom va tetik saqlanishiga sabab bo‘ladi.

• taloqda limfotsitlar hosil bo‘lishi ko‘payib, organizmning yuqumli kasalliklardan himoyalanish qobiliyati (immunitet) kuchayadi.

• kam harakatlilik (gipodinamiya) yurak faoliyatini kuchsizlantiradi. Natijada yurak-qon tomir va boshqa kasalliklar yuzaga keladi.

• mashqlar orqali qon aylanishi tezlashadi, miyamizga kislorod boradi, mushaklar kuchayib, bo‘g‘imlarning harakatini ta’minlaydi, ruhiy taranglik yo‘qolib, energiya ortadi.

• sport bilan shug‘ullanuvchilarda yurak klapanlari va muskullari yaxshi rivojlanib, uning hajmi boshqalarnikiga qaraganda kattaroq bo‘ladi.

• o‘pkaning tiriklik sig‘imi ortadi (4500-6500 ml.ga etadi), nafas olish va qon aylanish a’zolari yaxshi rivojlanadi.

• odatda zaiflashgan, chiniqmagan tanada mikroblar yashashi va ko‘payishi uchun qulay sharoit topadi. Natijada bunday odam kasallanadi.

• jismoniy mashqlar tufayli yurak, buyrak, o‘pka va tomirlar kuchga to‘ladi, tomirlar kengayadi va elastik holatga keladi. Shunday qilib tomirlardagi yog‘ nisbati, xolesterin, shakar va insulin pasayadi. Tananing yog‘ nisbati kamaysa, o‘zimizni kuchli his etamiz, asab tizimi sog‘lom bo‘ladi.

• xotirani kuchaytirishning eng muhim sharti asablarning sog‘lom bo‘lishidir. Buning uchun esa badantarbiya bilan shug‘ullanish lozim.

• uy sharoitida jismoniy mashqlar bajarish yoki biron sport turi bilan shug‘ullanish hozirda keng tarqalgan semirishning oddiy davosidir. Zero, semirish ish faoliyatini pasaytiradi, sog‘liqni zaiflashtiradi.

• jismoniy tarbiya mashqlari kishiga ko‘tarinkilik va ruhiy dalda bag‘ishlaydi. Bunday holda ishlar unumli va sog‘liq joyida bo‘ladi.

• agar kishi bir kunda 10 daqiqa jismoniy mashqlar bajarsa, u daqiqasiga yuragining 10 marta urishini “tejab” qolar ekan. Bu bir yilda 500.000 martani tashkil qiladi. Mana shu yo‘l bilan yurak-qon tomir kasalliklaridan forig‘ bo‘lish, yurakni sog‘lom qilish, infarktdan qutulish mumkin.

• aqliy mehnat jismoniy mehnat bilan almashtirib turilsa, odam uzoq vaqt charchamaydi, ishi unumli bo‘ladi. Chunki aqliy mehnat davrida miyadagi qo‘zg‘algan markazlar jismoniy mehnat vaqtida dam oladi. Chunonchi, ilm olishda har 40-60 daqiqada 5-6 daqiqa badantarbiya mashqlari bajarilsa, miyaning zo‘riqishidan paydo bo‘ladigan nevroz kasalligining oldi olinadi.

Uzoq umr ko’rish ko’pchilikning maqsadi bo’lib, bu erda faol hayot tarzi muhim rol o‘ynaydi. Muntazam mashqlar va jismoniy faollik tanani mustahkamlash, jismoniy va ruhiy holatni yaxshilash, diabet va yurak-qon tomir kasalliklari kabi surunkali kasalliklar xavfini kamaytirishga yordam beradi. Jismoniy faollikning eng muhim afzalliklaridan biri yurak sog‘lig‘ini himoya qilishdir. Muntazam jismoniy mashqlar qon aylanishini yaxshilaydi, xolesterin miqdorini pasaytiradi va yurak mushaklarini mustahkamlaydi, yurak-qon tomir kasalliklarini rivojlanish ehtimolini kamaytiradi, bu esa butun dunyo bo‘ylab ko‘plab o‘limga olib keladi. Jismoniy faollik suyaklarning holatiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi, ularning zichligini oshiradi va mushaklarni kuchaytiradi, bu ayniqsa qarishda, sinish va osteoporoz xavfi ortganda muhimdir. Bundan tashqari, sport psixologik farovonlikka yordam beradi, chunki u stressni engish va kayfiyatni yaxshilaydigan tabiiy antidepressantlarni (endorfinlar) ishlab chiqishga yordam beradi. Bu psixologik uzoq umr ko‘rishga yordam beradi. Binobarin, sport bilan muntazam shug‘ullanish va jismoniy tarbiya bilan shug‘ullanish nafaqat jismoniy salomatlikni mustahkamlaydi, balki uzoq, faol va sog‘lom hayot kechirishga xizmat qiladi, ularni sog‘lom turmush tarzining ajralmas qismiga aylantiradi. Agar shunday hayotni maqsad qilgan bo‘lsangiz, sport va jismoniy faollikning kundalik hayotdagi ahamiyatini unutmaslik lozim.

Jismoniy faollik ruhiy salomatlikka jiddiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligini kam odam tushunadi. Biroq, tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muntazam mashg'ulotlar miya faoliyatini yaxshilashi va ko'plab aqliy foyda keltirishi mumkin. Jismoniy faoliyatning miyaga ta'sirining muhim jihati diqqat, konsentratsiya va xotira kabi kognitiv funktsiyalarni oshirishdir. Bu miyadagi neyron aloqalarni mustahkamlashga yordam beradi, bu esa ma'lumotni yanada samarali assimilyatsiya qilishga va oqilona qarorlar qabul qilishga yordam beradi. Jismoniy faollik, shuningdek, endorfin ishlab chiqarishni rag'batlantiradi – tabiiy «baxt gormonlari» bu sizning kayfiyatingizni ko'taradi va stress va xavotirni engishga yordam beradi. Bundan tashqari, sport faoliyati fikrlash jarayonini diversifikatsiya qilish va ijodiy fikrlashni rag'batlantirish orqali ijodkorlik va mahsuldorlikni rivojlantirishga yordam beradi. Bu ishda ham, kundalik hayotda ham foydali bo'lib, maqsadlaringizga erishishga yordam beradi. Jismoniy faollik miyaga juda ko'p ijobiy ta'sir ko'rsatadi, bu bizni aqlliroq, baxtliroq va hayotning turli jabhalarida muvaffaqiyatliroq qiladi. Shunday ekan, sport orqali faol hayot tarzini olib borish, jismoniy va ruhiy salomatligingizga g'amxo'rlik qilish imkoniyatini qo'ldan boy bermaslik kerak.

Jismoniy mashq bajarganda burun orqali nafas olib, uni og'izdan chiqarishga odatlanish kerak. Buning natijasida nafas harakatlarida ishtirok etuvchi qovurg'alararo muskullar va diafragma yaxshi rivojlanadi, o'pkaning tiriklik sig'imi ortadi. Ommabop bo'lgan sport turlariga quyidagilar kiradi: futbol, suzish, velosiped haydash, basketbol, voleybol, tennis, kurash va hokazo. Sport bilan shug'ullanish bilan birga o'z vaqtida dam olish va vitanminlar bilan to'yingan mahsulotlarni me'yorida iste'mol qilish ham lozim. Sport bilan shug'ullanishda yosh, jismoniy holat, sog'liq va vaqtga e'tibor berish kerak.

Sport bilan muntazam shug'ullanish inson hayotida sekin astalik bilan odatga aylanib qoladi, shu sababdan ham shug'ullanib yurgan inson bo'shqalarga nisbatan tetikroq va yahshi kayfiyatda yuradi. Professional sportchi bo'lish uchun bilamiz tinimsiz ravishda qattiq mehnat bilan shug'ullanmoqlik zarur bo'ladi, bilamiz bu katta mehnat va nimadurlardan kechishga va sog'lom, kalloriyalik ovqatlarni istemol qilishni talab qiladi. Ushbu jarayonda sportchiga yahshi murabbiy kerak bo'lib, sportchi murabbiy bilan uzliksiz mehnat qilishi va do'stdek yaqin bo'lib, faoliyat yuritishlari kerak bo'ladi.

Hulosa qilib aytadigon bo'lsak, sportning inson hayotidagi o'rni juda muhim ekanligini ko'rishimiz, shuningdek inson hayotidagi ahamiyati va afzalliklari haqida to'risida tanishib chiqdik. Yoshlarimizni jismonan va ma'nan yetuk bir shaxs sifatida ulg'ayishlarini istasak, albatta sport bilan muntazam ravishda sport bilan shug'ullantirishimiz va qiziqtirishimiz lozim bo'ladi. Sport aslida yosh tanlamaydi, sababi barcha yoshdagi insonlar sog'liqlari uchun ham turli hildagi sport turlari bilan va hozirgi kunda zallarga o'zlarining sog'liqlari uchun chiqishadi. Hozirgi kunda sportga bo'lgan e'tibor ham ancha kuchayib bormoqda. Shuningdek davlatimiz rahbarining biz

yoshlarga yaratib berayotgan sharoitlari bunga yaqqol ispot desak mubolag‘a bo‘lmaydi. Sababi qanchadan qancha yoshlarimiz turli hildagi katta-katta nufuzli musobaqalarda davlatimiz bayrog‘ini ulkan arenalarda ko‘tarib kelishmoqda. Sport ham sog‘liq, ham kayfiyat, ham mansab va daromat ham olib kelmoqda. Bularning ba’ri birgina sportning orqasidan ergashib kelmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

[1] https://uz.wikipedia.org/wiki/Sport
[2] https://uzdjtsunf.uz/jismoniy-tarbiyaning-inson-umridagi-ahamiyati/
[3] https://avitsenna.uz/jismoniy-tarbiya
[4] https://interfinance.uz/voqealar/faol-turmush-tarzining-o-zgartiruvchi-kuchi-bu-sizning-hayotingizga-qanday-ta-sir-qiladi/

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

ZAMONAVIY DASTURLASHDA FOR OPERATORINI MATHCAD DASTURIDA QO‘LLANILISHI

G’oymatova Dilafruz G’ofurjonovna.
“Universitiy of economics and pedagogi”
“Maktabgacha va boshlang`ich ta`lim”
kafedrasi assistenti.

Annotatsiya. Dasturlash Mathcadda asosiy o`rin tutadi. Mathcad ko`plab masalalarni dastursiz yechish imkonini beradi. Lekin shunday sinf masalalari borki ularni dastursiz yechib bo`lmaydi. Mathcad har qanday murakkab dasturni kiritish imkonini beradi. Mathcadda dasturlash juda aniq va tushunarli, unda dastur bir nechta ketma-ket formulalarni ifodalaydi. Dasturlashning asosiy operatorlari Programming (Dasturlash) panelida joylashgan.

Kalit so’zlar: zamonaniy dasturlash, for operator, Mathcad, For Loop, o‘zgarish diapazoni, vektor, formulalar, sinf masalalari.

Аннотация. Программирование занимает центральное место в математике. Mathcad позволяет решать многие задачи без программирования. Но есть классовые вопросы, которые без программы решить невозможно. Mathcad позволяет войти в любую сложную программу. Программирование Mathcadda очень ясное и легкое для понимания, в котором программа выражает несколько последовательных формул. Основные операторы программирования расположены на панели Программирование.

Ключевые слова: современное программирование, оператор for, Mathcad, цикл For, диапазон изменения, вектор, формулы, классовые задачи.

Mathcad dasturida for operatori yordamida takroriy hisoblashlarni amalga oshirish mumkin. for operatori sikl (loop) yaratishga imkon beradi, bu esa biror amalni bir necha marta bajarishga yordam beradi.

For sikli ichida break va continue operatorlaridan foydalanish mumkin, lekin Mathcad dasturida bu operatorlar faqat shartli holatlarda ishlatiladi.

Mathcad dasturida for siklidan foydalanish, odatda, katta hisoblashlar yoki murakkab algoritmlar uchun qulaydir.

Mathcad dasturida for operatori yordamida takroriy hisoblashlar qilish, matematik modellash va muammolarni yechishda juda foydali.

For sikl operatorini takrorlanishlar soni oldindan aniq bo`lganda ishlatish maqsadga muvofiqdir. For operatorining takrorlanishini, undan oldin berilgan o`zgaruvchi aniqlaydi.

For sikl operatorini yozish uchun quyidagi ketma ketliklarni bajarish lozim:

1. Kursorni dastur kiritish kerak bo`lgan bo`sh joyga qo`yiladi.

2. Dasturlash panelidan For Loop (Tsikl For) tugmasi bosiladi.

3. For operatorining o`ng tomonidan o`zgaruvchi nomi kiritilib, undan keyin o`zgaruvchining o`zgarish diapazoni beriladi. Sikl o`zgaruvchisi sonlar qatori yoki vektor bo`lishi mumkin. Masalan rasmda o`zgaruvchi qiymatlari vergul bilan ajratilgan vektor qilib berilgan.

4. For operatori pastidan sikl hisoblashi lozim bo`lgan ifodalar kiritiladi. Agar siklda bir nechta ifodalarni hisoblash kerak bo`lsa, oldin kursorni kiritish joyiga qo`yib, keyin Add Program Line (Dasturga qator kiritish) yoki “]” (yopuvchi o`rta qavs) tugmasini sikl nechta qatorni o`z tarkibiga kiritsa shuncha marta bosish kerak bo`ladi. Keyin kiritish joylarini kerakli ifodalar bilan to`ldirib, ortiq kiritish joyi olib tashlanadi. Quyidagi 1-rasmda keltirilgan misolda berilgan qiymatdan biron vektorning birinchi katta qiymatini aniqlash berilgan.

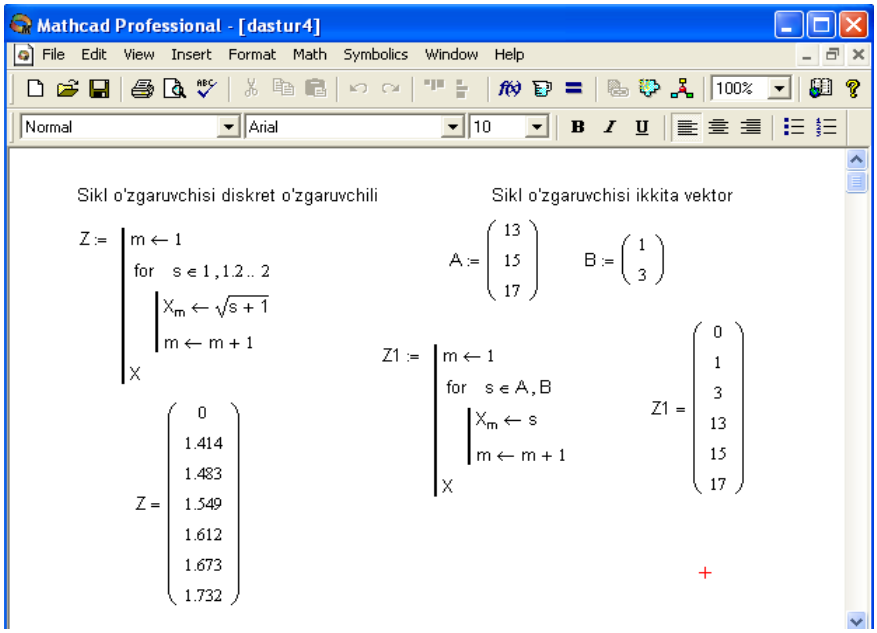

1-rasm. Dasturlashda For sikl operatorini qo`llailishi

1. h haqiqiy soni $h \in R$ berilgan. $ax^2 + bx + c = 0$ kvadrat tenglama koeffitsiyentlari quyidagicha bo’lsa:

$$a = \sqrt{\frac{|\sin 8h| + 17}{1 - \sin 4h \cdot \cos(h^2 + 18)^2}}$$

$$b = 1 - \sqrt{\frac{3}{3 + |tgah^2 - \sin ah|}}$$

$$c = ah^2 \cdot \sin bh + bh^2 \cdot \cos ah$$

Uning xaqiqiy ildizlari bor yoki yo’qligini va qiymatlarini aniqlang.

$$\frac{\cos 1}{\sin 1}+\frac{\cos 1+\cos 2}{\sin 1+\sin 2}+\ldots+\frac{\cos 1+\ldots+\cos n}{\sin 1+\ldots \sin n}$$

2. n natural son $(n \in N)$, x haqiqiy son $(x \in R)$ berilgan. Quyida berilganlarni hisoblang.

a). $\sin x+\sin\sin x+\ldots+\underbrace{\sin\sin\ldots\sin}_{n} x$

b). $\sqrt{3+\sqrt{6+\ldots+\sqrt{3(n-1)+\sqrt{3n}}}}$

d).

3. n<1000 shartni qanoatlantirsa, 3 va 4 ga qoldiqsiz bo'linmaydiganlarini toping.

5. n natural son uchun

$$l(n)=\begin{cases} n^2+n^3, & \text{если } 1<n<3 \\ n^3-n^2, & \text{если } n=5 \\ n+1, & \text{если } n>3 \end{cases}$$

shartni qanoatlantirsa

$$\frac{l(n)}{1!}+\frac{l(n)}{2!}+\ldots+\frac{l(n)}{n!}$$

ni hisoblang.

```
S(x,n) := | S_0 ← x
          | Z ← 0
          | i ← 1
          | while i ≤ n
          |     | S_i ← sin(S_(i-1))
          |     | Z ← Z + S_i
          |     | i ← i + 1
          | Z
```

```
money := | n ← 1
         | b ← 1
         | Q ← 0
         | W ← 3n
         | E ← 0
         | R ← 0
         | T ← 4b
         | Y ← 0
         | while W ≤ 1000
         |     | W ← 3n
         |     | Q ← E + W
         |     | E ← Q
         |     | n ← n + 1
         | while T ≤ 1000
         |     | T ← 4b
         |     | R ← Y + T
         |     | Y ← R
         |     | b ← b + 1
         | F ← E + Y
         | (E Y F)^T
```

```
hacker(n) := | i ← 1
             | S ← 0
             | C ← 0
             | K ← 0
             | while i ≤ n
             |     q_i ← sin(i)
             |     S ← S + q_i
             |     w_i ← cos(i)
             |     C ← C + w_i
             |     r_i ← S / C
             |     K ← K + r_i
             |     i ← i + 1
             | K
```

```
O(f) := | S_0 ← 0
        | e ← f
        | i ← 1
        | while i ≤ f
        |     S_i ← sqrt(3e + S_(i−1))
        |     Z ← S_i
        |     i ← i + 1
        |     e ← e − 1
        | Z
```

```
step(n) := | w ← (n^2 + n^3)  if 1 < n < 3
           | w ← (n + 1)  if n > 3
           | w ← (n^3 − n^2)  if n = 5
           | S ← 0
           | i ← 1
           | while i ≤ n
           |     V_i ← w / i!
           |     S ← S + V_i
           |     i ← i + 1
           | S
```

Zamonaviy dasturlashda for operatori ko'plab dasturlash tillarida takroriy hisoblashlar va ma'lumotlarni qayta ishlash uchun keng qo'llaniladi.

Mathcad dasturida for operatori zamonaviy dasturlashning asosiy tamoyillaridan biri bo'lib, takroriy hisoblashlar va ma'lumotlarni qayta ishlashda keng qo'llaniladi. Uning oddiy sintaksisi va kuchli imkoniyatlari dasturchilar uchun qulaylik yaratadi va murakkab matematik muammolarni yechishda samaradorligini oshiradi. Shuningdek, bu operator yordamida natijalarni saqlash va analiz qilish imkoniyatlari mavjud bo'lib, bu ilmiy-tadqiqot ishlarida juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. – Toshkent, 1992.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2002-yil 31 maydagi PF-3080-son «Kompyuterlashtirishni rivojlantirish va axborot-kommunikatsiya texnolo-giyalarini joriy etish to'g'risida»gi Farmoni. – Toshkent, 2002-yil 31 may.
3. Abduqodirov A.A., Fozilov F.I. Umurzakov T.N. Hisoblash matematikasi va programmalash. Toshkent. O'qituvchi. 1989 y.
4. Amridinov S. «Hisoblash matematikasi» fanidan o'quv – uslubiy majmua – Samarqand: SamDU nashri, 2010. – 220 bet.
5. Isroilov M.I. Hisoblash usullari. Toshkent. Ukituvchi. 2008y.
6. Mirzakarimov Ergashboy Mizaboevich - Sonli hisoblash usullari va dasturlash (Oliy O'quv Yurtlari Uchun O'quv Qo'llanma) – Toshkent-Farg'ona-2009
7. Алексеев Е.Р., Чеснокова О.В. Решение задач вычислительной математики в пакетах MathCad, Mathlab, Maple (Самоучитель). – М.: НТ Пресс, 2006. – 496 с.
8. Алексеев Е.Р., Чеснокова О.В. Решение задач вычислительной математики в пакетах MathCad12, Mathlab 7, Maple 9. 2007
9. С.М.Эрмаков Метод Монто-Карло в вычислительной математике (вводный курс). – Санкт-Петербург, 2009
10. Крилов В.И., Бобков В.В., Монастырный П.И. Вычислительные методы высшей математики в 2-х томах.Минск, Высшая шк., 1972-1975. т. 1-2.
11. В.Г.Веретенников, И.И.Карпов, А.П.Маркеев, С.В.Медведов, В.И.Пеньков, В.А.Синицын, Т.Н.Чеховская. Теоретическая механика Вывод и анализ уравнений движения на ЭВМ. Москва. "Высшая школа", 1990
12. Д.Р.Меркин. Введение в теорию устойчивости движения.Учеб.пособие для вузов. - 3-е изд., перерап. и доп. – М: "Наука" Гл.ред. физ.-мат. Лит., 1987.-304с

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

REVMATOID ARTRIT VA QALQONSIMON BEZ KASALLIKLARI KECHISHINING O'ZARO BOG'LIQLIGI

Shonazarova N.X., Mirzayev O.V.

Samarqand Davlat tibbiyot universiteti. O'zbekiston Respublikasi. Samarqand sh.

ОСОБЕННОСТИ КОМОРБИДНОГО ТЕЧЕНИЯ РЕВМАТОИДНОГО АРТРИТА И ГИПОТИРЕОЗНЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ

Шоназарова Н.Х., Мирзаев О.В.

Самаркандский государственный мединский университет. Республика Узбекистан. Самарканд г.

FEATURES OF COMORBID COURSE OF RHEUMATOID ARTHRITIS AND HYPOTHYROID DISEASES

Shonazarova N.X., Mirzayev O.V.

Samarkand State Medical University. Republic of Uzbekistan. Samarkand

Annotatsiya

Ma'lumotlarga ko'ra RA bilan og'rigan bemorlarda bo'qoq, gipotireoz, surunkali buyrak usti bezi yetishmovchiligi va boshqa endokrin bezlar patologiyasining tez-tez namoyon bo'lishi aniqlangan. QB gormonlari metobolik jarayonlarning faolligini oshiradi, lipogenezni kuchaytiradi, glyukozaning yog' va mushak to'qimalari tomonidan so'rilishini oshiradi, glyukoneogenez va glikogenolizni faollashtiradi. QB gormonlari (triyodotironin - T3, tiroksin - T4) suyak to'qimalarining ham rezorbsiyasini, ham sintezini kuchaytiradi, biriktiruvchi to'qimalarda glikozaminoglikanlar va proteoglikanlar ishlab chiqarishni faollashtiradi. Gormonlar miqdorining ko'payishi osteoklastlar soni va faolligi oshishi tufayli suyak metabolizmining tezlashishiga olib keladi, shuningdek, qonda suyak shakllanishi markerlarining ko'payishi osteoblastik funksiyani kuchayganligidan dalolat beradi . QB gormonlarining yetishmasligi sinovial membranalarda adenilatsiklaza faolligini oshirib, fibroblastlar tomonidan gialuron kislotasi ishlab chiqarishni kuchaytiradi, bu esa bo'g'imlarda sinovial suyuqlikning to'planishiga olib keladi va sinovitning klinik ko'rinishini keltirib chiqaradi .

Аннотация

Клиницистам известны частые проявления патологии функции эндокринных желез у больных РА в виде зоба, гипотиреоза, хронической надпочечниковой недостаточности и др. Гормоны щитовидной железы (ЩЖ) повышают активность метаболических процессов, стимулируют липогенез, усиливают поглощение глюкозы

жировой и мышечной тканью, активизируют глюконеогенез и гликогенолиз. Тиреоидные гормоны (трийод- тиронин — Т3, тироксин — Т4) усиливают как резорбцию, так и синтез костной ткани, выработку гликозаминогликанов и протеогликанов в соединительной ткани. Увеличение их количества в организме ведет к ускорению метаболизма костной ткани за счет роста числа и активности остеокластов, а также стимулирует остеобластическую функцию, что выражается в повышении в крови маркеров костеобразования. При недостатке тиреоидных гормонов повышается активность аденилатциклазы в синовиальных оболочках, что увеличивает продукцию гиалуроновой кислоты фибробластами, приводя к накоплению синовиальной жидкости в суставах, и вызывает клинические проявления синовита

Annotation

Clinicians are aware of frequent manifestations of endocrine gland function pathology in RA patients in the form of goiter, hypothyroidism, chronic adrenal insufficiency, etc. Thyroid hormones increase the activity of metabolic processes, stimulate lipogenesis, enhance the absorption of glucose by fat and muscle tissue, activate gluconeogenesis and glycogenolysis. Thyroid hormones (triiod-tyronine — T3, thyroxine — T4) enhance both resorption and synthesis of bone tissue, the production of glycosaminoglycans and proteoglycans in connective tissue. An increase in their number in the body leads to an acceleration of bone metabolism due to an increase in the number and activity of osteoclasts, and also stimulates osteoblastic function, which is expressed in an increase in bone formation markers in the blood. With a lack of thyroid hormones, the activity of adenylate cyclase in the synovial membranes increases, which increases the production of hyaluronic acid by fibroblasts, leading to the accumulation of synovial fluid in the joints, and causes clinical manifestations of synovitis

Gipotireoz-organizmdagi tireoid gormonlarining mutloq yetishmovchiligi hisoblanadi.Jaroxatlangan darajasiga qarab birlamchi,ikkilamchi,uchlamchi bo‘ladi. QB gormonlari (triyodotironin - T3, tiroksin - T4) suyak to‘qimalarining ham rezorbsiyasini, ham sintezini kuchaytiradi, biriktiruvchi to‘qimalarda glikozaminoglikanlar va proteoglikanlar ishlab chiqarishni faollashtiradi. Gormonlar miqdorining ko‘payishi osteoklastlar soni va faolligi oshishi tufayli suyak metabolizmining tezlashishiga olib keladi, shuningdek, qonda suyak shakllanishi markerlarining ko‘payishi osteoblastik funksiyani kuchayganligidan dalolat beradi. [1,2]QB gormonlarining yetishmasligi sinovial membranalarda adenilatsiklaza faolligini oshirib, fibroblastlar tomonidan gialuron kislotasi ishlab chiqarishni kuchaytiradi, bu esa bo‘g‘imlarda sinovial suyuqlikning to‘planishiga olib keladi va sinovitning klinik ko‘rinishini keltirib chiqaradi [7].

Eng ko‘p birlamchi gipotireoz uchrab, asosiy sabablaridan biri autoimmun tireodit hisoblanadi.Tarqalishi jinsi va yoshiga qarab 1-10 % gacha uchraydi.Gipotireoz tashxisini qo‘yish faqat tireotrop gormoni va T4 miqdoriga qarab quyiladi. Qonda faqat tireotrop gormoning oshishi subklinik gipotireoz, tireotrop gormoning oshishi va T4 ning pasayishi gipotireoz deyiladi.Gipotireozda o‘rinbosar terapiya ko‘rsatma hisoblanadi.O‘rinbosar terapiya bemorning kilogramiga qarab 1.6 mkg/kg levotiroksin beriladi.Yoshi kattalarda bu doza 1mkg/kg kamaytiritladi.Semizligi bor bemorlarda levotiroksinni miqdori ideal tana vazniga qarab olinadi. O‘rinbosar terapiya qondagi tireotrop gormoniga qarab kompensatsiyasi tasdiqlanadi mos oralig‘i 0.4-4 mEd/L tashkil qiladi. Gipotireozning klinikasi ko‘p hollarda noendokrin kasalliklar klinikasi bilan ustunlik qilib ,ko‘pincha shifokrolar noendokrin kasalliklar bilan adashishadi.Nerv sistemasi tomonida (uyquchanlik,depressiya,xotira susayishi,diqqatning va intellektning buzilishi),yurak-qontomir sistemasi tomonidan (bradikardiya,diastolik gipertenziya,perikardial suyuqlik yig‘ilishi),ovqat hazm qilish sistemasi bo‘yicha (qabziyat,o‘t pufagi diskineziya,gepatomegaliya,ishtaxaning pasayishi) ,mushak-bo‘g‘im sistemasida(adgeziv kapsulit,proksimal mushaklarning karaxlikka,reyno fenomini,sinovit va artropatiya).M.Cakir fikricha gipotireoz kasallarida 30.4% bemorlarda carpal sindromi,8.7% bemorlarda fibromialgiya,13%adgeziv kapsulit,21.7% Dyupyutren kontrakturasi kuzatilgan.subklinik gipotireozda ham , yaqqol namoyon bo‘lgan gipotireozda ham artropatiya ko‘p uchrab,bo‘g‘imda og‘riq,yumshoq to‘qimalarning shishi,bo‘g‘imda yalig‘lanishga xos bo‘lmagan suyuqlik yig‘ilishi kuzatiladi.Ko‘pincha tizza bo‘g‘imi,tirsak bo‘g‘imi,panjaning proksimal falangalararo bo‘g‘imi zararlanadi.Kompensatsiyalashmagan gipotireoz kasallarida 30 % artralgiya kuzatiladi. Ma’lumotlarga ko‘ra RA bilan og‘rigan bemorlarda bo‘qoq, gipotireoz, surunkali buyrak usti bezi yetishmovchiligi va boshqa endokrin bezlar patologiyasining tez-tez namoyon bo‘lishi aniqlangan. RA bilan og‘rigan bemorlarda qalqonsimon bezning autoimmun kasalliklariga moyillik yuqori bo‘ladi. RAda QB kasalliklari uchrashi 28% tashkil qilsa, Xashimota tireoiditi esa 4-13.5 % tashkil qiladi. [27, 41]. RA va qalqonsimon bez autoimmun kasalliklarning uchrashi turli davlatlarda 0.5% dan 27% gacha uchrab turadi. Shundan kelib chiqqan xolda RA da autoimmunli tireoidit uchrash darajasi ko‘p bo‘lib,RA bilan og‘rigan bemorlarda QB xolatiga e’tibor qaratilishi lozim. E.I. Zenovko (1998) RA bor bemorlarda qonda va sinovial suyuqlikda TTG,T3,T4 miqdorini aniqlagan.Natijada TTG,T4,T3, ko‘tarilishi asosiy kasallikning aktivlik darajasining ko‘tarilishiga bog‘liq bo‘lgan.Yuqori faollikka ega bo‘lgan ,glyukokortikosteroid qabul qilaydigan RA da T3 miqdorining pasayishi kuzatilgan.Manbalarga ko‘ra revmatik kasalliklarda QB funksional xolatga tegishli “T3 pasayishi” (low T3) sindromi kiritilgan.Bu sindrom RA kasallikning og‘ir kechishida organizmning kompensator javob reaksiyasi xisoblanadi.Eutireoz T3 pasayishi to‘qimalarning energiya yetishmovchiligidan darak beradi. Baymuxamedovning fikricha T3 pasayishi RA uzoq kechishi va yuqori faollikka ega. (low T3) sindromida RA

bo‘g‘imlar shishi, og‘rishi ko‘p kuzatilgan bo‘lib, kasallik ko‘p asoratli kechgan. V.N. Soroskaya fikricha RA bor bemorlarda QB autoimmun jarayoning qo‘shilishi kasallikning yuqori faollikda kechishi,vaskulit belgilarning ko‘payishi, uta tez kechishiga olib keladi.L.V. Yeliseyeva ta’kidlashicha QB funksional xolati RA ning klinik kechishiga ta’sir ko‘rsatadi.Gipotireozda va xatto subklinik gipotireozda RA sistem o‘zgarishlar, faollik darajasini oshishi ,og‘ir destruktiv o‘zgarishlar, buyrak amiloidozi, aseptik nekrozning ko‘payishi bilan kechadi.

Adabiyotlarda RA kasalligida gipotireoz kaslligining qo‘shilishi kasallikning kechishi og‘ir,bo‘g‘imlarda yaqqol namoyon bo‘lgan destruktiv o‘zgarishlar kuzatilgan.Shu bilan birgalikda revmatoida artrit bor bemorlarda gipotireoz qo‘shilgan kasallarida o‘rinbosar terapiya berilishi klinik axvoli tez yaxshilanishi va artropatiyaning kamayishi kuzatilgan.

Tadqiqot maqsadi: RAli gipotireoz bilan og‘rigan bemorlarda klinik - laborator ko‘rsatkichlarini taxlil kilish natijasida kassallikni erta va differensial tashxislashni, xamda davolash usulini takomillashtirishdan iborat.

Materiallar va tadqiqot usullari: Tekshirishni amalga oshirish maqsadida Samarqand shahar tibbiyot birlashmasi kardiorevmatologiya bo‘limida revmatolog ko‘rigiga kelgan RA bilan og‘rigan 75 bemor teshirishdan o‘tkazildi. Bemorlar yoshi 27-65, o‘rtacha yosh 42 yosh. RA bilan kasallanish davomiyligi 5- 12 yil. Bemorlar ikki guruhga bo‘lindi. Birinchi guruh RA qalqonsimon bezda o‘zgarishsiz bo‘lgan kasallar, ikkinchi guruxdagi bemorlar revmatoidli artrit gipotireoz bilan. Tekshiruvga olingan bemorlarda laborator diagnostik maqsadda qo‘yidagilar o‘tkazildi: klinik ko‘rik, umumiy qon taxlili, umumiy siydik taxlili, revma taxlil, siklik sitrulin peptidiga qarshi antitela(SSPQA), bo‘g‘im rentgenografiyasi, qalqonsimon bez ultratovush tekshiruv (UTT), gormonal tekshiruv (TTG, T4(sv),) antitela TPO, vitD, densitometriya. Qon zardobidagi gormonlar miqdori immunoferment usul bilan “Xuman”, (Germaniya) test-tizimi qo‘llanib tekshirildi.

Olingan natijalar taxlili shuni ko‘rsatdiki, 75 ta bemordan 29 tasida (39 %) qalqonsimon bezni UTT tekshiruvida a’zo tuzilishida o‘zgarishlar aniqlandi. Shu jumladan qalqonsimon bez giperplaziyasi 55%, (16 ta), tugunli bo‘qoq – 24% (7ta), qalqonsimon bez atrofiyasi 21% (6 ta) kuzatildi. Olingan barcha bemorlardan qon zardobidagi TTG, erkin T3 va erkin T4 konsentratsiyasi, antitela TPO aniqlandi. O‘zgarishlarga ko‘ra bemorlar 2 guruhga ajratildi. 1 guruhga RA qalqonsimon bezda o‘zgarishsiz bo‘lgan kasallar 64 ta (85 %) bemor ajratildi, 2 guruhga revmatoidli artrit qalqonsimon bez o‘zgarishlari bilan 11 ta (15 %) bemor kiritildi. Gipotireozning asosiy sabablaridan biri bu autoimmunli tireoidit hisoblanadi.

Jadval 1. Qalqonsimon bez funksional holatiga bog‘liq holda revmatoid artrit bilan kechgan bemorlardagi loborator ko‘rsatkichlari.

Ko‘rsatkich	1guruh. R.A qalqonsimon bez o‘zgarishsiz	2guruh. R.A gipotireoz
ТТГ, мМЕ/л (H 0.3-4.5IU/ml)	2,2±0,2	6,6±1,3*
T3, ng/ml (2-4.2 pg/ml)	2.3±0,2	0.9±0,06*
T4, ng/ml (8.9-17.2 pg/ml)	12.4 ±2,7	4.5±1,2*
AT-ТПО 30мЕд/ml dan kam	28±2,5	85±15
ECHT mm/s	30±5	45±10
Revma omil 0-14ME\ml	20±6	32±6
SSPQA pozitiv >10Uml negativ <10 Uml	30±5	45±5
C reaktiv oqsil 0-6 mg\l	12±4	18±4

Eslatma.* p< 0,05.

Ikkinchi gurux bemorlarda tekshiruv natijasiga ko‘ra revmatoid artrit kasalliklardagi sistem o‘zgarishlar birinchi gurux bemorlarga ko‘ra ko‘proq kuzatildi(2 jadval).

Jadval 2. Qalqonsimon bez faoliyatiga bog‘liq revmatoid artrit kasalliklardagi suyak-bo‘g‘im sistemasi.

Ko‘rsatkich	1guruh. R.A qalqonsimon bez o‘zgarishsiz	2guruh. R.A gipotireoz
Tunel sindromi	18%	32 %
Reyno fenomini	12%	42 %
Osteoporoz		
DAS28	3.4	5.2

Tekshiruvlarimiz natijalari shuni ko‘rsatdiki gipotireozi bo‘lgan revmatoid artrit bilan kasallangan ikkinchi guruhdagi bemorlarda qalqonsimon bez patologiyasi bo‘lmagan guruxga nisbatan SOE, shishgan bo‘g‘imlar soni ko‘p bo‘lib, kasallikning kechishi yuqori klinik va laborator aktivlikka ega bo‘ldi.

Xulosa:

O`tkazilgan tekshirish natijasida RA bilan kasallangan bemorlarda TPO ga antitelalar aniklanishi va gipotireoz uchrash darajasi yuqori ekanligi ma’lum bo`ldi. Gipotireozi bo‘lgan revmatoid artrit bilan kasallangan bemorlarda qalqonsimon bez

patologiyasi bo‘lmagan bemorlarga nisbatan ECHT, shishgan bo‘g‘imlar soni ko‘p bo‘lib, kasallikning kechishi yuqori klinik va laborator aktivlikka ega bo‘lishi aniqlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1.Rimar O.D., Mustafina S.V., Simonova G.I. Epidemiologicheskiye issledovaniya yodnogo defitsita i tireoidnoy patologii v krupnom sentre Zapadnoy Sibiri 1995–2010 gg. (na primere g. Novosibirska) // Klinicheskaya i eksperimentalnaya tireoidologiya. 2012. T. 8. № 2. S. 50–54.

2. Polimorfizm S(-1)T gena CD40, svyaz s semeynimi sluchayami autoimmunnix zabolevaniy щitovidnoy jelezi / A.K. Pyankova, V.N. Maksimov, O.D. Rimar, S.V. Mustafina // Klinicheskaya i eksperimentalnaya tireoidologiya. 2013. T. 9. № 3. S. 45–50.

3.A.S. Avdeyeva, E.N. Aleksandrova, A.A. Novikov, A.V. Smirnov, M.V. Cherkasova, E.L. Nasonov Destruksiya kostnoy tkani pri revmatoidnom artrite: rol autoantitel//Priloj.k jurn. Nauch-praktich revmatol 2013; 51(3): 267–271

4. A.E. Dvorovkin , V.I. Odin , O.V. Inamova , V.V. Tirenko , M.M. Toporkov, E.N. Sigan. //Priloj.k jurn. Immunologicheskiye i klinicheskiye vzaimosvyazi pri revmatoidnom artrite, assotsiirovannom s autoimmunnim tireoiditom. Geni & kletki Tom XI, № 3, 2016.

5. N.S. Podchernyayeva, E.I. Bokareva, A.V. Vitebskaya. //Priloj.k jurn. Autoimmunnaya patologiya щitovidnoy jelezi u bolnix yuvenilnoy sklerodermiyey. Kollektiv avtorov, 2015.

6. Kondratyeva L.V., Popkova T.V. Autoimmunniye zabolevaniya i disfunksiya щitovidnoy jelezi pri revmatoidnom artrite. //Priloj.k jurn. Nauchno-prakticheskaya revmatologiya. 2017;55(2):211–217

7. F.V. Valeyeva, T.A. Kiseleva, G.R. Axunova. Problemi vzaimosvyazi patologii щitovidnoy jelezi i revmatologicheskix zabolevaniy//Priloj.k jurn. Sibirskiy meditsinskiy jurnal, 2011, Tom 26, № 4, Vipusk 2

8.Shodikulova G.Z., Ergashova M.M. Osobennosti klinicheskogo techeniya rannaya diagnostika vtorichnogo osteoartroza u jenщin s revmatoidnim artritom. //Priloj.k jurn. Terapevticheskiy vestnik Uzbekistana. 2021 № 1

9. Shodikulova G.Z., Pulatov U.S. Sovremmenniye aspekti patogeneza, diagnostiki i lecheniya revmatoidnogo artrita. //Priloj.k jurn. Biomedetsini i praktiki Uzbekistana. 2020, Tom 2: 116-127

10. Shodikulova G.Z., Mirzaev O.V., Babamuradova Z.B. Prevalence of clinical options of undifferentiated connective tissue dysplasia in uzbek population// LXIV international correspondence scientific and practical conference «EUROPEAN RESEARCH: innovation in science, education and technology»/ – London, United Kingdom, 2020. – P. 90–92

11. . Shodikulova G.Z., Mirzaev O.V., Samatov D.K., Распространенность и клинико-генетические особенности дисплазии соединительной ткани у лиц узбекской популяции “Журнал кардиореспираторных исследований” 2023;№ 1 95-99

12. Г.З. Шодикулова, О.В. Мирзаев, Ж.И Гуломов, О.Г Хасанов Бириктирувчи тўқима дисплазияси фонида ошқозон-ичак тракти юқори қисми патологияси мавжуд беморларда касаллик клиник кечишининг ўзига хос хусусиятлари., 2023/7/5 Research Focus International Scientific Journal №6(2) 336-340

13, Шодикулова Г., Бабамурадова З., Мирзаев О. Biriktiruvchi to’qima differentsiallashmagan displaziyasi bor bemorlarda to’qima remodellashtirish holatini baholash //Журнал биомедицины и практики. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 154-159

BIRIKTIRUVCHI TO'QIMA DIFFERENSIALLASHMAGAN DISPLAZIYASINING MUMKINBO'LGAN ASORATLARINI DAVOLASH VA OLDINI OLISHNING ASOSIY USULLARI.

Mirzayev O.V.,
Samarqand Davlat tibbiyot universiteti, 3-ichki kasalliklar kafedrasi
Samarqand, O‘zbekiston
Norbo’tayev O.M.,
Toshkent tibbiyot akademiyasi 2-son oilaviy tibbiyotda ichki kasalliklar kafedrasi
Toshkent, O‘zbekiston

Annotatsiya: Dunyoda biriktiruvchi to’qima differensiallashmagan displaziyasi (BTDD) rivojlanishi, prognozi, oldini olish va davolashning samarali usullarini ishlab chiqish uchun muhim xavf omillarini aniqlashga qaratilgan bir qator ilmiy tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. Bu borada kollagen hosil bo‘lish holatini baholash, zamonaviy talablar nuqtai nazaridan davolashning yangi usullarini ishlab chiqish va yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan asoratlarni oldini olish, ushbu kasallikning shakllanishi va kechishini asoslash, erta tashxis qo‘yish tizimini takomillashtirishga qaratilgan ilmiy tadqiqotlarni olib borish alohida axamiyat kasb etmoqda.

Kalit so‘zlar: Biriktiruvchi to‘qima displaziyasi, kollogen, glikozaminoglikanlar, vegetativ disfunktsiya.

BTDD bilan og'rigan bemorlarni olib borish va ushbu patologiyaning asoratlari rivojlanishining oldini olish mutaxassislarning tadqiqotlarida alohida o'rinni egallaydi. Ko`p holatlarda ushbu patalogiyaning klinik kechishi bilan BTDD ning salbiy oqibatlari va asoratlarini oldindan aytish mumkin bo’ladi. BTDD ning turli klinik guruhlarida terapevtik chora-tadbirlarko'lamini va ularning maqsadga muvofiqligini aniqlash, klinik simptomlar, kasallikning asoratlari va komorbid patologiyalarning umumiyligini, shuningdek, biriktiruvchi to'qimalarning degeneratsiyasi darajasini aniqlash va tahlil qilishni o'z ichiga olgan murakkab protsedura hisoblanadi. BTDD ning diffuz variantlarida, ko'pchilik organ tizimlarning biriktiruvchi to'qima tuzilishining buzilishi bilan kechadigan turlarida, turli xil davolash usullarini (patogenetik, simptomatik, etiotropik, palliativ) kombinatsiyasi eng yuqori samaradorlikni namoyish etadi, bemorlarning ahvolini tez va doimiy ravishda yaxshilash hamda ularning hayot sifatini oshirishga imkon yaratadi.

Tadqiqotning maqsadi: Biriktiruvchi to'qima differensiallashmagan displaziyasining mumkin bo'lgan asoratlarini erta aniqlash, davolash usullarini takomillashtirish.

Bir qator tadqiqotchilarning ishini tahlil qilish ushbu patologiyaning yengil o'zgarishlarida BTDDning qo’llab quvvatlochi va etiotropik terapiyasidan foydalanish,

bular ratsional ovqatlanish, yetarli jismoniy faollikni va turli xil fizioterapevtik muolajalarni tayinlash, maqsadga muvofiqligini tasdiqlaydi, shuningdek o'smirlik yoki balog'at yoshidagilarda, magniyni profilaktik dozalarda qo'llash, biriktiruvchi to'qimalarning nobud bo'lishi barqaror bo'lgan eng intensiv o'sish va rivojlanish davrida patologiyaning kuchayishini oldini olish uchun xizmt qiladi.

Patologiyaning og'ir va diffuz shakllarida BTDDni davolashda biriktiruvchi to'qimalarni buzilishini oqibatlarini bartaraf etish uchun bemorni farmakologik qo'llab-quvvatlashdan iborat tibbiy davolash usulidan foydalanish kerak

1. kollagen shakllanishining farmakostimulyatsiyasi (xondroitin sulfat, glyukozamin sulfat, C va D vitaminlari va ularning prekursorlari (provitaminlar), korpus vitreum, shuningdek, metabolik jarayonlarni korreksiyalash uchun turli xil vositalar va boshqa dorilardan foydalanish). Ushbu dorilar mikroelementlar (mis, temir, magniy, yod, ftor, rux, marganets va boshqalar) va tiamin, riboflavin, nikotinik va pantotenik kislotalar, shuningdek, piridoksin, foliy kislotasi va siyanokobalamin bilan birgalikda sinergik ta'sir ko'rsatadi, hamda biriktiruvchi to'qimaning kollagen tolalarida va hujayradan tashqari matritsaning tarkibiy qismlarida anabolik jarayonlarni kuchaytirish uchun qo’llaniladi;

2. glikozaminoglikanlar (xondroprotektorlar (XP): xondroitin sulfat (struktum), glyukozamin sulfat (dona) ishlab chiqarishdagi buzilishlar oqibatlarini to’g’irlashda farmakologik yordam hamda kollagen shakllanishiga, xondrostimulyatsiyaga, xondroregeneratsiyaga, yallig'lanishga qarshi jarayonlarga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Bundan tashqari, og'riq qoldiruvchi ta'sirga ega. Shuningdek, ushbu moddalar organizmning organlar va morfologik birliklarining tarkibiy qismlarida, xususan, gialin, tolali tog’aylarda, subxondriyal plastinka, biriktiruvchi to'qima va kollagen degradatsiyasiga yordam beruvchi hamda substrat fermentlarning faolligini oshiruvchi metabolik jarayonlarning biokimyoviy reaktsiyalari dinamikasiga katta hissa qo'shishini ta'kidlash kerak

3. glikozaminoglikanlarning parchalanishini kamaytirish;

4. biriktiruvchi to'qimadagi anabolik jarayonlarning turli xil zararli omillar ta'siriga barqarorligini ta'minlash (mineral metabolizmni normallashtirish, aminokislotalar almashinuvi, organizmdagi energiya va ATF metabolizmini kuchaytirish. Genetik jihatdan aniqlangan kollagenopatiyalar mavjud bo'lganda va makroorganizm metabolizmidagi turli xil tebranishlarga qarshi organizmdagi minerallar almashinuvining barqarorligini ta'minlash uchun yuqorida ta'kidlanganidek, fosfor-kaltsiy almashinuvini tiklashga xizmat qiluvchi farmakologik vositalardan foydalanish talab etiladi. vitamin komplekslaridan foydalanish C va D vitaminlari (xususan, ergokalsiferol va uning faol analoglari - alfakalsidol , oksidevit (alfakalsidol).

5. Vegetativ disfunktsiyaning ta'sirini kamaytirish (vegetativ reaktsiyalar faolligini nazorat qilish va organizmning ushbu mexanizmining avj olishini oldini olish

uchun sedativlar (valeriana, o'simliklardan olingan vositlar), antidepressantlar, trankvlizatorlar, nootropik preparatlar qo'llaniladi. Glitsin, gopantenik kislota, glutamin kislota, vitamin kompleksi va mineral preparatlari ko'pincha ijobiy terapevtik ta'sirga ega.

Bizning tadqiqotlarimizda davolash rejasiga ko'ra, bemorlar quyidagi guruhlarga bo'lingan:

"A" kichik guruhi 3 oy davomida magniyni o'z ichiga olgan preparatlar shaklida an'anaviy davolanishni olgan 45 bemordan iborat edi.

"B" kichik guruhi, 6 oy davomida profilaktika va terapevtik maqsadlarda davolash kursi buyurilgan 41 bemor, an'anaviy davolash + magniy preparatlari + xondroprotektorlar (kunlik dozada xondroitin sulfat natriy 1500 mg yoki kunlik glyukozamin sulfat natriy xlorid). 3 oy davomida har kuni ertalab 1 marta 1200 mg dozada qabul qilganlar.

"C" kichik guruhi davolanmagan 135 nafar bemordan iborat edi.

Magniy va Xondroprotektiv preparatlarini qo'llash sinovial xujayralar tomonidan yuqori molekulyar gialuron kislotasi sintezini faollashtirishga olib keladi, kollagenlarga nisbatan ikkilamchi antigenik determinantlarni niqoblaydi, tog'ayga tushadigan fermentlarning faolligini va yallig'lanish vositachilarining xususan, interleykinlarning biosintezini ingibitsiya qiladi.

Aytish kerakki, magniyni, ayniqsa Xondroprotekrlar bilan kompleks holda, BTDDni davolash uchun foydalanish to`g`ri va samarali usul xisoblanadi. Chunki magniy ionlari va Xondroprotein ta'sirida fibroblastlarda kollagen va elastin sintezining oshishi biriktiruvchi to'qimalarning sifatini yaxshilaydi.

BTDD bilan og'rigan bemorlarga magniyni tayinlash bemorlarning qonida magniy darajasining oshishini ko'rsatdi. "A" guruhidagi bemorlarda qon zardobidagi magniy darajasi 0,72±0,038 mol/l dan 0,89±0,045 mol/l gacha ($P<0,05$) statistik jihatdan sezilarli darajada oshdi. Tekshirilayotgan qondagi magniy miqdori ortishiga qaramay, uning darajasi deyarli sog'lom odamlarning ko'rsatkichlaridan (0,912±0,022 mol/l) past bo'lishi aniqlandi.

Magniy va Xondroprotektor(XP) preparatlarini qabul qilgan "B" guruhidagi bemorlarda qon zardobidagi magniy darajasi 0,68±0,008 mol/l dan 0,90±0,048 mol/l gacha statistik jihatdan sezilarli darajada oshdi ($P<0,05$). Biroq, oldingi guruhdagi kabi, magniy darajasining qiymatlari statistik jihatdan me'yoriy qiymatlardan sezilarli darajada farq qildi.

Biz tomonidan olingan barcha ma'lumotlar BTDni davolash uchun magniy preparatlari va xondroprotektorlardan kompleks foydalanishning yuqori samaradorligini ko'rsatadi.

Shunday qilib, adabiyot ma'lumotlari BTDD ning rivojlanishi kollagen sintezi va parchalanishidagi genetik buzilishlar, kollagenning har xil turlariga autoantitanalarning mavjudligi va biosubstratlarda magniy kontsentratsiyasining o'zgarishi bilan bog'liq

degan xulosaga kelishimizga imkon beradi. Yuqoridagi buzilishlar elektr o'tkazuvchanligi va yurak ritmining o'zgarishiga olib keladi. Og'ir holatlarda ular aorta anevrizmasi va to'satdan o'lim xavfini aniqlaydilar. Mg2+ ning optimal kontsentratsiyasi kollagen degradatsiyasini kamaytiradi va yangi kollagen molekulalarining sintezini rag'batlantiradi. Davolash kursiga Mg + 2 va XP ning kiritilishi buzilgan yurak ritmini, gemodinamikani va BTDD bo'g'im ko'rinishlarini tiklashga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. М. Бен Салха, Н.Б. Репина, М.Н. Дмитриева. Методы диагностики послеоперационного спаечного процесса в малом тазу у женщин с хронической тазовой болью на фоне недифференцированной дисплазии соединительной тканиАкушерство и гинекология doi: 10.25005/2074-0581-2018-20-1-13-19.
2. О.В.Шанова, Т.А.Метелкина, Т.В.Фролова. Оценка дефицита магния у детей и подростков «Амурский медицинский журнал» 2020 №2 (30) 27-30.
3. Н. Ю. Тихомирова, Л. Н. Елисеева, З. А. Басте, И Г. Малхасян. Особенности качества жизни у лиц молодого возраста с недифференцированной дисплазией соединительной ткани и дефицитом магния. Кубанский научный медицинский вестник No 6 (148) 2014. 87-90.
4. Nechayeva G.I. i soavt. K probleme displazii soyedinitelnoy tkani v patologii serdechno-sosudistoy sistemi u detey. Jurnal «zdorove rebenka» 4(7) 2007.- s. 20-24
5. Nechayeva G.I., Viktorova I.A. Displaziya soyedinitelnoy tkani: terminologiya, diagnostika, taktika vedeniya pasiyentov.- Omsk, 2007.- 188s.
6. Шодикулова Г.З.,Фозилова М.Ш. Состояние периферической системы кровы больных с дисплазией соединительной ткани. Журнал Достижения науки и образования №1(81),2022г Россия стр. 61-66.
7. Шодикулова Г.З.,Бабамурадова З.Б., Клинико-патогенетические аспекти развития первичного пролапса митрального клапана у лиц с недифференцированной дисплазии соединительной ткани. Материалы научно-практической конференции. Журнал «Кардиология Узбекистана» Ташкент 2018 №2- стр. 176-177
8. Babamuradova Z.B., Shodikulova G.Z., Mirzaev O.V. Treatment of patients with undifferentiated connective tissue dysplasia in mitral valve prolapse with varying degrees of mitral regurgitacion // European Science Review – Vena, 2018. – Volume 3-4, March-April. – P.140-1439.
9. Shodikulova G.Z., Babamuradova Z.B., Occurrence of clinical options of undifferentiated connective tissue dysplasia in uzbek population// International Journal of Psychosocial Rehabilitation. Volume 24-Issue

10. Shodikulova G.Z., Mirzaev O.V., Babamuradova Z.B. Prevalence of clinical options of undifferentiated connective tissue dysplasia in uzbek population// LXIV international correspondence scientific and practical conference «EUROPEAN RESEARCH: innovation in science, education and technology»/ – London, United Kingdom, 2020. – P. 90–92.

11. Shodikulova G.Z., Mirzaev O.V., Babamuradova Z.B. Prevalence of clinical options of undifferentiated connective tissue dysplasia in uzbek population// LXIV international correspondence scientific and practical conference «EUROPEAN RESEARCH: innovation in science, education and technology»/ – London, United Kingdom, 2020. – P. 90–92

12. . Shodikulova G.Z., Mirzaev O.V., Samatov D.K., Распространенность и клинико-генетические особенности дисплазии соединительной ткани у лиц узбекской популяции “Журнал кардиореспираторных исследований” 2023;№ 1 95-99

13. Г.З. Шодикулова, О.В. Мирзаев, Ж.И Гуломов, О.Г Хасанов Бириктирувчи тўқима дисплазияси фонида ошқозон-ичак тракти юқори қисми патологияси мавжуд беморларда касаллик клиник кечишининг ўзига хос хусусиятлари., 2023/7/5 Research Focus International Scientific Journal №6(2) 336-3404

14, Шодикулова Г., Бабамурадова З., Мирзаев О. Biriktiruvchi to’qima differentsiallashmagan displaziyasi bor bemorlarda to’qima remodellashtirish holatini baholash //Журнал биомедицины и практики. – 2021. – Т. 1. – №. 1. – С. 154-159

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

O'ZBEK TILI VA ADABIYOT DARSLARIDA YANGI METODLARDAN FOYDALANISH

Gayubova Komila Anvarovna

Muhammad al- Xorazmiy nomidagi TATU, o'zbek va rus tillari kafedrasi katta o'qituvchisi

Annotatsiya: O'zbek tili va adabiyotni o'qitishda integrativ yondashuvni joriy etishning afzalliklari to'g'risida maqola. Maqolada turli mavzular va ko'nikmalarni o'zlashtirish orqali talabalar o'z bilim bazasini boyitishi, tahliliy va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini oshirishi mumkinligi tushuntiriladi. Va nihoyat, maqolada integral yondashuv talabalarga 21-asr ishchi kuchida zarur bo'lgan muhim aloqa va raqamli savodxonlik ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi, deb ta'kidlanadi. Dars rejasiga raqamli texnologiyalarni kiritish orqali talabalar o'zlarining muloqotlari va ijodlarini qo'llab-quvvatlash uchun turli xil ommaviy axborot vositalarini yaxshiroq tushunishlari va ulardan foydalanishlari mumkin. Umuman olganda, maqolada integrativ yondashuv O'zbek tili va adabiyot darslarini har tomonlama va chuqur tushunishni rivojlantirish uchun kuchli vosita ekanligi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: integratsiya, integral yondashuv, usul, tadqiqot, Fanlararo aloqa, yangi texnologiyalar

Аннотация: статья о преимуществах внедрения интегративного подхода в преподавании родного языка и литературы. В статье объясняется, что, овладевая различными предметами и навыками, учащиеся могут обогатить свою базу знаний и улучшить свои навыки аналитического и критического мышления. Наконец, в статье утверждается, что интегрированный подход может помочь студентам развить важные навыки общения и цифровой грамотности, необходимые рабочей силе 21 века. Включив цифровые технологии в план урока, учащиеся могут лучше понимать и использовать различные средства массовой информации для поддержки своего общения и творчества. В целом, в статье подчеркивается, что интегративный подход является мощным инструментом для развития всестороннего и глубокого понимания уроков родного языка и литературы.

Ключевые слова: интеграция, интегральный подход, метод, исследования, междисциплинарная коммуникация, новые технологии

Abstract: The article is about the advantages of implementing an integrative approach in teaching native language and literature. The article explains that by mastering various subjects and skills, students can enrich their knowledge base and improve their analytical and critical thinking skills. Finally, the article argues that an integrated approach can help students develop important communication and digital

literacy skills needed by the 21st century workforce. By incorporating digital technologies into the lesson plan, students can better understand and use various media to support their communication and creativity. In general, the article emphasizes that the integrative approach is a powerful tool for developing a comprehensive and in-depth understanding of native language and literature lessons.

Keywords: integration, integral approach, method, research, interdisciplinary communication, new technologies

Kirish

Keyingi yillarda ta'limda integrativ yondashuv jarayonlari bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borildi. O'zbek tili va adabiyot darslarini integrativ o'qitish samaradorligi va ushbu jarayonga xos ta'lim usullarini ishlab chiqish kabi masalalar ham o'zaro bog'liq edi. Xususan, A. G'ulomov, H.Ne matov, B. Ziyomuhammadov, B.In Abdullayeva kabi olimlarning ishlari, O'zbek tiliva adabiyot ta'limida fanlararo integratsiyaning o'rni to'g'risida qimmatli fikrlar mavjud. Til ta'limiga integrativ yondashuv bo'lsa, U. Musayev, D. ma'lumotlarni yolandyeva kabi o'qituvchilarning ilmiy izlanishlaridan ham olish mumkin. Xususan, K. Mavlonovaning "O'zbek tilidarslarini badiiy matn orqali adabiyot darslari bilan integratsiyalash masalalari" mavzusidagi tadqiqotlari alohida ahamiyatga ega.

Inson shaxsini har tomonlama kamol toptirish, o ' sib kelayotgan yosh avlodga umuminsoniy va milliy qadri-yatlarga hurmat tuyg'ularini singdirishda milliy tilga, o'z xalqining an'analariga iftixor tuyg'ularini toptirishda ona tilining o'rni beqiyosdir.

Ayni paytda O'zbek tili ta'limi oldiga qo'yilgan talab o'quvchi shaxsini fikrlashga, o'zgalar fikrini anglashga va shu fikr maxsulini og'zaki va yozma shaklda savodli bayon qila olishga ya'ni kommunikativ savodxonlikni rivojlantirishga o'rgatishdan iboratdir. Shundan kelib chiqqan holda O'zbek tili ta'limi ijtimoiy jihatdan shakllangan, mustaqil fikrlay oladigan, nutq va muloqot madaniyati rivojlangan savodxon ma'naviy barkamol, milliy istiqlol g'oyalariga sadoqatli shaxsni kamol toptirishdek buyuk vazifani ado etish O'zbek tili va adabiyot o'qituvchilarining zimmasiga katta mas'uliyat yuklamoqda.

Yuqoridagi omillardan xulosa shundan iboratki, o'qitish jarayonining metod va shakllari ta'lim mazmuni bilan belgilanadi. O'zbek tili metodlaridan biri integratsiya hisoblanadi. Ta'lim mazmunida O'zbek tili fanini boshqa fanlar bilan aloqadorlikda o'qitish o'quvchini har tomonlama tasavvur qilish hamda tafakkur qobiliyatini o'stiradi. Integratsiyalash (fanlararo aloqadorlik) - o'qitishning bitta fanning tushuncha va harakat turlari bilan chegaralab qolmasdan, faoliyatni umumlashtirgan turlariga chiqishga imkon beradi, ya'ni muammoli yondashuv hamda o'quv va ilmiy izlanishlar uchun sharoit yaratib beradi. Til borliqni anglash vositasi sifatida fanlararo bog'lanishni amalga oshirishda muhim va hal qiluvchi omil hisoblanadi. Integratsiyalashgan dars natijalari o'quvchilarning ijodiy fanlari rivojida namoyon bo'ladi. Fanlararo integratsiya- bir necha o'quv predmetning bir- biriga taalluqli sohalarini ko'rsatish emas, balki integratsiyalab

o'qitish orqali o'quvchilarga atrofimizdagi dunyoning yaxlitli haqida tasavvur berishdir. Olimlarning ta'kidlashicha integratsiya o'quvchi dunyoqarashini shakllantirishni tezlashtiradi.

O'quvchilarning ma'naviy olamini boyitish, ularni yaxshi niyatli, insoniy fazilatlar egasi qilib tarbiyalashda adabiyot fani bilan O'zbek tilimashg'ulotlari o'rtasidagi uyg'unlikni tashkil etishning ahamiyati kattadir. O'zbek tili va adabiyot fanlarining uyg'unligi o'quvchilarning qalbi, his-tuyg'ulariga ta'sir etib, yaxshi-yomonni farqlashga, voqea-xodisalarga o'z shaxsiy nuqtai nazaridan yondashishga, og'zaki va yozma nutqini o'stirishga xizmat qiladi.

O'zbek tili va adabiyot darslarida integrativ yondashuv har tomonlama va samarali ta'lim olish uchun juda muhim asosdir. Turli fanlar va ko'nikmalarni umumlashtirish orqali talabalarga kengroq bilimlar bazasi va kengroq ko'nikmalar to'plami taqdim etiladi. Ushbu yondashuv, ayniqsa, muloqotning murakkabligi va talab qilinadigan turli xil ko'nikmalar va elementlarni hisobga olgan holda, til va adabiyot darslarida dolzarbdir.

"Integratsiya" - bu ma'lum qismlar yoki elementlarning yonma-yon joylashishi, bir butunga aylanishi, yaxlitlanishi . "Integratsiya" tushunchasi Spenser tomonidan 18-asrdayoq tushuntirilgan.

Integratsiyani tafakkurning o'sishi omili sifatida ko'rib chiqsak, uni aloqa va ta'limning fanlararo shakllarini sintez qiladigan tarzda talqin qilish mumkin.

Integrativ yondashuvning muhim afzalliklaridan biri shundaki, u o'quvchilarga tushunchani, til va adabiyotdan foydalanishni yaxshiroq tushunishga imkon beradi. Dars rejasi adabiyot, tarix va ijtimoiy fanlarni o'qitish bilan bir qatorda talabalarga tilni shakllantirgan madaniyat va jamiyat haqida ma'lumot olish imkonini beradi. Bundan tashqari, turli matn va manbalarga tayanish o'quvchilar ongini turli nuqtai nazarlarga ochib beradi, bu esa O'zbek tili va adabiyotining dolzarbligini chuqurroq va o'ziga xos tarzda tushunishga imkon beradi.

Integrativ yondashuvning yana bir muhim afzalligi shundaki, u talabalarning analitik va tanqidiy fikrlash qobiliyatlarini oshiradi. Texnologiya, tasviriy san'at, musiqa va she'riyatni o'zlashtirish orqali o'quvchilar turli xil vositalarga duch kelishadi, bu mavzularda paydo bo'ladigan g'oyalar va tushunchalar o'rtasida aloqalarni o'rnatishga yordam beradi. Ushbu usul, shuningdek, talabalarni ijodiy fikrlashga, muammolarni hal qilishga va murakkab savollarga umumlashtirilgan yondashuv bilan javob berishga undaydi.

Va nihoyat, til va adabiyot darslarida integral yondashuv talabalarga raqamli asr uchun muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga yordam beradi. Bugungi kunda raqamli texnologiyalardan foydalanish va tushunish samarali aloqa uchun juda muhimdir. Integrativ yondashuv o'quvchilarga raqamli ommaviy axborot vositalarining til va adabiyotdagi rolini tushunishga imkon beradi. Talabalar texnologiyadan tayoq sifatida texnologiyaga tayanmasdan, ularning muloqoti va ijodkorligini qo'llab-quvvatlaydigan usullarda foydalanishni o'rganadilar.

Xulosa qilib aytganda, O’zbek tili va adabiyot darslarida integrativ yondashuv talabalarni o'zlashtirishni qo'llab-quvvatlash va ularni zamonaviy dunyo uchun tanqidiy ko'nikmalar bilan qurollantirishning juda samarali usuli hisoblanadi. Talabalar tez rivojlanayotgan dunyoda samarali muloqot qilish va tanqidiy fikrlash imkoniyatini yaratib, turli fan va ko'nikmalarni o'zlashtirish orqali o'z O’zbek tili va adabiyoti haqida har tomonlama tushunchalarni rivojlantirishlari mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mavlonova, K. (2016). O’zbek tilidarslarida badiiy matnning til xususiyatlarini integratsiyalash asosida o‘rganish metodikasi. Mashhur-press.
2. Musayev, U. (2002). Integratsiya darajalari. Xalq ta’limi - №6
3. O‘zbek tilining izohli lug’ati. (1981). M.: Русский язык.
4. Холиқова, Н. (2020). Ўзбек мумтоз адабиётида хотин-қизлар образининг бадиий тадрижи (Ширин образи мисолида). Academic research in educational sciences, (3).
5. Kholikova, N. D. (2020). The genesis and poetic evolution of character Shirin. Alisher Navoi and the XXI centure.
6. Djokhongirovna, K. N. (2020). The period of national awakening in uzbek poetry echo of the treasure voice of the nation. International Journal of Psychosocial Rehabilitation, 24(6), 4045-4054.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

MULOQOT TILINING IJTIMOIY TARMOQLARDAGI O‘RNI VA AHAMIYATI

Yulanova Nargiza Davlatovna

Muhammad al- Xorazmiy nomidagi TATU, o’zbek va rus tillari kafedrasi katta o’qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqola muloqot tilining ijtimoiy tarmoqlardagi o‘rni va ahamiyatini o‘rganishga bag‘ishlangan. Maqolada muloqotning an'anaviy shakllaridan farq qilgan holda, ijtimoiy tarmoqlarda qanday yangi imkoniyatlar yaratishi, axborot almashinuvi va fikrlarni tarqatish jarayonidagi o‘ziga xos xususiyatlar yoritilgan. Ijtimoiy tarmoqlar orqali odamlar o‘z fikrlarini tezda ifodalash, yangi g‘oyalarni jamoaviy ravishda muhokama qilish va turli madaniyatlar orasida aloqalar o‘rnatish imkoniyatiga ega bo‘lganini ko‘rsatib o‘tiladi. Shuningdek, maqolada muloqot tilining siyosat, ta'lim, madaniyat va biznes sohalaridagi ahamiyati, shuningdek, bu sohalarda qanday o‘zgarishlarni keltirib chiqarishi tahlil qilinadi. Maqola muloqot tilining ijtimoiy tarmoqlarda qanday rivojlanib borayotganini va uning jamiyatdagi o‘zgarishlarga qanday ta'sir ko‘rsatishini tushunishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: muloqot tili, ijtimoiy tarmoqlar, axborot almashinuvi, jamoaviy munosabatlar, fikr tarqatish, siyosat, ta'lim, marketing, madaniyat, shaxsiy aloqalar, kreativlik, jamoa shakllanishi.

KIRISH

Bugungi kunda axborot texnologiyalarining rivojlanishi va ijtimoiy tarmoqlarning keng tarqalishi bilan muloqot tili yangi bosqichga o‘tdi. Muloqotning an'anaviy shakllari bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar orqali amalga oshiriladigan onlayn muloqot o‘ziga xos xususiyatlarga ega bo‘lib, jamiyatdagi aloqalarni yanada osonlashtirmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, odamlar o‘rtasidagi fikr va axborot almashishning eng tezkor va qulay platformalariga aylangan. Shu bilan birga, muloqot tili ijtimoiy tarmoqlarda nafaqat shaxsiy fikrlarni ifodalash, balki jamoaviy munosabatlar, ijtimoiy muammolar va madaniy tafovutlarni ham aks ettirish imkonini beradi. Ushbu maqolada muloqot tilining ijtimoiy tarmoqlardagi o‘rni va uning jamiyatdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Til o'zining kumulyativ (to'plovchi) vazifasi tufayli kollektiv xotirani saqlaydi va boyitadi. Ayni paytda inson va jamiyatning ikkita eng muhim o'ziga xos xususiyati o'rtasida muhim farqlar mavjud:

1. Kommunikatsiyaning vositasi sifatida bo'lgan tilda ommaviy adresatga yo'l-yo'riqlar ustun turadi, madaniyatda esa saralanganlik (elitamost) qadrlanadi.

2. Belgi tizimi bo'laturib, madaniyat, tildan farqli ravishda o'zicha tashkil topa olmaydi.

3. Til va madaniyat — turlicha semiotik tizimlardir. Bunday qiyoslash tadqiqotchilarni madaniyat tilga izomorf emas, gomomorfdir (tarkiban o'xshashdir) degan xulosaga olib keladi

Madaniy bilimlar — shu tilda so'zlovchining madaniy-til kompetentsiyasining bir qismidir. Madaniy kompetensiya til kompetensiyasi bilan mos kelmaydi: "til kompetensiyasining madaniy kompetensiyaga o'zgarishi madaniy kod kategoriyalarida til belgilari interpretatsiyasiga asoslangan. "Madaniy bilimlar", biror bir tilda so'zlovchining madaniy-til kompetentsiyasining bir qismini ifodalaydi. Bu kompetensiya, bir kishi yoki guruhning o'zining o'ziga xos madaniy muhitida ma'naviy, ijtimoiy, va madaniy muloqotlarni tushunish va unga qo'llab-quvvatlash bilishni o'z ichiga oladi. Madaniy kompetensiya, shuningdek, o'zida tilda so'zlovchining muhitga mos keluvchi boshqa o'zgarishlarga ega bo'lishi mumkin.

"Til kompetensiyasining madaniy kompetensiyaga o'zgarishi madaniy kod kategoriyalarida til belgilari interpretatsiyasiga asoslangan" degan fikr esa til kompetensiyasining madaniy muloqotlarni yoritish va tushunishda muhim ahamiyatga ega bo'lgan bir qismidir. Bu, so'zlovchining til belgilari va mazmunlarni o'zining o'ziga xos madaniy mazmuni bilan bog'liq tushuntirishi va ularni madaniy kodlar va ko'rsatuvlar orqali interpretatsiya qilishi aniq.

Bunday tarzda, "madaniy bilimlar" va "til kompetensiyasining madaniy kompetensiyaga o'zgarishi" iki tur kompetensiya turlari, ularga mos ravishda ega bo'lishi mumkin, ammo ularning fokuslari va mazmuni turli bo'lishi mumkin. Madaniy bilimlar madaniy muloqotlarni tushunish va unga qo'llab-quvvatlashda muvaffaqiyatga erishishga qaratilgan bo'lib, til kompetensiyasi esa tilda mazmuni tushunish va undan foydalanishda muvaffaqiyatga erishishga yo'l qo'ymoqda.

Shu turdagi interpretatsiyaga egalik madaniy-til kompetensiyasidir". Olamning ikkita modeli — konseptual va til modellarining o'zaro bog'liqligini qayd qilib, Yu.S.Stepanov ulami o'zaro chalkashtirib qo'yishdan ogohlantiradi: Til modelini madaniyatning predmeti sohasiga, va aksincha, madaniyat modelini tilning predmeti sohasiga ko'chirib bo'lmaydi". Yu.S.Stepanov ham lingvistik nazariya uchun, ham madaniyat nazariyasi uchun qo'llaniladigan alohida, ancha umumiy tushunchalar apparatini ishlab chiqishga da'vat qildi. Mana shu lingvomadaniyatshunoslikning terminologik, tushuncha asosini (fundamentini) tashkil etadi. Ba'zi olimlaming fikricha, lingvomadaniyatshunoslik XX asming oxiigi choragida, tilshunoslikdagi antropologik paradigma mahsuli sifatida paydo bo'ldi.

TADQIQOT NATIJALARI

Madaniyatlararo samarali aloqalarni kuchaytirishda tilning ahamiyati muhim hisoblanadi. Til inson miyasidagi qobiliyat. Bu odamlarga o’z madaniyatini va boshqa mamlakatlarning madaniyatini tushunishga imkon beradi. Har bir mamlakatning o’ziga xos madaniyati bor. Chet elda ta’lim olayotganda, madaniy farqlar o’zaro aloqaga

to'sqinlik qilishi mumkin. Til madaniy iqtisodiyotni hal qilishga yordam beradi va xorijiy davlatning chuqur istiqbollarini rivojlantiradi.

Madaniyat o'zaro ta'sirning muhim jihati va madaniyatni yaxlit his qilishda tilning rolini hisobga olgan holda, ushbu maqolada chet elda o'qishda til o'rganish zarurmi yoki yo'qligini o'rganib chiqamiz.

Madaniyat guruhni belgilaydigan e'tiqodlar, til va ijtimoiy odatlarni o'z ichiga oladi. Madaniyat odamlarning muloqot qilish usullariga, bir-birlarini idrok etishga va madaniy yo'nalish asosida targ'ib qilinadigan munosabatlarga ta'sir qiladi. Madaniyat mamlakatning o'ziga xosligini aks ettiradi. Madaniyatlararo muloqot turli madaniy kelib chiqishiga ega odamlar o'rtasida fikr almashishni nazarda tutadi. Til madaniyatlararo muloqotda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Til boshqa odamlarning etnik o'ziga xosligini tushunishga va turli madaniyatlar bir-birini qanday qabul qilishini o'rganishga yordam beradi. Shunday qilib, til madaniyat uzatiladigan asosiy tomir vazifasini bajaradi. Shu sababli, turli nuqtai nazarlarga asoslanib, til mamlakatni chuqur tushunishni rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Shunday qilib, biror mamlakatda o'qish paytida tilni o'rganish zaruratga aylanadi.

Muloqotdagi madaniy farqlar muloqotchilarning bir-biri bilan ma'lumot almashishi o'rtasidagi farqlar bilan bog'liq bo'lib, ular o'zlarining madaniyatlaridagi farqlardan kelib chiqadi. Bu qarama-qarshiliklar har bir muloqotchining fikrlash va o'zini tutish uslubida namoyon bo'ladi, shuning uchun ular muloqotni va uning natijalarini o'zgartiradi. Madaniy farqlar bir necha sabablarga ko'ra muloqotga katta ta'sir ko'rsatadi, masalan:

• Madaniyat o'zingizni qanday tutishingizni boshqaradi. Dunyodagi har bir mamlakat uzoq vaqt davomida o'ziga xos e'tiqodlar, odatlar va xatti-harakatlarni ishlab chiqdi. Ushbu ijtimoiy xususiyatlar to'plami madaniyat deb ataladi. Madaniyat odamlarning fikrlash tarzini boshqaradi, shuning uchun u ularning xatti-harakatlarini boshqaradi.

• Kuchli madaniyat sizni malakali muloqotchiga aylantira oladi. Muloqot qobiliyatlari faol tinglash, intizom, hamkorlik, jamoada ishlash, og'zaki muloqot va yozma muloqot qobiliyatlarini o'z ichiga oladi. Ushbu malakalar sizga muloqotingizni turli auditoriyalarga moslashtirish, muammolarni hal qilish va umumiy maqsadlarga erishish imkonini beradi.

Bir-biri bilan geografik yoki tarixiy jihatdan bog'langan ko'plab jamiyatlar o'xshash madaniyatlarga ega bo'lsa-da, uzoq, ijtimoiy jihatdan uzilgan joylarda keskin farq qiluvchi madaniy xususiyatlarga ega bo'lgan boshqalar ham bor. Misol uchun, ba'zi ijtimoiy guruhlar og'zaki va yozma muloqot qobiliyatini o'z ichiga olgan tilni o'rgangan bo'lsa, boshqalari o'z tillarini ming yillar davomida tabiiy ravishda rivojlantirdilar. Binobarin, muloqotga ta'sir etuvchi madaniy xususiyatlarni barcha madaniyatlar o'rtasida taqqoslab bo'lmaydi.

Professional muhitda siz o'zingizning muloqotingizga ko'proq sarmoya kiritasiz va bir-biriga o'xshamaydigan madaniyatdagi odamlar bilan muloqotda bo'lganingizda

kamroq daromad olasiz. Muloqotning eng yaxshi natijalariga erishish uchun madaniyati siznikiga o’xshash odamlar bilan muloqot qiling yoki muhim ahamiyatga ega bo’lgan muloqotni madaniy jihatdan o’xshash muloqotchilar bilan cheklang.

Xulosa

Maqolada muloqot tilining ijtimoiy tarmoqlardagi o‘rni va ahamiyati tahlil qilindi. Ijtimoiy tarmoqlar zamonaviy muloqotning yangi shakllarini yaratib, axborot almashinuvi, fikr tarqatish va jamoaviy munosabatlar o‘rnatish jarayonlarini tezlashtirdi. Bu tarmoqlar orqali odamlar o‘z fikrlarini erkin ifodalash, turli ijtimoiy, siyosiy va madaniy mavzularda muhokama qilish, hamda yangi g‘oyalarni keng auditoriyaga etkazish imkoniga ega bo‘lishdi. Muloqot tili ijtimoiy tarmoqlarda nafaqat shaxsiy aloqalarni o‘rnatishda, balki jamoa yaratishda, ta'lim, marketing, siyosat va madaniyat sohalarida o‘zgarishlarni keltirib chiqarishda ham katta ahamiyatga ega. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlar muloqot tilining yanada rivojlanishiga va jamiyatdagi o‘zgarishlarga moslashishiga yordam bermoqda. Shunday qilib, muloqot tili ijtimoiy tarmoqlarda jamiyatning rivojlanishi va shakllanishida muhim vosita sifatida xizmat qilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTAR

1. Yoqubov O. «Osiy banda» romandan boblar. Jahon adabiyoti jurnali, 2006 yil, 9-son, 36 b.

2. Safarov Sh. Pragmalingvistika. - «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti. - Toshkent, 2008 yil.

3. Aliqulov Z., Boymirzayeva S. Sotsiolingvistika. Samarqand: 2010. 94- b.

4. Begmatov E., Tursunpo'latov M. Ozbek nutqi asoslari. -Toshkent, 1992. 88- b.

5. Bekmirzayev N. Notiqlik san'ati asoslari.-Toshkent,2007. 90- b.

6. Jumaniyozov R. Nutqiy mahorat. -Toshkent, 2005. 40-b.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

ALISHER NAVOIYNING “HAYRATUL ABROR” ASARIDA PEDAGOGIK MOHIYAT MAVZUSIDA MAQOLA.

Kazakova Barno Axmedjanovna
Maqola mualliflari: UrIU filologiya fakulteti o’zbek tili yo’nalishi 2-bosqich talabasi.
Komiljonova Tabassum G’ulomboy qizi
Komiljonova Sarvinoz G’ulomboy qizi.
UrRTU Pedagogika va chet tillari fakulteti magistrantlari

Annotatsiya: “Hayratul Abror” – o’zbek adabiyotining buyuk asarlaridan biri bo’lib, uning pedagogik ta’limotlari va ta’siri zamon o’tgani sari o’rganilmoqda. Asar, ayniqsa yoshlarning axloqiy va ma’naviy kamoloti, insoniy fazilatlar va dunyoqarashini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.bu asar o’quvchilarni hayotiy maqsadlarini ahglshga, izzat-ikromga, haqqoniylukka va adolatga undaydi.

Kalit so’zlar: 1.Tarbiyaviy ahamiyat- Asar orqali shakllangan tarbiyaviy qadriyatlar. 2.Ruhiy tarbiya- asarda insonning ruhiy jihatlariga e’tibor qaratish.3. Xulq atvor-asarda yaxshi va yomon xuiqni namoyon etish.4. O’qituvchining roli- pedagogik jarayonda o’qituvchining ahamiyati. 5. Ma’naviyat- asar oqali tarbiyalanuvchi ma’naviyatini shakllantirish.6. Ta’lim tizimi- asarda ta’limga oid ilg’or g’oyalar yoki prinsiplarga ta’sir.

Kirish: “Hayratul Abror” asari muallifi Alisher Navoiy,o’zbek adabiyotining yirik namoyondalaridan biri sifatida, inson tarbiyasiga katta ahamiyat bergan. Asarda pedagogik fikrlar aniq, ma’naviy qadruyatlar esa yosh avlod uchun tushunarli va qiziqarli tarzda berilgan.Bu asarda insonning axloqiy yuksalishi, uning hayotga bo’lgan qarashlari, tog’ri yo’lni tanlashdagi ma’naviy harakatlarning pedagogik jihatlari alohida organishga arziydi. “Hayratul Abror” asarining pedagogik ta’siriga taalluqli bir qancha muhim jihatlar mavjud. Ular quyidagilardan iborat:

Insoniylik va axloqiy tarbiya-Asar insonning axliqiy jihatdan to’g’ri yo’lni tanlash, adolat va haqiqatni qadrlashni targ’ib qiladi. Bu pedagogik jihatdan yoshlarni ahloqiy me’yorlarga, to’g’ri qarorlar qabul qilishga, chinakam insonbulishga undaydi.

Vatanparvarlik- Asarda vatan sevgi, millatga sadoqat, do’stlik va hamjihatlikda yashashning ahamiyati kata o’rin tutadi. Yoshlarni yurtga, millatga xizmat qilishga chaqirish va ularga vatanparvarlik hislarini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega.

Ilm-fan va ma’rifat – Asarda ilm va ma’rifatning kughi ta’kidlanadi. Bu pedagogik nuqtayi nazardan, yoshlarni ilm olishga, o’z ustida ishlashga va dunyoqarashini kengaytirishga undaydi. Ilmning ahamiyatini yuksaltirish, yoshlarni o’z maqsadlariga erishishiga ilhomlantiradi.

O’quvchilarni tarbiyalashdagi o’rni- Asarda bolalar va yoshlarni tarbiyalshda pedagogik metodlar va usullar aniq ko’rsatilgan. Asar har bir yoshga o’ziga xos

shaxsiyatni, ohgli va ma’naviy turmushni shakllantirishga qaratilgan.ular axloqiy tarbiya olishda muhim o’rin tutadi. Asarda bevosita yoki bilvosita tarzda o’quvchilarga ma’naviy, axloqiy, ilmiy estetik tarbiya berishga qaratilgan bir qator tavsiyalar mavjud.

Bugungi pedagogik amaliyotdagi o’rni- “Hayratul Abror” asarining pedagogik tamoyillari bugungi kunda o’z ahamiyatini yo’qotmagan. Uning mazmuni o’quvchilarni axloqiy-ruhiy jihatdan tarbiyalash, ularning bilim va tafakkurini rivojlantirishda dolzarbdir. Pedagoglar va murabbiylar ushbu asar orqali yoshlarni jamiyatda to’g’ri va adolatli yo’lda yashashga o’rgatishda samarali usullardan foydalanishlari mumkin.Asar o;quvchilarini mehr-muhabbatga, insonparvarlikka ijtimoiy mas’uliyatga undaydi,shuningdek, ma’naviy va ilmiy kamolotga erishish yo’lida ularga to’g’ri yo’lni ko’rsatadi.

“Hayratul abror” asari o’zining pedagogik ta’siri bilan ajralib turadi. U nafaqat axloqiy tarbiya, balki ilmiy va ma’naviy kamolotni ham o’zida mujassam etgan. Ushbu asar orqali yoshlarni to’g’ri yo’lni tanlashga, jamiyatda o’z o’rnini topishga, vataniga sadoqatli bo’lishga undashi mumkin.Asarning pedagogik g’oyalari bugungi kunda yoshlarni kamolotga erishtirishda juda muhim ahamiyatga ega.

Asarning 12 bobidan boshlab ustozlarga Nizomiy Ganjaviy va Xisrav Dehlaviylarga tariflar keltiriladi.Navoiy Nizomiyga tarif keltirar ekan uning ismidagi abjad harflar 1001 ga tengligini aytadi. Ishtiqoq san’ati bilan beztilgan Panj Ganj (Xamsa) asariga tariff beradi.

Ganja vatan, ko’ngli aning ganjxez,

Xotiri ganju-ru tili ganjrez.

Ya’ni Ganj vatan bo’ladigan bo’lsa, uning ko;ngli xuddi ganj xazina to’kuvchidir deydi. Bunda Nizomiyning Ozarbayjondagi Ganj tumanidanligini aytib o’tgan Xusrav Dehlaviyg atarif berar ekan bevosita Hindistondan ekanligini aytib ko’proq qora rahgli so;zlarga ishora qilgan. Uni to’tiga o’xshatadi, hinduga o;xshatadiva har bir dostonniHindistonning bir o’lkasiga tengligini aytadi.

Nazmi savodi aro har doston

O’ylaki bir kishvari Hinduston.

13 bob esa Jomiyga bag’ishlanadi. 14-15 boblari so’z tarifiga bag’ishlanadi. Navoiy so’zning buyukligini aytarkan uning kun ya;ni kaf bilan nun harflarining birlashishidan yaralganligini aytadi. 16 bobi Husayin Boyqaroga bag’ishlanadi. Boyqaroni ulug’laydi,uni talmeh san’ati vositasida qahramon Rustamga o’xshatadi va Eronning podshosi Jamshidga o’xshatadi.17 bobi esa ko’ngilga tarif beriladi.Insonni Olloh yaratgandan keyin unga ko’ngil ato etganligini va ko’ngil barcha insonlarda ham bir xil emasligini takidlab o’tgan. 22 bobdan boshlab hikoyalar rivoji boshlanadi. 3 hikoyasida Navoiy adolatli shohlar haqida rivoyatlar keltiradi.Bu o’rinda shoh G’oziy hikoyati e’tiborga molikdir.Bir kuni shohning oldiga bir kampir keladi va uning o’g’li jangda halok bo’lganini aytib o’g’li uchun xun talab qiladi. Shun adolatli shoh belidagi

kamarini yechib unga uzatadi va qilich bilan boshimni kesishing mumkin deydi. O'g'lingning xunini boshim bilan to'layman deydi. Shunda kampir uning adolat shoh ekanligiga ishonadi.shoh kampir boshidan tilla- sar sochadi va kampir tilla kampir nomiga sazovor buladi. 4 maqolatida haqgo'y shayxlar va riyokor shayxlar to'g'risida so'z ketadi.5-6 maqolatlarda esa Hotamtoy haqida hikoyat keltirilgan.Hikoyatga ko'ra bir kuni Hotamtoy elni yig'ib osh beradi va atrofni chiqib tomosha qilib turganda qari bir kishining yelkasiga o'tin ortib kelayotganini ko'radiva undan nima uchun hotamtoy bergan oshga bormading deb so'raydi. Shunda o'tinchi chol Hotamtoyning Minnatini ko'targuncha o'tinimni ko'targanim yaxshi deb javob beradi.Ana shundan keyin Hotamtoy o'tinchi chol undanda himmatliroq ekanligini biladi. Unga tahsinlar aytadi birovning minnatidan ko'ra halol luqma yydigan insonlar ulug'lanadi bu hikoyada.

Xulosa

"Hayrat-ul abror" asarida pedagogik mohiyat haqida so'z yuritish, asar orqali ta'lim va tarbiya sohasidagi ahamiyatli fikrlarni ahglashga yordam beradi. Ushbu asarda muallif insonning ma'naviy va axliqiy tarbiyasining shakllantirishda pedagogik yondashuvlarning muhimligi, shuningdek, tarbiyachi va o'quvchi o'rtasidagi munosabvatlar, ularga ta'sir etuvchi omillar va tarbiyaning maqsadlari haqida so'z yuritilgan. Xulosa qilib aytganda, 'Hayrat-ul abror" asarida pedagogik mohiyat nafaqat an'anaviy, bilimlar berish, balki, insonni ma'naviy jihatdan to'liq rivojlantirishga, uning axloqiy qadriyatlarini shakllantirishga ratta e'tibor qaratilgan. Pedagogik yondashuvlar orqali ijtimoiy va axloqiy normalarni o'rgatish, shaxsiyatning rivojlanishini qo'llab – quvvatlash asar mazmunining markazida turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Xurshid Davron kutubxonasi.
2. Audio kitoblar kanali.
3.Navoiy Poetikasi. 1983 yilda chop etilgan adabiyot.
4. Sharq Mumtoz poetikasi pdf kitobi.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

TAEKVONDO WT SPORT TURIDA POOMSE YO‘NALISHINI RIVOJLANTIRISH

O ‘zMU talabasi: **Ahmadjonova Aziza**
Telefon raqam: (+998 94 174 84 42)
E-mail address: akhmadjanovaaziza9@gmail.com

Annontatsiya Ushbu maqolada Taekvondo WT sport turining Poomse yo‘nalishini rivojlantirish muhimligi va uning jahon sportidagi o‘rni haqida so‘z yuritiladi. Poomse Taekvondo texnikasi, madaniy merosi va falsafiy asoslarini aks ettiruvchi murakkab harakatlar majmuasidir. Mazkur yo‘nalishni rivojlantirish sportchilarning texnik mahorati va ruhiy barqarorligini oshirish, xalqaro musobaqalarda muvaffaqiyat qozonish imkoniyatlarini kengaytirishi to‘g‘risida. Maqolada Poomse yo‘nalishini targ‘ib qilish va takomillashtirish bo‘yicha yechimlar taklif etilgan. Xususan, murabbiy va sportchilarni tayyorlashda zamonaviy metodlardan foydalanish, musobaqa sonini oshirish va ommaviy targ‘ibot ishlari orqali bu yo‘nalishga yoshlarni keng jalb qilish tavsiya etiladi. Shuningdek, texnologiyalarni joriy qilish, jumladan, video tahlil tizimlari va onlayn musobaqalarni rivojlantirish orqali Poomse mashg‘ulotlari va musobaqalarini yangi bosqichga olib chiqishi mumkinligi to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar Taekvando, sport, sportchi, murabbiy, poomse, musobaqa, mashg‘ulot, rivojlanish, ommaviylashtirish.

Taekvondo WT sport turi nafaqat jang san’ati sifatida, balki madaniy va sport merosi sifatida ham dunyo bo‘ylab rivojlanmoqda. Poomse yo‘nalishi taekvondoning ajralmas qismi bo‘lib, u sportchilarning texnika, diqqat va ruhiy barqarorlik darajasini namoyish etish imkoniyatini beradi. Poomse musobaqalari texnikani, taktikani va badiiy yondashuvni uyg‘unlashtiradi, bu esa uni taekvondoning universal yo‘nalishlaridan biriga aylantiradi.

Taekvondo WT sport turida Poomsae bo‘yicha musobaqalar rasmiy tarzda 2006-yilda tashkil etilgan va ilk jahon chempionati Janubiy Koreyada o‘tkazilgan. Ushbu musobaqalar taekvondo san’ati va texnikasini namoyish qilish, shuningdek, sportchilar o‘rtasida do‘stlik va birdamlikni rivojlantirish maqsadida boshlangan. Poomsae musobaqalari texnik mahorat, harakatlarning aniqligi va taekvondo falsafasini ifodalash darajasi asosida baholanadi. Bugungi kunda bu yo‘nalish xalqaro miqyosda keng rivojlanib, boshqa nufuzli musobaqalarda ham alohida ahamiyat kasb etmoqda va yosh avlodni taekvondo san’atiga qiziqtirishda katta rol o‘ynamoqda.

Poomse yo‘nalishining ahamiyati haqida:

1. An’analarni saqlash:

Poomse taekvondoning asosiy an’analarini o‘zida aks ettirib, sportchilarga har bir harakatning ma’nosini tushunishga imkon beradi. Bu yo‘nalish taekvondoning ruhiy va madaniy qiymatini saqlab qoladi.

2. Texnik mahoratni oshirish:

Poomse harakatlari texnik aniqlik va muvozanatni talab qiladi. Bu sportchilarning umumiy jismoniy va texnik tayyorgarligini oshirishda muhim rol o‘ynaydi.

3. Ruhiy rivojlanish:

Poomse mashg‘ulotlari diqqatni jamlash, intizom va sabr-toqatni rivojlantiradi. Bu sportchilarga nafaqat musobaqalarda, balki hayotda ham muvaffaqiyatga erishishda yordam beradi.

Poomse yo‘nalishini rivojlantirish yo‘llariga quyidagilar kiradi:

1. Murabbiylar malakasini oshirish:

Poomse bo‘yicha tajribali murabbiylarni tayyorlash va ular uchun doimiy seminarlar tashkil etish zarur. Bu sportchilarning texnik mahoratini yangi darajaga olib chiqadi.

2. Poomse musobaqalarini ko‘paytirish:

Har bir mintaqada va xalqaro darajada poomse musobaqalarini ko‘paytirish sportchilarni rag‘batlantiradi va ularning xalqaro maydonda muvaffaqiyat qozonishiga zamin yaratadi.

3. Texnologiyalarni joriy etish:

Zamonaviy texnologiyalar (masalan, video tahlil tizimlari) orqali sportchilarning harakatlarini tahlil qilish va ularni mukammallashtirishga erishish mumkin.

4. Maktab va sport klublarida targ‘ibot:

Taekvondoni maktab va sport klublarida targ‘ib qilish orqali yosh avlodni poomsega jalb qilish mumkin. Bu sportning ommabopligini oshiradi.

Poomse yo‘nalishini rivojlantirish uchun quyidagi strategik yondashuvlar taklif etiladi:

Murabbiylar va sportchilarning bilimlarini oshirish, ya’ni malaka oshirish kurslari. Poomse bo‘yicha murabbiy va hakamlar uchun muntazam ravishda seminarlar va treninglar tashkil etish. Texnik qo‘llanmalar bunda sportchilar va murabbiylar uchun yangilangan qo‘llanmalar va video materiallar tayyorlash.

Poomse musobaqalarini kengaytirish, ayniqsa mintaqaviy va xalqaro musobaqalar sonini ko‘paytirish orqali sportchilarning qiziqishini oshirish. Onlayn musobaqalarni tashkil etish. Raqamli platformalar orqali poomse ko‘rinishlarini baholashni yo‘lga qo‘yish.

Jismoniy va texnik tayyorgarlikni kuchaytirish, ya’ni mashg‘ulotlar tizimini takomillashtirish orqali harakatlarning aniqligi va moslashuvchanligini oshirishga qaratilgan maxsus mashqlarni joriy etish. Individual yondashish, bunda har bir sportchi uchun uning darajasiga mos individual dasturlarni ishlab chiqish.

Ommaviy targ‘ibot va yosh avlodni jalb qilish uchun maktab va universitetlarda tanlovlar o‘tkazish. Yoshlarni poomsega qiziqtirish uchun maxsus ko‘rgazma mashg‘ulotlari va tanlovlar tashkil etish. Media va ijtimoiy tarmoqlarda poomse

yo‘nalishini targ‘ib qilish uchun videolar, maqolalar va intervyularni ommalashtirish. Texnologiyalardan foydalanish ya’ni video tahlil tizimlari o‘tkazish. Sportchilarning harakatlarini avtomatik tahlil qilish uchun zamonaviy texnologiyalarni joriy qilish va virtual trening dasturlari joriy etish. Sportchilarga masofaviy ta’lim olish imkoniyatini beruvchi texnologik yechimlarni tatbiq etish.

Hukumat va homiylarni jalb qilish, bunda davlat dastaklari ya’ni sport bo‘limlari orqali poomse rivojlanishi uchun grant va subsidiya ajratish. Homiylik qilish, poomse musobaqalariga homiylarni jalb qilish orqali moliyaviy bazani kengaytirish.

Yuqorida keltirib o‘tganlarimizdek, poomse yo‘nalishini rivojlantirish uchun bilim va texnikani oshirish, musobaqalar va mashg‘ulotlarni ko‘paytirish, ommaviy targ‘ibot ishlarini amalga oshirish zarur. Texnologiyalarni jalb etish va sportchilarning imkoniyatlarini kengaytirish orqali bu yo‘nalish global darajada katta muvaffaqiyatlarga erishishi mumkin.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, Poomse yo‘nalishini rivojlantirish taekvondo WT sport turini yanada boyitadi va xalqaro darajada o‘z pozitsiyasini mustahkamlaydi. Texnik aniqlik va estetik jihatlarni rivojlantirish orqali sportchilar nafaqat musobaqalarda, balki hayotning turli sohalarida muvaffaqiyat qozonish imkoniyatiga ega bo‘ladi. Shu sababli, poomse yo‘nalishiga alohida e’tibor qaratish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

[1] World Taekwondo Federation (WT)ning rasmiy ma’lumotlari
[2] “Taekwondo: Ancient Tradition, Modern Martial Art” kitobi
[3] Ilmiy maqolalar va xalqaro musobaqalar hisobotlari.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

MEHMONXONA TIZIMIDA XODIMLARNI BOSHQARISHNING ILG'OR USULLARI

A'zamjonova(Sultonova)Charosxon Zarifjon qizi
Farg'ona davlat universiteti iqtisod fakulteti.
Turizm va mehmondo'stlik yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada mehmonxona tizimida xodimlarni boshqarishning ilg'or usullari ko'rib chiqilgan. Zamonaviy boshqaruv texnologiyalari, xodimlar samaradorligini oshirishga qaratilgan strategiyalar, shuningdek, mehmonxona xizmatlari sifati va mijozlar mamnunligini ta'minlash masalalari yoritilgan. Mazkur maqola ilmiy va amaliy tavsiyalarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar:

boshqaruv, mehmonxona, xodimlar, samaradorlik, mijozlar mamnunligi.

ADVANCED METHODS OF MANAGING EMPLOYEES IN THE HOTEL SYSTEM

Annotation

This article examines advanced methods for managing staff in the hotel industry. It highlights modern management technologies, strategies to improve employee efficiency, and ways to ensure service quality and customer satisfaction in hotels. The article also includes scientific and practical recommendations.

Keywords:

management, hotel, staff, efficiency, customer satisfaction.

ПЕРЕДОВЫЕ МЕТОДЫ УПРАВЛЕНИЯ СОТРУДНИКАМИ В ГОСТИНИЧНОЙ СИСТЕМЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются передовые методы управления персоналом в гостиничном секторе. Освещаются современные управленческие технологии, стратегии повышения эффективности сотрудников, а также вопросы обеспечения качества обслуживания и удовлетворенности клиентов. Статья содержит научные и практические рекомендации.

Ключевые слова:

управление, гостиница, персонал, эффективность, удовлетворенность клиентов.

"Turizm sohasini rivojlantirishda mehmonxona infratuzilmasining sifatini yaxshilash, xizmatlar darajasini oshirish va mehmonlarga qulay sharoit yaratish muhim o‘rin tutadi. Mehmonxona xodimlari mehmonlarga mehribonlik va e’tibor bilan xizmat ko‘rsatishi zarur."

(O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti, Sh.M.Mirziyoyev)[1]

KIRISH

Bugungi kunda xizmat ko‘rsatish sohasi, jumladan, mehmonxona biznesi, iqtisodiyotning muhim tarmoqlaridan biriga aylangan. Raqobatning ortib borishi va mijozlar talabining o‘zgarishi mehmonxonalarda xizmat sifatini oshirishni zarur qiladi. Shu maqsadda xodimlarni boshqarishning zamonaviy va innovatsion usullarini joriy etish muhim ahamiyat kasb etadi.

Mehmonxona xodimlarining malakasi va samaradorligi nafaqat korxonaning daromadiga, balki mijozlarning qoniqish darajasiga ham bevosita ta'sir ko‘rsatadi. Xodimlarni boshqarishda ilg‘or usullardan foydalanish ularning motivatsiyasini oshirish, jamoada hamjihatlikni ta'minlash va xizmat sifatini yaxshilashga yordam beradi. Mazkur maqolada mehmonxona tizimida xodimlarni boshqarishning ilg‘or usullari tahlil qilinadi va amaliy tavsiyalar beriladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Ilmiy adabiyotlarda xodimlarni boshqarishning samarali usullari ko‘plab olimlar tomonidan tadqiq etilgan. Kotler va Armstrong (2020) xizmat ko‘rsatish sohasida inson resurslarini boshqarishning muhim jihatlarini yoritgan bo‘lsa, Robbins va Coulter (2021) samaradorlikka erishish uchun innovatsion boshqaruv texnologiyalarini qo‘llash zarurligini ta'kidlaydi.

Shuningdek, mehmonxona tizimida inson resurslarini boshqarishda xizmat sifatini oshirishga qaratilgan usullar, xodimlarning psixologik va ijtimoiy ehtiyojlarini qondirish, trening va qayta tayyorlash dasturlarining

ahamiyati bir qancha tadqiqotchilar tomonidan o‘rganilgan (Smith, 2019; Johnson, 2021). Ushbu tadqiqotlardan kelib chiqib, mehmonxonalarda xodimlarni boshqarishning ilg‘or yondashuvlari ishlab chiqiladi.

MEHMONXONA TIZIMIDA BOSHQARUVNING AHAMIYATI

Xodimlarni boshqarish mehmonxona faoliyatining asosiy elementlaridan biri hisoblanadi. Mehmonxona tizimida xodimlarning motivatsiyasini oshirish uchun qulay ish sharoitlari yaratish, ularning malakasini oshirishga qaratilgan doimiy treninglar tashkil qilish muhimdir. Bundan tashqari, xodimlarni rag‘batlantirish va ularga o‘z ishlariga ijodiy yondashish imkonini beruvchi strategiyalar ham korxona muvaffaqiyatiga olib keladi.

Xodimlar o‘rtasida ijtimoiy va professional hamjihatlikni ta'minlash orqali mijozlarga yuqori sifatli xizmat ko‘rsatish va korxona obro‘sini oshirish mumkin. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, samarali boshqaruv tizimi xodimlar o‘rtasida jamoaviy

ishlash madaniyatini rivojlantiradi, bu esa mijozlarning ishonchini qozonishga yordam beradi (Robbins, 2021).

MEHMONXONA TIZIMIDA XODIMLARNI BOSHQARISHNING ILG‘OR USULLARI

1. Trening va malaka oshirish dasturlari

Mehmonxonalarda xodimlarni o‘qitish va malaka oshirish dasturlarini yo‘lga qo‘yish xizmat sifatini oshirishning muhim vositalaridan biridir. Xodimlar mijozlarga xizmat ko‘rsatish madaniyati, xalqaro standartlar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni o‘rganishlari zarur. Muntazam ravishda treninglar o‘tkazilishi xodimlarning kasbiy bilim va ko‘nikmalarini oshiradi. Walker (2022) o‘z tadqiqotida xodimlarni mijozlar bilan ishlashda muloyim muloqot uslublarini rivojlantirishga o‘rgatish xizmat ko‘rsatish madaniyatini yaxshilashini ta’kidlaydi. Shuningdek, xalqaro mehmonxonalarda universal xizmat standartlarini tatbiq etish xodimlarning malakasini oshirishga hissa qo‘shadi.

Treninglar orqali mijoz ehtiyojlarini aniqlash va xizmat ko‘rsatish darajasini oshirish mumkin.

Hilton mehmonxonalari o‘z xodimlari uchun xalqaro seminarlar tashkil qiladi va bu xizmat sifatini 20% oshirgan.

2. Motivatsiya tizimini takomillashtirish.Rag‘batlantirish tizimi adolatli va shaffof bo‘lishi kerak.

Xodimlarning ishga bo‘lgan qiziqishini oshirish uchun moddiy va nomoddiy rag‘batlantirish usullaridan foydalanish samarali hisoblanadi. Masalan, mukofotlash tizimi, maqtov yorliqlari, ijtimoiy yordam va bonuslar orqali xodimlarning motivatsiyasini oshirish mumkin. Taylor (2021) tadqiqotida kadrlar boshqaruvida ichki tan olish va ijtimoiy manfaatlar kabi motivatsiya omillarining samaradorligini ko‘rsatadi. Masalan, mehmonxona xodimlariga bonuslar va turli mukofotlar orqali ishonch berish ularda korxonaga sadoqat hissini oshiradi. Mukofotlar va bonuslar xodimlar orasida motivatsiyani oshiradi.Ijtimoiy yordam va madaniy tadbirlar orqali xodimlarning ruhiy holati yaxshilanadi.

3. Ilg‘or texnologiyalardan foydalanish

Bugungi raqamli davrda mehmonxonalar inson resurslarini boshqarishda zamonaviy dasturiy ta'minotlardan foydalanishi kerak. Xodimlarning ish samaradorligini kuzatish, ularning ish grafigini optimallashtirish va mijozlar ehtiyojlariga mos xizmatlarni taqdim etish uchun maxsus dasturlar samarali vosita bo‘lib xizmat qiladi.

KPI monitoring dasturlari yordamida xizmat sifati nazorat qilinadi.

AI asosidagi dasturlar ish grafigini optimallashtiradi.

Zamonaviy dasturiy ta’minot va IoT (Internet of Things) texnologiyalari mehmonxona xizmatlarini optimallashtirishda muhim vosita hisoblanadi. Green (2021)

tadqiqotida mijoz ehtiyojlarini aniqlash va shaxsiylashtirilgan xizmatlarni taklif qilish orqali xizmat sifatini oshirish bo‘yicha tavsiyalar beradi.

4. Jamoaviy hamjihatlikni rivojlantirish

Jamoaviy ishlash madaniyatini rivojlantirish orqali mehmonxona xodimlari o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash mumkin. Bu maqsadda jamoaviy tadbirlar, seminarlarda qatnashish va ish joyida do‘stona muhit yaratish muhim ahamiyatga ega. Davis (2020) jamoaviy hamkorlikni kuchaytirish uchun turli seminar va treninglarni muntazam o‘tkazishni tavsiya qiladi. Unga ko‘ra, birgalikda ishlash madaniyatini rivojlantirish uchun jamoa a’zolari o‘rtasida o‘zaro ishonch va qo‘llab-quvvatlashni shakllantirish zarur.

5. Mijozlar bilan o‘zaro aloqani mustahkamlash

Xodimlar mijozlar bilan muloqot qilish ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun maxsus o‘quv kurslarida qatnashishlari lozim. Mijozlar ehtiyojlarini anglash va ularning talablariga mos xizmat ko‘rsatish korxonaning o’sishiga va kengayishiga sabab bo’ladi.

STATISTIKA VA TAHLILLAR

KO’RSATKICH	AN’ANAVIY BOSHQARUV	ILG’OR BOSHQARUV
MIJOZ QONIQISHI DARAJASI	65%	85%
XODIMLARNING ISH VAQTI SAMARADORLIGI	70%	90%
KADRLAR AYLANISHI DARAJASI	30%	15%

XULOSALAR VA TAVSIYALAR

Mehmonxona tizimida xodimlarni boshqarishning ilg‘or usullarini qo‘llash korxonaning raqobatbardoshligini oshirish va mijozlar ehtiyojlarini qondirishga yordam beradi. Tadqiqot davomida quyidagi xulosalar va tavsiyalar ishlab chiqildi:

Xodimlarning malakasini oshirish uchun muntazam trening va seminarlar tashkil qilish;

Rag‘batlantirish tizimini yanada shaffof va adolatli qilish;

Zamonaviy texnologiyalardan foydalanishni kengaytirish;

Jamoaviy ishlash va hamkorlik madaniyatini rivojlantirish;

Mijozlar ehtiyojlarini tahlil qilish va ularga mos xizmat ko‘rsatishni yo‘lga qo‘yish.

Shuningdek, boshqaruv tizimini doimiy ravishda takomillashtirish va innovatsion yondashuvlarni joriy qilish mehmonxonalarning muvaffaqiyatini ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Kotler, P., Armstrong, G. (2020). Marketing Management. Pearson Education.2. Robbins, S. P., Coulter, M. (2021). Management. Prentice Hall.

3. Smith, J. (2019). Human Resource Management in Hospitality. Springer.
4. Johnson, K. (2021). Service Excellence in Hospitality Industry. Oxford University Press.
5. Walker, J. R. (2022). Introduction to Hospitality Management .
6. Davis, B. (2020). Hotel Organization: Best Practices .
7. Green, L. (2021). Leadership in Hospitality .
8. Taylor, P. (2021). Innovative HR Practices in Tourism.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

GENETIKA XUSUSIYATLARI VA BOLA PSIXOLOGIYASINING O'ZARO BOG'LIQLIGI: MAKTABGACHA TA'LIM MISOLIDA

Yuldashova Sanamjon Bobomurod qizi
Urganch davlat pedagogika instituti Maktabgacha ta'lim yönalishi
1- kurs magistranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada genetika xususiyatlari va bola psixologiyasi o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik masalasi maktabgacha ta'lim kontekstida ko‘rib chiqilgan. Bola rivojlanishidagi genetik omillar, jumladan, temperament, intellektual qobiliyat va genetik nosozliklar, uning psixologik va ijtimoiy shakllanishida qanday rol o‘ynashi tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada psixologik yondashuvlar va ta'lim metodlarini bolalarning individual genetik xususiyatlariga moslashtirish muhimligi ta’kidlanadi. Maktabgacha ta’lim muhitida genetik va psixologik omillarni uyg‘unlashtirish orqali bolalarning optimal rivojlanishi uchun shart-sharoit yaratish usullari yoritiladi. Mazkur tadqiqot ta’lim amaliyotida individual yondashuvni qo‘llash uchun ilmiy asos beradi.

Kalit so’zlar: Genetika xususiyatlari, bola psixologiyasi, maktabgacha ta'lim, temperament, intellektual rivojlanish, genetik nosozliklar, individual yondashuv, ta'lim metodlari, stress boshqaruvi, bola rivojlanishi

KIRISH

Inson rivojlanishini o‘rganishda genetika va psixologiya fanlarining o‘zaro integratsiyasi chuqur ahamiyatga ega. Har bir shaxsning genetik xususiyatlari uning fiziologik va psixologik rivojlanishida, shuningdek, ijtimoiy moslashuv jarayonida asosiy determinant sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishi ushbu jarayonlarning murakkab o‘zaro ta'sirlarini tadqiq etish uchun optimal modelni tashkil etadi. Genetik meros orqali uzatiladigan temperament, kognitiv qobiliyatlar va xulq-atvorga moyillik psixologik rivojlanish jarayonini shakllantiruvchi omillar sifatida ko‘riladi.

Bolalarning psixologik rivojlanishi tashqi muhit ta'siri bilan birgalikda genetik omillar orqali aniqlanadi. Xususan, maktabgacha ta'lim jarayoni, bolaning intellektual va emosional o'sishi uchun shart-sharoit yaratish maqsadida, uning genetik imkoniyatlari va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olishni talab qiladi. Bu esa ta’lim jarayonini optimallashtirish, individual yondashuvlarni qo‘llash va pedagogik strategiyalarni ilmiy asoslash zaruratini yuzaga keltiradi.

Mazkur maqola, maktabgacha ta'limda bola rivojlanishini boshqarishda genetik xususiyatlarning psixologik jarayonlar bilan o‘zaro ta’sirini o‘rganishga qaratilgan bo‘lib, ushbu masala bo‘yicha nazariy va amaliy yondashuvlarni tahlil qilishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Tadqiqotchilarning bolalik ruhi va bolalik psixologiyasiga qiziqishi har doim mavjud bo'lgan, ammo bolalik ilmiy o'rganish mavzusi juda kech bo'lgan, bunday o'rganish uchun zarur shart-sharoitlar pedagogika, biologiya, tibbiyot, eksperimental psixologiyada shakllangan. Pedagogika har doim psixologik bilimlarga muhtoj edi, ularga asoslanishga intildi. Y. A. Komenskiy, J. Lokk, J. - J. Russo, I. G. Pestalozzi, F. Frebel, I. F. Gerbart, A. Disterveg va o'tmishdagi boshqa yirik o'qituvchilar bolalarning yoshi va individual xususiyatlarini bilish asosida ta'lim va tarbiya qurish zarurligini ta'kidladilar, o'qituvchilar, o'qituvchilar va ota-onalarni bolalik tabiatini o'rganishga chaqirdilar, nafaqat bolalar psixologiyasiga qiziqish bildirdilar, balki uning qonunlarini tushunishga harakat qildilar.

J.J. Russoning tabiiy tarbiyasi kontseptsiyasi bolalar ruhi muammolariga qiziqishning rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi, unga ko'ra tarbiyaning asosiy maqsadi bolaning ichki tabiatining tabiiy rivojlanishiga ko'maklashish, uni sinchkovlik bilan o'rganishga asoslangan edi. Bolalikni inson rivojlanishining o'ziga xos, sifat jihatidan o'ziga xos bosqichi sifatida tushunib, unga muhabbat va hurmat bilan munosabatda bo'lgan J.-J. Russo bola rivojlanishining ichki qonuniyatlarini ochib berishga, ularga muvofiq davriylashtirish va o'qitish bosqichlarini qurishga harakat qildi.

Aslida, 18-asrning oxirida shifokorlar bolalarga ilmiy qiziqish bildirishdi, ular bolalarni kattalar kabi davolash mumkin emasligi, ularning tanasining xususiyatlari va kasalliklarning o'ziga xosligi tufayli duch kelishdi. Bolaning aqliy rivojlanishi haqidagi birinchi kitob nemis shifokori va faylasufi T. Tidemanga tegishli edi (1787), u tug'ilishdan uch yoshgacha bo'lgan bolaning aqliy rivojlanishini batafsil va izchil tasvirlashga harakat qildi. Motor, hissiy va hissiy sohalarni eng muhim deb ajratib, u ushbu sohalarda bolaning namoyon bo'lishini qayd etdi.

Shunday qilib, birinchi marta psixologiya maxsus ob'ektni - chaqaloq psixikasini ko'rdi va uning tarkibiy qismlarining rivojlanishi o'rganish mavzusiga aylandi. Tegishli tadqiqot usulini tanlash ham muhim edi - ob'ektiv tashqi kuzatuv, chunki nutq va aks ettirishga ega bo'lmagan bola o'z tajribalari haqida gapira olmaydi, hatto undan ham ko'proq introspektsiyadan foydalanadi. Bundan tashqari, ma'lum bir bolaning uzoq vaqt davomida rivojlanishi kuzatildi, ya'ni.uzunlamasına bo'limlar strategiyasiga muvofiq. Bunday tadqiqotga bo'lgan ehtiyoj pedagogikaning talablari bilan asoslandi, chunki ta'lim aqliy xususiyatlarning rivojlanishi va ularning paydo bo'lish vaqti to'g'risida aniq bilimga tayanishi kerak.

XIX asr o'rtalarida. bolalar psixologiyasiga qiziqish ortib bormoqda, umumta'limning rivojlanishi bilan bog'liq pedagogika va psixologiya o'rtasidagi munosabatlarning ilmiy muammosi paydo bo'ldi va maktabgacha ta'lim amaliyotida uy ta'limidan farqli o'laroq shakllana boshladi, bu erda bolaga individual yondashuvni amalga oshirish va uning xususiyatlarini o'rganish oson emas edi.qiziqishlar.

TADQIQOT NATIJALARI

Tadqiqotning asosiy natijalari shuni ko‘rsatadiki, bolaning genetik xususiyatlari va psixologik rivojlanish o‘rtasidagi o‘zaro ta'sir maktabgacha ta'lim jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Genetik faktorlar, xususan, temperament, kognitiv qobiliyatlar va emotsional barqarorlik, bolaning ijtimoiy moslashuvchanligi, o‘zini tutish tarzi va ta'limda muvaffaqiyatga erishish darajasini belgilovchi asosiy omillardan biridir.

Genetik xususiyatlarning psixologik rivojlanishga ta'siri: Tadqiqotda ishtirok etgan bolalar orasida temperamentning turli shakllari (faol, passiv, ijtimoiylashuvchan, ehtiyotkor) ularning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga bevosita ta'sir ko‘rsatishi aniqlandi. Masalan, faol temperamentga ega bolalar ko‘proq guruhlarda o‘ynashga moyil bo‘lishadi, bu esa ularning ijtimoiylashuvi va emotsional barqarorligini oshiradi. Shu bilan birga, ehtiyotkor temperamentga ega bolalar ko‘proq yolg‘iz o‘ynashni afzal ko‘radilar, bu esa ularda stressga nisbatan yuqori sezgirlikni yuzaga keltirishi mumkin.

Intellektual rivojlanish va ta'lim muhitining o‘zaro ta'siri: Genetik meros orqali uzatilgan intellektual qobiliyatlar bolaning ta'lim jarayonida muvaffaqiyatga erishish darajasini belgilaydi. Tadqiqot shuni ko‘rsatdiki, yuqori kognitiv qobiliyatga ega bolalar tezroq yangi ma'lumotlarni o‘zlashtirib, mantiqiy fikrlashni rivojlantiradilar. Biroq, bu bolalar uchun ta'lim metodlari ularning individual ehtiyojlariga moslashtirilgan bo‘lishi kerak, aks holda ularning potensiali to‘liq ochilmasligi mumkin.

Stress va moslashuvchanlik: Genetik jihatdan stressga sezgir bolalar psixologik yordam va pedagogik qo‘llab-quvvatlashga yanada ko‘proq muhtoj. Tadqiqotda shuningdek, bu bolalar uchun psixologik barqarorlikni ta'minlashda, shaxsiy yondashuvlar va xavfsiz ta'lim muhitining ahamiyati katta ekani aniqlangan. Genetik jihatdan stressga moyil bolalar uchun, masalan, tinchlantiruvchi o‘yinlar yoki psixologik mashqlar qo‘llanilishi ularning rivojlanishida ijobiy natijalar beradi.

Individual yondashuv va ta'lim metodlari: Bolalarning genetik xususiyatlari va psixologik jihatlarini hisobga olish, ularning individual rivojlanishiga moslashtirilgan ta'lim metodlarining samaradorligini oshiradi. Tadqiqot natijalariga ko‘ra, genetik jihatdan farq qiladigan bolalar uchun maxsus o‘qitish yondashuvlari (masalan, kinestetik, vizual yoki audial yondashuvlar) ularga eng yaxshi rivojlanish imkoniyatlarini yaratadi. Shuningdek, bu yondashuvlar bolalarning o‘zini o‘zi anglashini va psixologik muammolarni hal qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Natijada, bolaning genetik xususiyatlari va psixologik rivojlanishining ta'lim jarayoniga ta'siri o‘zaro uzviy bog‘liq bo‘lib, ularni inobatga olgan holda ta'lim jarayonini optimallashtirish, bolalarning to‘liq rivojlanishiga yordam beradi. Bu ilmiy izlanishlar, pedagoglar uchun individual yondashuvlarni ishlab chiqish va genetik faktorlarni hisobga olishda qimmatli ko‘rsatmalar beradi.

Bog'cha tarbiyasini olgan bola bilan bog'chaga bormagan bolani solishtirganda, ularning fikrlash darajasi o'rtasida yer bilan osmoncha farq borligini sezish qiyin emas" degan edi. Maktabgacha yoshdagi bola^ psixologiyasi ilmida bu yoshdagi bolalaráa sifat o'zgarisЬlari tezlashganligini inobatga olgan holda bu davrni uch bosqichga taqsimlab

o'rganish maqsadga muvofiq deb topilgan: kichik maktabgacha davr (3-4 yosh); o'rta maktabgacha davr (4-5 yosh); katta maktabgacha yosh (5-6 yoshgacha); maktabga tayyorlov yoshi (6-7 yoshgacha). Maktabgacha yoshdagi bola rivojlanish jarayonida ajdodlari tomonidan yaratilgan narsa va hodisalar, olam sir-sinoatlari bilan alohida maxsus munosabatga kirishadi. U insoniyat tomonidan qo'lga kiritilgan yutuqlarni faol o'zlashtirib, egallab boradi.

Bolada narsa-hodisalar olami, ular yordamida amalga oshiriladigan xatti-harakatlar, ona tili va odamlar orasidagi munosabatlarni anglash, ayni zamonda faoliyat motivlarining rivojlanishi, qobiliyatlarning o'sib borishi kattalarning bevosita yordami asosida amalga oshadi. Bu oilada ota-ona, maktabgacha ta'lim muassasalarida esa ta^iyachi^ ko'magida yuz beradi. Asosan mana shu davrdan boshlab bolaning mustaqil faoliyati kuchaya boshlaydi. Faoliyatdagi mustaqillik, o'z-o'zidan tafakkurdagi mustakillikka asos bo'ladi. Bundan tashqari, maktabgacha yoshdagi bosqich ularda murakkab harakatlarni takomillashtirish, elementar gigiyena, madaniy va mehnat malakalarini hosil qilish, nutqini o'stirish hamda ijtimoiy axloq va estetik didning dastlabki kurtaklarini yuzaga keltirish davri hamdir.

XULOSA

Bola rivojlanishining genetik va psixologik asoslarini tahlil qilish, maktabgacha ta'lim tizimida individual yondashuvlar va pedagogik strategiyalarning muhimligini ko‘rsatadi. Genetik xususiyatlar, masalan, temperament, intellektual qobiliyatlar va xulq-atvorning tug‘ma jihatlari, bolaning ijtimoiy va emotsional rivojlanishida asosiy rol o‘ynaydi. Shuningdek, maktabgacha yoshdagi bolalarda psixologik barqarorlikni ta'minlash va kognitiv o‘sishni rag‘batlantirish uchun genetik omillarni hisobga olish zarur.

Bola psixologiyasi va genetika o‘rtasidagi o‘zaro ta'sir maktabgacha ta'limda pedagoglarning individual yondashuvlarini ishlab chiqishda muhim ilmiy asoslarni taqdim etadi. Shuningdek, ta'lim jarayonida bolalarning genetik xususiyatlariga moslashtirilgan metodlar va strategiyalar, ularning maksimal rivojlanishiga yordam beradi. Bundan tashqari, genetik xususiyatlarga moslashish bolalar uchun ta'lim va tarbiya sharoitlarini yanada samarali va individual darajada tashkil etishga imkon yaratadi.

Shu bilan birga, genetik va psixologik o‘zaro ta'sirning har tomonlama tadqiq etilishi, pedagogik amaliyotda yanada ilg‘or yondashuvlarni joriy etishga xizmat qiladi. Bu esa bola rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashda yangi ilmiy va amaliy istiqbollarni ochadi, ta'lim tizimining samaradorligini oshirishga imkon beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Aminov, S. B. (2016). *Bola psixologiyasining asoslari*. Toshkent: Akademnashr.

2. Vygotsky, L. S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Harvard University Press.
3. Gardner, H. (2006). *Multiple Intelligences: New Horizons in Theory and Practice*. Basic Books.
4. Guzik, T. M. (2014). *Genetika va bola rivojlanishi: nazariy yondashuvlar*. Tbilisi: Elva.
5. Piaget, J. (1970). *The Science of Education and the Psychology of the Child*. Viking Press.
6. Rutter, M. (2007). *Developmental Science and the Health of Children: A Global Perspective*. Cambridge University Press.
7. Shafir, E. (2002). *The Psychology of Choice and Decision*. New York: Cambridge University Press.
8. Ushakov, A. M. (2015). *Genetika va ijtimoiy muhit: bola psixologiyasi*. Moskva: Akademiya.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

TEACHING ENGLISH THROUGH FILM: CONTEXTUAL DISTINGUISHING APPROACH TO LANGUAGE LEARNING

Mukhamedova Makhliyo
4th year student, Fergana State University
Email: iskluchitelnotvorcheskoe@gmail.com

Abstract: *The integration of cultural context into language education is essential for enhancing communicative competence, and films serve as an effective pedagogical tool in this regard. By immersing students in authentic narratives, film-based approaches promote critical thinking, cultural awareness, and empathy, while improving language skills. This study examines the effectiveness of using the film-based contextual discernment approach in English language teaching, suggesting that it enhances students' understanding of the cultural and social contexts that influence language use. The survey was conducted among students of Fergana State University which included 11 participants of 4th grade learners. The results show that watching films significantly enriches students' communicative skills, promotes cultural awareness and emphasises the importance of relational dynamics in language. Students develop more effective and subtle communicative abilities through their interaction with authentic narratives, which ultimately supports the hypothesis that context is of paramount importance in language learning.*

Key words: *film, language learning, cultural context, communication skills, education*

Introduction

In an increasingly interconnected world, the ability to communicate effectively across cultural and social boundaries is essential. This study explores the theme of positing that integrating film into language instruction enhances students' understanding of the cultural and social contexts that shape language use. By analyzing various film clips and their corresponding cultural nuances, this research aims to highlight how cinematic portrayals can enrich language learning and foster authentic communication among students.

The contextual distinguishing approach not only engages students in relatable and dynamic narratives but also encourages them to reflect on the complexities of real-life interactions. This study investigates the impact of film on students' language acquisition, focusing on how exposure to diverse cultural contexts can lead to more effective communication skills, ultimately validating the hypothesis that context is a crucial component of language learning.

Literature review

Sari and Sugandi (2015) in their study research examined students in English as a Foreign Language (EFL) classrooms who are exposed to English movies as a part of their language learning process. The study aims to explore the drawbacks associated

with using English films for educational purposes, particularly focusing on how these drawbacks can affect students' engagement and learning outcomes. By examining the experiences of these students, the study sheds light on various challenges they face while watching English movies in class, which can hinder their focus on language acquisition and comprehension.

Key findings of the study indicate several disadvantages of using English movies in EFL classrooms. Firstly, the time commitment required to watch movies can lead to boredom among students who states that movies generally consume over an hour of active time, reducing opportunities for other classroom activities like writing and discussion. Additionally, some students may resist watching films with English subtitles due to the increased effort needed to read and follow along simultaneously. Secondly, students often become distracted by their favorite actors or actresses, which can divert their attention from the instructional goals, suggest that students may forget the teacher's objectives while focusing on the performances. Moreover, the study points out that fiction movies can lead students to engage in illogical thinking, as many popular films like Harry Potter and Alice in Wonderland are not based on true stories, prompting students to imagine themselves in fantastical. Finally, the portrayal of negative behaviors in movies can result in students imitating undesirable actions, such as fighting or smoking, emphasizing the potential negative influence of Hollywood films on young audiences. These findings collectively illustrate the complexities and challenges of integrating English movies into EFL educational contexts, highlighting the need for careful consideration of their use in classrooms.

In Alluri's (2018) research the target group consisted of 40 students from Level 2 and Level 3 in General Foundation Programs (GFPs), all of whom are native Arabic speakers. These students have completed their secondary education in community schools and have limited exposure to the English language and its culture outside the classroom. The study aims to explore their perceptions and experiences regarding the use of films as a tool for learning English, particularly focusing on the advantages and disadvantages they encounter in this context.

Key findings from the study reveal a mixed response to the use of films in learning English. While 38 out of 40 students expressed interest in learning English through films, some students voiced concerns about the cultural appropriateness of watching films in class and the time-consuming nature of this activity, which detracted from their ability to focus on other subjects. Specifically, 13 students noted that watching films often interfered with their preparation for other academic subjects, leading to distractions from their studies. Additionally, 23 students reported difficulties in following the dialogue due to the rapid delivery and accents, particularly in American films. Despite these challenges, a majority of students (37) were satisfied with the overall learning outcomes, stating that they learned more about other cultures through films than from textbooks. Furthermore, many students felt motivated to practice English by

imitating characters from the films, indicating that, despite the drawbacks, films can enhance language learning when integrated thoughtfully into the curriculum.

Sánchez-Auñón et al. (2023) research included English as a Foreign Language (EFL) educators and learners, as the research focuses on the exploitation of films for teaching English. The systematic search conducted across various academic databases aimed to gather peer-reviewed journal articles that discuss the use of films in EFL contexts. A total of 416 sources were initially identified, with 44 meeting the inclusion criteria, which emphasized the relevance of the studies to the educational use of films in language learning.

Key findings from the analysis of the selected literature indicate that there is a significant need for more informed guidelines regarding the use of films in EFL classrooms. Specifically, 25% of the selected references provided theoretical or practical methodological orientations for implementing films, while 16% explored the perceptions of EFL teachers and students on this educational approach. The remaining 59% focused on the impact of cinema-based EFL on students' learning experiences. Overall, the results revealed that both instructors and students generally hold positive attitudes towards using films as a teaching resource, highlighting the linguistic, intercultural, and motivational benefits that films can offer to EFL learners. This suggests that while films can enhance language learning, there is a need for structured implementation strategies to maximize their effectiveness in educational settings.

Shermamatova and Abdullayeva (2023) study highlights several advantages of the Natural Method in language learning. One significant benefit is the enhancement of fluency, as students are encouraged to think and communicate solely in the target language, which fosters natural expression in both speech and writing. The study also emphasizes that the Direct Method facilitates a better understanding of English by establishing direct connections between vocabulary and their meanings without the interference of the mother tongue. Additionally, the method incorporates various interactive techniques, such as reading aloud and question-answer exercises, which promote active participation and engagement among students. According to scholars like Cagre Tugrul Mart, the Direct Method shifts the focus from literary language to spoken language, thereby enhancing audio-oral skills. Other experts, like Shamsiddinova and Bakhtiyarovna, argue that the method aids communication skills by establishing an instant relationship between language practice and expression, further solidifying its efficacy in teaching English as a foreign language.

Methods

Research design

This study employed an online survey methodology utilizing Google Forms to collect responses from senior students majoring in English Philology within the Euro group at Fergana State University. This group comprises students who have received their prior instruction in the Russian language. The survey consisted of 12 multiple-

choice questions designed to examine the hypothesis: “The contextual distinguishing approach will enhance students' understanding of cultural and social contexts that influence language use, leading to more authentic and effective communication.” The use of an online platform facilitated efficient data collection and allowed for easy access for participants, ensuring a higher response rate.

Study participants

The study involved a total of 11 participants, all of whom are senior students majoring in English Philology from the Euro group. The demographic composition of the participants revealed that 90.9% were female and 9.1% were male, with ages ranging from 20 to 24 years, and an average age of 21 years. This demographic profile highlights the predominance of female students in the program and provides a snapshot of the age distribution within this academic cohort, which may be relevant for contextualizing the findings in relation to gender and age dynamics in language studies.

Data collection

Data were collected through the online survey administered via Google Forms, ensuring a streamlined process for participants to submit their responses. Following the completion of the survey, the data were systematically compiled for analysis. The responses were then subjected to quantitative analysis to identify trends and patterns that align with the study's hypothesis. This analytical approach facilitated a comprehensive understanding of how the contextual distinguishing approach may influence students' perceptions of cultural and social contexts in language use, thereby contributing valuable insights into the effectiveness of this pedagogical strategy.

Research results

The results of the question regarding the cultural aspect most clearly highlighted after watching a film clip of a British family having tea reveal a significant emphasis on the afternoon tea ritual, with a remarkable 90.9% of respondents selecting this option. This overwhelming majority underscores the cultural importance of afternoon tea within British society, reflecting not only a social custom but also a cherished tradition that embodies hospitality, family bonding, and leisure. In contrast, the formal education system and love of sports received much lower recognition, at 9.1% and negligible percentages respectively, indicating that these aspects are less immediately associated with the context of the film clip. The limited responses for options such as passion for gardening further suggest that while these elements may be integral to British culture, they do not resonate as strongly in the context of a familial tea setting.

The responses to the question regarding what the film scene depicting American teenagers using slang primarily illustrates reveal a clear predominance of informal communication styles, with 54.5% of participants selecting this option (figure 1). This finding highlights the significance of informal language as a defining characteristic of teenage communication, reflecting the dynamic and evolving nature of language among younger generations. The equal recognition of formal English grammar and the

influence of regional dialects, both at 18.2%, suggests that while these elements are acknowledged, they are perceived as secondary to the primary focus on informal styles of communication. The low percentage (9.1%) attributed to the importance of proper pronunciation further supports the notion that, in the context of this film scene, conveying meaning and social connection through slang takes precedence over traditional language conventions. Collectively, these results underscore the role of slang in fostering a sense of identity and belonging among teenagers, illustrating how informal communication serves as a vital tool for self-expression within their social interactions.

Figure 1: A film scene depicts American teenagers using slang. What does this primarily illustrate?

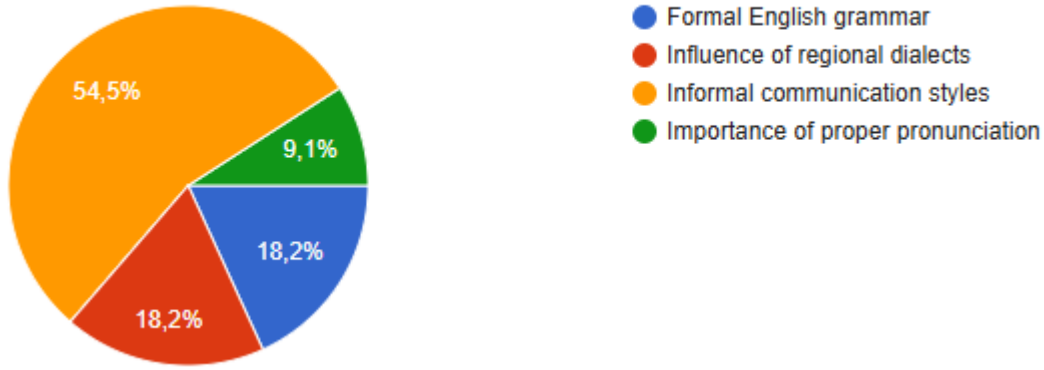

The responses to the question regarding how analyzing different film scenes from various cultures aids students in improving their communication reveal a dominant emphasis on building understanding of cultural nuances, with a substantial 63.6% of participants selecting this option (figure 2). This finding underscores the critical role that cultural context plays in effective communication, as students exposed to diverse cinematic portrayals can gain insights into the subtleties of language, social cues, and interpersonal dynamics that vary across cultures. The second most selected response, increasing speed reading skills at 27.3%, suggests that while film analysis may contribute to broader literacy skills, it is not the primary benefit recognized by participants. In contrast, the minimal acknowledgment of improved handwriting (0%) and enhanced memorization techniques (9.1%) indicates that traditional academic skills are viewed as less relevant in the context of understanding communication through cultural analysis.

Figure 2: How does analyzing different film scenes from various cultures help students improve their communication?

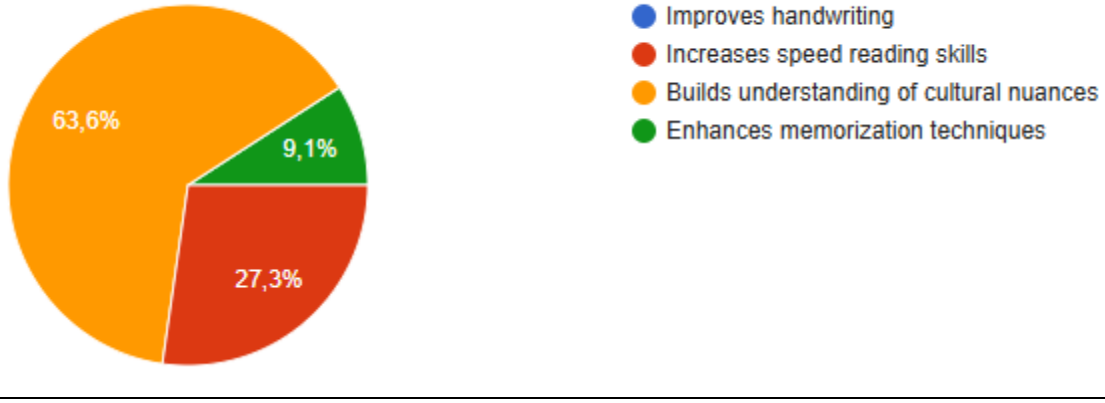

The results from the question regarding which skill is NOT directly improved by understanding cultural context in film indicate a clear consensus that mathematical problem-solving is the skill least associated with cultural comprehension, as reflected by an overwhelming 63.6% of participants selecting this option. This finding suggests that while cultural context can significantly enhance various communicative competencies, such as speaking fluency (18.2%) and vocabulary expansion (9.1%), it has little relevance to the logical and analytical skills required for mathematical problem-solving. The minimal recognition of cross-cultural communication (9.1%) as a skill that is not directly improved reinforces the idea that understanding cultural context is indeed crucial for effective interaction across diverse backgrounds.

The responses to the question regarding the use of formal language in a business setting in a film highlight the critical role of context in shaping communication practices, with a significant 54.5% of participants indicating that language choice depends on the situation (figure 3). This finding underscores the understanding that effective communication is not merely about the words spoken but is heavily influenced by the environment and social dynamics at play, particularly in professional contexts where formal language is typically expected. The relatively low percentage (9.1%) of respondents who believe that language is always informal reinforces the notion that situational appropriateness is paramount in communication. Conversely, the equal responses (18.2%) suggesting that language is irrelevant to context and that formal language is always preferred indicate a divide in perceptions, yet they do not overshadow the predominant view that context dictates language use.

Figure 3: In a film, characters use formal language in a business setting. What does this show about context's role in communication?

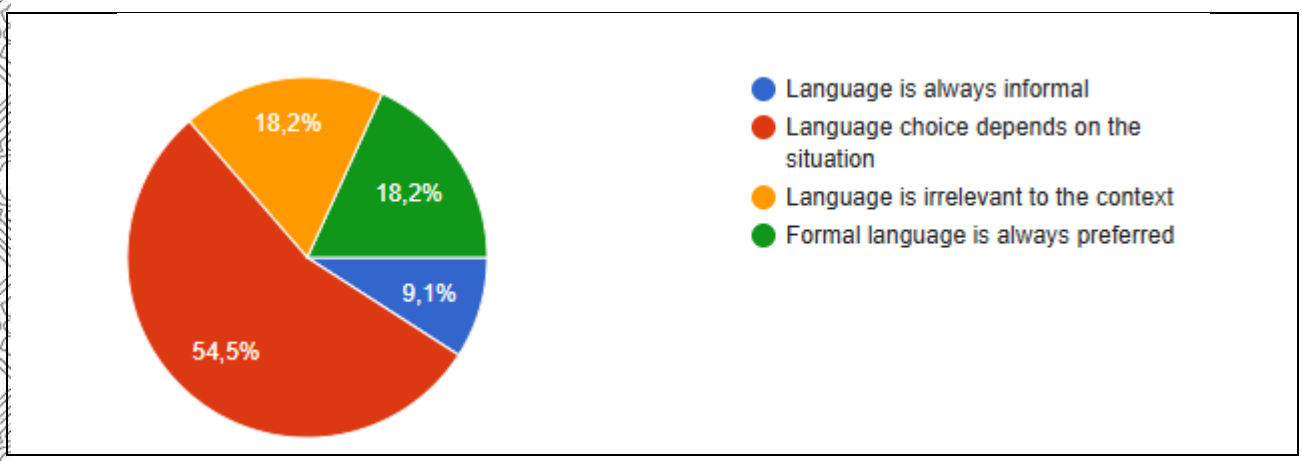

The responses to the question regarding how a film depicting contrasting communication styles between friends and family aids student understanding overwhelmingly indicate that it illuminates the impact of relationships on language, with a striking 81.8% of participants selecting this option. This result highlights the significant role that interpersonal dynamics play in shaping communication styles, illustrating how the nuances of language can shift depending on the context and the nature of the relationship between individuals. The minimal acknowledgment of the importance of punctuation (9.1%) and the history of the English language (also 9.1%) suggests that while these elements are relevant to language studies, they are not as directly impactful in the context of personal interactions as understanding the relational factors influencing communication. Additionally, the absence of any responses for the rules of grammar indicates that the students perceive grammar as a more static element that does not adapt as fluidly as language does in response to relational contexts.

The responses to the question regarding how using film to teach English improves communication overwhelmingly emphasize its effectiveness in showing language in real-life situations, with an impressive 81.8% of participants identifying this benefit. This finding underscores the value of contextual learning, as films provide authentic examples of how language is used in everyday interactions, allowing students to grasp not just the mechanics of language, but also its application in various social contexts. The minimal responses indicating that film provides unlimited grammar exercises (0%), solely focuses on vocabulary building (9.1%), or offers only theoretical knowledge (9.1%) suggest that participants recognize the limitations of traditional approaches in isolation; instead, they highlight the necessity of situational understanding in language acquisition.

The responses to the question regarding the effectiveness of the contextual distinguishing approach using film in helping students reveal a strong consensus that this method is most effective in aiding students to communicate authentically, with a remarkable 81.8% of participants selecting this option. This significant percentage emphasizes the value of film as a medium that immerses students in real-life dialogues and cultural contexts, fostering a deeper understanding of authentic communication

styles and interpersonal dynamics. The relatively low acknowledgment of the approach's effectiveness in helping students translate texts accurately (18.2%) suggests that while translation may involve contextual nuances, it is not the primary focus of using film as a pedagogical tool. Additionally, the absence of responses for writing perfect essays or becoming professional actors indicates that participants prioritize the practical application of language in everyday situations over academic or performance aspirations.

Discussions

The findings from this study support the hypothesis that the contextual distinguishing approach enhances students' understanding of cultural and social contexts, leading to more authentic and effective communication. The overwhelming emphasis on the afternoon tea ritual in British culture, with 90.9% of respondents recognizing its significance, illustrates how film can serve as a powerful medium for conveying cultural nuances that shape language use. This cultural insight not only enriches students' comprehension of specific social customs but also fosters a deeper appreciation for the subtleties of communication that are often overlooked in traditional language instruction. By engaging with films that depict these cultural practices, students can better understand the context in which language is used, thereby enhancing their ability to communicate effectively in diverse settings.

The results indicating that 81.8% of participants believe analyzing different film scenes from various cultures helps build understanding of cultural nuances further reinforce the effectiveness of this approach. The ability to recognize and interpret the informal communication styles of American teenagers, as highlighted by the 54.5% of respondents who noted the predominance of slang, showcases how film can illuminate the dynamic nature of language among different age groups and social contexts. This understanding is crucial for students as they navigate their own communication styles and adapt to various social environments. The findings suggest that exposure to diverse cinematic portrayals not only aids in language acquisition but also equips students with the skills necessary to engage meaningfully with others, fostering a sense of identity and belonging through language.

Finally, the study's results regarding the role of context in shaping communication practices underscore the importance of situational appropriateness in language use. With 54.5% of participants acknowledging that language choice depends on the situation, it becomes evident that effective communication is deeply intertwined with the context in which it occurs. The significant recognition of the impact of relationships on language, as indicated by the 81.8% of respondents who highlighted this aspect, further emphasizes that understanding interpersonal dynamics is essential for authentic communication. By utilizing film as a teaching tool, educators can create immersive learning experiences that not only enhance linguistic skills but also prepare

students to navigate the complexities of real-world interactions, ultimately leading to more effective and culturally aware communicators.

Conclusion

In conclusion, this study demonstrates the significant benefits of employing a contextual distinguishing approach through film in teaching English, revealing that such methods profoundly enhance students' understanding of the cultural and social contexts that influence language use. Through exposure to authentic cinematic experiences, students will be able to understand the subtleties of communication that occur in different cultural environments, allowing them to better understand language as a living entity that is shaped by context. The findings emphasize the importance of relational dynamics in communication, suggesting that students equipped with insights from film are better prepared to navigate real-world interactions. As educators seek innovative strategies to improve language instruction, integrating film as a teaching tool emerges as a powerful means to foster authentic communication skills and cultural awareness among students, ultimately preparing them for success in a globalized society.

REFERENCES:

1. Sari, A., & Sugandi, B. (2015). Teaching English through English movie: Advantages and disadvantages. The Journal of English Literacy Education: The Teaching and Learning of English as a Foreign Language, 2(2), 10-15.
2. Sánchez-Auñón, E., Férez-Mora, P. A., & Monroy-Hernández, F. (2023). The use of films in the teaching of English as a foreign language: a systematic literature review. Asian-Pacific Journal of Second and Foreign Language Education, 8(1), 10.
3. Shermamatova, S., & Abdullayeva, Z. (2023). Teaching English Through the Direct Method. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 3(4), 238-242.
4. Alluri, P. (2018, August). Enhancing English language teaching through films in general foundation programs. In Arab World English Journal (AWEJ) Proceedings of 1st MEC TESOL Conference.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

O‘ZBEKISTONDA TAEKVONDO WT SPORT TURINING RIVOJLANISHI VA YUTUQLARI

O ‘zMU talabasi: **Ahmadjonova Aziza**
Telefon raqam: (+998 94 174 84 42)
E-mail address: akhmadjanovaaziza9@gmail.com

Annontatsiya: Ushbu maqolada O‘zbekistonda Taekvondo WT sport turining rivojlanishi va xalqaro maydondagi yutuqlari haqida so‘z yuritiladi. Unda Taekvondo WTning mamlakatga kirib kelish tarixi, dastlabki qadamlar, davlat tomonidan ko‘rsatilayotgan qo‘llab-quvvatlash hamda sportchilarimizning xalqaro musobaqalardagi muvaffaqiyatlari haqida. Ayniqsa, Ulug‘bek Rashitov kabi Olimpiya chempionlarining g‘alabalari va ushbu sportning yosh avlodni tarbiyalashdagi ahamiyati va Taekvondo WTning nafaqat sport turi sifatida, balki inson ma’naviy va jismoniy rivojlanishiga qo‘shayotgan hissasi to‘g‘risida so‘z yuritilgan.

Kalit so‘zlar: Taekvondo, sportchi, murabbiy, Olimpiada, musobaqa.

Taekvondo WT bugungi kunda dunyo miqyosida keng tarqalgan va nufuzli sport turlaridan biri hisoblanadi. Ushbu sport turi O‘zbekistonda ham katta qiziqish uyg‘otgan va mamlakatda sportning rivojlanishi hamda xalqaro maydonda muvaffaqiyatli ishtirok etishga hissa qo‘shmoqda. Bu maqolada O‘zbekistonda Taekvondo WTning rivojlanish tarixi, sportchilarimizning xalqaro yutuqlari va bu yo‘nalishdagi muvaffaqiyatlar haqida so‘z boradi.

Taekvondoning O‘zbekistonga kirib kelishi va rivojlanishi:

Taekvondo WT O‘zbekistonga 1990-yillar boshida kirib kelgan bo‘lib, dastlabki yillarda ushbu sport turi ko‘proq jismoniy tayyorgarlik va jang san’ati sifatida o‘rganilgan. 1992-yilda O‘zbekiston Taekvondo Assotsiatsiyasi tashkil etilgan va bu sportning ommalashuvi uchun zamin yaratildi. 1990-yillar oxirlariga kelib, taekvondo bo‘yicha rasmiy musobaqalar o‘tkazila boshlandi.

Bugungi kunda O‘zbekiston Taekvondo WT assotsiatsiyasi Jahon Taekvondo federatsiyasi (World Taekwondo) tarkibiga kiradi va xalqaro musobaqalarda ishtirok etish huquqiga ega. Respublikada bolalar, o‘smirlar va kattalar o‘rtasida taekvondo bo‘yicha turli darajadagi musobaqalar tashkil etilib, ushbu sportga bo‘lgan qiziqishni oshirish maqsadida doimiy ishlar olib borilmoqda.

Dastlabki yutuqlar va rivojlanish bosqichi haqida qisqacha to‘htalib o‘tadigan bo‘lsak:

Taekvondo WT O‘zbekistonga kirib kelganidan ko‘p o‘tmay, mamlakatda iste’dodli sportchilar paydo bo‘la boshladi. Dastlabki milliy va xalqaro musobaqalardagi qatnashuvlar orqali o‘zbek taekvondochilari o‘z mahoratlarini ko‘rsatdilar. Ayniqsa,

2000-yillarda taekvondo bo‘yicha tajribali murabbiylarning paydo bo‘lishi va zamonaviy mashg‘ulot dasturlarining joriy etilishi sportning rivojlanishiga katta turtki berdi.

O‘zbek taekvondochilari xalqaro arenada yuqori natijalarga erishib kelmoqda. Birinchi yirik muvaffaqiyatlardan biri 2016-yilgi Rio-de-Janeyro Olimpiadasida kuzatildi, unda taekvondochi Nigora Tursunqulova o‘zining ajoyib ishtiroki bilan xalqaro hamjamiyat e’tiborini qozondi. Keyingi yillarda esa O‘zbek sportchilari Osiyo va Jahon chempionatlarida muvaffaqiyatli qatnashib, ko‘plab oltin, kumush va bronza medallarni qo‘lga kiritdilar. Shu jumladan ushbu Olimpia o‘yinlarida Ulug‘bek Rashitov 2021-yilda Tokioda bo‘lib o‘tgan Olimpiya o‘yinlarida oltin medalni qo‘lga kiritib, O‘zbekiston tarixida taekvondo bo‘yicha birinchi Olimpiya chempioni bo‘ldi. Bundan tashqari 2024-yil Parijda bo‘lib o‘tgan Yozgi Olimpiya o‘yinlarida O‘zbekiston taekvondo WT terma jamoasi tarixiy natijalarga erishdi. Jamoa ilk bor 5 nafar sportchi bilan to‘liq tarkibda ishtirok etdi.

O‘zbekiston taekvondochilarining Parij-2024 Olimpiadasidagi natijalari haqida to‘htalib o‘tsak:

• Ulug‘bek Rashitov (-68 kg): Olimpiya chempioni bo‘lib, ketma-ket ikkinchi Olimpiadasida oltin medalni qo‘lga kiritdi.

• Svetlana Osipova (+67 kg): Kumush medal sohibasi bo‘lib, finalgacha yetib bordi va ikkinchi o‘rinni egalladi.

• Nikita Rafalovich (+80 kg): Musobaqada ishtirok etib, chorak finalgacha yetib bordi, biroq medal uchun kurashda imkoniyatni boy berdi.

• Qolgan ikki sportchi: Musobaqalarda ishtirok etishdi, ammo medal olishga muvaffaq bo‘lishmadi.

Ushbu natijalar O‘zbekiston taekvondo WT terma jamoasining xalqaro maydondagi yuksak salohiyatini yana bir bor tasdiqladi. Ayniqsa, Ulug‘bek Rashitovning ketma-ket ikkinchi Olimpiadada oltin medal qo‘lga kiritishi mamlakat sporti tarixida muhim voqea bo‘ldi.

O‘zbekistonda taekvondo WTning rivojlanishi davlat darajasida qo‘llab-quvvatlanmoqda. Mamlakatimizda taekvondo bo‘yicha ixtisoslashgan sport maktablari faoliyat yuritib, bolalar va o‘smirlar uchun bepul mashg‘ulotlar tashkil etilgan. Shuningdek, har yili respublika va xalqaro miqyosdagi turnirlar o‘tkazilib, iste’dodli sportchilar aniqlanadi va ular xalqaro musobaqalarga tayyorlanadi.

Davlat tomonidan ajratilayotgan grantlar va subsidiyalar natijasida sportchilarimiz eng zamonaviy sharoitlarda mashq qilish imkoniga ega bo‘lmoqda. Bundan tashqari, taekvondo murabbiylari xorijiy davlatlarda malaka oshirib, dunyo taekvondo maktablarining ilg‘or tajribalarini o‘rganmoqdalar.

Xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, O‘zbekistonda Taekvondo WT sport turi nafaqat rivojlanmoqda, balki xalqaro sport maydonida mamlakatimizning obro‘sini oshiruvchi asosiy yo‘nalishlardan biriga aylanmoqda. Yuksak natijalar va xalqaro arenalarda

qo‘lga kiritilgan medallar yosh avlodni ushbu sport bilan shug‘ullanishga ilhomlantirmoqda. Taekvondo WTning rivojlanishi orqali nafaqat sport sohasida, balki yoshlarning ma’naviy va jismoniy tarbiyasida ham katta yutuqlarga erishilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YHATI:

[1] worldtaekwondo.org (https://www.worldtaekwondo.org/)
[2] advice.uz (https://advice.uz/)
[3] olympic.uz (https://www.olympic.uz/)
[4] uz.wikipedia.org (https://uz.wikipedia.org/wiki/Taekvondo)

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

THE MULTIFACETED THEMES AND PERSPECTIVES IN THOMAS KENEALLY'S NOVELS

Homidova Gulchiroy Jo'raqul qizi

Intern Lecturer at the Department of Practical Aspects of the English Language, Faculty of Philology, Uzbekistan State University of World Languages.

Senior English Language Teacher at School No. 81 of Uchtepa District, Tashkent City.

Abstract

This article examines the diversity in Thomas Keneally's literary works, exploring the themes, characters, and settings that highlight his versatility as a novelist. Through an analysis of various novels, it becomes evident that Keneally's works reflect a rich tapestry of human experiences, ranging from historical narratives to explorations of moral dilemmas. The study concludes that Keneally's diversity lies in his ability to intertwine personal and historical perspectives, which has made him one of the most respected authors in contemporary literature.

Introduction

Thomas Keneally, an acclaimed Australian author, is celebrated for his ability to capture a wide range of human experiences in his novels. His works often span different genres and themes, offering readers a unique glimpse into historical events, cultural clashes, and moral questions. From Schindler's Ark (1982), which recounts the heroic deeds of Oskar Schindler during the Holocaust, to novels set in the Australian outback, Keneally's writing demonstrates remarkable diversity. This study aims to explore the elements that contribute to the variety in Keneally's works and analyze how his novels reflect different aspects of human existence.

Methods

A qualitative analysis was conducted on a selection of Thomas Keneally's most prominent works, including Schindler's Ark, The Chant of Jimmie Blacksmith (1972), and The Daughters of Mars (2012). The novels were examined for their themes, character development, and cultural or historical contexts. Secondary sources, including literary critiques and interviews with the author, were also reviewed to provide additional insights into his creative process and the reception of his works.

A representative sample of Keneally's most notable works was chosen, including Schindler's Ark (1982), The Chant of Jimmie Blacksmith (1972), and The Daughters of Mars (2012). These novels were selected for their thematic variety and their critical acclaim as representative of Keneally's versatility as a writer.

Each novel was examined for its primary themes, such as historical events, cultural representation, and moral ambiguity. A qualitative approach was applied, focusing on how these themes were developed and interwoven into the narratives.

A detailed study of the main characters and settings in each novel was conducted. This included analyzing the characters' motivations, development, and the ways in which the settings influenced the stories. Particular attention was paid to how these elements reflected Keneally's ability to navigate diverse topics and perspectives.

Literary critiques, interviews with Thomas Keneally, and scholarly articles were reviewed to gain insights into the reception of his works and the author's intentions. These sources provided contextual information that complemented the textual analysis of the novels.

A comparison was made across the selected novels to identify recurring patterns and differences in themes, narrative styles, and character development. This allowed for a broader understanding of how Keneally's work reflects diversity in storytelling.

Results

The analysis revealed three significant dimensions of diversity in Keneally's novels:

1. Historical Depth: Keneally's novels often delve into specific historical periods, offering detailed accounts of significant events. For example, Schindler's Ark masterfully combines historical accuracy with emotional depth, bringing the Holocaust to life for readers. Similarly, The Daughters of Mars vividly depicts the experiences of Australian nurses during World War I.

2. Cultural Perspectives: In works such as The Chant of Jimmie Blacksmith, Keneally addresses the plight of Indigenous Australians and the cultural tensions that arise from colonization. This novel reflects his ability to engage with sensitive topics and portray marginalized voices with empathy and authenticity.

3. Moral Complexity: A recurring theme in Keneally's novels is the moral ambiguity faced by his characters. Whether it is Oskar Schindler's transformation from a self-serving businessman to a savior of Jewish lives or Jimmie Blacksmith's struggle with identity and injustice, Keneally's characters often navigate complex moral landscapes.

Discussion

The findings highlight Thomas Keneally's skill in blending personal and historical narratives to create compelling stories that resonate with readers. His attention to historical accuracy and his empathetic portrayal of diverse cultural and moral issues make his novels not only engaging but also educational. The diversity in his works is further enhanced by his ability to adapt his writing style to suit different narratives, from the stark realism of Schindler's Ark to the lyrical prose of The Chant of Jimmie Blacksmith.

While Keneally's works have received critical acclaim, some critics have noted occasional inconsistencies in character development. However, these minor criticisms do not overshadow the significant contributions he has made to literature.

The analysis of Thomas Keneally's novels reveals the breadth of his storytelling ability and his commitment to exploring diverse themes and perspectives. His works

demonstrate not only literary skill but also an acute awareness of history, culture, and moral complexity. This section delves deeper into the key findings from the analysis, discussing their implications and broader significance.

Keneally's novels are distinguished by their meticulous attention to historical detail, a hallmark of his writing. In Schindler's Ark, for instance, Keneally draws on firsthand accounts and archival research to vividly recreate the horrors of the Holocaust while also humanizing its victims and heroes. This historical realism not only informs readers about significant events but also immerses them emotionally in the lived experiences of the characters. Similarly, The Daughters of Mars meticulously portrays the role of Australian nurses during World War I, shedding light on a lesser-known aspect of wartime history.

The historical scope of Keneally's work broadens its appeal and educational value. However, his ability to weave personal stories into these grand historical narratives ensures that his novels are not merely records of events but also profound explorations of human resilience and morality in extraordinary circumstances. This combination of the personal and historical makes his work uniquely compelling.

Keneally's exploration of cultural dynamics is another testament to his versatility as a writer. In The Chant of Jimmie Blacksmith, Keneally examines the intersection of race, identity, and injustice through the lens of an Indigenous Australian protagonist. The novel addresses the devastating effects of colonization and systemic racism, offering a scathing critique of the social structures that perpetuate inequality.

Keneally's empathetic portrayal of marginalized voices reflects his willingness to confront uncomfortable truths. At the same time, it has sparked debate about the complexities of cultural representation, as some critics argue that writing from the perspective of marginalized groups requires greater sensitivity and accountability. Nonetheless, Keneally's efforts to engage with these issues highlight his commitment to fostering understanding across cultural divides.

A recurring strength in Keneally's novels is the depth of his characters and their morally ambiguous decisions. For example, Oskar Schindler in Schindler's Ark is portrayed as a deeply flawed individual who ultimately performs extraordinary acts of courage and compassion. This nuanced depiction challenges readers to grapple with the complexities of morality and human behavior.

Similarly, Jimmie Blacksmith's transformation from a victim of oppression to a perpetrator of violence in The Chant of Jimmie Blacksmith forces readers to confront uncomfortable questions about justice, revenge, and systemic inequality. By refusing to present characters as entirely good or evil, Keneally creates narratives that are intellectually engaging and emotionally resonant.

Keneally's ability to adapt his narrative style to suit different stories further underscores his literary diversity. While Schindler's Ark employs a documentary-style realism, The Chant of Jimmie Blacksmith incorporates elements of stark, almost poetic

imagery to convey the alienation and anger of its protagonist. Meanwhile, The Daughters of Mars employs a more lyrical and reflective tone, mirroring the emotional journeys of its characters.

Conclusion

Thomas Keneally's body of work is a testament to his literary versatility and ability to engage with complex historical, cultural, and moral themes. His novels, such as Schindler's Ark, The Chant of Jimmie Blacksmith, and The Daughters of Mars, demonstrate a remarkable range in subject matter and narrative style, reflecting his dedication to portraying the diversity of human experiences. By intertwining personal stories with historical contexts, Keneally creates emotionally resonant and intellectually stimulating works that remain relevant across generations.

While some debates persist regarding cultural representation and narrative tone, Keneally's contributions to literature are undeniable. His ability to tackle difficult subjects with empathy and precision has solidified his place as one of the most celebrated contemporary authors. The diversity in his novels not only enriches the literary landscape but also challenges readers to confront important historical and ethical questions. Future research could delve further into how Keneally's personal experiences and cultural identity have shaped his storytelling, providing additional insight into the factors that contribute to his literary diversity.

REFERENCES

1. Keneally, T. (1982). Schindler's Ark. Hodder & Stoughton.
2. Keneally, T. (1972). The Chant of Jimmie Blacksmith. Angus & Robertson.
3. Keneally, T. (2012). The Daughters of Mars. Vintage Books.
4. Devlin-Glass, F., & McCredden, L. (Eds.). (2001). Australian Voices: Writers and Their Work. University of Queensland Press.
5. Pierce, P. (1999). The Cambridge History of Australian Literature. Cambridge University Press.
6. Tiffin, H. (2001). "Post-Colonialism and Representation in The Chant of Jimmie Blacksmith." Journal of Australian Studies, 25(69), 92-103.
7. Brennan, N. (2018). "Humanism in Keneally's Schindler's Ark." Holocaust Studies, 24(2), 130-147.
8. Keneally, T. (2007). Searching for Schindler: A Memoir. Random House Australia.
9. Dixon, R. (1996). "Thomas Keneally and the Art of Historical Fiction." Australian Literary Studies, 17(2), 139-154.
10. Gelder, K., & Salzman, P. (2009). The New Diversity: Australian Fiction 1970–1988. McPhee Gribble.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING EGILUVCHANLIK VA CHAQQONLIK SIFATLARINI RIVOJLANTIRISH USLUBIYATI

Sobirova Laylo Xudayberganovna
UrDU Sport faoliyati, pedagogika va psixologiya fakulteti, Yakka kurash kafedrasi o'qituvchisi
sobirovala7@gmail.com

Annototsiya. *Jismoniy faolligini oshirish shakllari, usullari hamda vositalari, biz tomonimizdan ishlab chiqilgan boshlang'ich sinf o'quvchilarining tashkiliy va mustaqil jismoniy faolligini oshirish va takomillashtirish uslubiyati umumiy o'rta ta'lim maktab yoshidagi bolalar bilan jismoniy tarbiya mashg'ulotlarini tashkil qilishda qo'llanilgan va ilmiy-nazariy materiallar, o'qitish tamoyillari, mashqdan foydalanish usullari, shuningdek, jismoniy faolligini oshirish bo'yicha ilmiy va amaliy tavsiyalardan maktab ta'lim tizimida, maktab ta'lim muassasalaridagi jismoniy tarbiya dars uchun yangi o'quv dasturlari va o'quv qo'llanmalar ishlab chiqishdan iborat.*

Kalit so'zlar. *Jismoniy tarbiya, jismoniy rivojlanish, jismoniy tayyorgarlik, jismoniy holat, jismonan chiniqish, jismoniy sifatlar, harakat, faoliyat, dars, metodika, o'yin, musobaqa.*

Аннотация. *Формы, методы и средства повышения двигательной активности, разработанный нами метод повышения и совершенствования организационной и самостоятельной двигательной активности учащихся младших классов был использован при организации занятий по физическому воспитанию с детьми общего среднего школьного возраста и научного. и теоретические материалы, принципы обучения, методика использования упражнений, а также научно-практические рекомендации по повышению двигательной активности в системе школьного образования, новые программы занятий по физическому воспитанию в школьных образовательных учреждениях. и разработка учебных пособий.*

Ключевые слова. *Физическое воспитание, физическое развитие, физическая подготовка, физическое состояние, физическая подготовка, физические качества, движение, деятельность, занятие, методика, игра, соревнование.*

Annotation. *Forms, methods and means of increasing physical activity, the method of increasing and improving the organizational and independent physical activity of elementary school students, developed by us, was used in the organization of physical education classes with children of general secondary school age. and scientific and theoretical materials, teaching principles, methods of using exercise, as well as scientific and practical recommendations for increasing physical activity in the school education system, new curricula for physical education classes in school educational institutions and development of training manuals.*

Key words. *Physical education, physical development, physical preparation, physical condition, physical training, physical qualities, movement, activity, lesson, methodology, game, competition.*

KIRISH. Dunyoning yetakchi ta'lim muassasalarida, asosan, umumiy o‘rta ta'lim maktablarida boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining jismoniy tarbiya mashg‘ulot- lari jarayonida o‘quvchilarning individual imkoniyatlarini inobatga olgan holda ularning salomatligini saqlash va mustahkamlashga qaratilgan ta'lim muhitini ta'minlaydigan choralar majmuasi va tizimli tadbirlar, salomatlik va sog‘lom turmush tarzi qadriyatini shakllantiruvchi sharoitlarni tashkil etishga qaratilgan muammolar o‘rganib kelinmoqda. Shuning uchun aynan hozirgi davrda o‘quvchilar salomatligini saqlash va mustahkamlashga qaratilgan ta'lim jarayonini tashkil etishning xilma-xil shakllari samaradorligini sinchiklab, kompleks tarzda ilmiy tahlil qilish zarur. Jismoniy tayyorgarlik sog‘lom bo‘lishning eng muhim sharti, uning yaxshilanishi esa maktablardagi jismoniy tarbiya darslarining yuqori darajada tashkil etilishiga bog‘liq. Ammo ta'lim muassasalarida sog‘lom- lashtirish yo‘nalishidagi jismoniy tarbiya darslarini o‘tkazishning tashkiliy-uslubiy xususiyatlariga asoslangan, jismoniy tayyorgarlik darajasi har xil bo‘lgan boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining dastur materiallarini to‘liq o‘zlashtirishlariga imkon beruvchi samarali uslubiyat to‘liq ishlab chiqilmaganligi uning zaruriyatini izohlab beradi. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevraldagi “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi PF- 4947-sonli Farmoni, 2018 yil 14 avgustdagi “Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-3907 sonli Qarori, 2018 yil 5 sentyabrdagi “Xalq ta'limini boshqarish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora- tadbirlar to‘g‘risida”gi PF-5538-sonli Farmoni, 2019 yil 16 yanvardagi “Ta'lim sifatini nazorat qilish tizimini takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-4119-sonli Qarorlari hamda mazkur sohaga tegishli me'yoriy-huquqiy hujjatlarda belgilangan vazifalarni hal qilishga ushbu dissertasiya tadqiqoti muayyan darajada xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR. Mamlakatimiz va xorij olimlarining ilmiy-uslubiy adabiyotlarini o‘rganish orqali shuni aniqlab oldikki, sog‘lomlashtirishga yo‘naltirilgan jismoniy tarbiya bo‘yicha qator ilmiy izlanishlar olib borilgan. Jumladan, T.S.Usmanxodjaev, A.K.Atoev, V.K.Bal'sevich, Yu.F.Kuramshin, S.V.Ribalkina, V.A.Bogdanova, G.V.Julina, N.I.Chukturova I.A.Koshbaxtiev, D.D.Sharipova, L.I.Lubisheva, V.A.Baranov va boshqalarning ishlarini aytishimiz mumkin .

Sog‘lomlashtirishga yo‘naltirilgan jismoniy tarbiya darslarini tashkillashtirish muammolari to’g’risida D.Antonyus, M.G.Gorskiy, M.V.Zvereva, V.I.Shalginova,

A.M.Kozin, N.A.Vorob'eva, D.R.Xaybullina, I.A.Sennikova, A.G.Shedrina, T.A.Daminov, B.T.Xalmatova va boshqalarning tadqiqotlarida o‘rganilgan .

Respublikamizning bir qator olimlari jumladan T.S. Usmanxodjayev, F.G.Xo‘djayev, I.A. Koshbaxtiyev, A.Sh. Abdullayev, Sh.X. Xankeldiyev, R.S. Salamov, L.Z. Xolmurodov, I.I. Saidov, M.M. Azizov va boshqalar sog‘lomlashtirish va jismoniy tarbiya muammolariga bag‘ishlangan ko‘plab ilmiy-tadqiqot natijalarida ko’rsatib o’tganlar. Aholi salomatligini saqlash va mustaxkamlash yo‘nalishidagi muammolari bo‘yicha K.M. Mahkamjonov, Sh.O‘. Atamurodov, Sh.D. Abdullayev, Z.Sh. Yusupova va boshqalar tomonidan ilmiy izlanishlar olib borilgan.

NATIJALAR. Boshlang’ich sinf o’quvchilarining jismoniy sifatlarini rivojlantirish uchun maxsus metodlar jismoniy tarbiya darslarida qo’llaniladigan metodlar – Boshlang’ich sinf o’quvchilarining jismoniy sifatlarni o‘rgatish uslubiyati to‘g‘risidagi bilimlar maktab o’quvchilarining asosiy o‘ziga xos aqliy, axloqiy, estetik, mehnat tarbiyasi shuningdek, jismoniy tomonlar va tashkiliy faoliyati hisoblangan ko‘nikma va malakalar tizimini shakllantirishga qaratilgan maqsadli tashkil qilingan pedagogik jarayondir. O‘qitish maqsadi shug‘ullanuvchilarda trener- o‘qituvchining kasb faoliyati konsepsiyasini aks ettiruvchi bilimlar tizimini shakllantirishdan iborat. Ushbu konsepsiya bilimlar va malakalar, ilmiy fikrlash uslublari, shug‘ullanuvchilarda ongli hamda amaliy faoliyatga ijodiy munosabatni tarbiyalashni o‘z ichiga oladi. Shu bilan birga, zamonaviy sport pedagogikasida o‘qitish tamoyillari o‘qituvchi faoliyati va o‘quvchining bilish faoliyati xususiyatini belgilab beradigan asosiy talablar hamda yo‘naltiruvchi qoidalar sifatida tushuniladi.

MUHOKAMA. Asta sekinlik bilan murakkablikka o’tish- Ushbu tamoyil shug’ullanuvchilarda vazifalarni mukammallashtirish hamda yuklamalami oshirish hisobiga harakat va u bilan bog’liq bo’lgan psixik faoliyatlami namoyon qilishga bo’lgan talablami muntazam ravishda oshirib borish zaruriyatini belgilab beradi. Inson organizmining funksional faoliyatiga qo’yiladigan talablar muntazam ravishda oshirib borilsagina, jismoniy sifatlar yuqoriga o’sib boradi. Kuch, chidamlilik va boshqa jismoniy sifatlaming rivojlanishi mexanizmlari asosida organizmning jismoniy yuklamalarga javoban funksional moslashishga xos o’zgarishlari yotadi. Optimal yuklamani tanlab olish juda muhimdir, ya’ni organizmning moslashish reaksiyalarini keltirib chiqamvchi minimal yuklama shiddatini bilish lozim. Bundan shiddatliroq ta’sir o’ta zo’riqishga yoki, talablar keskinlashsa, organizmning me'yordagi faoliyatining tuzilishiga olib keladi. Aniqlanishicha, masalan, endi shug’ullanayotgan sportchilarda o’rtacha katta va kattaga yaqin og’irliklar bilan mashq bajarganda ham kuch o’sadi. Ushbu holda katta yuklama ko’tarishga tayyor bo’lmagan tizimlar va organlaming (yurak-tomir *tizimi*, tayanchbo’g’im apparati) o’ta zo’riqishi oldini olish maqsadida kattaga yaqin va katta yuklamalami qo’llashdan ma’no yo’q. Aytish lozimki, yuqori yuklama turli organlar tizimlariga turlicha ta‘sir ko’rsatadi. Ulardan ba’zi birlari yuqori yuklamaga nisbatan

oson va tez bardosh bera oladi, boshqalari - aksincha. Bunda funksional o'zgarishlar tezroq, morfologik o'zgarishlar sekinroq kechadi. Jismoniy yuklamalami oshirish dinamikasi organizmdagi ayrim tizimlarning geteroxron tarzda moslashish darajasi va xususiyatiga mos bo'lishi kerak.

1. Varyativ ta'sir- bu o'quvchilarning o'rganilayotgan ob'ekt mazmun darajasini (davlat standartlari doirasida va undan yuqori), vositalar, shakllar, tashkil etish usullarini, semantik munosabatlarni tanlash sharoitida amalga oshiriladigan ta'lim maqsadlarini amalga oshirish uchun o'qituvchi va o'quvchilarning o'zaro bog'liq faoliyatidir

2. Takrorlash- jismoniy tayyorgarlikni oshiruvchi va malaka hosil bo'lishida kata ahamiyatga ega bo'lgan metod hisoblanadi. Jismoniy harakatlarga nisbatan malakaning hosil bo'lishi quyidagilarga asoslangan holda shakllanadi:

- Shartli reflex
- Dinamik streotip – organism hatti harakatlarida, odatda ma'lum bir shartli nisbatda nomoyon bo'ladigan shartli va shartsiz reflekslar tizimini bildiradi
- Ekstronopolyatsiya xodisalarni bir qismini kuzatish natijasida olingan uning boshqa qismiga qo'llashdan iborat tadqiqot usuli, xodisalarni ilmiy prognozlash hisoblanadi.

Takrorlash metodikasi aynan shartli va shartsiz reflekslarning oralig'idagi bo'g'inni hosil qiladi va malakani shakillantiradi.

Dastlabki o'rganish	**Chuqur o'rganish**	**Takomil va mustahkam o'rganish**
Maqsad-o'rganish jarayonida shug'ullanuvchilar harakat texnikasining asosini o'zlashtirish. Bu bosqichning xususiy vazifalari quyidagilardan iborat: a)shug'ullanuvchilarda harakat faoliyati bo'yicha to'liq tasavvur hosil bo'lishi uchun u to'g'risida asosli tushuncha hosil qilish, b) Yangi harakatlarni o'rgatish uchun shug'ullanuvchilarning bilimini, harakatlar to'g'risida kerak bo'lgan elementlar bilan to'ldirib borish, v) Harakatlarni butunlay bajarishga erishish, g) Ortiqcha muskul kuchlanishlarni va ortiqcha keraksiz harakatlarni yo'q qilish. Amalga oshirish metodlari.	Maqsad- ilgari xato qilingan -qo'pol- texnika ko'nikmalarini aniqlash va yo'q qilishga intilish. Bu bosqichning asosiy vazifalari: a)O'rganilayotgan harakatlarning qonuniyatlashtirishni yanada chuqurroq tushuntirish, b)O'rganilayotgan harakatlar texnikasining detallarini o'rgatish va aniqlash, v) Harakatlarni butunlay aniq bir tekis, oson bajarishga intilish, g) Harakatni turlicha bajarish imkoniyatini oldindan yaratish. Amalga oshirish metodlari 1.Butunlay o'rgatish. 2.So'z metodi. 3.Ko'rgazmali metod.	Maqsad amaliyotda harakat faoliyatini takomillashgan holda egallashni ta'minlash. Xususiy vazifalar quyidagilardan iborat: a)Harakat ko'nikma harakat malakasi hosil bo'lish uchun harakatlarni har xil variantda bajarish. b)Oldingi bosqichda yo'l qo'yilgan xatoni yo'q qilish. v)Asosan texnikani va o'zlashtirish va mustahkamlashga erishish zarur. g) Harakat faoliyatini maksimal darajada aniq bajarishga erishish. Amalga oshirish metodlari: 1. Takroriy standart mashq metodi. 2. Takroriy o'zgaruvchan mashq metodi. 3. Onglilik va faollik. 4. Muntazamlik.

1. So'z metodi. 2. Ko'rgazmali metod. 3.Bulib - bulib o'rganish metodi.	4. Musobaqaviy metod.	

3. O'yin- jismoniy jihatdan tarbiyalashda bir qator belgilari bilan farqlanadi. O'yin faqat jismoniy tarbiya vositasi bo'lib qolmasdan balki jismoniy mashqlar tizimi hamdir, o'rgatish va tarbiyalashning samarali vositasi hisoblanadi.

O'yin metodi haqidagi malumotlar rasmiy o'yinlarga nisbatan jismoniy harakat va o'tkazish shakllariga qaraganda ko'ngil ochar ma'nosini anglatadi.

O'yin metodining tasifli belgilari:

1. O'yindagi harakatlarda emotsionallik va raqobatni yorqin namoyon bo'lishi va insonlar orasidagi munosabatlarni aks ettiradi. Masalan jamoaviy yugurish musobaqalari ikki odam orasidagi o'yin kabi ishtirokchilarda ko'p qirrali vaziyatani yuzaga keltira olmaydi. Ushbu sababdan o'yin metodida o'yinchi!ar orasidagi o'zaro munosabatlar chegaralanadi.

2. Harakatlarni bajarish sharti va bahsdagi haddan tashqari o'zgaruvchanligi. Natijada, o'yinda ishtirok qiluvchilar o'zlarida shakllangan jismoniy sifatlar egiluvchanlik, o'zgaruvchan vaziyatlarga moslashuvchanlik, yuzaga keladigan vazifalami tezda hal qilish kabi malakalarga ega bolishlari zarur.

3. Harakatlardagi ijodiy tashabbuskorlikka bo'lgan talablar. O'yindagi o'zaro vaziyatlarning natijadorligi va jismoniy mashqlarni samarali tanlashda mustaqillikni talab qiladi.

4. Yuklama ta'sirida vaqtni chegaralanmaganligi. O'quvchilar o'zlarining shaxsiy fikricha eng samarali bo'lgan shartli yoki rasmiy harakatlardan foydalanishlari mumkin. Ushbu jarayonda ishtirokchi zimmasiga tushadigan yuklama uning oldindan belgilangan (foydalanilayotgan metod davomiyligi, ishtirokchilar soni, o'yin mazmuni va boshqa) shartlar va o'yindagi o'zaro vazifalarini bajarishdagi faolligiga bog'liq.

5. Turli harakat malaka va sifatlarni majmuali shakllanishi va ishtirokchining o'yinda natijaga erishishida bir qator majmuali harakatlarni bajarishi (yugurish, sakrash, uloqtirish) harakatlaridan foydalanishiga to'g'ri keladi. Bularning barchasi shug'ullanuvchilar organizmiga majmuali ta'sir o'tkazishni ta'minlaydi.

6.Ko'pchilik vaziyatlarda o'yinda ishtirok qiluvchilarning o'zaro munosabatlari, xatti-harakatlari biron - bir buyum bilan amalga oshiriladi.

4. Musobaqa- Ushbu metod musobaqa o'tkazish uchun ko'pgina ma'nolarga ega bo'lib, uni keng miqyosda qo'llash maqsadga muvofiq. Musobaqa o'tkazish, musobaqa metodining yorqin aks etishi bo'lib bu jarayonda jamoalar bir birlari bilan kuch sinashadi. Musobaqa metodining keng miqyosda qo'llanish ahamiyati shundaki, musobaqa faoliyati maqsadiga mos turli jismoniy mashqlardan individual imkoniyatdan kelib chiqqan holda hohlagan shaklda mashg'ulotni tashkil qilish mumkin.

Musobaqa metodining o'ziga xos belgilari quyidagilardan iborat:

1. Oldindan belgilangan qoidalarga mos holda u yoki bu harakatlar yordamida barcha faoliyat vazifalari bo'yicha g'olib bo'lish va natijani egallash. Ushbu vazifalar ishtirokchilarning faolligi va ijodkorligi bilan shuningdek ularning jismoniy tayyorgarligini taqqoslash va baholash me'zoni hisoblanadi.

1. Birinchilik uchun o'tkaziladigan musobaqalarda, yuqori sport natijalariga erishishda jismoniy va ruhiy kuchlarning o'zaro shakllanishi. Musobaqa metodi natijasida organizmning funksional imkoniyatlarini yanada keng ochishga imkon yaratiladi.

3. Yuklamalarni nazorat qilishda o'quvchilarni boshqarish uchun imkoniyatlarning cheklanganligi. Ushbu metod harakatlar jarayonida yuzaga keladigan vazifalarni yechishda mustaqillikni talab qiladigan yagona metod hisoblanadi. Harakatlarni takomillashtirishda musobaqa metodi samarali bo'lib, uni dastlabki o'rgatish bosqichida va dastlabki musobaqa jarayonida qo'llash maqsadga muvofiq emas. Metod, jismoniy sifatlarni yuqori darajada rivojlanishi va ularni majmuali shakllanishini talab qiladi shuningdek o'quvchilarni g'alabaga erishishi va omadsizlikka uchrashidagi turg'un ruhiy holatining rivojlanishini pedagogik jihatdan oqlaydi. Ushbu metodning samarali tomoni shundan iboratki, o'quvchilarni har tomonlama dastlabki tayyorlash bosqichida ijobiy pedagogik natija beradi va yana bir tomoni, uning yordamida tayyorgarlik darajasini oshirish mumkin.

XULOSA.

1. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining egiluvchanlik sifatining tayyorgarlik darajasini aniqlash bo'yicha olib borilgan olib borilgan tadqiqotlar natijasda Gimnastika o'rindig'ida turgan holda oyoqlar uchiga qo'llarni uzatish 29%ga , Gimnastika narvonida osilib turgan holda oyoqlarni 90 gradus ko'tarib tushurish 40 %ga, Yotgan holda oyoqlarni 90 gradus ko'tarib qo'llarni oyoq uchiga uzatish 36,5% ga o'sganligi boshlang'ich sinf o'quvchilarining egiluvchanlik va chaqqonlik sifatlarini rivojlantirish uslubiyatini takomillashtirish uchun ishlab chiqilgan va taklif etilayotgan model samaradorligi eksperimental tarzda isbotlaydi.

2. Biz taklif qilayotgan metodikani qo'llash o'rqali har xil darajadagi individual qobiliyat va tayyorgarlikka ega bo'lgan boshlang'ich sinf o'quvchilari uchun vazifalar belgilab olinib, ularning jismoniy tayyorgarligini nazarda tutgan holda jismoniy tarbiya darslarini tashkillashtirish metodikasi takomillashtirilgan;

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Usmonxodjayev T.S. Meliyev X.A. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida jismoniy tarbiya mashg'ulotlari. 1-2 qism. T.: 2004-125 b.

2. Лисина, М. И. Формирование личности ребенка в общении / М.И.

3. Лисина. – СПб.: Питер, 2009. – 318 с. – (Мастера психологии).

4. Tadjiyeva M.X., Xusanxodjayeva S.I., Maktabgacha ta'limda maktabgacha ta'lim jismoniy tarbiyasi nazariyasi va metodikasi 2017 y. Toshkent. Iqtisod Moliya. - 254 b

5. Umarov D.X., Umarov M.N., Eshtayev.A.K. Оздоровительно-развивающие виды основной гимнастики (Учебне пособие) 2005. - Б 152-157.:

6. Никифоров Г.С., Ананев В.А., Гурвич И.М. и др. Психология здоровя /Под ред. Никифорова Г.С. СПб; Изд-во С-Пэтерб. Ун-та, 2000. — 504с.

7. Mahkamjonov K.M., Rasulyeva M.Sh., va b. Maktabgacha yoshdagi bolalarning umumiy va kengaytirilgan jismoniy tarbiyasi. T.: "Ilm Ziyo" 2006. 174 b.;

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

RAQAMLI TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI OSHIRISH VOSITASI SIFATIDA MAKTAB O'QUV JARAYONI SIFATINI BOSHQARISHNING PEDOGOGIK SHART SHAROITLARI.

Dushabayev Abdulla Musaevich
Jizzax politexnika instituti " O'zbek va Xorijiy tillar"kafedrasi.
dushabayevabdulla8727gmail.com

Annotatsiya. *Maqolaning maqsadi - umumiy ta'lim muassasalarida raqamli texnologiyalaridan foydalanish muammolarini ochib berish. Maqolada raqamlashtirishning ta'lim sifatiga ta'sirini ko'rib chiqishga alohida e'tibor qaratilgan, ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish misollari ochib berilgan. Maqolada raqamli texnologiyalarining uchta asosiy komponenti texnik vositalar, dasturiy vositalar va tashkiliy-uslubiy ta'minot tizimi sifatida tavsiflanadi; Maqolada eng keng tarqalgan ko'p funksiyali ofis ilovalari va IT vositalarini sanab o'tadgan; o'quv jarayonida raqamli texnologiyalarni qo'llashning afzalliklari yoritilgan. Maqolada ta'limda axborot texnologiyalaridan foydalanish ta'lim jarayonini takomillashtirishning zamonaviy usullaridan biri bo'lgan o'qitishning keng ko'lamli shakl va usullarini diversifikatsiya qilish imkonini beradi degan xulosaga kelishadi. Maqola faoliyat sohasi ta'limda zamonaviy raqamli texnologiyalarini takomillashtirish va ulardan foydalanish bilan bog'liq bo'lgan o'qituvchilar va talabalar uchun mo'ljallangan.*

Аннотация: *Цель статьи – раскрыть проблемы использования цифровых технологий в общеобразовательных учреждениях. В статье уделяется внимание рассмотрению влияния цифровизации на качество образования, раскрываются примеры использования информационных технологий в образовании. В статье описаны три основных компонента цифровых технологий: технические средства, программные средства и система организационно-методического обеспечения; В статье перечислены наиболее распространенные многофункциональные офисные приложения и ИТ-инструменты; выделены преимущества использования цифровых технологий в образовательном процессе. В статье делается вывод, что использование информационных технологий в образовании, являющихся одним из современных методов совершенствования образовательного процесса, позволяет диверсифицировать масштабные формы и методы обучения. Статья предназначена преподавателям и студентам, сфера деятельности которых связана с совершенствованием и использованием современных цифровых технологий в образовании.*

Abstract. *The purpose of the article is to reveal the problems of using digital technologies in general educational institutions. The article focuses on considering the impact of digitization on the quality of education, reveals examples of the use of information technology in education. In the article, the three main components of digital technologies are*

described as technical tools, software tools and an organizational and methodological support system; The article lists the most common multifunction office applications and IT tools; the advantages of using digital technologies in the educational process are highlighted. The article concludes that the use of information technologies in education, which is one of the modern methods of improving the educational process, allows for the diversification of large-scale forms and methods of teaching. The article is intended for teachers and students whose field of activity is related to the improvement and use of modern digital technologies in education.

Kalit so'zlar: *raqamlashtirish, axborot texnologiyalari tizim va amaliy dasturlar ta'lim jarayoni; kompyuterlashtirish,raqamli tizimlashtirish.axbarot maydoni.*

Key words: *digitalization, information technology system and practical programs educational process; computerization, digital systematization, information field.*

Ключевые слова: *цифровизация, система информационных технологий и практические программы образовательного процесса; компьютеризация, цифровая систематизация, информационное поле.*

Hozirgi kundagi jadal rivojlanayotgan davrda Ilmiy-texnik sohadagi yutuqlar raqamli texnologiyalar va axborot texnologiyalarining rivojlanishini belgilaydi. Nafaqat kompyuterlar, balki raqamli texnologiyalari ham yuqori darajada o'zgarganligi, ularning analitik va haqiqiy didaktik imkoniyatlari kengayganligi sababli, raqamli texnologiyalari aqliy, ijodiy, kommunikativ va ijro faoliyatining yangi darajasini ifodalaydi va faoliyat va ta'limning turli jihatlarini tubdan qayta qurishga olib keladi. Bugungu hunda texnik, axborot-kommunikatsiya imkoniyatlaridan ta'lim maqsadlarida foydalanish muhimligini ko’rsatadi. Shu munosabat bilan zamonaviy kompyuterlarning salohiyati ta'lim tizimining ehtiyojlarini qay darajada qondirishi mumkinligini aniqlash muhimdir. Raqamli texnologiyalar va informatika samaradorligi o'rganish ob'ekti sifatida ta'lim mazmuni muammosiga taalluqli va ijtimoiy - iqtisodiy va ilmiy-texnik taraqqiyotning ob'ektiv dolzarb va istiqbolli ehtiyojlari, o'quvchilarning shaxsiy ta'lim talablari bilan belgilanadigan yo'nalish sifatida qaraladi. Raqamli texnologiyalar va informatika fanlarini o'rganish maktab ta'limi sifatini oshirishga qanday istiqbol va nimani olib kelishini aniqlash kerak.

Ushbu masalani ikki nuqtai nazardan ko'rib chiqaylik: o'quvchilarning kompyuter savodxonligi axborot - kompyuter kasbiyligi va axborot-kompyuter madaniyatining birinchi bosqichidir; kompyuter savodxonligi o'qituvchilar va maktab ma'muriyatining kasbiy mahoratining ajralmas qismidir.

Zamonaviy tadqiqotchilar fikrlatiga ko'ra, kompyuter texnologiyalari va kompyuter texnologiyalarining zamonaviy rivojlanish sur'atlari informatika sohasidagi fundamental bilimlar va eng oddiy dasturlarni yozish qobiliyatini shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan universal kompyuter savodxonligi kontseptsiyasining nomuvofiqligini isbotlaydi Kompyuter texnikasi va dasturlash bo'yicha fundamental bilimlar o'qitilgan mutaxassis uchun mavjud bo'lgan professional vazifadir. O'quv jarayonini

axborotlashtirishda etakchi shaxsning axborot madaniyatini shakllantirish - bilimlarni taqdim etishning asosiy usullari bo'yicha ko'nikmalar va bilimlar, ularni mazmunli muammolarni hal qilish va shakllantirish uchun amalda qo'llash qobiliyatlari. Axborot madaniyati deganda talaba, o'qituvchining ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyojlarini mutanosib ravishda aniqlash, axborot resurslarining butun to'plamida kerakli ma'lumotlarni samarali qidirish, ma'lumotlarni etarli darajada tanlash va baholash qobiliyati, shuningdek axborot bilan aloqa qilish qobiliyati, kompyuter savodxonligi tushuniladi. Axborot madaniyati, shuningdek, zamonaviy axborot jamiyati talablariga javob beradigan maxsus fikrlash uslubidir, shuning uchun ta'limni axborotlashtirishning yangi sharoitlarida harakat qilish va ishlashga qodir bo'lgan professional o'qituvchini tayyorlash juda muhimdir. Yuqoridagilar pedagogika, psixologiya va kompyuter fanlari chorrahasida "kompyuter ta'limi"deb nomlanuvchi tadqiqot yo'nalishini tanlashga e'tibor qaratdi.

Kompyuter o'qitishning quyidagi asosiy turlari farqlanadi: retseptiv - texnik o'quv vositasi sifatida kompyuterning audiovizual imkoniyatlaridan foydalangan holda uzatiladigan bilimlarni idrok etish va o'zlashtirish; interaktiv - inson va kompyuterning o'zaro ta'siri jarayonida dialog rejimida, shuningdek gibrid inson-mashina antropotsentrik intellekt tizimlarida, ekspert o'quv tizimlarida va boshqalarda o'rganish.

Kompyuter ta'limi haqida ba'zi fikrlarni ko'rib chiqing. Mashhur amerikalik psixolog B. Skinner (1950-yillarning o'rtalari) "dasturlashtirilgan ta'lim" atamasini taklif qildi, uning asosiy g'oyasi o'quv jarayonini oldindan dasturlash edi. Va bu uning g'oyasi o'qituvchilar tomonidan, iloji bo'lsa, psixologlar bilan birgalikda, keyinchalik kompyuterda amalga oshiriladigan ma'lum bir mavzuni o'rganish bosqichlari ketma-ketligini oldindan ishlab chiqishni o'z ichiga olgan dasturlashtirilgan o'quv tizimlarini yaratishga asos bo'ldi. Aqliy harakatlarni bosqichma-bosqich shakllantirishning psixologik nazariyasida dasturlashtirilgan ta'limning afzalliklarini eng to'liq va nazariy jihatdan asosladi. Ushbu nazariyaga ko'ra, aqliy harakatlarni shakllantirish jarayoni 5 bosqichdan o'tadi: harakat bilan oldindan tanishish, uni amalga oshirish shartlari bilan, unga kiritilgan barcha operatsiyalarni joylashtirish bilan harakatni moddiy shaklda shakllantirish, tashqi nutqda harakatni shakllantirish, ichki nutqda harakatni shakllantirish, harakatni chuqur katlanmış fikrlash jarayonlariga o'tkazish.

Raqamli tizimlashtirish-bu o'quv tizimlarining yangi avlodi-aqlli o'quv tizimlari. Bunday tizimlarning paydo bo'lishi avtomatlashtirilgan o'qitish sohasida sun'iy intellekt usullari va vositalarini amaliy qo'llash natijasi bo'ldi. Ushbu yo'nalishdagi birinchi tadqiqotlar va aqlli o'quv tizimlarini yaratishga birinchi urinishlar XIX asrning 70-yillari boshlariga to'g'ri keladi, bu an'anaviy dasturlashtirilgan ta'lim texnologiyasida o'quv tizimlaridan norozilik tufayli yuzaga kelgan. Bugungi kunda kompyuter fanining ikki sohasi: sun'iy intellekt va raqamli tizimlashtirish o'qitish chorrahasida ajralib turadigan butun ilmiy yo'nalish mavjud.

Tegishli o'quv jarayoni uchun o'qituvchi o'quv mavzusi nimani o'rgatish kerak), o'qitish strategiyalari va usullari qanday o'qitish kerak bo'yicha maxsus bilimlarni qo'llashi va uning yutuqlarini aniqlay olishi kerak.

An'anaviy tizimlashtirilgan o'quv jaroyanida o'quv kursining ma'lum bir qismini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan ushbu bilimlarning qismlari uning individual kadrlari matniga kiritilgan. Intellektual o'quv tizimlarida zarur bilimlar, qoida tariqasida, sun'iy intellektning turli usullari va texnologiyalari yordamida ajratiladi va taqdim etiladi. Intellektual o'quv tizimi olingan bilimlarni qo'llagan holda, o'qituvchining turli funktsiyalarini bajarishga qodir: muammolarni hal qilish jarayonida o'quvchiga yordam berish, talabadagi xatolarni aniqlash, optimal o'quv ta'sirini tanlash. Aqlli o'quv tizimlari kompyuterni o'rganish uchun yangi imkoniyatlarni ochdi. Biroq, bunday tizimlarni yaratish umuman sun'iy intellekt muammolari bilan bog'liq ko'plab qiyinchiliklarga duch keladi, ya'ni: bilimlarni olish va tuzish, bitta tizimni yaratish uchun katta mehnat talab etadi.

Raqamli texnologiyalar yordamida vaziyatlarni yaratish o’quvchiga o'z bilimlaridan maksimal darajada foydalanishga, intellektual va multimedia muhitini o'z ichiga olgan bilim jarayonining stimulyatorlaridan foydalanishga imkon beradi (kompyuter va talaba o'rtasidagi aloqa bir vaqtning o'zida ko'plab usullardan - rasm, musiqa, nutq va boshqalardan foydalanadi), giper vositalar (gipermedia) (matnli ma'lumotlarni taqdim etishning chiziqli bo'lmagan usuli, masalan, qoida ko'p vositadan faol foydalanishga asoslangan). Kompyuter o'yinlari (mikromires) - bu virtual voqelik deb ataladigan narsa bo'lib, u sifat jihatidan yangi turdagi inson-mashina interfeysi sifatida tushuniladi, Real muhitni modellashtiradi va ishtirokchilarga u bilan bevosita aloqada bo'lish imkonini beradi [155]. Umumiy rivojlanish kompyuter o'yinlari sizga boshlang'ich vaziyatlar yoki mavzular haqida umumiy tasavvurga ega bo'lishga, xotirani, e'tiborni, mantiqni, fikrlashning eng muhim operatsiyalarini rivojlantirishga imkon beradi, bu erda o'yin motivatsiyasi asta-sekin o'quv motivatsiyasiga aylanadi. Umumiy rivojlanayotgan kompyuter o'yinlaridan tashqari, maktab o'quvchilariga matematika, til, mantiq va boshqalarni o'rgatish uchun maxsus o'yinlar mavjud bo'lib, ular ushbu fanlarning mazmunini vizual tarzda aniqlaydi va o'quv materialini osonroq va tezroq o'zlashtirishga imkon beradi. Kompyuterni o'qitish jarayoni ehtiyotkorlik bilan tanlangan didaktik materialsiz mumkin emas, ammo o'qituvchining yo'naltiruvchi ta'sirisiz o'quv materialini o'zlashtirish, ko'nikmalarni shakllantirish va fikrlashni rivojlantirishda samarasiz.

Ratsional o'quv jarayonida o'qituvchi maxsus bilimlarning quyidagi turlaridan foydalanadi-o'quv predmeti to'g'risidagi bilimlar; o'qitish strategiyasi va usullari to'g'risidagi bilimlar; o’quvchi haqidagi bilimlar. An'anaviy raqamlashtirilgan o'quv tizimlarida o'quv jarayoninig ma'lum bir qismini amalga oshirish uchun zarur bo'lgan bunday bilimlarning qismlari uning individual kadrlari matniga aniq kiritilgan. Intellektual o'quv tizimlarida zarur bilimlar aniq ajratilgan va odatda sun'iy

intellektning turli usullari va texnologiyalari orqali taqdim etiladi. Ushbu bilimlardan foydalangan holda, intellektual o'quv tizimi o'qituvchining turli funktsiyalarini bajarishga qodir muammolarni hal qilish jarayonida yordam berish, o'quvchining xatolarining sababini aniqlash, optimal o'quv ta'sirini tanlash. Aqlli o'quv tizimlari kompyuterni o'qitishning yangi imkoniyatlarini ochdi, ammo bunday tizimlarni yaratish juda qiyin, bu umuman sun'iy intellekt muammolari bilan bog'liq ko'plab qiyinchiliklar bilan bog'liq, ya'ni: bilimlarni olish va tuzish, bitta tizimni yaratish uchun katta mehnat. Ma'lumki, tadqiqotlardagi qiyinchiliklar bilan yangi g'oyalar va paradigmalar paydo bo'ladi, ularning rivojlanishi yanada rivojlanishga yordam beradi, intellektual o'quv tizimlarini yaratish sohasida o'zgarishlar yuz berdi.

So'nggi yillarda intellektual o'quv muhitida o'qitish vazifalari intellektual ta'lim tizimlari va bilim stimulyatorlarini birlashtirdi. Shu bilan birga, o'quv jarayonida o'quvchilarning intuitiv, ijodiy va intellektual salohiyatiga alohida ahamiyat beriladi. Kompyuterlardan foydalangan holda o'qitish sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan so'nggi urinishlardan biri bu kooperativ yoki kooperativ o'qitish deb ataladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Якубов, Фазлиддин Утаганович, and Мая Эм. "Роль интерактивных методов и Интернета в учебном процессе при изучении иностранных языков." *Учёный XXI века* 4-1 (17) (2016): 26-28.

2..A.M. Dushabayev.Ta'limda eaqamli texnologiyalardan foydalanish" 374-379 betlar. Ta'limda iqtisodiyot menejment va raqamli innovatsiyalar,zamonaviy tendetsiyalar va yondashuvlar Xalqora konferansiya.

3.. Mirziyoev Sh.M. Maktab ta'limini rivojlantirish umumxalq harakatiga aylanishi zarur // 2019 yil 23 avgustda o'tkazilgan video-selektordagi nutqi, - O'zbekiston milliy axborot agentligi sayti.

4.. A.M. Dushabayev. "The importances of digital technologies in managing the quality of education in public schools" O'zbekistonda Fanlararo innavotsiyalar va ilmiy tadqiqotlar jurnali. 438-443 betlar

5.. Muxamedov G'.I., Xo'jamqulov U.N. Pedagogik ta'lim innovasion klasteri: ta'rif, tavsif, tasnif (ilmiy risola).// -T.: "O'zMU". 2019. -27 -36 b;

6A. . Dushabayev, Abdulla Musayevich. "Linguistic advice on teaching English as a foreign language using the blended learning system." *Science and Education* 3.3 (2022): 435-441.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

BOLALAR NUTQINI O‘STIRISHDA TARBIYACHINING ROLI

Tursunova Feruza Sa'dullayeva
Farg‘ona viloyati pedagogik mahorat markazi
Maktabgacha, boshlang‘ich va maxsus ta’lim
metodikalari kafedrasi o‘qituvchisi

Bolalar nutqida tovush madaniyatini tarkib toptirishning birdan-bir muhim vositasi eshitish nutqini rivojlantirishdir. Eshitish nutqining rivojlanishi bilan bola nutqni, ayniqsa, so‘zning tovush tuzilishini tez va to‘g’ri o‘zlashtirib oladi. So‘zning tovush tarkibini to‘g’ri idrok qilish uni to‘g’ri eslab qolishning muhim shartidir.

Eshitish nutqi bolada juda erta rivojlanadi. 2—3 haftalik bolada nutqqa, ovozga nisbatan ba’zi bir terma reaktsiya boshlanadi; 5—6 oylarda u intonatsiyaga, keyinchalik nutqning ritmiga e’tibor beradi. 2 yoshga yetganda ona tilidagi hamma tovushlarni eshitadi va uni bir-biridan ajrata oladi. 2 yashar bolada eshitish nutqi tarkib topgan deb hisoblash mumkin, chunki u ona tilidagi hamma tovushlarni ajratadi, eshitish nutqining bunday darajada bo‘lishi nutq orqali amaliy aloqa qilish uchun yetarlidir, lekin o‘qish va yozishni o‘rganish uchun yetarli emas. O‘qish va yozishni egallash uchun bolada yangi, yuqori darajadagi eshitish nutqi rivojlangan bo‘lishi kerak, tovushlarni analiz qilish yoki fonematik idrok qilish, so‘zda qaysi tovush eshitilganligini va miqdorini aniqlash qobiliyati o‘sishi lozim.

Hamma yosh guruhlarida eshitish nutqini tarkib toptirish ishi olib boriladi. Eshitish diqqatini rivojlantirishda didaktik o‘yinlar katta rol o‘ynaydi. Kichik guruhlarda eshitish nutqini tarkib toptirish mashg’ulotlarida musiqa asboblari, ovoz chiqaradigan o‘yinchoqlardan foydalaniladi. Ular vositasida bolalar ovozning kuchi va xarakterini ajratishni o‘rganadilar. Masalan, «Qaerda chalindi?» degan o‘yinda bir bola ko‘zini yumib, qay tomondan qo‘ng’iroqning ovozi kelayotganini qo‘li bilan ko‘rsatishi kerak. Agar bola to‘g’ri topsa, tarbiyachi «To‘g’ri!» degandan keyin ko‘zini ochadi. Qo‘ng’iroqni chalgan bola qo‘lini ko‘tarib, qo‘ng’iroqni ko‘rsatadi. Agar yanglishsa, topish uchun unga yaia bir marta imkon beradi, so‘ng boshqa bola o‘yinga chiqariladi, «Top-chi, nimani chaldilar» o‘yini ham keng tarqalgan o‘yinlardan biridir.

Katta guruhlarda eshitish idrokini o‘stirish faqat shunga o‘xshash o‘yinlardangina emas, balki radio, disklarni eshittirish usulidan ham foydalaniladi. «Bir minut tinchlik» o‘yinini tez-tez tajriba qilib ko‘rish, uni «Kim ko‘p eshitadi», «Xonada nima haqida gaplashayotirlar» degan mashqlar bilan almashtirib turish lozim. Bu mashqlar davomida alo-hida bolalarga eshitgan narsalarini talaffuz etishni taklif qilish mumkin. (jo‘mrakdan suv tomchilayapti, ko‘chadan mashina shovqini eshitildi, chumchuq chirqillayapti va boshqalar).

Nutq va so‘zdagi tovushlarni idrok qilish va yaxshi tushunish uchun eshitish nutqini rivojlantiruvchi o‘yinlar, masalan: «Men nima dedim, top» dndaktik o‘yini o‘tkaziladi.

Tarbiyachi bolalardan bir necha metr narida turadi, keyin bolalar eshitib, topishlari uchun lozim bo‘lgan so‘z yoki jumlani avval sekin, keyin shivirlab talaffuz etadi. Bolalarga o‘yin qoidasi tushuntiriladi: «Men bir so‘zni sekin aytaman, siz diqqat bilan eshiting va nima aytganimni toping. Men kimni chaqirsam, shu bola nima eshitganini aniq va baland ovoz bilan aytib beradi».

Kichik guruhda bu o‘yin dastlab ko‘rsatma materiallar bilan o‘tkaziladi. Tarbiyachi bolalar oldida turgan o‘yinchoqning nomini sekin aytadi va bolalarga qiyin bo‘lmagan topshiriq beradi («Dilbar, qo‘g‘irchoqni karavotga yotqiz», «Botirjon, bayroqchani vazaga qo‘y»). Tarbiyachi bu topshiriqlarni bolalarga qarab turib beradi, bu esa bolalarni aytilgan so‘zlarning artikulyatsiyasini ko‘rib, tez topishlariga yordam beradi. Bir necha takrorlanishdan so‘ng o‘yin topshirig‘i murakkablashtiriladi. Tarbiyachi so‘zni bolalarning orqasida turib talaffuz etadi, topshiriq bir marta aytiladi. 4—6 bola chiqib nima eshitganliklarini aytadi, so‘ng kim to‘g‘ri topganligi aniqlanadi. Katta guruhlarda bu o‘yin variantlari ancha murakkablashtirib o‘tkaziladi. Tarbiyachi bolalarga eshitilishi jihatidan bir-biriga yaqin bo‘lgan so‘zni topishlarini taklif qiladi. (Masalan, ko‘k-ko‘p, yil-yo‘l, suv-sut, tis-tiz, tuz-tus). «Men nima dedim, top» o‘yini 3—7 minut davom etadi.

Ovoz sur’atini farq qilish uchun turli variantlardagi o‘yinlardan foydalaniladi. Masalan: «Top-chi, kim chaqirdi?» degan o‘yinda kichkintoylar o‘rtoqlarini ovozlaridan topadilar. Katta bolalarga qanday chaqirganligini (sekin, qattiq, tez, muloyim) aniqlash topshirig‘i beriladi.

Tarbiyachi o‘yinda qo‘llaniladigan so‘zlarni oldindan tanlashi lozim. Tanlangan so‘zlarning mazmuni bolalarga tanish bo‘lishi, birinchi navbatda tanlangan so‘zlar tovush tarkibi jihatidan qiyin bo‘lmasligi, so‘ng ovoz chiqarish (eshitilish) jihatidan oson, lekin mazmuni har xil bo‘lishi lozim. (masalan, suv-sut, tiz-tuz).

Nafas olish tovush chiqarish va nutq bilan mahkam bog’langan. Nafas olish 2 xil bo‘ladi. Nutqsiz va nutqli. Nutqsiz nafas o‘z-o‘zidan chiqadi, bola nafas oladn va chiqaradi. Maktabgacha yoshidagi bolalarda nutqli nafas olish o‘ziga xos xususiyatlarga egadir. Bu hususiyatlar avvalo o‘pkaning kichikligi va nafas muskulla-rining bo‘shligiga bog’liqdir, bolalar nafasi chuqur emas, shuning uchun ular tez, keskin, ko‘p vaqt shovqinli nafas olib chiqaradilar, yelkalari keskin ko‘tariladi, ularda har bir so‘z oldidan, o‘rtasida nafas olish, nafas olaturib so‘zlash kabi hollar uchraydi.

Nutqi tezlashgan bola entikadi, so‘zning, jumlaning oxirini yamlab yuboradi. Muskullarning zaifligidan ko‘pchilik bolalarda gavdaning holati noto‘g’ri: bosh

pastta egilgan, kiftlar oldinga chiqqan ko‘krak ichiga kirib ketgan bo‘ladi. Tarbiyachining vazifasi bolani nutq jarayonida to‘g’ri nafas olishga o‘rgatish va nutq davomida nafas olishda uchraydigan nuqsonlarni yo‘qotib borishdir. Nutqsiz va nutqda nafas olish bir-biridan farq qiladi. Nutqsiz nafas olishda nafas olish bilan chiqarish vaqti barobar, tartibli navbatlashib turadi, nafas burun orqali olinadi. Nutqda nafas olganda nafas olish vaqt jihatidan tez, nafas chiqarish nafas olishga qaraganda birmuncha uzun bo‘ladi. Nafas ham og’iz, ham burun orqali olinadi. Nutqda nafas olishning eng yaxshi turi diafragmali, quyi qovurg’a yordamida nafas olishdir (nafas olganda diafragma pastga tushadi va pastki qovurg’a ikki tomonga kengayadi, shuning uchun kiftlar ko‘tarilmaydi).

Bolada avvalo tinch, shovqinsiz, kiftni ko‘tarmay nafas olishni rivojlantirish lozim. Nutq vaqtida uzoq nafas chiqarish bolaning yoshiga mos bo‘lishi kerak. Kichik guruhda bola nafas chiqarish vaqtida 2-3 so‘zlik jumlani, o‘rta va katta gruppa bolasi 3-5 so‘zlik jumlani talaffuz etishi lozim.

Bolalarni shoshmasdan so‘zlashga, har bir jumlani so‘zlab yoki har bir she’r misrasini o‘qib bo‘lgandan so‘ng pauza qilishga odatlantirish kerak. Nutqda nafas olishni rivojlantirish uchun bola yoshiga mos nafas oladigan o‘yin va mashqlardan foydalanish zarur. Kichik guruhda bolalarga juda yoqadigan sovun ko‘pigini uchirish, par, yupqa rangli qog’ozlarni puflab uchirish o‘yinlari o‘tkaziladi. Bunday o‘yinlarni o‘tkazgan vaqtda bolalarni nafas olganda yelka qismlarini ko‘tarib yubormasliklariga e’tibor berish lozim. Bunday nafas oladigan o‘yinlarni uch minutdan ortiq o‘tkazmaslik va o‘yin vaqtida dam berib borishga e’tibor berish kerak. Katta guruhlarda qo‘llarni ohista yuqoriga—elka barobarligida ko‘tarish— nafas olish, sekin-asta qo‘llarni pastga tushirib, s-s-s deb nafas chiqarish mashqlari o‘tkaziladi. Bolalar s-s-s-s tovushini to tarbiyachi to‘xtatgunga qadar cho‘zib aytadilar.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, bolalar adabiy til talaffuzini to‘g’ri o‘zlashtirishlari va uni takomillashtirishlari uchun tarbiyachi juda ko‘p kuch sarflashi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Sabirdinov, A. (2019). Sketches to the novel “Night and day” by Chulpan. Scientific journal of the Fergana State University, 1(6), 119-120.

2. Sabirdinov, A. G. (2021). Interpretation of Characters in Utkir Hoshimov’s Story “Yanga”. International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding, 8(6), 196-200.

3. Sabirdinov, A. (2020, December). ASKAR KASIMOV IN THE UZBEK POETRY OF THE XX CENTURY THE ROLE AND IMPORTANCE OF CREATION. In Конференции.

4. Sabirdinov, A. G. (2021). Interpretation of the banned period in the stories of Naim Karimov. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(11), 4-91.

5. Сабирдинов, А. Г. (1993). Слово и образ в поэзии Айбека.

6. Oripova, G. (2019). UZBEK POETRY AND THE WORLD LITERATURE IN THE YEARS OF INDEPENDENCE. Scientific Journal of Polonia University, 32(1), 116-120.

7. Oripova Gulnoza Murodilovna. (2019). THE PECULIARITIES OF VAZN METER IN UZBEK POETRY OF THE INDEPENDENCE PERIOD. International Journal of Anglisticum. Literature, Linguisitcs and Interdisciplinary Studies. Volume: 8 /Issue:2/. – Macedonia, 2019. –P.33-39.

8. Murodilovna, O. G. (2020). Melody and musicality in Lirycs. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 10(11), 656-664.

9. Oripova G. M., Tolibova M. T. Q. Composition Of Modern Uzbek Stories //The American Journal of Social Science and Education Innovations. – 2021. – T. 3. – №. 03. – С. 245-249.

10. Oripova, G. (2020, December). RHYTHM AND MYTHING IN LYRICAL GENRE. In Конференции.

11. Oripova, G. (2019) "Traditions of folk ballads and distinctiveness of uzbek poetry of independence period," Scientific journal of the Fergana State University: Vol. 2 , Article 12.

12. Oripova, G. M. (2021). Genesis And Essence Of Genre Concept. The American Journal of Social Science and Education Innovations, 3(12), 90-94.

13. Oripova, Gulnoza, & Ibrohimova, Gulchiroy (2022). SIROJIDDIN SAYYID IJODIDA MUMTOZ MUSHTARAKLIKLAR. International scientific journal of Biruni, 1 (2), 251-255.

14. Oripova, Gulnoza Murodilovna, Akhmadjonova, Okila Abdumalikovna, Kholmatov, Oybek Umarjon Ugli, & Muminova, Tabassum Siddigovna (2022). INTERPRETATION OF MOTHER IMAGE IN LITERATURE. International scientific journal of Biruni, 1 (2), 304-309.

15. Oripova, Gulnoza, & Alijanova, Maftuna Azimjon Qizi (2022). ASQAD MUXTORNING “CHINOR” ROMANIDA AYOL PORTRETINING BADIIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI. International scientific journal of Biruni, 1 (2), 221-226.

16. Oripova, Gulnoza Murodilovna, & Abdurasulova, Nafisa Abdumannob Qizi (2022). O‘ZBEK NASRIDA URUSH MAVZUSI VA “YO‘QOTILGAN AVLOD” MUAMMOSI. International scientific journal of Biruni, 1 (2), 213-220.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

SAMARQAND VILOYATINING IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISH TENDENSIYALARI TAHLILI

Abduxamid Bektemirov
Samarqand davlat universiteti dotsenti,
iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori
Komila Erkinova
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annostatsiya: *Mazkur maqolada Samarqand viloyatidagi ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlar, hududiy rivojlanish tendensiyalari tahlil qilingan va rivojlantirishning istiqbolli yo'nalishlari bo'yicha takliflar bildirilgan.*

Kalit so'zlar: *iqtisodiyot, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, hududiy iqtisodiyot, tendensiyalar, iqtisodiy ko'rsatkichlar, investitsiya, demografiya, tashqi iqtisodiy aloqa, xizmatlar, sanoat, mehnat bozori*

Mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotida har bir hududning o'z o'rni va ahamiyati bor. Ushbu hududlar ichida Samarqand viloyati o'zining geografik joylashuvi, iqlimi, turli millat va elatlardan iborat bo'lgan ko'p millionlik aholisi, boy tarixi va an'analari bilan ajralib turadi. So'ngi yillarda viloyatda amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ishlar natijasida hududiy iqtisodiyot barqaror rivojlanib bormoqda. Buni hududiy statistika hisobotlaridan ham ko'rib o'tishimiz mumkin. Jumladan, 2010–2023 yillar oralig'ida Samarqand viloyati yalpi hududiy mahsuloti (YaHM) qarib 13 barobarga o'sib, 6 585,8 mlrd so'mdan 84 093,8 mlrd so'mga yetdi. Joriy 2024-yil (yanvar-sentabr) oid dastlabki statistik ma'lumotlarga ko'ra YaHM hajmi 72 542,0 mlrd so'mni yoki o'tgan yilning mos davriga nisbatan 106,5 % o'sish kursatkichiga ega bo'lgan (1-jadval).

Umuman olganda viloyatning bu kabi ijtimoiy-iqtisodiy tendentsiyalarini tahlil qilish yanada rivojlanish uchun istiqbolli yo'nalishlar va strategik vazifalarni aniqlash hamda mavjud resurslar va imkoniyatlardan yanada samarali foydalanish bo'yicha chora-tadbirlarini belgilashga xizmat qiladi.

1-jadval.
2010 – 2024 yillarda Samarqand viloyatining yalpi hududiy mahsuloti hajmi va uning o'sish dinamikasi[29]

Yillar	mlrd. so'm	o'sish sur'ati, %da
2010-y.	6 585,8	110,7
2011-y.	8 218,5	109,9

[29] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi Samarqand viloyati boshqarmasi ma'lumotlari. https://samstat.uz/uz/rasmiy-statistika/macro-indicators-2

2012-y.	9 954,5	108,8
2013-y.	12 383,0	108,0
2014-y.	15 477,0	108,3
2015-y.	18 513,7	108,4
2016-y.	23 083,3	107,4
2017-y.	29 852,1	101,5
2018-y.	36 320,9	101,9
2019-y.	43 558,9	106,8
2020-y.	47 576,0	100,8
2021-y.	59 260,4	110,3
2022-y.	68 988,6	106,4
2023-y.	84 093,8	106,6
2024-yil (yanvar-sentabr)	72 542,0	106,5

Samarqand viloyatining makroiqtisodiy ko‘rsatkichlariga nazar tashlaydigan bo‘lsak, 2024-yilning yanvar-sentabr oylariga oid dastlabki hisob-kitoblariga ko‘ra viloyatning qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligining hajmi 41.824,9 mlrd. so‘mni, xizmatlar hajmi 39 780,3 mlrd. so‘mni, sanoat mahsulotlari hajmi 32 109,3 mlrd. so‘mni, chakana savdo tovar aylanmasi hajmi 23 271,1 mlrd. so‘mni, asosiy kapitalga investitsiyalar hajmi 21 128,4 mlrd. so‘mni, qurilish ishlari hajmi 9 673,7 mlrd. so‘mni hamda tashqi savdo aylanmasi hajmi 2 188,7 mln. AQSh dollari, shundan, eksport hajmi 598,5 mln. AQSh dollari, import hajmi esa 1 590,1 mln. AQSh dollarini tashkil etgangan. (2-jadval). Ushbu ma’lumotlardan ko‘rishimiz mumkinmi qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi, xizmatlar va sanoat mahsulotlari hajmi sezilarli darajada oshib bormoqda.

2-jadval.
Samarqand viloyati hududiy tarmoqlar hajmi va o‘sish ko‘rsatkichlari[30]

T/r	Tarmoq nomi	O‘lchov birligi	2024-yil var-sentabr*
1	Sanoat mahsuloti	mlrd. so‘m	32 109,3
		o‘sish sur’ati,	107,8
2	Qishloq, o‘rmon va baliqchilik xo‘jaligi	mlrd. so‘m	41 824,9
		o‘sish sur’ati,	103,7

[30] O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi Samarqand viloyati boshqarmasi ma’lumotlari. https://samstat.uz/uz/rasmiy-statistika/macro-indicators-2

3	Asosiy kapitalga investitsiyalar	mlrd. so‘m	21 128,4
		o‘sish sur’ati,	101,3
4	Qurilish ishlari	mlrd. so‘m	9 673,7
		o‘sish sur’ati,	110,3
5	Chakana savdo tovar aylanmasi	mlrd. so‘m	23 271,1
		o‘sish sur’ati,	108,5
6	Xizmatlar, jami	mlrd. so‘m	39 780,3
		o‘sish sur’ati,	112,6
7	Tashqi savdo aylanmasi	mln. AQSh.	2 188,7
		o‘sish sur’ati,	110,4
8	Eksport	mln. AQSh.	598,5
		o‘sish sur’ati,	123,4
9	Import	mln. AQSh.	1 590,1
		o‘sish sur’ati,	106,3

Taxlillarimiz natijasida aytishimiz mumkinki, Samarqand viloyatida eng muhim va yanada rivojlantirish istiqboli mavjud bo‘lgan tarmoqlar quyidagilardir.

- Qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini qayta ishlash, konservalar, sharbatlar, quritilgan mevalar, o‘simlik yog‘i, un, non mahsulotlari ishlab chiqarish;
- To‘qimachilik sanoati hamda oziq-ovqat va ichimliklar ishlab chiqarish;
- Turizm va mehmonxona xizmatlari, umumiy ovqatlanish, madaniy-ko‘ngilochar, savdo, transport va tibbiy xizmatlar;

Bugungi kunda viloyatda yuqoridagi tarmoqlarda katta tajribaga ega xo‘jalik subyektlari mavjud. Lekin, bu tarmoqlarda hali to‘liq imkoniyatlardan foydalanilayotganligi yo‘q. Shu jihatdan, ushbu tarmoqlarni yanada jadal rivojlantirishda innovatsion yechimlardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Negaki, davlatning iqtisodiy o‘sishni rag‘batlantirish, tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlash, qulay investitsiya muhiti yaratish va aholi turmush darajasini oshirishga qaratilgan maqsadli siyosati viloyatni rivojlantirishning asosidir. Shuni ham aytish lozimki, viloyat muhim mehnat salohiyatiga ega, bu iqtisodiyotning turli tarmoqlarini rivojlantirish uchun muhim omil hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda sanoat va xizmat ko‘rsatish sohalarini rivojlantirishda transport, energetika, kommunikatsiya infratuzilmasini yanada yaxshilash,

viloyatning investitsion jozibadorligini oshirish va jahon hamjamiyatiga targ‘ib qilish, viloyatning shahar va tumanlaridagi e’tibordan chetda qolgan, yoki turistik marshrutlarga kiritilmagan tarixiy obyektlarni yangi turistik manzillar sifatida ro‘yxatga kiritish, qayta ishlash sanoatini yo‘lga qo‘yish va bunda ushbu yo‘nalishdagi korxonalarga imtiyozlar berish kabi ishlarni amalga oshirish hududning taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

BRIDGING THE GAP: COLLABORATIVE APPROACHES FOR ENGLISH TEACHERS AND LEARNERS

Abdullayeva Charos Farxodovna
The teacher of Gulistan State of Pedagogical Institute
abdullayevacharos710@gmail.com
Jabborova Mahliyo Abduhalil qizi
The student of Gulistan State Pedagogical Institute
mjaborova2004@gmail.com
Sindarova Hulkar Dusbek qizi
The student of Gulistan State Pedagogical Institute
sindarovahulkar@gmail.com

Annotation: *This article highlights the power of collaboration in English language education. It explores various strategies like group work, project-based learning, and technology-enhanced collaboration to enhance student engagement and learning. By fostering collaboration, teachers can create a dynamic and supportive learning environment. The article also addresses potential challenges and offers practical solutions to ensure the success of collaborative approaches.*

Keywords: *collaborative learning, group work, pair work, project-based learning, teacher-learner collaboration, motivation, critical thinking, cultural awareness.*

Introduction:

The landscape of English language teaching and learning has undergone a significant transformation in recent years. With the increasing globalization and the digital revolution, the demand for effective English language education has surged. However, the traditional teacher-centered approach often falls short in meeting the diverse needs and learning styles of today's learners . To address this challenge, a collaborative approach that fosters active engagement, critical thinking, and authentic communication has emerged as a promising solution

Materials and Methods:

The Importance of Collaboration in English Language Learning

Collaboration, the act of working together to achieve a common goal, is a powerful tool that can significantly enhance the English language learning experience. When teachers and learners collaborate, they create a dynamic and supportive learning environment where everyone's voice is valued. This collaborative approach offers numerous benefits, including:

* Enhanced Motivation: Collaborative activities can boost learners' motivation by making the learning process more engaging and enjoyable. When learners work together,

they feel a sense of ownership and responsibility, which can lead to increased effort and persistence.

* Improved Critical Thinking Skills: Collaborative tasks often require learners to analyze information, evaluate different perspectives, and synthesize ideas. This process helps develop their critical thinking skills, enabling them to think independently and solve problems effectively.

* Deeper Language Learning: Collaborative activities provide opportunities for learners to practice their language skills in authentic contexts. By interacting with their peers, they can gain exposure to different accents, vocabulary, and grammar structures, leading to a deeper understanding of the language.

* Increased Cultural Awareness: Collaborative projects can foster intercultural understanding and appreciation. When learners from diverse backgrounds work together, they can learn about each other's cultures, beliefs, and values. This can help break down stereotypes and promote empathy.

* Stronger Teacher-Learner Relationships: Collaboration can strengthen the bond between teachers and learners. By working together on projects and activities, teachers can gain a better understanding of their students' needs, strengths, and weaknesses. This personalized approach can lead to more effective instruction and support.

Results and Discussions:

Collaborative Approaches in the English Language Classroom

To implement a collaborative approach, English language teachers can incorporate a variety of strategies into their classrooms:

1. Group Work and Pair Work

* Benefits: Group and pair work encourage peer-to-peer interaction, allowing learners to support each other, share ideas, and provide feedback.

* Strategies:

* Think-Pair-Share: Learners think individually about a question or topic, discuss their ideas with a partner, and then share their thoughts with the whole class.

* Jigsaw Activities: Learners are divided into groups to become experts on specific topics. They then regroup with members from other groups to share their knowledge.

* Role-Play: Learners take on different roles and act out scenarios, practicing their speaking and listening skills.

2. Project-Based Learning

* Benefits: Project-based learning allows learners to apply their language skills to real-world tasks. It promotes creativity, problem-solving, and collaboration.

* Strategies:

* Collaborative Writing: Learners work together to write stories, essays, or reports.

* Multimedia Presentations: Learners create presentations using tools like PowerPoint or Prezi to showcase their research findings or creative projects.

* Community Service Projects: Learners collaborate on projects that benefit their community, such as organizing charity events or volunteering at local organizations.

3. Technology-Enhanced Collaboration

* Benefits: Technology can facilitate collaboration by providing tools for communication, sharing, and feedback.

* Strategies:

* Online Discussion Forums: Learners can engage in discussions with their peers and teachers on online platforms.

* Video Conferencing: Learners can connect with other learners around the world for virtual language exchanges and collaborative projects .

* Language Learning Apps: Collaborative language learning apps can provide opportunities for learners to practice their language skills with native speakers and other learners.

4. Teacher-Learner Collaboration

* Benefits: Teacher-learner collaboration can create a more student-centered learning environment, empowering learners to take ownership of their learning.

* Strategies:

* Co-Teaching: Teachers and learners work together to plan and deliver lessons.

* Peer Tutoring: More advanced learners can tutor their peers, providing support and guidance.

* Student-Led Discussions: Learners can lead class discussions, sharing their insights and perspectives.

Overcoming Challenges in Collaborative Learning

While collaboration offers many benefits, it is important to address potential challenges to ensure its success:

* Language Barriers: If learners have varying levels of language proficiency, teachers can provide support through scaffolding and differentiated instruction.

* Group Dynamics: To promote effective collaboration, teachers should establish clear guidelines and expectations for group work.

* Assessment: Assessing collaborative work can be challenging, but teachers can use a variety of methods, such as peer assessment, self-assessment, and teacher observation.

Conclusion:

By embracing collaborative approaches, English language teachers can create engaging and effective learning experiences for their students. By working together, teachers and learners can bridge the gap between theory and practice, fostering a deeper understanding of the language and culture. As technology continues to evolve, new

opportunities for collaboration will emerge, making it even more important for educators to adopt innovative approaches to language teaching and learning.

REFERENCE:

* British Council: https://learnenglish.britishcouncil.org/
* TES (Times Educational Supplement): https://www.tes.com/en-gb
* English Language Teaching Professional (ELTP): https://finance.yahoo.com/quote/ELTP/
* TESOL Quarterly: https://onlinelibrary.wiley.com/journal/15457249
* ELT Journal: https://academic.oup.com/eltj
* English Language Teaching: https://academic.oup.com/eltj
* Edutopia: https://www.edutopia.org/
* Schoology: https://app.schoology.com/login
* Google Classroom: https://classroom.google.com/u/0/
*"Collaborative Learning: A Sourcebook for Higher Education" by Richard M. Felder and Rebecca Brent.
* "Collaborative Language Learning and Teaching" by David Nuna

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

STRUCTURE OF HIGH VOLTAGE ELECTRICAL NETWORKS

Rajabov Muzaffar Najimovich
teacher
Panjiyev Asilbek Bekmurod o'g'li
student
Karshi Engineering and Economic Institute

Abstract. This article contains information about the structure of low-voltage networks, connection scheme, daily load graph, and specific characteristics.

Key words: distribution networks, low voltage, transformer, load graph, single-phase consumers.

Low-voltage power networks are divided into distribution and supply power networks. The distribution part is 6-10 kV power transmission networks connected to power transformers in step-down substations. 35-110/6-10 kV substations and distribution networks serve as the power source of low-voltage networks. The 6-10 kV distribution network consists of three-wire conductors with a length from hundreds of meters to tens of kilometers, insulated from the ground. They are supplied from 110-35/10-6 kV substations. These networks provide 6-10/0.4 kV transformer points [1, 2].

One or two transformers with a capacity of 25-1000 kVA depending on the power supply reliability category are used at the transformer points. The high and low voltage sides have a connection group of "star-to-star-zero" (Y/Y-0) and "delta-to-star-zero" (D/Y-0).

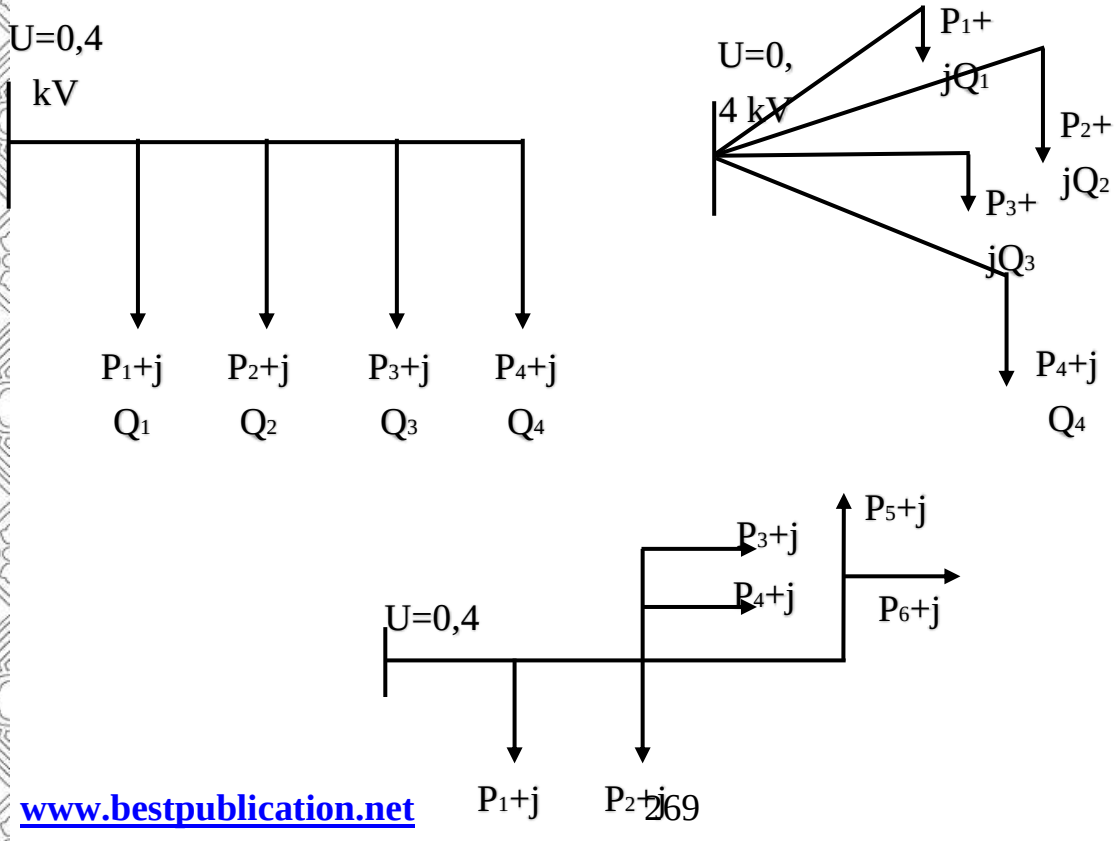

Figure 1.1. Options for building low-voltage power networks:
a) highway; b) radial; c) mixed

Networks with a voltage of 0.4 kV are directly connected to the neutral ground and are carried out with SIP, open cable conductors on reinforced concrete, concrete, wooden supports according to the main, radial or mixed scheme. is increased (Fig. 1.1). It can have four or five wires, where there are three phases, one neutral and a wire for street lights. The neutral wire is connected to the ground after 200-300 meters in the sections of the electric network. The cross-sectional area of the neutral wire in low-voltage electrical networks should be greater than that of the phase wires.

The specific characteristics of low-voltage power networks are their continuous development due to the constant growth of consumption, the variety of household electricity receivers and the appearance of new equipment, as well as the increase in requirements for the quality indicators and reliability of electricity. Currently, according to technical conditions, the power installed by households is set at 3 kW in gasified areas, 4.1 kW in non-gasified areas, depending on the consumer's wishes, the maximum power consumption can be set up to P = 15 kW.

Another feature of low-voltage power networks is that the daily load schedule is variable and depends on many factors, living conditions, family work schedule, the level of saturation with electricity receivers, in addition, it depends on the day of the week, also depends on the season (Fig. 2).

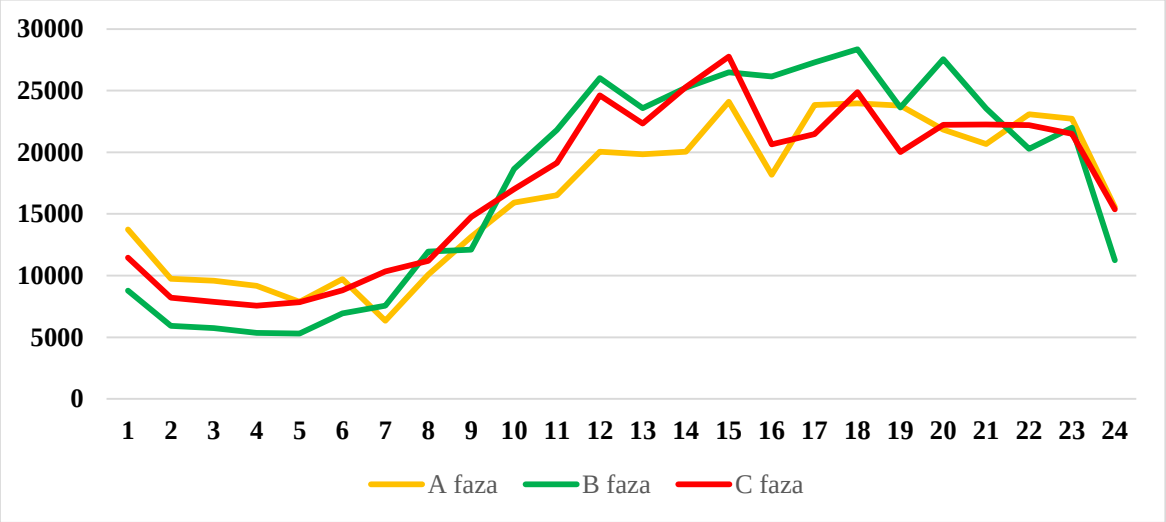

Figure 2. Daily downloads graph.

The specific characteristics of low-voltage power networks include the need to supply a large number of single-phase consumers with electricity distributed over a large area. As a result, low-voltage electrical networks are characterized by a large length and low load density (Fig. 3).

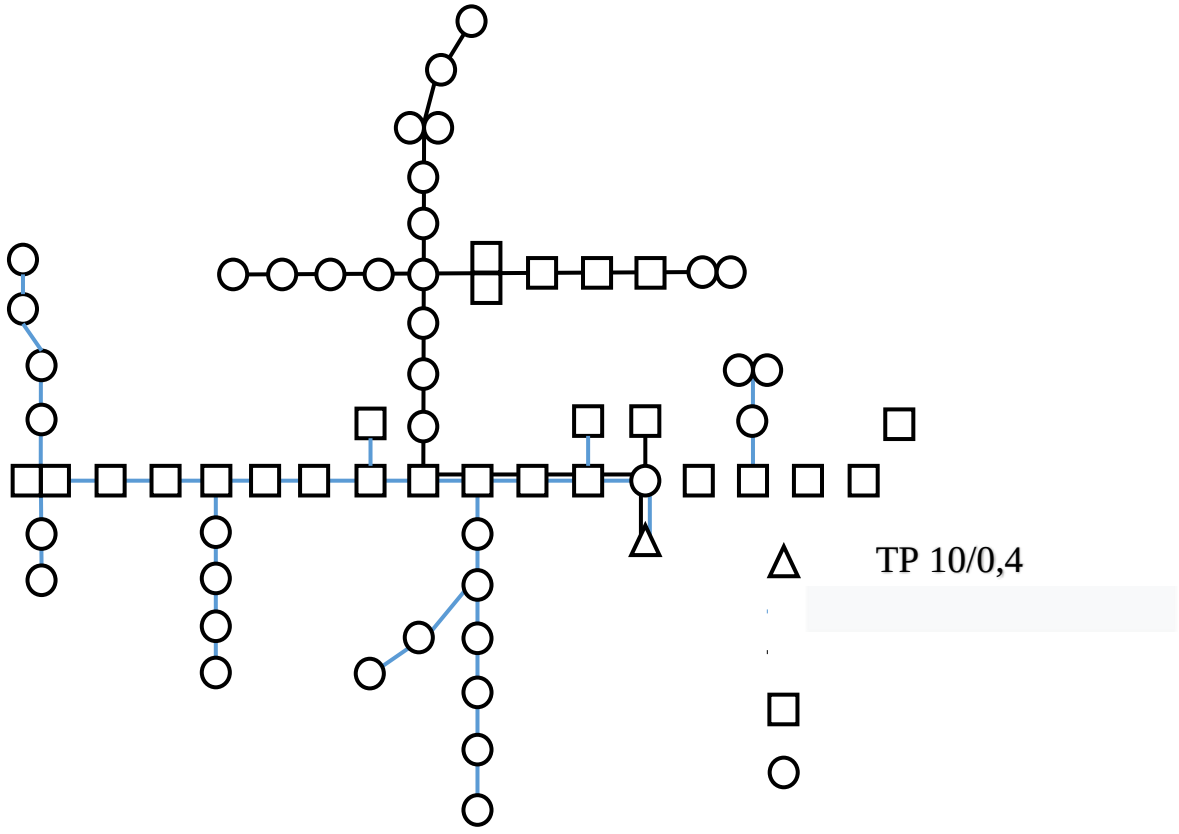

Figure 3. Scheme of the location of supports of low-voltage electrical networks

In short, when designing low-voltage networks, it is necessary to install the transformer point in the load center, taking into account the location of the consumers there, the development, and the objects that can be newly developed. During the study, in many cases, the location of the transformer point was not set to the center of loads (Fig. 3). In the supply of high-quality electricity to consumers, it is important to evenly distribute it among the phases, taking into account the characteristics and capacities of consumers.

LITERATURE:

1. Shouket H. A. et al. Study on industrial applications of papain: A succinct review //IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – IOP Publishing, 2020. – Т. 614. – №. 1. – С. 012171.

2. Turdiboyev, A., Aytbaev, N., Mamutov, M., Tursunov, A., Toshev, T., & Kurbonov, N. (2023, March). Study on application of electrohydraulic effect for

disinfection and increase of water nutrient content for plants. In *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science* (Vol. 1142, No. 1, p. 012027). IOP Publishing.

3. Abdullayevich, Q. N. (2023). EFFICIENCY OF USE OF FREQUENCY CONVERTER WITH SMOOTH CONTROL OF ASYNCHRONOUS MOTOR SPEED. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, *11*(5), 448-449.

4. Abdullayevich, Q. N. (2023). Ways to Reduce Losses in Power Transformers. *Texas Journal of Engineering and Technology*, *20*, 36-37.

5. Abdullayevich, Q. N., & Elmurodovich, B. O. (2023). ПРОВЕДЕНИЕ ЛАБОРАТОРНЫХ ЗАНЯТИЙ ПО ЭЛЕКТРИЧЕСКИМ СХЕМАМ. *Новости образования: исследование в XXI веке*, *1*(7), 1006-1010.

6. Abdullayevich, Q. N. (2023). REDUCING ELECTRICITY LOSSES IN ELECTRICAL DISTRIBUTION NETWORKS DUE TO MULTICRITERIA OPTIMIZATION OF LINE SECTIONS. *MODELS AND METHODS FOR INCREASING THE EFFICIENCY OF INNOVATIVE RESEARCH*, *3*(28), 275-279.

7. Mahmutxonov, S. J., Qurbonov, N., & Babayev, O. (2022). ELEKTR TARMOQLARIDA SIFAT KO ‘RSATKICHLARI VA ISROFLAR. *Innovatsion texnologiyalar*, *47*, 14-15.

8. Abdullayevich, Q. N. Muzaffar o’g’li, NT (2023). *ASSESSMENT OF THE INFLUENCED FACTORS ON THE INDICATORS OF SPECIFIC ELECTRICITY CONSUMPTION AT INDUSTRIAL ENTERPRISES. FORMATION OF PSYCHOLOGY AND PEDAGOGY AS INTERDISCIPLINARY SCIENCES*, *2*(20), 8-10.

9. Abdullayevich, K. N., & Olimjon o’g’li, E. J. (2024). USING CONSUMER-REGULATORS TO EQUALIZATION OF ELECTRICAL ENERGY SYSTEM LOAD SCHEDULE. *JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY BULLETIN*, *7*(4), 25-29.

10 Abdullayevich, Q. N. Almardon o’g’li, NA, & Bahodir o’g, QOA (2024). *INFLUENCE OF ELECTRICAL ENERGY QUALITY ON ELECTRICAL ENERGY WASTE. Научный Фокус*, *1*(9), 786-789.

11. Abdullayevich, Q. N. (2023). REACTIVE POWER COMPENSATION. *IMRAS*, *6*(6), 506-508.

12. Abdullayevich, K. N., & Olimjon o’g’li, E. J. (2024). FUNCTIONS OF FACTS DEVICES WITH INNOVATION TECHNOLOGY IN THE ELECTRICAL ENERGY SYSTEM. *JOURNAL OF ENGINEERING SCIENCES*, *7*(5), 12-16.

13. Abdullayevich, K. N., & Olimjon o’g’li, E. J. (2024). МАТЕМАТИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ АВТОМАТИЧЕСКОГО РЕГУЛЯТОРА ВОЗБУЖДЕНИЯ АРВ. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, *3*(25), 374-379.

14. Abdullayevich, K. N., & Olimjon o’g’li, E. J. (2024). АНАЛИЗ ТЕХНИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ СИЛОВЫХ АВТОТРАНСФОРМАТОРОВ. *THE*

THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY, *2*(21), 45-48.

15. Abdullayevich, K. N., & Olimjon o'g'li, E. J. (2024). АНАЛИЗ ТЕХНИЧЕСКОГО СОСТОЯНИЯ СИЛОВЫХ АВТОТРАНСФОРМАТОРОВ. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(21), 45-48.

16. Abdullayevich, K. N. (2024). НОРМАТИВНЫЕ ПОТЕРЬ ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ В РАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ СЕТЯХ 10, 6 и 0, 4 кВ. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(21), 55-60.

17. Abdullayevich, Q. N., Almardon o'g'li, N. A., & Bahodir o'g, Q. O. A. (2024). INFLUENCE OF ELECTRICAL ENERGY QUALITY ON ELECTRICAL ENERGY WASTE. *Научный Фокус*, *1*(9), 786-789.

18. Abdullayevich, Q. N., Almardon o'g'li, N. A., & Bahodir o'g, Q. O. A. (2024). ENSURING ELECTRICAL ENERGY QUALITY IN TEXTILE ENTERPRISES. *Научный Фокус*, *1*(9), 794-797.

19. Курбонов, Н. А., Халикова, Х. А., & Неъматов, Б. А. О. (2024). ВОПРОСЫ ПАРАЛЛЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ ЭНЕРГОСИСТЕМЫ АФГАНИСТАНА, УЗБЕКИСТАНА И ТАДЖИКИСТАНА С УЧЕТОМ НОВОГО СТРОИТЕЛЬСТВА. *Eurasian Journal of Academic Research*, *4*(6-1), 37-41.

20. Usmanov, E., Rajabboeva, A., Kurbonov, N., & Kurbanova, K. (2024, June). Operational logic scheme of the sketch base for an educational simulator in the fundamentals of power supply. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 3152, No. 1). AIP Publishing.

21. Abdullayevich, K. N. (2024). ЭНЕРГИЯНИ ТЕЖАШ ВА ЭНЕРГИЯ САМАРАДОРЛИГИ СОҲАСИДА ИННОВАЦИОН ФАОЛИЯТНИ БОШҚАРИШДА ЛОЙИҲА ЁНДАШУВИДАН ФОЙДАЛАНИШ. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(25), 363-367.

22. Abdullayevich, Q. N., & Muzaffar o'g'li, N. T. (2024). NORMALIZATION MODES OF HYDROGENERATORS. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(25), 368-371.

23. Abdullayevich, Q. N., & Muzaffar o'g'li, N. T. (2024). FACTORS AFFECTING SPECIFIC ELECTRICITY CONSUMPTION IN INDUSTRIAL ENTERPRISES. *THE THEORY OF RECENT SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF PEDAGOGY*, *2*(25), 372-376.

24. Abdullayevich, K. N. (2024). ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯ СИФАТИНИ ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯ ИСРОФИГА ТАЪСИРИ. *PEDAGOG*, *7*(9), 183-188.

25. Abdullayevich, K. N. (2024). ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫЙ МОНИТОРИНГ РЕЖИМОВ ЭЛЕКТРИЧЕСКИХ СЕТЕЙ. *Новости образования: исследование в XXI веке*, *3*(26), 203-208.

26. Abdullayevich, K. N. (2024). ОЦЕНКА ВЛИЯЮЩИХ ФАКТОРОВ НА ПОКАЗАТЕЛИ УДЕЛЬНОГО РАСХОДА ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ НА ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИИ. *PROSPECTS AND MAIN TRENDS IN MODERN SCIENCE*, *2*(13), 531-536.

27. Abdullayevich, K. N. (2024). ANALYSIS AND EVALUATION OF THE EFFECTIVENESS OF ENERGY SAVING IN INDUSTRIAL ENTERPRISES. *SCIENTIFIC APPROACH TO THE MODERN EDUCATION SYSTEM*, *3*(28), 75-81.

28. Abdullayevich, Q. N., & Abduzairovna, N. M. (2024). ЭЛЕКТР ТАЪМИНОТИ ТИЗИМИДА РАҚАМЛИ ПОДСТАНЦИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ МАСАЛАЛАРИ. *Eurasian Journal of Academic Research*, *4*(9), 71-75.

29. Ixtiyorovich, D. S. (2023). CONDUCTING LABORATORY CLASSES ON ELECTRICAL CIRCUITS. Научный Фокус, 1(1), 84-88.

30. Джураев, Ш. И., & Махмудов, Н. Ш. (2023). ДОСТИЖЕНИЕ ЭНЕРГОЭФФЕКТИВНОСТИ МНОГОЭТАЖНЫХ ДОМОВ С ПОМОЩЬЮ ФОТОРЕЛЕ. European Journal of Interdisciplinary Research and Development, 15, 55-57.

31. Джураев, Ш. И. (2023). СМЕШАННОЕ СОЕДИНЕНИЕ РЕЗИСТОРОВ. БАЛАНСИРОВКА МОСТА. Scientific Impulse, 1(7), 859-861.

32. Mamarasulova, F., Bobojonov, Y., Djurayev, S., & Karimova, N. (2023). Stimulating environmental protection activities in the energy sector. In E3S Web of Conferences (Vol. 461, p. 01099). EDP Sciences.

33. Ixtiyorovich S. D. et al. АСИНХРОННАЯ МАШИНА С ПЕРЕКЛЮЧЕНИЕМ ПОЛЮСОВ //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2024. – Т. 2. – №. 20. – С. 768-772.

34. Makhmutkhanov, S., Akhrom, J., Djurayev, S., & Bozorov, I. (2024, June). Stimulating environmental protection activities in the energy sector. In *AIP Conference Proceedings* (Vol. 3152, No. 1). AIP Publishing.

35. Файзиев, М. М., Ибрагимов, И. И., Джураев, Ш. И., & Мухаммадиев, А. В. У. (2023). ОПРЕДЕЛЕНИЕ ПАРАМЕТРОВ ЛИНИИ ЭЛЕКТРОПЕРЕДАЧ С ПОМОЩЬЮ ПРОГРАММНОМ ОБЕСПЕЧЕНИИ MATLAB SIMULINK. *Наука, техника и образование*, (2 (90)), 23-27.

36. Ixtiyorovich, D. S., & Abdullayevna, X. X. (2023). ANALYSIS AND EVALUATION OF ENERGY SAVING EFFICIENCY IN COCONOMOTAL INDUSTRIAL ENTERPRISES. *Scientific Impulse*, *1*(10), 2144-2149.

37. Ixtiyorovich, D. S. (2023). СТАТИЧЕСКИЕ ОПИСАНИЯ ТРЕХФАЗНОГО ТРАНСФОРМАТОРА С УЧЕТОМ ЧУВСТВИТЕЛЬНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ. *Новости образования: исследование в XXI веке*, *2*(15), 1183-1189.

38. Ixtiyorovich, D. S., & Abdullayevna, X. X. (2023). STABILIZATION OF SINGLE-PHASE LOAD CURRENT IN THREE-PHASE CIRCUITS. *Scientific Impulse*, *1*(10), 1811-1813.

39. Beitullaeva, R., Tukhtaev, B., Norboev, A., Nimatov, K., & Djuraev, S. (2023). Analysis of pump operation in common pressure pipelines using the example of the "Chirchik" pumping station. In *E3S Web of Conferences* (Vol. 460, p. 08015). EDP Sciences.

40. Mamarasulova, F., Bobojonov, Y., Djurayev, S., & Karimova, N. (2023). Stimulating environmental protection activities in the energy sector. In *E3S Web of Conferences* (Vol.461, p. 01099). EDP Sciences.

41. Abdullayevich, K. N., O'G'Li, M. F. A., O'G'Li, E. J. O., & O'G'Li, P. A. B. (2024). MARKOV ZANJIRI USULI VA O 'LCHANGAN SHAMOL TEZLIKLARIDAN FOYDALANGAN HOLDA YANGI SHAMOL TEZLIKLARINI BASHORAT QILISH. *Eurasian Journal of Academic Research*, *4*(11-2), 7-12.

42. Abdullayevich, K. N., & Abdullayevna, X. X. (2024). EFFECTIVENESS OF USING A FREQUENCY CONVERTER WITH SMOOTH SPEED CONTROL OF AN INDUCTION MOTOR. *Новости образования: исследование в XXI веке*, *3*(27), 151-154.

43. Abdullayevich, K. N., Shuhrat o'g'li, O. S., & Olimjon o'g'li, E. J. (2024). STRUCTURE OF LOW VOLTAGE ELECTRICAL NETWORKS. *AMERICAN JOURNAL OF MULTIDISCIPLINARY BULLETIN*, *2*(5), 112-119.

44. Markaev, N., Abdiraxmonov, I., Davletov, I., & Tukhtaev, B. (2023). Energy characteristics of electrotechnological processing of grape cuttings. In E3S Web of Conferences (Vol. 434, p. 01031). EDP Sciences.

45. Yunusov, R. F., Parmanov, A. E., Karimov, I. N., Rajabov, M. N., Tuxtayev, B. B., & Raxmonov, S. S. (2023, August). Methodology for calculating the characteristics of linear induction motors for low-speed process equipment. In IOP Conference Series: Earth and Environmental Science (Vol. 1231, No. 1, p. 012059). IOP Publishing.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

НАЧАЛЬНО-ГРАНИЧНАЯ ЗАДАЧА ДЛЯ УРАВНЕНИЯ С ТРЕМЯ ЛИНИЯМИ ВЫРОЖДЕНИЯ, СОДЕРЖАЩЕГО ОПЕРАТОР КАПУТО

Усмонов Дониёр Абдумутолиб угли

Аннотация. *В данной работе в прямоугольной области исследуется начально–граничная задача для вырождающегося дифференциального уравнения четвертого порядка, содержащего интегро-дифференциальный оператор Капуто. При этом, приме нением метода разделения переменных к изучаемой задаче, получена спектральная задача для обыкновенного дифференциального уравнения. Далее, построена функция Грина спектральной задачи, с помощью чего она эквивалентно сведена к интегрально му уравнению Фредгольма второго рода с симметричным ядром. Решение изучаемой задачи выписано в виде суммы ряда Фурье по системе собственных функций спектраль ной задачи. Получена оценка для решения задачи, откуда следует его непрерывная зависимость от заданных функций*

Ключевые слова. *вырождающееся уравнение четвертого порядка, начально-краевая задача, метод разделения переменных, спектральная задача, функция Грина, интегральное уравнение, существование, единственность и устойчивость решения.*

В области Ω рассмотрим уравнение

$$t^a{}_C D_{0t}^{\gamma} u + bu + \left[x^{\alpha} (1-x)^{\beta} u_{xx} \right]_{xx} = 0, \tag{1}$$

где $u(x,t)$ – неизвестная функция,

$${}_C D_{0t}^{\gamma} u(x,t) = \frac{1}{\Gamma(1-\gamma)} \int_0^t \frac{(\partial / \partial z) u(x,z)}{(t-z)^{\gamma}} dz$$

– дробное производное в смысле Капуто [1] от функции $u(x,t)$ по аргументу t, а a, b, α, β, γ – заданные действительные числа, причем $0 \le a < \gamma$, $0 < \gamma \le 1$, $b \ge 0$, $0 < \alpha < 1$, $0 < \beta < 1$.

Постановка задачи

Задача F. *Найти функцию* $u(x,t)$, *обладающую следующими свойствами:* 1) $u(x,t)$, u_x, $x^{\alpha}(1-x)^{\beta} u_{xx}$, $\left[x^{\alpha}(1-x)^{\beta} u_{xx} \right]_x \in C(\overline{\Omega})$; $t^a{}_C D_{0t}^{\gamma} u(x,t)$, $\left[x^{\alpha}(1-x)^{\beta} u_{xx} \right]_{xx} \in C(\Omega)$; 2) *в области* Ω *удовлетворяет уравнению* (1); 3) *на границе области* Ω *выполняются следующие граничные и начальные условия:*

$$\begin{cases} u(1,t) = 0, u_x(1,t) = 0, \ t \in [0,T]; \\ \left[x^{\alpha}(1-x)^{\beta} u_{xx}(x,t) \right]_x \Big|_{x=0} = 0, \ \left[x^{\alpha}(1-x)^{\beta} u_{xx}(x,t) \right]_x \Big|_{x=0} = 0, \ t \in [0,T]; \end{cases} \tag{2}$$

$$u(x,0) = \varphi(x), \ x \in [0,1], \tag{3}$$

где $\varphi(x)$ – заданная функция.

Единственность решения задачи C

Прежде чем приступить к доказательству единственности решения задачи F, докажем следующую вспомогательную лемму.

Лемма 1. *Если* $V(x,0)=0$ *и* $\gamma\in(0,1)$, *то выполняется следующее неравенство:*

$$I(x)=\int_0^T V(x,t)\,{}_C D_{0t}^{\gamma}V(x,t)\,dt\geq 0.$$

Доказательство. Если $V(x,0)=0$, то справедливо равенство

$$ {}_C D_{0t}^{\gamma}V(x,t)={}_{RL}D_{0t}^{\gamma}V(x,t), \tag{4}$$

где

$${}_{RL}D_{0t}^{\gamma}V(x,t)=\frac{1}{\Gamma(1-\gamma)}\frac{d}{dt}\int_0^t\frac{V(x,z)}{(t-z)^{\gamma}}dz$$

– дробное производное в смысле Римана – Лиувилля от функции $u(x,t)$ по аргументу t.

Введем обозначение

$$w(x,t)=\frac{1}{\Gamma(1-\gamma)}\frac{d}{dt}\int_0^t\frac{V(x,z)}{(t-z)^{\gamma}}dz. \tag{5}$$

Тогда, если считать, что $w(x,t)$ - известная, а $V(x,t)$ - неизвестная функция, то непрерывное решение интегро-дифференциального уравнения (5), удовлетворяющего условию $V(x,0)=0$, имеет вид

$$V(x,t)=\frac{1}{\Gamma(\gamma)}\int_0^t\frac{w(x,z)}{(t-z)^{1-\gamma}}dz. \tag{6}$$

Теперь, учитывая равенства (4), (5) и (6), можно записать $I(x)$ в виде:

$$I(x)=\frac{1}{\Gamma(\gamma)}\int_0^T w(x,t)\,dt\int_0^t\frac{w(x,z)}{(t-z)^{1-\gamma}}dz. \tag{7}$$

Согласно формуле для гамма-функции Эйлера [2]

$$\int_0^{+\infty}\xi^{a_1-1}\cos k\xi\,d\xi=k^{-a_1}\Gamma(a_1)\cos(a_1\pi/2),\ k>0,\ 0<a_1<1,$$

полагая $k=|t-z|$ и $a_1=1-\gamma$, имеем

$$|t-z|^{\gamma-1}=\frac{1}{\Gamma(1-\gamma)\sin(\gamma\pi/2)}\int_0^{+\infty}\xi^{-\gamma}\cos(t\xi-z\xi)\,d\xi. \tag{8}$$

Подставляя (8) в равенство (7), находим

$$I(x)=A_1\int_0^{+\infty}\xi^{-\gamma}d\xi\int_0^T w(x,t)dt\int_0^t w(x,z)\cos(t\xi-z\xi)dz=$$

$$=A_1\int_0^{+\infty}\xi^{-\gamma}d\xi\int_0^T\int_0^t w(x,t)w(x,z)\left[\cos t\xi\cos z\xi+\sin t\xi\sin z\xi\right]dzdt=$$

$$=\frac{A_1}{2}\int_0^{+\infty}\xi^{-\gamma}d\xi\left\{\left[\int_0^T w(x,t)\cos t\xi dt\right]^2+\left[\int_0^T w(x,t)\sin t\xi dt\right]^2\right\}\geq 0,$$

где $A_1=\left[\Gamma(1-\gamma)\Gamma(\gamma)\sin(\gamma\pi/2)\right]^{-1}$.

Лемма 1 доказана.

Теорема 1. *Задача* F *не может иметь более одного решения.*

Доказательство. Предположим, что существуют два решения $u_1(x,t)$ и $u_2(x,t)$ задачи F. Их разность обозначим через $u(x,t)$. Тогда функция $u(x,t)$ является решением уравнения (1) при однородных краевых условиях.

Умножим уравнение (1) на функцию $t^{-a}u(x,t)$ и проинтегрируем по области Ω:

$$\int_0^1 dx\int_0^T u(x,t)\,{}_C D_{0t}^{\gamma}u(x,t)dt+b\int_0^1 dx\int_0^T t^{-a}u^2(x,t)dt+\int_0^T t^{-a}dt\int_0^1 u(x,t)\left[x^{\alpha}(1-x)^{\beta}u_{xx}\right]_{xx}dx=0.$$

Применяя правило интегрирования по частям дважды к внутреннему интегралу последнего слагаемого и учитывая условия (2), имеем

$$\int_0^T\int_0^1 t^{-a}x^{\alpha}(1-x)^{\beta}u_{xx}^2(x,t)dxdt=-\int_0^1 dx\int_0^T u(x,t)\,{}_C D_{0t}^{\gamma}u(x,t)dt-b\int_0^1 dx\int_0^T t^{-a}u^2(x,t)dt,$$

откуда, в силу леммы 1 и $b\geq 0$, следует равенство

$$\int_0^T\int_0^1 t^{-a}x^{\alpha}(1-x)^{\beta}u_{xx}^2(x,t)dxdt=0.$$

Следовательно, $t^{-a}x^{\alpha}(1-x)^{\beta}u_{xx}^2(x,t)=0$, т.е. $u_{xx}(x,t)=0$ при $(x,t)\in\Omega$. Тогда $u(x,t)=x\tau_1(t)+\tau_2(t)$, где $\tau_1(t)$ и $\tau_2(t)$ – произвольные функции. Удовлетворяя эту функцию условиям $u(1,t)=0$, $u_x(1,t)=0$, получим $u(x,t)\equiv 0$, $(x,t)\in\Omega$. Так как $u(x,t)\in C(\overline{\Omega})$, то $u(x,t)\equiv 0$, $(x,t)\in\overline{\Omega}$. Тогда, $u_1(x,t)=u_2(x,t)$, $(x,t)\in\overline{\Omega}$.

Теорема 1 доказана.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1.KilbasA.A., SrivastavaH.M., TrujilloJ.J. Theory and applications of fractional differential equations. 2006. Amsterdam, North-Holland: Mathematics Studies 204, Elsevier.

2. Бейтмен Г., Эрдейи А Высшие трансцендентные функции, Т.1. М.: Наука, 1965. 296 с.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

OILALARDAGI SOG‘LOM PSIXOLOGIK MUHITNI SHAKLLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI

Azizova Nigora Jo‘rayevna

Surxondaryo viloyati Oltinsoy tumani 6-maktab amaliyotchi psixologi

Annotatsiya. *Maqolada oilada sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishda sog‘lom psixologik muhitning ijtimoiy psixologik ahamiyati tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada oilada sog‘lom muhitning shakllanishida er va xotin munosabatlarining psixologik jihatdan himoya mexanizmlari o‘rganilgan..*

Kalit so‘zlar: *sog’lom turmush tarzi, salomatlik, tasavvurlar, oila psixologiyasi, jismonan sog’lom, aqlan barkamol, ijtimoiy muhit, sog‘lom psixologik muhit.*

KIRISH

Sog‘lom turmush tarzini rivojlantirish hozirgi kuning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. Jamiyatning eng kichik bo‘gini bo‘lmish oilada sog‘lom turmush tarzini rivojlantirish katta ahamiyat kasb etadi. Ammo oilada sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishda ma’lum bir to‘siqlarga duch kelmoqdamiz. Zararli odatlarning kundalik hayotimizning ajralmas qismi bo‘lib qolganligi bunga yaqqol misol bo‘la oladi. Ushbu holatlarni bartaraf etish uchun Prezidentimizning “Sog‘lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonida: “Barchamiz bundan jiddiy xulosa qilgan holda zararli odatlardan voz kechib, ommaviy sport bilan doimiy shug‘ullanish, to‘g‘ri ovqatlanish tamoyillariga rioya qilish, xususan tarkibida tuz, qand va yog‘ miqdori ko‘p bo‘lgan hamda xamirli taom va shirinliklarni, non mahsulotlarini me’yoridan ortiq iste’mol qilmaslikni, bir so‘z bilan aytganda, sog‘lom turmush tarzini kundalik hayotimizga aylantirishimiz zarur ekanligini bugungi davrning o‘zi taqozo etmoqda.

Jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan muntazam shug‘ullanish hamda sog‘lom turmush tarzi bo‘yicha hayotiy ko‘nikmalarni shakllantirish orqali har bir fuqaroda kasallikka qarshi kuchli immun tizimi paydo bo‘lishini ta’minlash, zararli odatlardan voz kechish, to‘g‘ri ovqatlanish tamoyillariga amal qilish, tiklash va reabilitatsiya ishlari hamda ommaviy jismoniy faollik tadbirlarini tizimli va samarali tashkil qilish, bu borada tegishli infratuzilma va boshqa zarur shart-sharoitlarni yaratish maqsadida:

- Quyidagilar Sog‘lom turmush tarzini hayotga keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari etib belgilansin:
- har bir oila, mahalla va tuman (shahar)da, maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta’lim muassasalarida hamda boshqa tashkilotlarda jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan shug‘ullanishga shart-sharoitlar yaratish;

ommaviy sportni rivojlantirish bo‘yicha oilalar, sinflar, mehnat jamoalari va hududlar o‘rtasida sport musobaqalarini muntazam ravishda o‘tkazish;

- aholi turli guruhlarining sog‘lom ovqatlanishga bo‘lgan ehtiyojlarini qondirishni ta’minlaydigan shart-sharoitlar yaratish, tarkibida tuz, qand va yog‘ miqdori ko‘p bo‘lgan hamda xamirli taom va shirinliklarni, non mahsulotlarini iste’mol qilishni qisqartirish, zararli odatlardan, xususan, alkogol va tamaki mahsulotlarini iste’mol qilishdan voz kechish yo‘li bilan kasallikka chalinish, ortiqcha vazn holatlari (semizlik) va bevaqt vafot etishni kamaytirish;
- aholi o‘rtasida sog‘lom ovqatlanish madaniyatini keng targ‘ib qilish, shu jumladan, tartibsiz va kechki uyqu oldidan ovqatlanish odatlaridan voz kechish;

Oilaviy munosabatlarning me‘yoriy sog‘lom munosabatlarning o‘rnatilishi himoya mexanizmlariga bog‘liq. Himoya mexanizmi - bu shaxsdagi psixik buzilishining oldini olish vositasi. Biroq, himoya mexanizmlari bir xil emas. Bir tomondan ular barqarorlashadi, ya'ni odamning o'zi bilan munosabatlarini o'rnatadi, boshqa tomondan tashqi dunyo bilan munosabatlarni buzishi mumkin.

Mudofaa mexanizmlari - bu psixologik strategiyalar bo'lib, ular yordamida odam umidsizlik, ziddiyat, xavotir va stress kabi salbiy holatlarning oldini oladi yoki kamaytiradi. Oila va undagi munosabatlar hamisha tashqi psixologik ta‘sirida bo‘ladi. Hozirgi vaqtda oilalarda sog‘lom psixologik muhit yaratishda quyidagi psixologik himoya choralarini ko‘rishimiz mumkin:

- sog‘lom turmush tarzi, jismoniy faollik orqali tashkil qilish;
- boy tarixiy an‘analarimiz, qadriyatlarimizga asoslangan milliy tarbiyaviy;
- intellektual avlodni tarbiyalashda internet madaniyatni, axborot iste‘moli madaniyatini oilaviy munosabatlarda;
- psixogigyena, nazorat orqali;
- yoshlarni axborot-psixologik immunitetini rivojlantirish.

Shaxsning salbiy his-tuyg'ulari bilan kurashish va shaxsning o'zini o'zi qadrlashini saqlab qolishi oilada sog‘lom muhitning paydo bo‘lishida juda muhim ahamiyatga ega hisoblanadi.

Oilaviy farovonlik omillarini tahlil qilish turli jins, yosh, ijtimoiy va kasbiy mansublikdagi odamlarning psixologik omillarning to'liq ro'yxatini tanlashga urinish muvaffaqiyatsiz bo'lishi mumkinligiga olib keladi.

Shu sababli, biz oilaviy farovonlikning eng muhim omillarini quyida sanab o‘tishimiz mumkin:

1. Er-xotinlarning (umuman oila a'zolari) psixologik muvofiqligi;
2. Oilani yaratadigan odamlar ehtiyojlar majmuasini qondirishga intilishadi

Nikohdagi muvaffaqiyatsizlik ko'p jihatdan sherik tanlashda xatolar bilan belgilanadi:

tanlangan kishi aslida shaxsiy xususiyatlarga ega emas yoki uning psixofiziologik xususiyatlari, qarashlari va qadriyatlarining uyg'unligi. Er va xotinning tarbiyaning

turli siyosiy, madaniy, psixologik qarashlarini aks ettiruvchi biologik va axloqiy omillar nuqtai nazaridan bir-biriga mos kelishi, juda muhimdir.

Oiladagi sog‘lom munosabatlarda shaxsning qoniqish darjasiga ham bog‘liqdir va bu muayyan darajada oilaning vazifalari bajarilishiga bog‘liq.

Insoniyat taraqqiyotining hozirgi bosqichida bugungi zamon oilasining asosiy vazifalari qatorida quyidagilarni sanab o‘tish mumkin:

- Iqtisodiy,
- Reproduktiv,
- Tarbiyaviy,
- Rekreativ,
- Kommunikativ,
- Regulyativ (boshqaruv),
- Felitsitologik kabilar.

Oilaviy munosabatlarning teng va o‘zaro tushunishga asoslangan holda olib borilishi yosh avlodga to‘g‘ri samarali yetkazib berish qiyinchiliklar uchrab turibdi. “Bugungi yoshlarimiz esa yuqorida bayon etilganidek, 12-13 yoshlarida jinsiy balog‘atga yetadilar va aksariyat hollarda oradan 7-8 yil o‘tgandan so‘ng, ya‘ni qizlar 19-20 yoshda, yigitlar esa 21-22 yoshda oila quradilar. Bu vaqtda esa ular na iqtisodiy jihatdan, na ijtimoiy jihatdan va na psixologik jihatdan oilaviy hayotga tayyor bo‘ladilar.”

Xulosa qilib aytganda oilada sog‘lom psixologik muhitning yaratilishi, sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishda katta ahamiyat kasb etadi. Sog‘lom psixologik muhit er va xotin o‘rtasidagi psixologik jihatdan yetilganlik hamda ijtimoiy jihatdan tayyorlik asosida shakllanadi.

Sog‘lom turmush tarzining oilaviy muhitga ta’siri ham katta hisoblanadi. Chunki har bir oila a’zosi sog‘lom turmush tarziga rioya qilsa, to‘g‘ri ovqalansa, sport bilan shug‘ullansa ushbu jarayonlar ularda psixosomatik o‘zarishlarni keltirib chiqaradi. Ya’ni ularning sog‘lom turmush tarziga rioya qilishi mental psixologik holatini yaxshilaydi. Sog‘lom turmush tarzi oilaviy muhitning ijtimoiy psixologik jihatdan o‘zgarishiga ta’sir o‘tkazadi. Sog‘lom munosabatlar sog‘lom turmush tarzidan boshlanadi. Ushbu holatlar oiladagi ijtimoiy psixologik jarayonlarga katta ta’sir o‘tkazadi. Oilada sog‘lom turmush tarzini rivojlantirishda sog‘lom psixologik muhitning ijtimoiy psixologik ahamiyati ushbu jarayonlarning sinxron ravishda tashkil qilnganligiga bog‘liq hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 30.10.2020 yildagi PF-6099-son,

“Sog‘lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish choratadbirlari to‘g‘risida”

2. R. Arziqulov. Sog‘lom turmush tarzi asoslari (Valeologiya) - O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, Toshkent-2009;

3. G.B. Shoumarov, I.O. Haydarov, N.A. Sog‘inov; G‘.B. Oila psixologiyasi: Akad. litsey va kasb-hunar kollejlari o‘quvchilari uchun darslik T.: «Sharq», 2015. 296 b.;

4. V.M.Karimova. Oila psixologiyasi: Darslik. Pedagogika oliygohlari talabalari uchun // Muallif: - T.: -Fan va texnologiya, 2008. - 170 b.;

5. https://yuz.uz/uz/news/mamlakatimiz-uchun-bitta-ajrim-ham-kop

6. Abdurazzoqov , N., and M. Abdujalilov. “Soglom Oilaviy Munosabatlar Psixologik Himoya Sifatida”. Zamonaviy Innovatsion Tadqiqotlarning Dolzarb Muammolari Va Rivojlanish Tendensiyalari: Yechimlar Va Istiqbollar, vol. 1, no. 1, May 2022, pp. 476-8, https://inlibrary.uz/index.php/zitdmrt/article/view/5198.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

TA'LIM SOHASIDA PSIXOLOGLARNING IJOBIY FAOLLIGINI OSHIRISH HAMDA PSIXOLOGIK XIZMATNING O'RNI VA AHAMIYATI

Mirzaaliyev Abduraxmon Maxmaraximovich
Surxondaryo viloyati Denov tumani 86-maktab psixologi

Annotatsiya: *Ta`lim - bu aqliy yetilish jarayonini faqat bir qadar tezlatishga yoki sekinlashtirishga qobildir, lekin u aqliy jihatdan yetilish jarayoniga hech qanday jiddiy ta`sir ko'rsata olmaydi. Demak, ta`lim rivojlanish qonunlariga bo'ysunishi kerak. Masalan, bolada mantiqiy tafakkur yetilmay turib, uni mantiqiy fikr yuritishga o'rgatish foydasizdir.*

Kalit so'zlar: *ruhiy jarayonlar, psixika shaxs kamoloti, ta'lim-tarbiya, ta'lim psixologiyasi, tarbiya psixologiyasi, mutloqot*

KIRISH

Ta`limning imkoniyatlari juda keng bo'lsada, biroq cheksiz emas. Yirik rus psixologi L.S.Vigotskiy ta`lim va taraqqiyot muammosiga ijtimoiy-tarixiy jarayon nuqtai-nazaridan yondashib, bilimlarni o'zlashtirish insoniyatning tarixiy taraqqiyotida yaratilgan madaniyatda ishtirok etish jarayonidir, deb ta`kidlaydi. U olg'a surgan psixik funksiyalar taraqqiyotining madaniy-tarixiy nazariyasiga ko'ra, psixik faoliyat taraqqiyoti uning «tabiiy» shaklini bevosita qayta qurgan holda, turli alomatlar bilan avval tashqi, so'ng ichki ifodalanishni nazarda tutib, «madaniy» shaklini egallash tushuniladi. E.Torndayk va J.Piajening ta`lim bilan taraqqiyotni ayni bir narsa deb tushuntirishiga qaramay L.S.Vigotskiy:«Bola taraqqiyotini hech mahal maktab ta`limidan tashqaridagi soya deb hisoblash mumkin emas», - deb ta`kidlaydi. Bundan tashqari, ta`lim va taraqqiyot bir-biriga tobe bo'lmagan jarayonlardir, degan yunalishdagi psixologlarni ham u qattiq tanqid qiladi. P.P.Blonskiy ta`limning bola taraqqiyotidagi o'rniga alohida ahamiyat beradi. Shuning uchun o'quvchilarning aqliy rivojlanishi to'g'ridan-to'g'ri maktab dasturi mazmuniga bog'liq ekanligini ta`kidlaydi.Yosh va individual o'zgaruvchanlik insoniyatning ijtimoiy-tarixiy taraqqiyoti ta`siri ostida har xil ko'rinishda namoyon bo'ladi. Individning dinamik xususiyatlariga shaxsning ijtimoiy sifatlari ta`sir etib, uning individual o'zgaruvchanligi omilini kuchaytiradi.

Insonning shaxs sifatida tavsiflashning muhim lahzasi, uning dinamik xususiyatlari hisoblanib, jamiyatdagi statusi (iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, mafkuraviy, ya`ni uning jamiyatda egallagan o'rni) orqali ifodalanadi. Status negizida doimiy o'zaro aloqalar tizimi yotadi. Rolning ijtimoiy funktsiyasi muayyan maqsadlarga va qadriyatlarga yo'nalganlik shaxsni faollashtiradi. Status,rol, qadriyatga yo'nalganlik shaxs xususiyatlarining birlamchilarini tashkil etadi va uning tuzilishida asos bo'lib xizmat qiladi. Shaxsning ta`rifi xulq motivatsiyasi xususiyati va ijtimoiy fe`l-atvor tuzilishini belgilab, uning tarkibidan ikkilamchi alomatlar sifatida joy egallaydi.

Shaxsning birlamchi va ikkilamchi sifatlarining o'zaro ta`sirini birlashtiruvchi yuksak samara tarzida inson xarakteri va mayllari yuzaga keladi. Insonning shaxs xislatlarini rivojlantiruvchi asosiy shakluning jamiyatdagi hayot yo'li va ijtimoiy tarjimai holi hisoblanadi. Individ, shaxs va sub`yekt taraqqiyotining tadqiqotida quyidagi holatlarga e`tibor qilishi zarur: - inson rivojining asosi hisoblangan omillar va shart-sharoitlar (ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy, mafkuraviy, pedagogik va yashash muhiti omillari); -insoning o`ziga taalluqli, asosiy tavsiflar, uning ichki qonuniyatlari, mexanizmlari, evolyutsiya bosqichi, barqarorlashuvi va involyutsiya; - inson yaxlit tuzilishning asosiy tarkiblari, ularning o'zaro aloqalari, shaxsning tashqi ta`sirlarga javobi va munosabati, taraqqiyot jarayonida ularning takomillashuvi kabilar, Uch xil xususiyatli tadqiqot dasturining tarkibiy qismlari insonning amaliy va nazariy faoliyatining mezonlari hisoblanadi.

Chunki, faoliyatda yashash muhiti tarixiy tajribani egallash interiorizatsiya va eksteriorizatsiya amalga oshadi. Odamning maqsadga qaratilgan ijtimoiy foydali faoliyati protsessida hayotiy deb ataladigan mexanizmlari va ongli faoliyatining funktsional sistemasi protsesslari yuzaga keladi. Ana shular tufayli odam bilimlarni, ko'nikma va malakalarni, kishining sotsial tajribalarini o'zlashtiribgina qolmay balki o'zining idroki, tafakkuri, xayoli, hissiyotlari va irodasini bir so'z bilan aytganda, voqelikka bo'lgan ongli munosabatini hamda o'z harakatlari va xulq-atvorining motivlarini tarkib toptiradi. Shaxsning barcha xususiyatlari, munosabatlari va xattiharakatlari shaxsning hayoti faoliyatida ma`lum rolni bajaruvchi va har biri murakkab qurilmadan iborat bo`lgan hamda shartli ravishda to'rtta o'zaro mustahkam bog`langan funksional bosqichlarga birlashtiriladi:

Birinchisi - boshqaruv tizimi;

Ikkinchisi - stimullashtirish tizimi;

Uchinchisi - stabilizasiyalash tizimi;

To'rtinchisi - indikatsiyalash tizimi.

Shaxsning ana shu sotsial ahamiyatga ega bo`lgan barcha sifatlari ijtimoiy taraqqiyotning yuksak ongli faoliyatchisi sifatidagi Birinchi tizimi hosil bo'lishida analizatorlar shaxsning xulq-atvori va xatti-harakatlarini belgilaydi. O'rtasidagi doimiy tabiiy aloqani aks ettiruvchi filogenetik mexanizmlar katta rol o'ynaydi. Biroq, bu ilgari yuqorida ta`kidlab, o'tganimizdek ontogenez protsessida filogenetik analizatorlar o'rtasidagi aloqa vaqtli aloqalar bilan organik jihatdan qishilib keladilar. Bunda mazkur tizimning ichida pertseptiv tizimiga o'tib ketadigan yuksak darajada integratsiyalangan ma`lum ichki sensor komplekslarni hosil qiladi. Bunday komplekslar qatoriga nutq, eshitish, ko'rish hamda sensomotor komplekslarni kiritish mumkin. Mana shu komplekslarning hammasi odamning hayot-faoliyati jarayonida o'zaro bir-biri bilan doimiy aloqaga kirishib, sensorpertseptiv uyushishning yagona funksional dinamik tizimini yaratadi. Insonning sensor-pertseitiv jihatlari doimo takomillashib boshlagan ilmlarining dastlabki yillaridayoq shakllana boshlaydi. Temperament, intellekt, bilim va

munosabat ana shunday xususiyatlar jumlasiga kiradi. Maktab amaliyotchi psixologi, odatda, o'quvchilarning psixologik salomatligini va ijtimoiy-hissiy rivojlanishini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan. Ular o'quvchilar, ota-onalar va o'qituvchilar bilan ishlash orqali maktab muhitida ijobiy o'zgarishlarni ta'minlashga harakat qiladi.

Maktab psixologining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

- **O'quvchilar bilan ishlash:** Psixolog o'quvchilarning turli xil psixologik va ijtimoiy muammolarini hal qilishga yordam beradi. Bunga individuallashgan maslahat, guruh mashg'ulotlari va diagnostika kabi usullar kiradi.
- **O'qituvchilarga yordam:**Psixolog o'qituvchilarga o'quvchilarning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi turli xil omillar bo'yicha maslahat beradi. Bundan tashqari, ular o'qituvchilarning o'quvchilar bilan munosabatlarini yaxshilashga yordam beradi.
- **Ota-onalar bilan ishlash:**Psixolog ota-onalarga farzandlarining ruhiy salomatligini tushunish va qo'llab-quvvatlashga yordam beradi. Shuningdek, ular oila ichidagi munosabatlarni yaxshilashga yordam beradi.
- **Maktab muhitini yaxshilash:**Psixolog maktabning ijtimoiy-hissiy muhitini yaxshilash uchun turli xil tadbirlar o'tkazadi. Bunga bullyingga qarshi kurash, ijobiy munosabatlarni rivojlantirish va maktabda xavfsiz muhit yaratish kiradi.
- **Psixologik xizmatlarni taqdim etish:**Psixolog o'quvchilar, ota-onalar va o'qituvchilar uchun zarur bo'lgan psixologik xizmatlarni taqdim etadi.

Maktab psixologi maktabda ijobiy va sog'lom muhit yaratishda muhim rol o'ynaydi. Ular o'quvchilarning ruhiy salomatligini himoya qilish va ularning har tomonlama rivojlanishini qo'llab-quvvatlash uchun faoliyat yuritadi. Muhit, ta`lim-tarbiya va tegishli mashq, miya tuzilishining organik jihatdan yetilishiga yordam beradi. Bu jarayonda ta’lim qanday mavqega ega? Ta`lim rivojlanishga nisbatan yetakchi vazifani bajaradimi yoki aksincha? Bu muammoning hal qillnishi ta’lim jarayonining mazmuni va metodikasini, o’quv darajalari va darsliklarning mazmunini belgilab beradi. Bu borada nemis psixologi V.SHtern: ta’lim psixik rivojlanishning orqasidan boradi va unga moslashadi, degan fikrni olg‘a surgan edi. Bu fikrga qarama-qarshi rus psixologi L.S.Vigotskiy bolaning psixik rivojlanishida ta’lim va tarbiyaning yetakchilik roli bor, degan qoidani birinchi bo’lib ilgari surdi va uni: ta’lim rivojlanishdan oldinda boradi va uni o‘z orqasidan ergashtirib olib boradi, deb aniq ifodalab, beradi. Yuqorida bayon qilingan birinchi fikrga muvofiq ta`lim faqat rivojlanish tomonidan erishilgan narsalardan foydalanadi. Shuning uchun aqliy jihatdan yetilish jarayoniga aralashmaslik, unga, xalaqit bermaslik, balki ta`lim uchun imkoniyat yetilguncha chidam bilan passiv kutib turish kerak. Shveytsariyalik psixolog J.Piajening nazariyasi ham ayni shu g’oyalar bilan yug’rilgandir. J.Piajening fikricha, bolaning aqliy o‘sishi o‘zining ichki qonunlari asosida rivojlana borib, sifat jihatdan o‘ziga xos bir qator genetik bosqichlarni bosib o‘tadi.

XULOSA

Bolalar ta'lim-tarbiyasida bo'ladigan kamchiliklarning asosiy sabablaridan biri o'qituvchining psixologiyasiga bog'liq. Lekin bunga ko'pincha e'tibor berilmaydi. Shuning uchun o'qituvchilar jamoasini psixologik nuqtai nazardan o'rganish, uni muvaffaqiyatli boshqarishning psixologik yo'llarini ishlab chiqish dolzarb ahamiyatga egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Davletshin, M. (2002). Umumiy psixologiya. TDPU.

2.Suyarov, A. (2017). The present condition of tourism in Samarkand, the results of research survey from tourists in region. SCOPE Acad. HOUSE BM Publ. 103, 41–46.

3.Jabbor Usarov. (2019, June). Using Teaching Methods for Development Pupil Competencies. International Journal of Progressive Sciences and Technologies, 15(1), 272-274.

4.Jabbor Eshbekovich Usarov. (2017). Formation Competence at Pupils as the Factor of Increase of Education's Efficiency. Theoretical & Applied Science, 53(9), 79-82.

7 – TOM 12 – SON / 2024 - YIL / 15 – DEKABR

ҚАҲРАМОН РУҲИЯТИНИ ЁРИТИШДА ДИАЛОГНИНГ ФУНКЦИЯСИ (Э.ХЕМИНГУЭЙ ҲИКОЯЛАРИ АСОСИДА)

Парпиева Моҳирахон Иномжон қизи
Фарғона политехника институти ўқитувчиси

Аннотация. *Ушбу мақолада америкалик ёзувчи Эрнест Хемингуэй ижоди мисолида қаҳрамон руҳиятини ёритишда диалогнинг бадиий функцияси таҳлил этилган. Ёзувчининг "айсберг назарияси" асосида диалог орқали инсон ички дунёси, сукут орқали ифода ва психологик реализм масалалари ёритилган. Хемингуэйнинг ҳикояларидаги диалоглар таҳлили орқали қаҳрамоннинг ички зиддияти, изтироби ва руҳий бардоши намоён этилган. Мақолада диалогнинг нафақат композицион, балки психологик ва фалсафий вазифаси ҳам очиб берилган.*

Калит сўзлар: *диалог, қаҳрамон руҳияти, айсберг назарияси, психологик таҳлил, минимализм, ички дунё, сукут, модернизм.*

Адабиётда қаҳрамон руҳиятини очиш — асарнинг асосий бадиий вазифаларидан бири ҳисобланади. Ёзувчи ёки шоир қаҳрамон ички дунёси, ҳис-туйғулари, орзу-умидлари ва ички зиддиятларини турли бадиий воситалар орқали ифода этади. Шу воситалар ичида диалог муҳим ўрин тутади. Диалог орқали нафақат воқеалар ривожи, балки персонажнинг ички дунёси, маънавий қиёфаси ҳам намоён бўлади.

Диалог – бу икки ёки бир нечта қаҳрамон ўртасидаги сўз алмашинувидир. У асарда бир неча вазифани бажаради: воқеани ривожлантиради, қаҳрамон характери ва руҳиятини очади, муаллиф позициясини билвосита ифода этади. Қаҳрамоннинг сўзлаш услуби, овози, лексикаси ва сўз танлови унинг дунёқараши, билим даражаси, маданияти ва ички ҳолатини кўрсатади. Масалан, жаҳлдор қаҳрамоннинг гапириши кескин, қисқа ва тўғридан-тўғри бўлади; эзгу ниятли қаҳрамон эса мулойим ва эҳтиёткор сўзлар билан сўзлайди. Шу тариқа, ёзувчи диалог орқали қаҳрамоннинг ички ҳолатини ўқувчига "сўзсиз" етказа олади.

XX аср жаҳон адабиётида инсон ички дунёси, руҳий изтироб ва маънавий изланиш масаласи марказий мавзуга айланди. Бу жараёнда америкалик ёзувчи Эрнест Хемингуэй ижоди алоҳида ўрин тутади. Унинг асарларида сўзнинг ихчамлиги, сатр орасидаги маънолар, сукут орқали ифода каби услубий хусусиятлар инсон руҳиятини чуқур очиб берувчи воситага айланган. Шу нуқтаи назардан, Хемингуэй ҳикояларида диалог қаҳрамон ички оламини ёритишнинг асосий бадиий усули сифатида намоён бўлади. Унинг "айсберг назарияси"га кўра, асарда айтиладиган сўзлар — фақат юза қисми, асл маъно эса "сув остида", яъни қаҳрамоннинг ички дунёсида яширин ҳолда бўлади (Hemingway, Death in the Afternoon, 1932). Шу боис Ҳемингуэй диалог орқали инсон қалбининг чуқур қатламларини очишга муваффақ бўлган.

Кўп ҳолларда диалог қаҳрамоннинг ички дунёсидаги иккиланишни, изтиробни ифода этади. Масалан, у бошқа қаҳрамон билан суҳбатда бўлар экан, ўзининг ҳақиқий фикрини яшириши ёки юракдаги ҳис-туйғуларни сўз орқали ифодалай олмаслиги орқали унинг ички драмаси очилади. Бу ҳолат бадиий асарга психологик чуқурлик бағишлайди. Диалог орқали ёзувчи ўз фикрини тўғридан-тўғри баён этмасдан, персонажлар тили орқали билдириши мумкин. Шу тариқа, ўқувчи муаллиф ғоясини сўзлашув жараёнидан англаб олади. Бу бадиий асарни ҳаётий ва ишонарли қилади. Хемингуэйнинг “Оқ филларга ўхшаш тоғлар” (Hills Like White Elephants, 1927) ҳикоясидаги диалоглар – инсон муносабатларидаги сукут ва бегоналашувнинг бадиий кўриниши. Ҳикояда эркак ва аёл “операция” ҳақида гаплашадилар, аммо ёзувчи ҳеч қачон бу сўзнинг моҳиятини очмайди.

“Бу шунчаки операция, - деди эркак.

- Ҳа, мен биламан, - деди аёл.”

Бу сўзлар ортида муҳаббатнинг совуқлиги, ишончнинг йўқолиши ва руҳий бўшлиқ ётади. Диалогнинг қисқалиги ва сўзсизлик қаҳрамонларнинг ички изтиробини янада кучайтиради. Адабиётшунос Л.Эдель таъкидлаганидек, “Хемингуэйнинг сукутлари унинг сўзларидан ҳам баланд гапиради” (Edel, Hemingway: A Study in Solitude, 1972).

“Қотиллар” (The Killers, 1927) ҳикоясида Хемингуэй сўз алмашинуви орқали хавф, қўрқув ва ўлимнинг муҳитини яратади. Қаҳрамонлар ўртасидаги диалоглар оддий суҳбат каби кўринса-да, ҳар бир сўз ортида ўлим хавфи, ички қўрқув ва тақдирга бўйсиниш ҳисси яширин. Бу ҳикояда диалог воқеани ҳаракатга келтиради, аммо асл куч — қаҳрамонларнинг сукут ва лўнда жавобларида. Адабиётшунос К.Бейкер таъкидлаганидек: “Хемингуэйнинг қаҳрамонлари сўз орқали эмас, сукут орқали жанг қиладилар” (Baker, Hemingway: The Writer as Artist, 1972). Кўринадики, Хемингуэйнинг ҳикояларида диалогнинг ўзига хос динамик вазифаси бор. Диалог фақат ички руҳиятни эмас, балки воқеалар ҳаракатини ҳам таъминлайди. Бир қарашда оддий суҳбат орқали янги муаммо пайдо бўлиши, можаро авж олиши ёки ечимига етиши мумкин. Шу билан бирга, у асарнинг ритми ва драматик кучини таъминлайди. Диалог – бадиий асарда қаҳрамон руҳиятини ёритишнинг энг самарали воситаларидан биридир. У қаҳрамон нутқ маданияти, ички ҳиссиёти ва дунёқарашини ифода этиш билан бирга, асарнинг психологик ва эстетик таъсирини кучайтиради. Шу боис ёзувчи учун диалог нафақат композицион зарурат, балки персонажнинг руҳий портретини яратиш воситаси ҳисобланади.

Хулоса қилиб айтганда, Эрнест Хемингуэй ҳикояларида диалог бу фақат воқеани ҳаракатга келтирувчи восита эмас, балки қаҳрамон руҳиятини очувчи асосий бадиий функциядир. У орқали ёзувчи инсоннинг ички зиддиятларини, сукут орқали билдирилган изтиробини ва ҳаётга бўлган муносабатини намоён этади. Хемингуэйнинг “айсберг услуби” натижасида диалог сўздан кўра кўпроқ маъно

юклайди ва ўқувчини фаол таҳлилчига айлантиради. Шу жиҳатдан, Ҳемингуэй ижоди адабиётда ички руҳиятни ифода этишнинг янги бадиий моделини яратди.

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР:

1. Hemingway, E. The Old Man and the Sea. New York: Scribner, 1952.
2. Hemingway, E. Hills Like White Elephants. In Men Without Women. New York: Scribner, 1927.
3. Hemingway, E. Death in the Afternoon. New York: Scribner, 1932.
4. Baker, C. Hemingway: The Writer as Artist. Princeton University Press, 1972.
5. Edel, L. Hemingway: A Study in Solitude. New York: Scribner, 1972.
6. Қўлдошев, Ҳ. “Замонавий жаҳон адабиётида психологизм муаммоси.” — Ўзбек адабиёти журнали, 2019.
7. Нормуродов, Ш. Бадиий нутқ ва қаҳрамон психологияси. — Тошкент: Университет нашриёти, 2020